lozan
Barış Konferansı

tutanaklar-belgeler

ÇEVİREN: SEHA L. MERAY

3. Baskı

YKY

LOZAN BARIŞ KONFERANSI 3

YKY

Lozan Barış Konferansı

Tutanaklar - Belgeler

Birinci Takım

Cilt II

İkinci Komisyonun Tutanakları ile Raporları
(Yabancılara Uygulanacak Rejim)

Çeviren: Seha L. Meray

İSTANBUL

Lozan
Barış Konferansı

Yapı Kredi Yayınları

Lozan Barış Konferansı
Tutanaklar - Belgeler
Takım I, Cilt 2
Çeviren: Seha L. Meray

Düzelti: Cenk Koyuncu - Selahattin Özpalabıyıklar
Ofset Hazırlık: Tipograf

Kapak Tasarımı: Nahide Dikel
Baskı: Şefik Matbaası

1. Baskı: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1969
YKY'de 1. Baskı: İstanbul, Ekim 1993
2. Baskı: İstanbul, Mayıs 2001
ISBN 975-363-206-1 (Cilt No.)
ISBN 975-363-203-7 (Takım No.)

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 285 Beyoğlu 80050 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.yapikrediyayinlari.com
http://www.shop.superonline.com/yky
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr

İÇİNDEKİLER

III. İKİNCİ KOMİSYONUN VE ALT-KOMİSYONLARIN TUTANAKLARI VE RAPORLARI

(YABANCILARA UYGULANACAK REJİM)

A. İKİNCİ KOMİSYON (GENEL OTURUMLAR)

SAYFA

SAYFA

III
İKİNCİ KOMİSYONUN VE ALT KOMİSYONLARIN TUTANAKLARI VE RAPORLARI

(YABANCILARA UYGULANACAK REJİM)

A.– KOMİSYONUN OTURUMLARI

(I) SAYILI TUTANAK

2 ARALIK 1922 OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 16.00 da, Marki Garroni'nin başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar :
MM. CHİLD, Amiral BRİSTOL, GREW (*Amerika Birleşik Devletleri*); Marki CURZON OF KEDLESTON, Sir Horace RUMBOLD (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. BARRÈRE, BOMPARD (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS (*Yunanistan*); Marki GARRONİ, MM. MONTAGNA, LAGO (*İtalya*); Baron HAYASHİ, M. OTCHİAİ (*Japonya*); MM. DUCA, DİAMANDY (*Romanya*); MM. NİNTCHİTCH, SPALAİKOVİTCH, RAKİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY, HASAN BEY (*Türkiye*).

Oturumda ayrıca hazır bulunanlar:
MM. DWİGHT, HECK, AMORY (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir W. TYRRELL, MM. RYAN, MALKİN, NİCOLSON, FORBES ADAM, LEEPER, WALEY, McCLURE (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. LAROCHE, FROMAGEOT, DE LACROİX, BARGETON, DE PERCİN, BAROİS (*Fransa*); General MAZARAKİS, MM. DENDRAMİS, POLİTİS, THEOTOKAS (*Yunanistan*); MM. ARLOTTA, GUARİG-LİA, CİAMARRA, SALEM (*İtalya*); MM. NAGAOKA, TANİ (*Japonya*); M. CONT-

ZESCO, Albay DUMİTRESCO (*Romanya*); MM. CHRİSTİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); MÜNİR BEY, TAHİR BEY, RUŞEN EŞREF BEY, NUSRET BEY, A. CEVAD BEY, HÜSEYİN BEY (*Türkiye*).

Konferans Genel Sekreteri: M. MASSİGLİ.

Sekreterler: M. F. LAMMOT BELİN (*Amerika Birleşik Devletleri*); MM. SPRİNG RİCE, WİCKS (*İngiliz İmparatorluğu*); M. LAGARDE (*Fransa*); M. C. COLLAS (*Yunanistan*); M. İNDELLİ (*İtalya*); M. HOTTA (*Japonya*); M. CONSTANTİNESCO (*Romanya*); M. V. MİLANOVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); REŞİD SAFVET BEY (*Türkiye*).

Tercüman: M. CAMERLYNCK.

Kapitülasyonlar Sorunu. Genel görüşme.

MARKİ GARRONİ, aşağıdaki söylevi okudu:

"Komisyonumuza, görevlendirilmiş olduğu çalışmalara girişmeden önce, Kapitülasyonların, başlangıçta yabancılara, ülkenin ticaretini ve kaynaklarını geliştirmek için, gerekli güvencelerle [garantilerle], kendi töre ve görenekleri uyarınca yaşama olanaklarını sağlayarak, onları Osmanlı İmparatorluğu'na çekmek isteyen Türk Hükümetinin gönüllü bir davranışı ile verilmiş olduğunu hatırlatmayı ödev saymaktayım.

"Şunu da eklemem gerekir: Kapitülasyonlarla tanınan ayrıcalıklar, çağın ihtiyaçlarına, hem yabancıların hem de bu ayrıcalıkları tanıyan Devletin çıkarlarına öylesine uygun düşmekteydi ki, Kapitülasyonlar, sonradan, çeşitli andlaşmalarla bir çok kez doğrulanmıştır.

"Bununla birlikte, şunu da kabul etmek gerekir ki, çağdaş hukuk anlayışına göre, Kapitülasyonlar rejimi, bağımsız bir Devletin egemen güçlerini kısıtlayıcı niteliktedir; Türkiye'nin, artık çağı geçmiş olan bu rejimin ortadan kalkmasını istemesi de anlaşılır bir şeydir.

"Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu haklı isteğini, ilke olarak, tümüyle desteklemek eğiliminde istek de, öte yandan, Türkiye'de yerleşmiş ve orada önemli işlere girişmiş bulunan yabancıların andlaşmaların kendilerine sağladığı güvencelere inanç duyarak böyle davranmış olduklarını da kabul etmek gerekir. Böyle olunca, yabancılar bakımından, göz önünde tutulması ve korunması gereken, kazanılmış [muktesep] haklar vardır.

"Bunun gibi, bağımsızlığını ve egemenlik haklarını savunan ve elde etmek istemekte olan Türkiye'nin de, gelecek bakımından, ülkesinde şimdilik büyük ölçüde işletilmemiş çeşitli kaynaklarını değerlendirmeğe ve geliştirmeğe katkıda bulunmak için işbirlikleri gerekli olan, yabancıların girişimlerini ve çabalarını çekebilmekte daha az çıkarı vardır denilemez. Bu yüzden, Türk Hükümeti, ortadan kalkmış olduğunu görmek istediği Kapitülasyonlar rejimi yerine, başvuracak herkese güven duygusu vermeğe elverişli nitelikte yasalar ve gene bu nitelikte bir yargı [adalet] yönetimi güvencelerini koymak gereğini, şüphesiz, göz önünde tutmak durumundadır.

"Komisyonumuz, azınlıklar sorunuyla da uğraşacaktı. Ancak şunu belirtmek

gerekir ki, görevimizin zaten çok ağır olduğunu, ve pek bilgeli [hakimane] başkanlık eden Ekselâns Lord Curzon'un zekâ ve otoriteyle yönettiği Birinci Komisyonda bu sorunun bir parçası ele alınmış bulunduğunu göz önünde tutarak, azınlıklar sorununa ilişkin çalışmaları sona erdirmesini, öne süreceğiniz karşı görüşler yoksa, bu Komisyona bırakmanın uygun olacağını sanmaktayım.

"Komisyonumuzca aşılması gerekecek güçlükleri hiç de görmezlikten gelmiyorum; ancak, istenen amaca varmak için şaşmaz bir irade ile çalışarak, Komisyonumuzun, söz konusu bütün çıkarları uzlaştıracak nitelikte bir çözüm araştırıp bulacağına da güveniyorum.

"Bu dilekle, Komisyonumuzun çalışanlarını, bu çalışmalara konu olan sorunlar üzerinde bir genel görüşme ile açıyorum. Bu konuda öne sürülebilecek görüşleri dinlemekle mutluluk duyacağım; burada genel nitelikte görüşler söz konusudur; ayrıntı niteliğindeki sorunlar, kurulmasını teklif etmekle onur duyduğum, aşağıdaki üç Alt-komisyonca incelenecektir:

"*Birinci Alt-komisyon.*- Yerleşme hakkı (*droit d'établissement*) ve yargı rejimi bakımından Türkiye'de yabancı gerçek ve tüzel kişilerin hukuksal durumu."

"*İkinci Alt-komisyon.*- Ekonomik rejim konusunda, yabancıların hukuksal durumu."

"*Üçüncü Alt-komisyon.*- Uyrukluk [tabiiyet] sorunları, arkeolojik araştırmalara ilişkin sorunlar."

İSMET PAŞA, Marki Garroni'nin sözlerinden, İtalyan Baştemsilcisinin, Kapitülasyonların, bir ulusun bağımsızlık haklarıyla, varlığına ve egemenlik haklarına ilişkin olarak duymakta olduğu kaygı ile bağdaşmazlığını kabul ettiği anlamını çıkarmaktadır. İlke niteliğindeki bu doğrulamayı İSMET PAŞA senet saymaktadır. Türkiye, uzun yıllardır, hem hukuk hem de olgular alanında, Kapitülasyonlardan vazgeçmenin mümkün olduğunu zaten birçok kez ispatlamış bulunmaktadır. Bu yüzden, Alt-komisyonların yapacakları, Türkiye'nin ilgili Devletlerle gelecekteki ilişkilerini, Kapitülasyonlar rejimine bağlanmamış ulusların ilişkilerini yöneten ilkeler uyarınca düzenlemekten başka bir şey değildir.

İSMET PAŞA, [Türk] Hükümetinin, Kapitülasyonların özünü olduğu gibi tutup da, yalnız bunların adını ve biçimini ortadan kaldırmağa yönelebilecek görüşleri, hiçbir bakımdan kabul edemeyeceğini açıkça belirtmek istediğini söyledi. Böyle bir rejim karmaşık sorunlar yaratacak yeni bir kaynak olabilecek ve ilişkileri, geçmişten daha da güç kılabilecektir. Türk Temsilcileri, işte bu anlayışla Alt-komisyonların çalışmalarına katılacaklardır. Türkiye'de yabancıların durumu, uygar ve kendi kaderlerini kendi ellerinde tutan bağımsız ulusların kanunlarına benzer genel kanunlarla güvence altına alınmış bulunmaktadır. İSMET PAŞA, Türk Temsilcilerinin alt-komisyonlarda yalnız böyle bir tutumla çalışacakları konusunda Konferansı uyarmağa zorunlu saymaktadır.

M. BARRÈRE, yalnız ilke bakımından bir bildiride bulunmakla yetineceğini söyledi. Kapitülasyonların ortadan kaldırılmasından söz edildiğine göre, demek ki, bu Kapitülasyonlar bugün de vardır. Konferansın ödevi, çağdaş gereklere daha uygun düşecek, ve çağı geçmiş görüşlere dayanan Kapitülasyonlar rejiminin yerine geçebilecek, bir sistem araştırmaktadır. Bununla birlikte, yeni rejimin, hukuk

açısından, yabancıların isteklerini karşılayacak ve onlara gerekli güvenceleri verecek hükümleri kapsaması zorunlu olacaktır. M. BARRÈRE, ilke bakımından bu bildiriyi yaptıktan sonra, ileride, görüşmeler sırasında, Fransız Temsilci Heyetinin savunulmasını gerekli sandığı görüşü, daha da belirli olarak açıklama hakkını saklı tutmaktadır.

Lord CURZON, Marki Garroni ile M. Barrère'in söylemiş oldukları uzlaşıcı ve saygı dolu sözlere katılmakta olduğunu belirtti. Marki Garroni, Konferansın, Kapitülasyonların yerine geçecek bir sistem araması gerektiğini öne sürmüştür. Bu ad [Kapitülasyonlar] altında, andlaşmalardan doğmuş haklar ve düzenlemeler anlaşılmaktadır; bunlar, böylece, karşılıklı rıza ile yaratılmışlardır ve bu sistem yüzyıllardır yürürlükte kalmıştır; bu Kapitülasyonların, öteki tarafın rızası olmaksızın ve yerlerine yeni bir rejim konmaksızın yalnız bir tarafça sona erdirilemeyeceği ise, bir çok vesilelerle yerleşmiş bulunmaktadır. Örneğin, Türkiye ile [Büyük] Devletler arasında 1871 de imzalanmış bir andlaşma, Bağıtlı Tarafların "dostça bir anlaşma ile öteki Bağıtlı Tarafların rızası alınmadıkça, hiç bir Devletin kendi başına bir andlaşmanın yükümlerinden kurtulamayacağını ya da bu andlaşmanın hükümlerini değiştiremeyeceğini Devletler hukukunun temel bir ilkesi olarak tanıdıklarını" belirtmektedir. 1878 de, Berlin Andlaşmasının imzalanması sırasında, bu Andlaşmada, konsolosların yargı yetkisine ilişkin hakların, "ilgili tarafların karşılıklı rızası ile değiştirilmedikleri sürece yürürlükte kalmaları gerektiği"* belirtilmişti. 1914 Ekiminde, Büyük Savaş başladıktan sonra, Türk Hükümeti, Kapitülasyonların sona erdiğini açıklamak için fırsattan yararlanmıştır. Türkiye'nin müttefikleri olan Almanya ile Avusturya'yı bile içine almak üzere, andlaşmalara dayanan hakları olan bütün Devletler, hemen, bir andlaşmanın taraflardan yalnız birinin kararıyla sona erdirilemeyeceğini öne sürerek, Türkiye'nin bu davranışını protesto etmişlerdi. Lord CURZON, kulağa hoş gelmeyen "Kapitülasyonlar" terimini kullanmaktan kaçınmanın istenir olduğunda İsmet Paşa'yla aynı görüştedir; fakat Marki Garroni'nin de belirttiği gibi, hem Türkiye'nin hem de yabancıların çıkarları bakımından, birtakım güvenceler [garantiler] de gereklidir. Lord CURZON, İsmet Paşa'nın, Türk Hükümeti adına bütün meşru çekinceleri [ihtirazî kayıtları] öne sürmekle birlikte, böyle bir sistem kurulmasını gerekli görmesini ve kurulması teklif edilen alt-komisyonların çalışmalarına, Türk Temsilci Heyetinin katılmaya istekli oluşunu açıkladığını öğrenmekle mutluluk duymuştur. Lord CURZON, bunun, Konferansda görüşülecek sorunların en önemlilerinden biri olduğunu iki tarafın da kabul edeceği umudundadır. Bu sorunu, Türk Devletinin egemenliği ve bağımsızlığı konusundaki görüşleri açısından, Türk Temsilci Heyeti en önemli bir sorun saymaktadır. Çağıran Devletler de bu kanıdadırlar. Lord CURZON, bütün Temsilci Heyetlerinin, alt-komisyonlardaki görüşmelere, tarafların hepsi için hakgözetir bir düzenlemeye

* 4 Haziran 1878 günlü Berlin andlaşmasının 37 nci bendi şöyledir: "... Tebea-i ecnebiyenin muafiyet ve imtiyazatile konsolosların hakk-ı kaza ve himayesi emaretle alâkadar olan devletler arasında bilittifak tâdil olunmadıkça elyevm bulunduğu vech üzere meriyülicra olacaktır." Bknz. Nihat ERİM, *Devletlerarası Hukuk ve Siyasî Tarih Metinleri. Cilt I: Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*, Ankara, 1958, sah. 418. Bknz. ayrıca, md. 41, s. 420. (S.L.M.)

varma kesin isteğiyle girişmeleri dileğinde bulunmaktadır. Bu tutum üstün gelirse, mutlu bir sonuca varmak için de güçlü bir umut var demektir.

İSMET PAŞA, Kapitülasyonların, bağımsız bir ülkenin egemenlik haklarıyla bağdaşmaz olduğunda tam bir görüş birliğine varılmış olduğunu görmekten memnunluk duyduğunu söyledi. Uygulanmaz nitelikte olduğu kabul edilmiş bir rejim yerine, özü bakımından ona benzer nitelikte bir başka rejim koymak, İSMET PAŞA'ya göre, bu rejimi de bir önceki rejimin âkıbetine mahkûm etmek demektir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Türkiye için, egemen, bağımsız ve kendi kaderini kendi ellerinde tutan her ulusun sahip olduğu hakların eşine Türkiye'nin de sahip olduğunu belirten tezi, bütün gücüyle savunma zorunluluğuna kesin olarak inanmaktadır.

İSMET PAŞA, görüşmeler sırasında, Kapitülasyonların, tek-yanlı ve geri alınabilir nitelikte olduğu konusunda ayrıntılı açıklamalar yapma hakkını saklı tutmaktadır. İSMET PAŞA'ya göre, alt-komisyonlara incelenmek üzere sunulacak sorunlar, karşılıklı-olma [mütekabiliyet] ilkesine dayanarak ve Devletler hukukunun genel kurallarına uygun ticaret andlaşmaları, yerleşme [ikamet] ve suçluların geri verilmesi andlaşmaları, konsolosluk sözleşmeleri yapılmasıdır. Türk Temsilci Heyeti, alt-komisyonlarda bu ilkeyi savunacaktır.

Baron HAYASHİ, Fransa, İtalya ve İngiltere'nin, bu sorunu, Türkiye'ye yakınlık duygularıyla ele aldıklarını görmekten mutluluk duymaktadır. Baron HAYASHİ, Japonya'nın uzun yıllar boyunca, Türkiye gibi, bir Kapitülasyonlar rejimi altında olması yüzünden, Türk özlemlerini belki de ençok yakınlık ve anlayışla karşılayan Devletlerden biri olduğunu belirtmek istediğini söyledi. Bununla birlikte, Baron HAYASHİ, kendi ülkesinin [Japonya'nın], tam bir hukuk örgütü kurabilmek için yirmi yıl, belki de daha uzun bir süre geçirdiğine İsmet Paşa'nın dikkatini çekmek istemektedir. Ancak Japonya'nın başardığı çetin bir çalışmadan sonradır ki, Devletler, Kapitülasyonlara son verilmesini kabul edebilmişlerdir. Bu koşullar altında, Baron HAYASHİ, [Çağıran] Devletlerle görüş birliği içindedir ve İsmet Paşa'nın da onlarla aynı görüşte olmasını istemektedir. Hem Devletlerce hem de Türkiye'ce iyi karşılanacak bir sistem kurulabilmesi için, hiç olmazsa bir süre çalışmak gerekmektedir. Japonya, Türkiye'nin tam bağımsızlığını olabildiği ölçüde hızla gerçekleştirmek amacıyla, bu çabaya bütün gücüyle katılmak niyetindedir.

M. BOMPARD, İsmet Paşa'nın konuşmasında unutulan bir noktayı belirtmek istemekteydi. Söyliyeceği, Türkiye'de oturan yabancılara gerekli güvenceyi vermek konusunda, yargı yetkisinin kullanılışına ilişkindi; fakat M. BOMPARD, Baron Hayashi'nin, bu unutulmuş noktaya değindiğini, memnunlukla görmüştür.

M. CHİLD, Amerika Birleşik Devletlerinin de, bir hukuk durumunun tanımlanması ya da kendileri için haklar istenmesi söz konusu ise, Müttefik Devletlerle aynı görüşe katılma zorunda olduğunu söyledi. Şimdiki sorunun, çok şükür, her iki tarafın da ortak bir çıkarı bulunan sorunlardan olduğunu söylemeyi gerekli görmektedir; böyle olunca [Amerikan] Hükümetinin kanısı odur ki, ortak çıkarlar için bir çözüm ne kadar gecikmeden bulunursa, Konferans için de o kadar iyi olacaktır.

İSMET PAŞA, Lord Curzon, Baron Hayashi, M. Bompard ve M. Child'ın öne sürdükleri kanıtların tümüne, aşağıdaki açıklamayı okumakla karşılık vermek istediğini söyledi:

"Çağdaş uluslararası kamu hukuku kurallarına açıkça aykırı bir rejim kuran ve bir Devletin, ülkesi sınırları içindeki kişiler ve mallar üzerindeki egemenliğine kısıtlamalar koyan Kapitülasyonların kökeni [menşei], görmezlikten gelinemeyecek bir önemdedir. Orta Çağda, hemen hemen her yerde yasaların kişiselliği (*personnalité des lois*) sistemi yürürlükte idi ve bu sistem o vakit Devlet egemenliğine özgü üstün yetkilerle hiç de çelişir sayılmamaktaydı. Böylece, yabancı topluluklarına ayrıcalıklar tanınmaktaydı; bunlara dayanarak da, konsoloslar, düzenin korunmasında kamu makamlarının görevlerini üzerlerine almakta ve yalnız kendi uyruklarını ilgilendiren konularda ulusal kanunlarını uygulamaktaydılar.

"Bu aynı anlayış biçimi, yabancıların yerlilerle olan ilişkileri üzerinde de belirli ölçüde etki yapmaktaydı; ülke kanunlarının yabancılara ancak birtakım kısıtlamalarla uygulanmasında herhangi bir sakınca da görülmüyordu. İşte bu nedenledir ki, Haçlılar, İstanbul'dan geçtikleri sırada, Bizans İmparatorlarından, kendileri için birtakım ayrıcalıklar elde edebilmişlerdir; Galata'da oturan Venedik'liler ve Cenova'lılar da kendileri için benzer ayrıcalıklar elde etmişlerdir. Bunun gibi, İstanbul'un Türklerce fethinden çok önce, bu kentin Müslüman topluluğu [cemaatı] Şeriat kuralları uyarınca adalet dağıtan bir Kadı'nın yargı yetkisine bağlı bulunmaktaydı. II nci [Fatih] Mehmet, İstanbul'u ele geçirdiği zaman, Venedik'lilerin ve Cenova'lıların ayrıcalıklarını, hiç de böyle davranmak zorunda değilken, olduğu gibi bırakmıştır.

"Osmanlı İmparatorluğunun en şanlı ve güçlü olduğu sırada, I nci Süleyman [Kanunî Sultan Süleyman], Frenk topluluğuna* ayrıcalıklar vermiş ise, bunun nedeni, o vakit, Devlet egemenliğinin günümüzde olduğu gibi kesin ve tekelci bir nitelikte olmamasındandı. Padişahın [Sultanın] o sırada bu ayrıcalıkları vermekle, İmparatorluğunun egemenliğini kısıtlamak ve azaltmak istemiş olabileceğini bugün hiç kimse haklı olarak savunamaz. Bütün bu ayrıcalıklar, yukarıda belirtildiği gibi, o çağda genellikle uygulanmakta olan, yasaların kişiselliği sisteminden doğmaktaydı.

"Üstelik, yerleşmek ya da ticaret yapmak üzere Türkiye'ye gelen yabancılar, hem Osmanlı makamlarının hem de kendi Hükümetlerinin koyduğu kısıtlamalar altında tutulmaktaydılar.

"Bu yabancılar, genel olarak, seçkin ve güvenilir kimselerdi; Türkiye'ye gelebilmek için hükümetlerine bir güvence [teminat] akçesi yatırmaktaydılar. Kaldı ki, Türkiye'de kalış süreleri de sınırlı idi.

"Sonraları, uluslararası ticaret ilişkileri yavaş yavaş geliştiği için, Türkiye'ye gelen yabancıların sayısı da arttı. Öte yandan, Batı Devletleri, Doğu'ya gitmek isteyen uyrukları için, ya izin elde etmek ya da istenilen güvence akçesini yatırmak zorunluluğunu öngören kuralları da zamanla kaldırdılar.

* 1924 Türkçe çevirisinde "Fransız cemaatına" denilmektedir. Fransızca metinde "la communauté franque", İngilizce çevirisinde "Frankish community" denilmektedir. (S.L.M.)

"Uluslararası ilişkilerdeki bu gelişmeye koşut [paralel] olarak, kuramsal alanda olduğu kadar uygulamada da, yasaların kişiselliği kavramının yerini, yasaların "ülkeselliği" (*territorialité*) kavramı aldı; aynı zamanda, Devletin hukuk açısından niteliği daha iyi anlaşılır olduğundan, yasama ve yargı dağıtımı hakları, egemenliğe özgü yetkilerinden biri durumuna geldi. İşte bu yüzdendir ki, çağdaş Devlet, ülkesinde oturan yabancıları, orada yürürlükteki kanunların uygulama alanı dışında bırakmamağı, egemenliğinin pek doğal bir sonucu saymaktadır. Özellikle, yabancıların, hangi konuda olursa olsun, kendilerini uyrukların [yurttaşların] üstünde tutan hakları ve ayrıcalıkları olmasına, çağdaş Devlet hiç de katlananamaktadır; çünkü, böyle bir durum, Devletin egemenliğini ve güvenliğini çiğneme anlamına gelecektir; son olarak da, çağdaş Devlet, tam bir bağımsızlık içinde yapılan andlaşmalar ve sözleşmelerle, yabancıların, ülkesinde oturma şartlarını düzenlemekte ve bunların, ülkesinde bulundukları sürece, bağlı olacakları kanunları ve kuralları koymaktadır.

"Uluslararası kamu hukuku ve çağdaş egemenlik kavramı açısından, Kapitülasyonlar rejiminin doğal bir şey olmadığı, 1856 Paris Kongresi'ne katılan Devletlerce kabul edilmiştir.

"Gerçekten, Lord [Earl of] Clarendon, Paris Kongresi'nin 28 Mart tarihi oturumunda, "Türkiye'ye, Avrupa siyasal sistemine katılması için çağrıda bulunan Bağıtlı Devletler için, kendilerini birleştiren duygularla, ticaret ve gemicilik bakımından ilişkilerini Osmanlı İmparatorluğuna tanınacak yeni durumla uyum içinde tutarak, uyruklarının genel çıkarlarına özen göstermelerinin parlak bir kanıtını vermek zorunluluğundan" yana konuşmuştu.

"Kont Walewsky bu görüşü desteklemiş, Kongre'nin görüşmelerinden çıkacak yeni ilkelere dayanarak, bunun kabulünü teklif etmişti.

"Kont Cavour da, kendi bakımından, hiçbir Devletin ticaret yasalarının Türkiye'nin ticaret yasaları kadar geniş görüşlü olmadığını ve işlemlerde, daha doğrusu Osmanlı İmparatorluğunda oturan yabancıların kişisel ilişkilerinde, sürüp giden anarşinin, kural-dışı [istisnaî] bir durumdan doğmuş hükümler yüzünden yaratılmış olduğunu" belirtmiştir. Âli Paşa'nın, "Kapitülasyonların kaldırılması" konusundaki bildirisi üzerine, Baron Bourguency'nin de katıldığı öteki temsilciler, Kapitülasyonların, Barış Andlaşmasının zorunlu olarak son vermesi gereken bir duruma uygun düştüğünü, ve bunların [Kapitülasyonların] kişiler için tanıdığı ayrıcalıkların, *Bâb-ı Âli'nin yetkisini* [*otoritesini*] *acınacak ölçülerde sınırladıklarını* açıkça kabul etmişlerdi. Karşılıklı olarak bu açıklamaların yapılmasından sonra, sayın Temsilciler, Bâb-ı Âli'nin öteki Devletlerle ticaret ilişkilerini düzenleyen hükümlerle, Türkiye'de oturan yabancıların bağlı olacakları şartların yeniden gözden geçirilmesi gereğini oybirliğiyle kabul etmişler ve barışın yapılmasından sonra, haklı bütün çıkarları tam olarak karşılayacak ölçüde, bu iki amacı gerçekleştirmek üzere, Bâb-ı Âli ile öteki Bağıtlı Devletlerin Temsilcileri arasında İstanbul'da görüşmelere girişilmesi dileğini Protokol'e koymağı kararlaştırmışlardır.

"Görülüyor ki, İngiltere'nin, Fransa'nın ve İtalya'nın Temsilcileri, daha 66 yıl önce bile, böylesine yücelikte bir Kongre'de, çağdaş hukuk kavramlarıyla bağ-

daşmazlığı ve Devletin egemenliğine aykırılığı yüzünden, Kapitülasyonların kaldırılması gereğini kabul etmekteydiler.

"Paris Andlaşmasının yapıldığı tarihten bu yana geçen süre içinde, Türkiye, daha önceden başlamış bulunduğu, adalet örgütünün geliştirilmesi çabalarını canla başla sürdürmüştür.

"Ticaret kanunu, ceza kanunu, ceza yargılama usulü ve hukuk yargılama usulü kanunlarıyla, barış mahkemelerine [sulh mahkemelerine, *tribunaux de paix*] ilişkin kanunlar ve yönetimle ilgili bütün kanunlar ve yönetmelikler, Avrupa ülkelerinde yürürlükte olan kanunlar ve kurallar örnek tutularak, hazırlanmıştır.

"Özellikle bu son zamanlarda, yurttaşlar hukuku [medenî hukuk] alanında pek önemli bir reform gerçekleştirilmesi sağlanabilmiştir; bu reformla, hukuk kurumlarımız tümüyle laikleştirilmiştir; sözleşmelerde tarafların iradesi egemen olarak tanınmış ve iradenin özerkliğine (*autonomie de la volonté*) Avrupa'da kabul edilen değere eş bir değer verilmiştir; öte yandan, kanunlar hazırlanır ve yayınlanırken, aynı zamanda, İstanbul'da, programı Avrupa'daki benzerlerinin hemen hemen tıpkısı olan bir Hukuk Fakültesi kurulmuştur. Bu kurum, kırk yıldır, istenilen bütün nitelikleri kendilerinde toplamış, seçkin yargıçlar ve avukatlar yetiştirmektedir; şimdi adaletin dağıtımı gibi önemli bir görev, bunlara emanet edilmiştir.

"1908 deki rejim değişikliğinden bu yana, pek çok sayıda gençler, İmparatorluğun* hukuk fakültelerinde öğretim görmüşlerdir ve şimdi çeşitli yargıçlık görevlerine atanmış bulunmaktadırlar.

"Yargı örgütümüz ve reformumuz Avrupa kurumları temel alınarak yapılmış olduğundan, Kapitülasyonların kaldırılması zorunluluğu, bunu Paris Kongresi'nde daha önce de tanımış olan Hükümetlerce, çeşitli tarihlerde ve çeşitli vesilelerle, yeniden kabul edilmiştir. Bu Hükümetler, böylece, yargı örgütümüzün önemli ölçüde çağdaşlaştırıldığını ve ülkemizde yaşayan yabancıların haklarını güvence altında tutabileceğini kabul etmekteydiler. Böyle olunca, bu Hükümetler, Kapitülasyonlar rejiminin kaldırılmasının, kendileri için hiç bir önemli sakınca yaratmayacağına da inanmış bulunmaktaydılar.

"Gerçekten, Bosna-Hersek, Avusturya-Macaristan'ın eline geçtikten sonra, Türkiye ile Avusturya-Macaristan arasında 1909 da imzalanan protokolün bir maddesi uyarınca, Avusturya-Macaristan, Kapitülasyonlar rejiminin kaldırılmasına razı olmaktaydı. Bundan üç yıl sonra yapılan Lausanne [Ouchy] Andlaşmasında da, İtalya'nın aynı yükümü benimsediğini belirten bir madde bulunmaktaydı; İtalya, Bâb-ı Âli'nin görüşünü haklı kabul etmekte ve kendisine bu konuda içten ve tam bir yardımda bulunma niyetini açıklamaktaydı.

"O vakitten bu yana, Avusturya, Almanya ve sonra da Rusya, Osmanlı Hükümetince Kapitülasyonların kaldırılmasını açıkça kabul etmişler ve Türkiye'nin bu konudaki meşru haklarını kesinlikle tanımışlardır. Yargı örgütümüzdeki boşluklar şimdiye kadar doldurulmuş olduğuna, öte yandan da Kapitülasyonlar,

* Fransızca metinde "facultés de droit de l'Empire", İngilizce çeviride "faculties of law of the Empire", 1924 Türkçe çevirisinde "Avrupa hukuk fakültelerinde" denilmektedir. (S.L.M.)

bir Devletin egemenliğiyle kesin olarak bağdaşmaz hükümlerden oluştuklarına göre, bunların kaldırılması, hiç bir bakımdan tartışma konusu olmamak gerekir.

"Kapitülasyonlar rejiminin süregitmesi, yabancı uyruklara bir yarar sağlamaktan uzak olduğu gibi, işlerin yürütülmesinde sayısız zorluklar yaratmakta ve hem Türklerin hem de yabancıların çıkarlarına zarar vermektedir. En büyük bir önemde olan bu nokta, inceden inceye gözden geçirilmeğe değer. Kapitülasyonların yargısal [adlî] hükümleri, hem hukuk ve ticaret, hem ceza işleri, hem de mahkeme kararlarının uygulanması açılarından incelenmek gerekir.

"Önce, ayrı ayrı uyruklukta iki yabancı arasında bir hukuk ya da ticaret dâvası söz konusu ise, dâvalının Konsolosluğu mahkemesinde, onun bağlı olduğu ülkede yürürlükte bulunan kanunlara ve yargı usulüne göre dâvaya bakılması gerekmekteydi. Bu yüzden, Türkiye'de oturan ya da burada ticaretle uğraşan her yabancı, kendileriyle ticaret ilişkileri kurmuş olduğu bütün yabancıların ulusal kanunlarını bilmek ve bunlarla iş yaparken ya da sözleşmelere girişirken, bütün ulusal kanunları göz önünde tutmak zorunluluğunda bulunuyordu. Böylece, aynı ülkede, [dünyada] ne kadar Devlet varsa, o kadar kanun, yargıç ve mahkeme de var olmaktaydı. Üst mahkemeye başvurmak gerektiği zaman, bu yabancıların uyruğu bulundukları ülkelerin üst mahkemelerine başvurulması zorunluydu; ve doğal olarak, bu güçlüklere bir çözüm bulunabildiği ve karma mahkemeler önüne çıkılabildiği durumlarda bile, duruşma sırasında sayısız engeller gene de ortaya çıkmaktaydı. Bu karma mahkemelerin yabancı üyeleri, büyük çoğunluğuyla, gerekli hukuk bilgisi olan kimseler de değildi; içlerinden çoğu, görevlerini, kanunu uygulamak ve adaleti yerine getirmekten çok, genel olarak yabancıdan yana karar vermek biçiminde anlama eğilimindeydi. Bundan başka, çoğu zaman başka işleri de olduğundan, mahkemelerin oturumunlarında aksamasız olarak hazır da bulunmuyorlardı; bu da, dâvanın, sonu gelmez gecikmelere uğramasına yol açıyordu. Bu durumdan, yabancılar da Türkler kadar zarar görmekteydiler. Yabancıların dâvalı olduğu dâvalarda, yargıçların ve tercümanların (*drogmans*) oturumlara gelmemeleri az görülen şeylerden değildi. İstanbul Birinci Ticaret Mahkemesinin arşivleri, çoğu zaman, yirmi yıldan otuz yıla kadar süren dâvalar olduğunu göstermektedir. Örneğin, bildiride bulunulması [tebligat yapılması] gibi en önemli sorunlar, mahkemeler alanından diplomasi alanına sıçramakta ve Hükümetle Büyükelçilikler arasında bitmek bilmeyen anlaşmazlıklar doğurmaktadır. Duruşmanın yabancı zararına bir sonuca varacağının kestirilmesi ya da yabancı için elverişsiz bir karar verilmesi durumunda, yabancının duruşmaya gelmeyişi ya da tercümanın haklı bir neden öne sürmeksizin bu kararı imzalamağı reddetmesi, dâvanın sonuçlanmasını engellemekteydi. Yabancının dâvacı olduğu durumlarda da aynı güçlükler, doğal olarak, ortaya çıkmaktaydı. Yabancıyı, sanki onun avukatlarıymış gibi destekleyen, mahkemenin yabancı üyelerinin ve özellikle tercümanların tutumu, dâvayı, adalet alanından diplomasi alanına kaydırtan, pek üzücü anlaşmazlıklara yol açmaktaydı. İşte, dâvaların pek uzun sürmesinin ve ticaret mahkemelerinin dâvayı sonuçlandırma olanağından yoksun bırakılmalarının nedeni, bu durumdu. Mahkemeler bir kez karar vermiş olsalar bile, bu kararın uygulanması da her çeşit güçlükle

karşılaşmaktaydı. Bu yüzden de, yabancılara karşı verilmiş kararların uygulanmaksızın kalması sık sık görülmekteydi.

"Görülüyor ki, bu üzücü durum, yabancıların haklarını da, Türklerin hakları gibi, zarara uğratmaktaydı.

"Bir yandan, Türkler, ortaya çıkabilecek anlaşmazlıkların kaçınılmaz sonuçlarını göz önünde tutarak, ilişkiler kurmak istedikleri yabancılara karşı büyük bir çekinme ve güvensizlikle davranıyorlar, üstelik elden geldiği kadar bundan vazgeçmeğe çalışıyorlardı. Öte yandan, yabancılar da, az çok aynı güçlüklerle karşılaşarak, Türkiye'deki ticaret ilişkilerine, diledikleri genişliği vermemekteydiler; üstelik, yalnız Türkler arasındaki dâvalara bakan mahkemelerin yargı yetkisini kabul etmek istemekle birlikte, bu konuda, bağlı bulundukları diplomasi temsilcilerinin kesin yasaklamasıyla karşılaşmaktaydılar. Bu konuda, karma mahkemelerin yetkisine giren işlerin çok olmadığını da belirtmek ilginç olacaktır.*

"Yabancı sermayelerin işbirliğiyle kurulmuş ve Türkiye'de çok geniş işletmeleri olan Osmanlı Bankası, Tramvay Ortaklığı [Şirketi], Demiryolu Ortaklığı v.b. gibi ortaklıklar, Türk ortaklıkları gibi yalnız Türk mahkemelerinin yargı yetkisine bağlıydılar.

"Kira konusuyla taşınmaz mallara ilişkin her türlü dâvalar, 7 Sefer tarihli kanuna ekli protokol uyarınca, tarafların uyrukluğuna bakılmaksızın, Türk mahkemelerinin yargı yetkisine girmekteydi.

"Öte yandan, Kapitülasyonlardan yararlanmayan Sırp ve Karadağ'lı uyruklar arasındaki dâvalar, her zaman, doğrudan doğruya ülke mahkemelerince karara bağlanmaktaydı. Dünya Savaşından sonra, Türklerle Kapitülasyon ayrıcalıkları olan Devletlerin uyrukları arasında doğan anlaşmazlıklar da, bu yolda işlem görmüştür. Bu yüzden de, dâvayla ilgili olanlar, hiç bir yakınmada bulunmamışlardır.

"Kapitülasyonların ceza hukuku konularına ilişkin hükümlerine gelince, kişi ve konul [ikametgâh] dokunulmazlığı, mahkemeler önünde savunma hakkı, Türk kanunlarınca daha önce güvence [teminat] altına alınmış bulunmakla birlikte, bu kanunları uygulama ile görevli olan yargı makamlarının yetkisi Kapitülasyonlardaki kısıtlamalarla sınırlandırılmış bulunuyordu. Bundan başka, konsolosluk görevlileri, bu kısıtlamaları en geniş biçimde, ülkenin kamusal düzenini ve güvenliğini çiğnemiş olan suçluları adaletin elinden kasıtlı olarak kurtaracak yolda kullanmaktaydılar.

"Bir adam öldüren ya da herhangi bir suçlu, bir yabancının konuluna [ikametgâhına] kendisini atabilmeyi başardığı her zaman, Türk polisi oraya giremiyor ve tercümanın gelişine kadar kovuşturmayı bekletmek zorunda kalıyordu; suçlu da, bu ara verişten yararlanarak savuşmak yolunu buluyordu.

"Bir ceza dâvasında, yabancı uyruklu olan bir tanığın ancak tercüman varken dinlenilmesi zorunluluğu, çoğu zaman üzüntülü sonuçlar yaratmaktaydı. Tanık ve

* Fransızca metin şöyledir: "Il est à ce propos intéressant de faire remarquer que les affaires relevant des tribunaux mixtes étaient peu nombreuses." 1924 Türkçe çevirisinde şöyle denilmektedir: "Bu münasebetle, muhtelit mahkemelere ait muamelatın çok az olmadığını nazar-ı dikkate arz etmekte de menfaat vardır." (S.L.M.)

tercüman, ya da yalnız tercüman, çağrıya uymak ya da uymamakla yargısal kovuşturmanın yürütülmesini etkileyebiliyorlardı.

"Bu güçlükler, ceza dâvalarında verilmiş mahkeme kararlarının uygulanması söz konusu olduğu zaman daha az değildi ve Devletin egemenliğiyle mahkemelerin saygınlığını [itibarını] ağır biçimde yaralamaktaydı.

"En yetkili yabancı yazarlar, Kapitülasyonların uygulanmasında bu üzüntü verici sonuçları belirtmekten kendilerini alamamışlar ve bu rejimin doğmasına yol açmış koşulların çoktan ortadan kalkmış olduğunu kabul etmişlerdi.

"Ölümü çok üzüntü yaratmış Profesör L. Renault'nun bu konuda dediklerini görelim:

> Bâb-ı Âli'nin egemenliği bugün bir çok bakımdan azalmıştır; fakat unutmamalıdır ki, yukarıda açıklanan durum Bâb-ı Âli'nin çok güçlü olduğu, geçmiş bir dönemden kalmadır. 1535 de I nci François'nın ittifak kurmağa çalıştığı Muhteşem [Kanunî] Süleyman kendisini aşağılatıcı sayılabilecek bir ayrıcalığı vermezdi. Önce düşünülmelidir ki, ülkesel egemenlik kavramı eskiden bugünkü anlamından daha az tekelci bir nitelikte idi ve yargı yetkisinin yabancı görevlilerce kullanılmasına engel değildi. Bu yüzden, İstanbul'un Türklerce alınmasından altmış yıl önce, bir Müslüman topluluğunun [cemaatın] orada, İslâm hukukuna göre adalet dağıtan Kadı'nın yönetimi altında yaşamakta olduğu, garip bir durum olarak bilinmektedir. II nci Mehmed'in, fetihten sonra, Cenova ve Venedik tacirlerine, Hıristiyan İmparatorlar zamanında yararlanmakta bulundukları ayrıcalıkların süregitmesine izin vermiş olması, bu yüzden, yadırganacak bir şey değildir.
>
> Son olarak, şurasını da göz önünde tutmak özellikle önemlidir: Kapitülasyonlar, yüzyılımızın başlangıcına kadar, bugünkünden büsbütün ayrı koşullar altında uygulanmaktaydı. Her isteyen, kalkıp, Doğu'da yerleşmeğe gidemezdi; özellikle Fransa'da birtakım tedbirler alınmıştı: Hükümetçe izin verilmiş bulunmak, bir güvence [teminat] akçesi yatırmak gerekirdi. Bu yüzden, Avrupa'lılardan Doğu'da yerleşmek isteyen topluluklar özenle seçilmekteydi; sayıları da çok azdı; üstelik, bunlar yerli halktan tam olarak ayrılmışlardı; yerli halkla ancak, ticaret için gerekli olduğu ölçüde ilişkide bulunmaktaydılar. Konsolosların yetkili kılınmasında amaç, yerel [mahallî] egemenliği çiğnemek değil, bu küçük yabancı topluluklarında düzeni sağlayıp sürdürmekti. Kötüye kullanmalar seyrekti. [Sonraları] durum baştan aşağı değişmiştir. Her ülke eski kısıtlamaları kaldırdı ve uyruklarının Türkiye'de serbestçe yerleşmelerine izin verdi; bu yüzden, Türkiye'de yabancıların sayısı pek çok arttı. Gelen yabancılar da, her zaman güvenilir kimseler değildi; bunlar halka karıştılar. Kolayca anlaşılır ki, eski kuralların uygulanılması, kötüye kullanmalara ve rezaletlere yol açtı; ülkenin kolluk [zabıta] düzenine ve yönetimine ciddî engeller yarattı; böylece, geçmiş yüzyıllarda doğal sayılabilecek bir durum, ülkenin gücü ve egemenliği için, hem aşağılatıcı, hem de zararlı bir nitelik kazandı.[1]

"Rusya'nın İstanbul Büyükelçiliğinde uzun süre baştercüman olarak çalışmış bulunan ve bu konuda Elçiliklerin görüşünü paylaşmaktan başka bir şey

yapamayacak durumda olan M. André Mandelstam da, Kapitülasyonlar üzerine yayınladığı bir kitapta şunları yazmaktadır:

Kabul etmek zorundayız ki, Türkiye'de yabancılarla Osmanlılar arasındaki hukuk ve ceza dâvalarına uygulanan yargı sisteminin genel çizgileri pek karışıktır ve çok az tutamak noktaları vermektedir. Bâb-ı Âli ile Elçilikler arasındaki hukuk anlaşmazlıkları çok seyrek olarak diplomasi alanının dışına çıkmaktadır; bu anlaşmazlıklar siyasal açıdan pek önemsizdir; üstelik, konunun bu yönünü incelemek de, araştırmamızın çerçevesine girmemektedir. Her gün karşılaşılan bu çeşit uyuşmazlıklar neredeyse başlı başına ortak bir hukuk niteliğini kazanmıştır.

Şu var ki, büyük siyasal çıkarlar, bu araştırmada söz konusu edilen hukuksal anlaşmazlıkların hemen bir çözüme bağlanmasını gerektirmez görünmekteyse de, ister Osmanlı ister yabancı olsunlar, tarafların çıkarları böyle bir çözümü kesin olarak gerekli kılmaktadır. Yazdıklarımızı izleyen herhangi bir kimse, kendisini böyle bir sistemin çarklarına kaptırmış olan özel çıkarların karşılaştığı hukuk bakımından kararsızlığı ve içinde çırpınmak zorunda kaldığı aşılmaz güçlükleri kolayca anlıyabilir. Ceza işlerinde, önleyici tutuklamanın ya da verilmiş kararın uygulanacağı yere ilişkin olarak Konsolosluk ile Mahkeme arasındaki görüş ayrılığı, ya bu anlaşmazlığın çözüme bağlanmasına kadar mahkeme kararı olmaksızın uzun bir süre tutukluluk durumunun sürüp gitmesine ya da Konsolosluk görevlisi duruşmada hazır bulunmaksızın bir hüküm verilmesine, üstelik, ara sıra, yurduna gönderilmiş olan sanıkların cezasız kalmalarına yol açabilmektedir. Tercüman ile Mahkeme üyelerinin çoğunluğu arasında, verilecek kararla ilgili olarak çıkabilecek anlaşmazlık da aynı sonuçları doğurabilir, ve bu sonuçlar, uygulamada, sanığın Konsolosluğun ya da Mahkemenin elinde olmasına göre değişiklikler gösterebilir. Hukuk işlerinde de, yargıçların görüşleriyle onları denetleyenler arasında anlaşmazlık başgösterdiği bütün durumlarda aynı kararsızlık doğabilmektedir. Öte yandan, Osmanlıların her zaman çoğunlukta bulundukları karma mahkemelerde, yabancıların çıkarları da yeterince korunmuş değildir. Şüphesiz, tercüman, bir yabancının bir Osmanlıya karşı olan dâvasını reddeden bir mahkeme kararını imza etmeyebilir; şu var ki, böyle bir durumda, yabancı da, hakkını elde etmekten yoksun kalmış olacaktır. Öte yandan, tercümanın *veto*'su, yabancıya karşı bir Osmanlı yararına verilmiş olan bir mahkeme kararına ilişkin bulunursa, gerçek bir güç kazanmış olmaktadır: Çünkü, böyle bir mahkeme kararı, Konsolosluk yetkililerince yürürlüğe konulmaz. Bu yüzden, tarafların hakları, çoğu zaman, yargıçlarla tercüman arasındaki uyuşmazlıkların değişkin sonuçlarına bağlı kalmaktadır.

"Kapitülasyonların [Türk] uyruklarına olduğu kadar yabancılara da zarar verdiğini hem yabancı yazarlar kabul etmekte, hem de bunun böyle olduğunu olaylar doğrulamaktadır. Kapitülasyonlar, yabancıların, doğal yargıçlarının yargı yetkisinden sıyrılmalarına yol açmakta ve ülke Devletinin egemenliği bakımından onur kırıcı ve zararlı olmaktadır. İşte bu yüzdendir ki, Osmanlı Hükümeti, artık

Kapitülasyonlara katlanamayarak, 9 ve 23 Ağustos 1914 tarihlerinde aldığı bir kararla, bu nitelikteki Kapitülasyonlara son verdirmiştir.

"Böyle bir karar almakla, Türkiye'nin meşru bir hakkını kullanmaktan başka bir şey yapmamış olduğu, her türlü şüphenin dışındadır. Gerçekten, Kapitülasyonlar, özü bakımından, tek-taraflı verilmiş belgelerdir. Bir bağıtlanmanın iki-taraflı sayılabilmesi için, her şeyden önce, yükümlerin karşılıklı olması gerekir. Oysa, metinlerin incelenmesinden açıkça ortaya çıkmaktadır ki, Türkiye'de oturan yabancılara söz konusu ayrıcalıkları tanımakla, Osmanlı padişahları, Avrupa'da geziye çıkan ya da ticarete girişen kendi uyrukları için bu yolda ayrıcalıklar elde etmeyi akıllarından hiç geçirmemekteydiler. İşte bu nedenledir ki, Féraud Giraud şöyle demektedir: 'Bu belgeler, uluslararası andlaşmalar olmaktan çok, ayrıcalık bağışlanması niteliğindedir.'

"Profesör Louis Renault da, 'bunların kayra [âtıfet, lütuf] niteliğinde, kendiliğinden verilmiş ayrıcalıklar olduğunu ve bunları veren hükümdarın ölümü ile her zaman geçersiz kılınabilecek ve geri alınabilecek nitelikte bulunduklarını' belirtmektedir. Gerçekten, Profesör Renault'ya göre, bunlarda, bir andlaşmayı tam oluşturan, her sözleşmenin belirtici ve gerekli özelliği olan bir nitelik, başka bir deyimle, yükümlerin karşılıklı olması ve çift imzanın bulunması ile beliren iki-taraflı olma niteliği, yoktur.

"Kapitülasyonların iki-taraflı sözleşmeler olduğu varsayılsa bile, böyle bir varsayımdan, bunların hiç değiştirilmez oldukları, ve sonsuz olarak geri alınmaz kalacakları sonucunu çıkartmak da haksızlık olur.

"Süreleri saptanmamış olan andlaşmalar *rebus sic stantibus* kuralını kapsamaktadırlar; bu kural uyarınca, bir andlaşmanın yapılmasını gerektiren koşullarda bir değişiklik olduğu zaman, andlaşmanın karşılıklı rıza ile sona erdirilmesine olanak bulunamazsa, bağıtlı taraflardan yalnız birince andlaşma sona erdirilebilir.

> Devlet, yükümlerinden kurtulabilme hakkını andlaşmanın bir maddesiyle açıkça saklı tutmamış olsa bile, her türlü yükümlerden kurtulduğunu bildirebileceğini, kimi durumlarda kabul etmek zorunludur. Girişilmiş yükümlere saygı göstermek, örneğin, kendine kıymaya kadar ileri götürülmemek gerekir. Bir Devletin üzerine aldığı ağır yükümleri yerine getirmesi istenebilir olsa bile, kendi varlığını ve gelişmesini bir andlaşmanın uygulanması uğrunda feda etmesi istenemez.[2]

"Ünlü Fransız hukukçusu Profesör Despagnet de, şunları söylemektedir:

> Andlaşmaların [tek-taraflı bir davranışla] sona erdirilmesinin hukuka uygun sayılması başlıca üç durumda söz konusu olmaktadır.
>
> (a) Andlaşmaya saygı göstermek bir ülkenin siyasal ya da ekonomik varlığı için tehlikeli olursa;
>
> (b) Andlaşmanın yapılmasını gerektiren koşullar değişmişse ve andlaşmanın varoluş gerekçesi kalmamışsa;
>
> (c) Bir andlaşma, bağıtlı Devletlerin de katıldığı, uygar Devletler arasındaki, uluslararası ortak hukuk ile bağdaşmaz bir duruma gelirse; örneğin çağdaş Devletler hukukunun yasakladığı zenci ticaretine ilişkin

bulunan ve açıkça sona erdirilmiş olan eski bir andlaşma bugün bu nitelikte sayılmaktadır.

"Yukarıda açıklanan nedenler göz önünde tutulunca, Kapitülasyonlara son vermek, haklı olmaktan da öteye bir zorunluluktur. Gerçekten, bu son derece zararlı kuralların uygulanmasının süregitmesi, Devletin siyasal varlığına tehlikeli bir aykırılık yaratmaktaydı.

"Kaldı ki, böyle bir rejimin kurulmasına yol açan koşullar baştan aşağı değişmiş bulunmaktadır. Kapitülasyonların, çağdaş kamu hukuku ilkeleriyle kesin olarak bağdaşmaz bulundukları herkesçe kabul edilmiştir.

"Öte yandan, yukarıda da anlatıldığı üzere, Kapitülasyonların kökeni [menşei], kanunların kişiselliği ilkesinde yatmaktadır. Oysa, çağdaş hukuk anlayışına göre, her Devletin, bağımsız bir Devlet sayılabilmesi için, sınırları içinde tam ve kısıtlanmaz bir bağımsızlığı olması ve kanunlarıyla kurumlarının tüm ülkesel bir nitelik göstermesi gerekir. Bu yüzden, Kapitülasyonlar Pélissier du Rosas'ın da çok yerinde olarak dediği gibi, bir sapaklık (*anomalie*), bir çağ-dışılık olarak belirmektedir.

"Söylediklerimizi özetlersek, ülke kanunlarından çoğunun yabancılara uygulanamayacağı bahanesi altında, Devletin yasama hakkına karşı olan saldırılar ve kısıtlamalar;

"Kamu düzenini ve güvenliğini çiğneyen yabancılara karşı kovuşturmada bulunabilme olanaksızlığı;

"Bir yabancı suçluyu kovuşturmak ve tutuklamak konusunda birtakım şartlara ve kısıtlamalara uyma zorunluluğunun kamu hukuku ilkelerine aykırı düşmesi;

"Birbirinin eşi olan dâvaların çeşitli mahkemeler önünde ve bağıtlı tarafların uyrukluğuna göre çeşitli kanunlar ve yargı usulü uyarınca çözümlenmesi zorunluluğu; kişilerin, kendi doğal yargıçlarına başvurabilme konusunda engellerle karşılaşmaları, v.b. gibi durumlar, hep, Kapitülasyonlar rejiminin uygulanmasından doğan üzücü sonuçlardır.

"Yukarıda belirtilenler göz önünde tutulunca, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, çağdaş Devlet kavramıyla kamu hukuku ilkelerine doğrudan doğruya aykırı olan Kapitülasyonların yeniden konulmasına kesin olarak katlanamaz. Kaldı ki, öteki Avrupa Devletlerinin hiçbirinde, Yunanistan ve öteki Balkan Devletlerinde bile, böyle bir rejim olmadığı herkesçe bilinmektedir.

"Türk Hükümeti, aslında Kapitülasyon niteliğinde olacak başka herhangi bir rejim de kabul edemez. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti ilgili Hükümetlerle, karşılıklı olmak [mütekabiliyet] şartına ve Devletler hukuku [uluslararası kamu hukuku] ilkelerine dayanan, ticaret, yerleşme, suçluların geri verilmesi andlaşmalarıyla konsolosluk sözleşmeleri yapmağa hazırdır."

Marki GARRONİ, Lord Curzon'la M. Barrère'in görüşüne katılarak, Kapitülasyonlar andlaşmalara dayandıkları için, şimdiye kadar bunlarla düzenlenmiş bulunan sorunların, yeni bir uluslararası belgeyle düzenlenmesinin doğal olduğunu belirtmek istediğini söyledi. Kurulacak olan üç alt-komisyon, İsmet Paşa'nın öne sürmüş olduğu görüşleri dikkate alacaktır. Marki GARRONİ, bütün

Temsilci Heyetlerinin iyi niyetle, herkesin çıkarları bakımından memnunluk verici bir sistemin kurulması olanağını bulacakları ve bundan, ilgililer arasında, her birinin ençok yararlanacağı dostluk bağlarının doğacağı kanısındadır.

Genel Sekreter:
R. MASSİGLİ

Uygun bulunmuştur:
F. L. BELİN (*Amerika Birleşik Devletleri*); Thomas SPRİNG RİCE (*İngiliz İmparatorluğu*); E. LAGARDE (*Fransa*); Const. COLLAS (*Yunanistan*); M. İNDELLİ (*İtalya*); M. HOTTA (*Japonya*); Const. CONTZESCO (*Romanya*); V. MİLANOVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); REŞİD SAFVET BEY (*Türkiye*).

NOTLAR

1 Louis Renault, *Grande Encyclopédie*, "Capitulations" terimi.
2 Pradier-Fodéré, cilt, II, s. 624, yıl 1911.

(2) SAYILI TUTANAK

28 ARALIK 1922 OTURUMU

Oturum, saat 11.00 de, Ouchy Şatosunda, Marki Garroni'nin başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. CHİLD, Amiral BRİSTOL, GREW (*Amerika Birleşik Devletleri*); Marki CURZON OF KEDLESTON, Sir Horace RUMBOLD (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. BARRÈRE, BOMPARD (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS (*Yunanistan*); Marki GARRONİ, M. MONTAGNA (*İtalya*); Baron HAYASHİ, M. OTCHİAİ (*Japonya*); M. DİAMANDY (*Romanya*); M. RAKİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY (*Türkiye*).

Oturumda ayrıca hazır bulunanlar:

MM. AMORY, DWİGHT (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir William TYRRELL; MM. RYAN, MALKİN, Yarbay HEYWOOD; MM. NİCOLSON, FORBES ADAM, LEEPER, McCLURE (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. LAROCHE, FROMAGEOT, DE LACROİX, LAPORTE, DE PERCİN, BAROİS (*Fransa*); MM. DENDRAMİS, POLİTİS (*Yunanistan*); MM. ARLOTTA, GUARİGLİA, CİAMARRA, GALLİ, SALEM (*İtalya*); MM. NAGAOKA, SATO, TANİ (*Japonya*); M. CONTZESCO, Albay DUMİTRESCO (*Romanya*); M. MİLANOVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); TAHİR BEY (*Türkiye*).

Konferansın Genel Sekreteri: M. MASSİGLİ.

Sekreterler: M. F. LAMMOT BELİN (*Amerika Birleşik Devletleri*); MM. SPRİNG RİCE, WİCKS (*İngiliz İmparatorluğu*); M. LAGARDE (*Fransa*): M. COLLAS (*Yunanistan*); M. İNDELLİ (*İtalya*); M. HOTTA (*Japonya*); REŞİD SAFVET BEY (*Türkiye*).

Tercüman: M. CAMERLYNCK.

Birinci Alt Komisyonun Raporu. Yabancılara uygulanacak rejim.

Marki GARRONİ, İkinci Komisyonun, çalışmalarını üç alt-komisyon arasında bölüştürülmüş olduğunu hatırlattı. Bunlardan, Sir Horace Rumbold'un başkanlığı altında bulunan ve Türkiye'de yabancılara uygulanacak yargı rejimi konusuyla uğraşacak olan Alt-komisyon, Müttefiklerle Türkiye arasında çıkan

görüş ayrılığı yüzünden, görevini sürdürme olanaksızlığı ile karşılaşmış bulunmaktadır.

M. MASSİGLİ, Birinci Alt-komisyonun raporunu okudu (Bakınız: *Ek A*).

Raporun okunmasından sonra, Marki GARRONİ söz aldı ve şunları söyledi:

"Kapitülasyonlar sorununu genel olarak görüşmek üzere yaptığımız ilk oturumda, Müttefik meslekdaşlarım ve ben, Türkiye'nin şimdiki yabancılar rejimini sona ermiş görmek isteğini desteklemeğe ve bu rejimin, yabancılara vergilerin uygulanması ve yargısal [adlî] yönetim bakımından gösterdiği bütün sakıncaları tümüyle ortadan kaldırmağa hazır görünmüştük; bununla birlikte, konulacak yeni hükümlerin de, Türkiye'de çok büyük çıkarları ve kazanılmış [muktesep] hakları bulunan yabancılara olduğu kadar, ileride Türkiye'de yerleşeceklere de, işlerini diledikleri gibi görmelerini sağlıyan ve iyi bir yargı yönetimi için zorunlu olan güvenceler verecek nitelikte olması da, aynı zamanda, söz konusu idi.

"Müttefiklerin bu uğurda katlanmağa razı oldukları ödünlerin [tâvizlerin] ne ölçüde olduğu konusunda bir fikir edinmek için, Kapitülasyonlar rejimi altında yabancılara Türkiye'de taşınmaz mallar [emlâk] vergilerinden başka hiç bir verginin uygulanmadığı hatırlanmalıdır. Türkiye, yabancı Devletlerden her birinin rızasını elde etmedikçe, yabancılara hiç bir vergi ya da resim koyamazdı. Biz şimdi, yabancı uyruklarına, Türk uyruklarına uygulanan vergi ve malî yükümlerin uygulanmasına, ve Türk Hükümetinin bu konularda yasama özgürlüğünü tam olarak kullanmasına razı olmağa hazır bulunmaktayız.

"Yabancılar ve yabancı ortaklıklar [şirketler], eskiden, Osmanlı kanunları arasında, yabancı Devletlerin önceden uygun görmüş olacakları kanunlardan başka kanunlara bağlı olmaksızın, Türkiye'de yerleşebilir ve her türlü ticaret ve endüstri alanlarında işe girişebilirlerdi. Bundan böyle, yabancıların ve yabancı ortaklıkların, Türk uyrukları gibi, doğrudan doğruya Türk kanunlarına bağlı olmalarını kabul etmeğe de hazır bulunuyoruz. Hukuk ya da ticaret dâvalarında, üstelik ceza dâvalarında bile, aralarında anlaşmazlık çıkan yabancılar, Osmanlı mahkemelerinin yargı yetkisi dışında kalmaktaydılar ve yalnız konsolosluk mahkemelerine bağlıydılar. Biz, bu yargı yetkisine ilişkin hakka son vermeğe ve yabancıların tüm olarak Türk* mahkemelerine bağlı kılınmalarına razı olmağa hazır bulunmaktayız; böylece, Kapitülasyonlar rejiminin ortaya çıkarabileceği ve Ekselâns İsmet Paşa'nın *mémoire*'ında belirttiği bütün sakıncalar ortadan kaldırılmış olacaktır.

"Kişisel duruma [kişi hallerine, *statut personnel*] ilişkin sorunlara gelince, bunların, ilgilinin ulusal kanunu uyarınca ve ulusal makamlarınca düzenlenmesi gerektiğini, Türk Hükümeti de kabul etmektedir.

"Bununla birlikte, pek önemli bir sorun üzerinde ayrılmaktayız: Bu da, yabancıların ilgili bulunduğu hukuk ya da ceza dâvalarına bakacak mahkemelerin nasıl kurulacağıdır.

"Türk Temsilci Heyetine, bu mahkemelerde, La Haye Daimî Adalet Divanınca Türk hükümetine teklif edilecek bir yabancı yargıçlar çoğunluğunu kabul etmesi telkininde bulunulmuştu. Bu yargıçlar, Türk Hükümetince, yabancı Devletlerin hiç

* Fransızca metinde "ottoman". (S.L.M.)

bir karışımı olmaksızın, atanacaklardı; böylece, Türkiye'nin egemenlik haklarına tam saygı gösterilmiş olacaktı. Öte yandan, mahkemelerin uygulayacakları usule, verecekleri kararlara ve bu kararların yerine getirilmesine, konsolosluk temsilcilerinin hiç bir karışması da olmayacaktı; belirttiğim gibi kurulacak olan Türk mahkemeleri, yabancıları ilgilendiren bütün sorunlarda, tam bir bağımsızlık içinde karar verebileceklerdi.

"Ben o kanıdayım ki, Türkiye kısa bir süre içinde, çağdaş gereklere tümüyle uygun düşen yasalar ve yargıçlar topluluğu meydana getirmeği başaracaktır; fakat, yeni rejimde bile Türk mahkemelerinin, yetenekli olduklarının kanıtını henüz ortaya koymamış bulunduklarını da kabul etmek ve şimdiki durumda, Türkiye'nin dinsel kurallardan esinlenen birtakım kanunlarla, çağdaş uluslararası ilişkilerinin ihtiyaçlarıyla uyum içinde bulunmayan, bu yüzden Türkiye'nin de yenileştirilmelerini gerekli saydığı birtakım kanunlarla yönetilmekte olduğunu hesaba katmak gerekir.

"Öte yandan, şurası da unutulmamalıdır ki, Türkiye'de yerleşmiş olan yabancılar, ülke kaynaklarının geliştirilmesine şüphesiz yardım etmiş olan önemli sermayelerini getirmelerinde göz önünde tuttukları güvencelerden de, birden bire, yoksun bırakılamazlar.

"Güven, zorla duyurulamaz; güveni esinletmek gerekir. Ekselâns İsmet Paşa, Kapitülasyonların kaldırılması düşüncesinin yabancı toplulukları arasında yarattığı kaygıyı şüphesiz bilmektedirler; bu kaygıya son verdirmek herkesin yararına olacaktır.

"İşte bunun içindir ki, Kapitülasyonların kaldırılmasına rıza göstermekle birlikte, Türkiye'de yabancıların uymak zorunda olacakları yeni rejimin, özellikle bir savaş ve düşmanlık döneminin ardından gelen böyle bir zamanda, onlara gerekli güven duygusunu verdirecek nitelikte olmasını istiyoruz.

"Bir barış yapmakla, savaştan önceki ilişkiler durumuna dönebilme olanağı kabul edilmekte ise, Türkiye'nin, üzerinde durduğumuz bu konuda, yalnız eski rejime dönülmekle yetinmek istememekte, fakat tümüyle yeni koşulların kurulmasını istemekte olduğu da söz götürmez.

"Biz, bu rejim değişikliğine memnunlukla razı olmaktayız; ancak, güvenceler [garantiler] bulmamız da zorunludur. Müttefiklerin öne sürdükleri güvencelerin hiç bir siyasal niteliği yoktur; bunlar, özü bakımından, hukuksal nitelikte güvencelerdir; bu güvenceler, ülkesel egemenlik hakkına aykırı düşmemektedir; Türkiye, bunları kabul etmemek için, akla yatkın bir neden de göstermez.

"Burada, yalnız, bizi ayırmakta olan en önemli noktaya değindim. Tartışmalı olan başka noktalar da vardır; fakat belirttiğim sorunu çözümleyebilirsek, bunlar için de bir çözüm yolu bulunabileceğini ummaktayım.

"Türkiye'de bugün yabancılar rejiminde meydana gelenler gibi köklü değişiklikler, bir kalemde uygulanamazlar. Geçiş tedbirlerinin alınması gerekmektedir; bütün uygar Devletlerde, bu gibi geçiş tedbirleri – her ikisi de iç kanunlar niteliğinde olan, bir kanundan bir başka kanuna geçerken bile – uygulanmakta iken, öteki ülkeleri de ilgilendiren köklü reformlar söz konusu olduğu zaman, böyle tedbirlere başvurmak, elbette, daha da gereklidir.

"İşte teklif ettiğimiz ve istemekte olduğumuz, bu geçiş dönemidir.

"İlerleme yolunda parlak bir başarıyla yürüyen bir ülkenin, Japonya'nın Temsilcisi, bize, ülkesinin Kapitülasyonlar rejiminden özgürlük rejimine geçişi için 20 yıllık bir sürenin gerekmiş olduğunu söyledi.

"Ummak isterim ki, övünç verecek bu örnek, Türkiye'nin yöneticilerinin, tekliflerimizi yaparken esinlendiğimiz düşüncenin hakgözetir ve akla yatkın olduğuna inanmalarında yardımcı olacaktır.

"Türk Temsilci Heyetinden, Müttefiklerin uzlaşıcı şartlarını ve yapmağa hazır olduğumuz ödünleri [tâvizleri] dikkate almalarını ve, Alt-komisyonun çalışmalarının akışını durdurmuş olan şimdiki tutumlarını değiştirerek, görevimizi kolaylaştırmalarını rica ederim."

Alt-komisyonun çalışmalarının özeti.

Sir Horace RUMBOLD, Birinci Alt-komisyonun, kendisine verilmiş olan görevi başaramamış olduğunu, Komisyona bildirmek durumunda kaldığına üzüldüğünü söyledi. Sir Horace RUMBOLD, bu başarısızlığın, görevlerini son derece uzlaşıcı bir tutumla yapmağa başlamış olan ve kendi uyruklarının çıkarlarını Türkiye'nin egemen haklarına, Türk Hükümetinin ve halkının meşru kaygılarına, eksiksiz bir saygı duygusuyla bağdaştırmak bakımından en içten bir istekle davranmış olan Müttefik Temsilci Heyetlerinin, herhangi bir iyi niyet yoksunluğundan doğmamış olduğunu gösterebileceğini ummaktadır.

Müttefik Temsilci Heyetleri, alt-komisyonun çalışmalarından çıkacak her yeni sistemin, Türkiye ile, Türkiye'de şimdiye kadar Kapitülasyon ayrıcalıklarından yararlanmış olan öteki Devletler arasında, gelecekteki düzenlemeler için örneklik edebileceğinden, sorumlarının artmış olduğu duygusu altında bulunmuşlardır. Müttefik Temsilci Heyetleri, şimdi yerine bir başka rejimin konulmasına çaba gösterilen Kapitülasyonlar rejiminin, geçmişte, yeni kurulmuş birtakım Balkan Devletleri uyrukları dışında, Türkiye'deki bütün yabancıları ilgilendirdiğini göz önünde tutmuşlardır. Bu sorunla ilgili bulunan Devletlerden hepsi olmasa bile, çoğunluğunun, Müttefiklerin temel saydıkları iki ilke üzerinde, genellikle görüş birliği içinde oldukları kanısındaydılar – bu kanıları, Türkiye'de önemli çıkarları olan Belçika ile tarafsız Devletler temsilcilerinin yapmış oldukları bildirilerle de doğrulanmıştır. Söz konusu iki ilke şunlardır:

(a) Eski Kapitülasyonlar rejiminin öyle kusurları vardır ki, bunun yerine daha çağdaş ve daha az sıkıntı verici bir rejimin konulması, bütün taraf Devletlerin yararı bakımından istenmeğe değer;

(b) Her yeni sistem, Türkiye'nin bağımsızlığını koruma isteğini tümüyle göz önünde bulundurmakla birlikte, Müttefiklerin uyruğu olanların, kendilerine, mallarına ve çıkarlarına da tam bir koruma sağlamalıdır.

Sir Horace RUMBOLD, Konferansda, Müttefiklerin Temsilcileriyle gözlemcilerinden ya da özel temsilcilerden oluşmak üzere, uyrukları Türkiye'de savaştan önce topluluklar* meydana getiren Ortak ya da tarafsız hemen hemen bütün

* İngilizce aslında ve Fransızca çevirisinde "colonies" denilmektedir. 1924 Türkçe çevirisinde de "koloniler" denilmektedir. (S.L.M.)

Devletlerin temsilcilerinin bulunduğunu da bu arada belirtti. Şüphesiz, dünyada, Türkiye ile kendi aralarında Kapitülasyon andlaşmaları olmayan birçok Devlet de vardır; ancak, bunlardan hiç birinin, yukarıda anılan ve yeni kurulmuş Balkan Devletleri dışında, Türkiye'de yerleşmiş uyruklarından oluşan toplulukları olmamıştır. Bu yüzden, bu Devletlerin geçmişte Türkiye'de Kapitülasyon ayrıcalıkları elde etmek ihtiyacını duymamış olduklarını belirtmek boşuna olur; çünkü, bu Devletler, Türkiye'de topluca uyrukları olmadığı ve orada ticaret çıkarları bulunsa bile, bunlar pek önemsiz olduğu içindir ki, bu ihtiyacı duymamışlardır.

Alt-komisyonun raporu, bu kurulun çalışmalarını nasıl düzenlenmiş olduğunu göstermektedir. Türk Temsilci Heyetine gerçek ve tüzel kişiler için yerleşme hakkına (*droit d'établissement*) ilişkin olarak sunulmuş teklifler, herkesin bildiği Avrupa ilkelerine ve özellikle Fransa ile İsviçre arasındaki sözleşmeye dayanmaktaydı: Bu teklifler, Türk görüşüne, bir uygar Devletin bir başka uygar Devlete vermeğe katlanabileceği bütün ödünleri [tâvizleri] kapsamaktaydı; bu tekliflerde, uygar bir Devletin bir başka uygar Devletten haklı olarak isteyebilecekleri dışında hiç bir şey yoktu; bunlar, açık ve dürüst bir düşünce ile öne sürülmüştü. Bu tekliflerin kapsadığı tek çekince [ihtirazî kayıt], Müttefik Temsilci Heyetlerinin, Müttefik Devletler ortaklıkları [şirketleri] ile okullar gibi kurumların bağlı bulunacakları kanunları ne nitelikte olacağını, Türk Temsilci Heyetiyle, ayrıntılı biçimde inceleme hakkını saklı tutmak istemeleriydi. Türk Temsilci Heyeti, bu tekliflerin genel ilkelerini kabul etmiştir; ancak, genel formüller kullanarak, bu ilkelerden vazgeçme yollarını da aramıştır. Türk Temsilci Heyeti, Müttefik uyruklarını, andlaşmaların yabancılara savaştan daha elli yıl önce tanımış olduğu, köylerde taşınmaz mal sahibi olabilme hakkından yoksun kılmak yolunu aramış ve ancak Müttefiklerin baskısı sonucundadır ki, uzun süre bir hak olarak kabul edilmiş bulunan bir şeyi, bir kayra [âtıfet, lütuf] olarak bağışlamağa katlanmıştır.

Sir Horace RUMBOLD, somut bir başka örnek vermek üzere, Türk Temsilci Heyetinin, Türk Hükümetinin kendi uyrukları için saklı tutmak isteyebileceği birtakım meslekleri yabancılara yasaklamak hakkını elinden bırakmamağa çalıştığını hatırlattı; Türk Temsilci Heyeti, bu hakkın kötüye kullanılmayacağı konusunda sözlü güvence [teminat] vermiştir; fakat, öne sürdüğü formül, yabancı topluluklarını ve kurumlarını, kendi hekimlerinin ve kendi teknisyenlerinin hizmetlerinden yoksun bırakmakla kalmayacak, aynı zamanda, limanlarda mavunacılık ve yükleme hizmetleri gibi, ticaret işletmelerinin temel hizmetlerini de tekeline alma olanağını Türkiye'ye sağlıyabilecektir.

Kişisel durum [kişi halleri, *statut personnel*] konusuna gelince, Türk Temsilci Heyeti, bunun, ilgili Müttefik uyruklarının ulusal kanununca saptanmasını kabul etmekle birlikte, önce, bu kanunun Türk mahkemelerince uygulanması gerekeceği iddiasında bulunmuştur. Ancak, Müttefik Temsilci Heyetlerinin baskısı üzerinedir ki, Türk Temsilci Heyeti, kişisel durum sorunlarının, tarafların uyrukluğunda oldukları ülkelerin mahkemelerince çözüme bağlanmasını kabul etmiştir; bu ödün [tâviz] de, ancak, bu mahkemelerin Türk ülkesi dışında çalışmaları şartıyla verilmiş oldu. Müttefik Temsilciler, kendi konsolosluklları mahkemelerini bütün öteki işler bakımından kaldırmaya hazır bulunduklarını bildirmekle, Türkiye'nin isteklerini

yerine getirme yolunda pek ileri gitmiş oldukları izlenimindedirler; Türk Temsilcilerinin, konsolosluk mahkemelerini, kişisel durum [kişi halleri] konusunda bütün yetkilerinden yoksun bırakmak isteğinde olduklarını görmekle, bir kat daha umut kırıklığına uğramışlardır; öte yandan, Türk Temsilci Heyetinin, böyle bir tutum göstermesine gerekçe olarak, konsolosluk mahkemelerinin yetkilerini kötüye kullanarak genişletebilmeleri kaygısını öne sürmesi de, Müttefik Temsilcilerinin dürüstlük duygularını övücü bir nitelikte görü nmemiştir.

Bununla birlikte, Alt-komisyonun başarısızlıkla karşılaşmış olduğu sorunlar, bunlar değil – bu sorunlar üzerinde bir anlaşmaya belki gene de varılabilirdi – fakat yabancılara, kişisel durum [kişi halleri] dışındaki konularda, uygulanacak yargı rejimi konusudur.

Bu sorun, Türk Temsilci Heyetinin o kadar acı acı yakındığı, eski ticaret mahkemelerinden, tercümanların yaptığı denetimden ve konsolosluk mahkemelerinden vazgeçme eğiliminde olan Müttefik Temsilci Heyetlerince büyük bir özenle incelenmiştir. Üstelik, Müttefik Temsilci Heyetleri, Türkiye'nin egemen haklarıyla bağdaşabilecek bir yeni rejim bulmak isteğindeydiler; Türk yasalarının şimdiki durumu ve Türk yargıçlarının şimdi içinde bulundukları düzey göz önünde tutulanca, eski rejim yerine geçecek olan herhangi bir rejimin, yabancılara, yalnız Müttefik ülkeler kamu oyunun değil, fakat bütün Avrupa kamu oyunun görüş birliğiyle zorunlu saydığı korumayı verebilmesini istemenin, aşırı bir tutum olmadığı kanısındaydılar. Müttefik Temsilciler, geçmişten esinlenmekteydiler; fakat, aynı zamanda, Türkiye'nin bağımsızlığına tüm saygı göstermekle de ödevli olduklarından, kendilerini, genel çizgileriyle yeni olan bir rejim kurmakla görevli görmekteydiler; Türkiye'nin bütün karşı-tekliflerini pek geniş ve uzlaşıcı bir tutumla incelemeğe hazırdılar. Kendi tekliflerinin taslağını bir soru çizelgesi biçiminde kaleme alarak, bunu, 13 Aralıkta, Türk Temsilci Heyetine sundular. Türk Temsilci Heyeti, buna, yazılı olarak bile bir karşılık vermek alçak gönüllülüğünü göstermedi; Müttefiklerin tekliflerini, ne biçimde olursa olsun, kabule yanaşmadı; yabancılara, sınırlı bir dönem için, güvenceler [teminat] sağlayabilecek bir rejim kurulmasını öngören Japon Temsilci Heyetinin öne sürdüğü bir teklifi dinlemeği reddetti. Türk Temsilci Heyeti herhangi bir teklifi incelemek istemeyerek, yalnız Türk yasalarının ve Türk yargı yönetiminin yabancıların dileyebilecekleri bütün güvenceleri vermekte olduğunu söylemekle yetindi. İşte bunun üzerinedir ki, Alt-komisyon dağıldı; çünkü, böyle bir durum karşısında, yerleşme hakkının (*droit d'établissement*) incelenmesini sürdürmek ya da şimdiye kadar incelenmesi ertelenmiş bulunan öğretim, din ve hayır kurumlarına uygulanacak rejimle ilgili önemli soruna geçmek boşuna olurdu.

Türk yasalarının ve yargı yönetiminin yeterli nitelikte olduğunu, hiç bir kanıt göstermeden öne sürmek dışında, Türk Temsilci Heyeti, Müttefiklerin, karşılık olarak güvenceler istenmeksizin, Müttefik uyruklarının ayrıcalıklarından – zarar görmeden – vazgeçmeğe katlanabilecekleri konusunda, aşağıdaki kanıtlara dayanmaktadır: Yabancı sermaye ile kurulmuş fakat Türk uyrukluğunda bulunan birtakım ortaklıklar [şirketler], Kapitülasyon ayrıcalıklarından yararlanmaksızın çok uzun bir süreden beri Türkiye'de bulunmaktadırlar; taşınmaz malı [emlâki]

olan yabancılar, bu konuda, Türk uyruklarıyla bir tutulmakla zarara uğramış değillerdir; ve genel olarak, yabancılar, Kapitülasyonlar rejiminin, Türk Hükümetince, geçerliliği bütün Devletlerin karşı çıkmalarıyla karşılanmış tek-taraflı bir davranışla *de facto* sona erdirildiği 1914 Eylülünden bu yana, yakınmada bulunmamışlardır. Bu kanıtlardan ilk ikisi, yalnız, sınırlı sayıda ortaklıklar ve kişilerle ilgili bir durumdu. Söz konusu ortaklıklar, Türkiye'de özel bir ayrıcalıkla [imtiyazla] çalışan ve şüphesiz, karşılaştıkları güçlüklerin aşılmasında sıradan tacirlerin ya da küçük ticaret ortaklıklarının başvuramayacakları yollardan yararlanabilen, güçlü ortaklıklardır. Taşınmaz mal maliki olan yabancıların sayısı azdır; bunların uyguladıkları genel kural, dâvaları olursa, bir tutulmuş oldukları Türk uyruklarının karşılaştığı aynı güçlüklere ve gecikmelere uğradıkları, mahkemelere başvurmaktan kaçınmaktır. Öne sürülen üçüncü kanıt, 1914 Eylülünden bu yana yakınmalarda bulunulmamış olmasıdır; ancak, bu tarihten sonra, Türk yasalarının ve yargı yönetiminin, yabancılara ilişkin olarak ve bunlar güvencelerin korumasından yoksunken, olağan ve düzenli koşullar içinde, ne değerde olduğunu ölçmek fırsatı çıkmamıştır. Almanlar ve Avusturya'lıları savaş süresince, Türkiye'de çıkarlarını özel yollardan koruma olanağını şüphesiz sağlamakta olan bir durumdan yararlanmışlardır; oysa, bu koşullar altında bile, memnun kalmadıklarını kestirmeğe elveren birtakım nedenler vardır. Tarafsızlar ses çıkarmamak zorunda bırakılmışlardır; ancak, durumdan memnun olmadıkları, silâh-bırakışımından [mütarekeden] sonra, konsolosluklarının mahkemelerini yeniden kurmaları, ve geçen yıl, Müttefik Devletlerle İstanbul Hükümeti arasında bir anlaşma sonucu kurulan Yargısal Karma Komisyonun [Muhtelit Encümen-i Adlî, *Commission Judiciaire Mixte*] sağladığı yararlara katılma yollarını aramalarından anlaşılmaktadır. Müttefik Devletlere gelince, savaş sırasında bunların Türkiye'deki uyrukları sayıca pek azdı; bunlar da, ne kadar az olurlarsa olsunlar, her türlü sıkıntılar çekmişlerdir. Silâh-bırakışımından sonra, Müttefikler, onları, Türk makamlarının yargı yetkilerini kullanma girişimlerine karşı korumuşlardır; içlerinden hiç biri, bu sekiz yıllık süre içinde, Türk Temsilci Heyetinin, Türk yasalarını ve yargıçlarını donattığı üstün nitelikleri, olağan bir durumda denemek fırsatını bulamamıştır.

Türk Temsilci Heyetinin inanç verici sözlerinin, Müttefik Devletlerin, kendi uyrukları yararına güvenceler elde etmek görevlerinden vazgeçmeleri için yeterli olduğunu kabul etmeğe çağrılabilecekleri zaman, elbette, şimdiki zaman değildir. Türklerin, İzmir'e dönüşleri sırasında, yabancılara ve onların çıkarlarına karşı Türk makamlarının gösterdiği yolsuz-yöntemsiz [keyfî] işlemler, bütün Müttefik ülkelerinde en derin kaygılar yaratmıştır. Türklerin geri gelişinden pek az bir süre sonra, bu görevliler, İzmir - Aydın demiryolu şebekesine el koymuşlardır; bunun geri verilmesine çağrıda bulunulduğu zaman da, bu demiryolu genel müdürünün İzmir'de kalmış çok az sayıda İngiliz uyruklarından olduğu herkesçe bilinmekle birlikte, demiryolu şebekesinin bırakılmış olduğunu iddia ettiler. Bunun gibi, Türk görevlileri, güven duygusunu yok etmişler ve banka işlemlerini çeşitli yollardan – bu arada Yunanlıların ve Ermenilerin bankalardaki paralarına el koyarak – olanaksız kılmışlardır; yabancıların mallarına ölçü dışı zoralımlar uygulamışlar ve

üstelik, geçici olarak İzmir'i bırakıp gitmiş olan yabancıların mallarına da, "Bırakılmış Mallar Kanunu" [Emval-i Metruke Kanunu] adı altında bilinen, yolsuz-yöntemsiz tedbiri uygulamakla gözdağı vermeğe kalkışmışlardır. Kendi uyruklarına davranışları da öylesine olmuştur ki, bir çok Musevî, başka bir deyimle Türkiye'nin kendilerinden hiç bir vakit yakınmamış olduğunu Türk Temsilci Heyetinin de kabul ettiği Müslüman-olmayan bir topluluğun ileri gelenleri, işlerini tasfiye ederek, İzmir'den çıkıp gitmek üzeredirler.

Alt-komisyonda İzmir örneği öne sürüldüğü zaman, Türk Temsilci Heyeti, bu kentte olup bitenlerin olağan olmayan koşullar sonucu meydana gelmiş bulunduğunu söylemiştir. Şüphesiz, İzmir'de durum, bütün dünyanın çok iyi bildiği nedenler yüzünden, olağan olmaktan çıkmıştı. Müttefik uyruklarının o kadar acı acı yakındıkları davranışlar askerlik gerekleriyle sınırlı kalabilmiş olsaydı, Türklerin öne sürdükleri kanıt da, az-çok güçlü olurdu. Oysa, durum böyle değildir. Bu eylemlerden pek çoğu, örneğin bankalara karşı alınmış tedbirler, olağan bir durumdan geriye ne kalmışsa, onu da yok edecek nitelikteydi. Yabancılara güven duygusu vermek, Türk görevlilerinin [makamlarının] ödeviydi; bu ödevin yerine getirilmesini Türkiye'nin çıkarları da gerektirmekteydi. Türk görevlileri, bu ödevi tümüyle savsaklamışlardır. Henüz Müttefiklerin işgal rejimi altında bulunan İstanbul'da bile, sivil yönetimi Ankara Hükümeti üzerine aldıktan sonra, Türk görevlilerinin eylemleri yüzünden yabancıların kaygıları aşırı ölçüleri bulmuştur. Anadolu için öngörülen ve büyük bir başkente uymayan tedbirlerin birden bire ve yolsuz-yöntemsiz olarak uygulamaya konulması, ticaretin alt-üst olmasına yol açmıştır. Yabancı firmalar artık yurda [Türkiye'ye] mal getirmeği göze alamamaktadırlar. İngiltere ile Türkiye arasında ticaret ilişkilerinin başlıcalarından olan pamuklu dokumanın yurda sokulması ticareti, temellerine kadar sarsılmıştır; yabancı sigorta ortaklıkları [şirketleri], kendilerine çok büyük paralar yatırma zorunluluğunun yükletilmesinden son derece kaygılanmaktadırlar – hem de bu zorunluluk, savaştan önce pek ağır eleştirilere yol açmış sigortalar kanununda herhangi bir değişiklik yapılmadan yükletilmiştir. Yabancılar, Türkiye'de iş görmeğe ara vermemek için en temel şartlardan olan, kişisel güvenlik duygusundan bile yoksundurlar. Bir kaç hafta önce, sokakta haydutların saldırısına uğramış olan Brooks adlı saygı değer bir İngiliz uyruğu, yardım istediği polisçe tutuklanarak, son derece kaba davranışlarla karşılaşmış, ancak ertesi gün salıverilmiştir. Henüz İstanbul'un Müttefik askerler işgali altında bulunduğu bir sırada böyle tek bir olay, bütün Müttefik uyruklarınca, Türk makamlarının orada diledikleri gibi görev görecekleri zaman neler olacağını gösteren, kötü bir işaret sayılmıştır. Haklı bir nedene dayansın ya da dayanmasın, bu kaygılar, Müttefik uyruklarına yüzyıllardır süre giden dokunulmazlıklarının kendilerine şimdiye kadar sağlamış bulunduğu korumayı, bundan böyle Türk yasalarının sağlayacağını soyut olarak söylemekle, ortadan kaldırılamaz. Müttefiklerin ülkelerinde, bir Türk uyruğu bu gibi yolsuz – yöntemsiz [keyfî] eylemlere karşı koruma altında bulunmaktadır.

Şimdiki gibi bir dönemde, Türkiye'de bulunan yabancılar kendi gözleri önünde olup biten olaylara göre bir kanı edinmektedirler. Güvenceler olmadıkça, geleceklerinin ne olacağını, Müslüman-olmayan yerlilere ve üstelik Hükü-

metlerinin gözünden düşmüş Türklere uygulandığını gördükleri işleme bakarak, kestirebilmektedirler. Böyle sosyal ve ekonomik bir bunalım sırasında Türkiye'nin giriştiği bir çok yeni denemelerden, yüzyıllardır yerleşmiş bulundukları İzmir gibi bir kentte, pek çok acı çekmekte oldukları sırada, bu yabancılar, gerek şimdiki gerekse Büyük Millet Meclisinin değiştirebileceği biçimde, Türk yasalarına ya da tanıdıkları Türk yargıçlarına güven duyabileceklerinin söylenmesiyle yetinemezler. Müttefik Devletler, böyle bir zamanda, güvencelerden vazgeçmelerini ne kendi uyruklarından isteyebilirler, ne de hatır için davranma örneği vermeye kalkışarak, öteki Devletlerin durumunu tehlikeye sokabilirler.

İSMET PAŞA, aşağıdaki bildiride bulundu:

"Türkiye'de yabancıların hukuk açısından durumunu incelemekle görevlendirilmiş olan Birinci Alt-komisyon, çeşitli oturumlarda, başlıca iki sorunu incelemiştir:

"1. Yabancıların yerleşme (*établissement*) şartları;

"2. Yargı rejimi.

"Birinci sorun, çeşitli Temsilci Heyetlerince öne sürülen genel görüşlerden sonra, incelenmek üzere, hukuk danışmanları komitesine gönderilmişti. Bununla birlikte, Alt-komisyonun raporundaki, ortaklıkların [şirketlerin] uyrukluğuna ilişkin bir temel noktaya dikkati çekeceğim; bu konuda belki bir yanlış anlama olabileceği için, çekinceler [ihtirazî kayıtlar] öne sürmeyi de zorunlu görmekteyim. Kaldı ki, bu sorun, yerleşmeye ilişkin öteki hükümlerle birlikte şüphesiz incelenecektir. İkinci soruna gelince, bu konuda Müttefik Temsilci Heyetleri ile Türk Temsilci Heyetinin görüşleri arasında büyük bir ayrılık ortaya çıkmıştır. Müttefiklerin tasarısı, Türk mahkemelerine, Milletlerarası Daimî Adalet Divanınca teklif edilecek ve Müttefik Devletler uyruklarını ilgilendiren bütün dâvalara bakmak bakımından Türk yargıçlarla birlikte çalışmakla görevli olacak, yabancı yargıçlardan kurulu bir unsur eklenmesini öngörmektedir. Öte yandan, bu yabancı yargıçlara, reform tasarılarının hazırlanmasında da belirli bir görev verilebilecektir.

"Türk Temsilci Heyeti, Türkiye'nin bağımsızlığı ve egemenliği ile açıkça bağdaşmaz bir rejim kurulmasını öngören böyle bir teklifle karşılaşmış olmasına çok şaşmıştır, ve bu şaşması, egemenliğine bu yoldan getirilebilecek kısıtlamaların, haksızlığı herkesçe kabul edilmiş Kapitülasyonlardan doğan kısıtlamalardan çok daha geniş bir alanda olduğunu görmekle, bir o kadar da çok artmıştır.

"Gerçekten, yargı yetkisini kullanmak, egemenliğe özgü ayrıcalıklardan biridir ve bu yetkinin kullanımına, kanunların uygulanmasına ve mahkemelerin kuruluşuna, her ne nitelikte olursa olsun, herhangi bir karışma, yargıçların atanmasında herhangi bir kısıtlama, bağımsız bir Devletin kabul edemeyeceği egemenlik çiğnemeleridir.

"Türk Hükümeti için, yabancı yargıçların uluslararası bir organca hazırlanmış bir ad çizelgesinden seçilmesi ve atanması zorunluluğu, bu yargıçların görevlerini Türk Devleti adına yapmaları ve ödeneklerinin Türk Hükümetince verilmesi durumunda bile, ülke egemenliğine bir aykırılıktan başka bir şey olmaz.

"Birinci Alt-komisyondaki Müttefik Temsilci Heyetleri, söz konusu sistemi teklif edişlerinin nedenlerini açıklamışlardır. Bu nedenler, Türk kanunlarına ve

Türk yargıçlarının yeteneklerine ilişkin birtakım düşüncelerden esinlenmektedir.

"Türk Temsilci Heyeti bu haksız düşüncelere cevap vermekte kusur etmemiştir. Türk Temsilci Heyeti, şimdiki Türk yasalarının çağdaş hayatın ihtiyaçlarını ve gereklerini tümüyle karşılayabilecek durumda olduğunu öne sürmüştür. Gerçekten, İkinci Komisyonun ilk oturumunda da belirtmek fırsatını bulduğumuz gibi, Türkiye, altmış yılı aşan bir süredir işe girişmiş ve mahkemelerini yeniden kurmak ve Avrupa örneğinde kanunlar yayınlamak yoluyla, yasalarında önemli reformlar yapmıştır. Yargı alanında gerçekleştirilen ilerlemeyi sürekli olarak izlemiş ve kendisine çıkartılan güçlüklerden umut kırıklığına uğramaksızın, yargı konularında reform ve iyileştirme yolunda yürümekte duraksamalar göstermemiştir.

"Alt-komisyonda, Türk Yurttaşlar Kanununun [Medenî Kanunun] dinsel bir temele dayandığı ve çağdaş ihtiyaçları karşılayamadığı iddia edilmiştir. Türk Temsilci Heyeti, Türk Yurttaşlar Kanununun, kaynakları ne olursa olsun, hiç bir bakımdan, dinsel ya da teokratik bir niteliği olmadığını, Türk kanunu ile başka ülkelerin yurttaşlar kanunları arasında, temel ilkeler ve koydukları hukuk kuralları bakımından, önemli bir ayrılık bulunmadığı, özellikle, hiç bir Devletin yurttaşlar kanunu, bir başka Devletin yurttaşlar kanununun tıpkısı olmadığından, arada birtakım farklar görülmesinin, Türk Yurttaşlar Kanununun değerini hiç de azaltmayacağını belirtmiştir.

"Öte yandan, şurası göz önünde tutulmak gerekir ki, Kapitülasyonlar rejiminin yürürlükte olduğu dönemde – üstelik çok daha önemli olmak üzere – bugün yürürlükteki kanunların yayınlanmasından önce bile, Türk mahkemeleri, ülkede geçerli olan hukuk kurallarını ve hükümlerini, Türk uyruklarına olduğu gibi, yabancı uyruklara da uygulamakta idiler.

"Şeriat hükümlerinin uygulanması zorunluluğunu açıkça belirten temel kanunlara Kapitülasyonların getirdiği tek aykırılık, borç konusunda, yazılı kanıtlar öne sürülmesinin öngörülmesine ve sözlü tanıklığın kabul edilmemesine ilişkindir. Oysa, zaten çoktan beri Türk yargılama usulü kanunu, bu kuralı genelleştirerek, 1000 kuruştan aşağı olan borçlar dışında, yazılı kanıttan başka türlü kanıt kabul etmemektedir.

"Türk kanunları yabancılara yüzyıllardır ara verilmeksizin uygulanmışken, şimdiki durumu ağırlaştırmağa kalkışarak, Kapitülasyonlar rejimi çoktan sona ermiş olan Kıbrıs adasında bile, Yurttaşlar Kanunumuzu da içine almak üzere, yürürlükte olan şimdiki kanunlardan başka kanunlar mı uygulanmak istenmektedir?

"Türk Temsilci Heyeti, Müttefik Devletlerin, Kapitülasyonlar rejiminden daha ağır bir sistem kurmağa kalkışmak niyetinde olmadıklarını ummak ister.

"Türk yargıçlarının yeteneğine gelince, Alt-komisyonda, dürüstlükleri kabul edilmekle birlikte, kanunlar ne kadar çağdaş ve iyi olursa olsun, bunları yargıçların gereği gibi uygulamayı beceremedikleri söylenmiştir. İşte, yargıçlarımıza, hiç de haklı olmaksızın, yöneltilmiş tek kusur budur. Türk yargıçları, yabancı unsurların yardımı olmaksızın, yüzyıllardır yargı görevini yerine getirmektedirler. İstanbul'da

ilk Ticaret Karma Mahkemesinin kurulması, oldukça yakın bir tarihtedir. Kapitülasyonlarda bu Mahkemenin sözü bile geçmemektedir. Bu Mahkeme, başlangıçta, anlaşmazlığa düşmüş tacirler arasında yürürlükteki görenekleri uygulamakla görevli, ileri gelen kimselerden kurulmuş Ticaret Odalarının usulsüz bir biçimde genişletilmesiyle ortaya çıkmıştır. Üstelik, son zamanlara gelinceye kadar, bu ilk Mahkemede yargıçlık edenler de, hep aynı tacirlerdi. Bu yolsuz-yöntemsiz [keyfî] kuruluşun yarattığı sistemin aksaklıkları ve yabancıların çıkarlarını zarara sokan kötü sonuçları konusuna yeniden dönmenin gerekeceğini sanmıyoruz. Bundan başka, bu Karma Mahkemenin kuruluşundan sonra bile, konutlara, kiraya vermeğe ve kiralamağa ilişkin en önemli dâvalarla, yabancı sermaye ile kurulmuş bulunan büyük ortaklıklara [şirketlere] ilişkin bütün dâvalar gibi, ceza dâvaları da, salt Türk yargıçlarından kurulu mahkemelerin yargı yetkisi içinde kalmıştır. Yargıçların değer ve yetenekleri için, bunlar, yeterli bir kanıt değil midir?

"Hepsi bu kadar da değildir. Geçen yüzyılların Osmanlı yargıçlarıyla, Batı'nın hukuk fakülteleri örnek alınarak kurulmuş ve Batı'dakilere eş programlar uygulayan Hukuk Fakültemizi lisans ya da doktora diplomalı olarak bitirmişler arasından kırk yıldan beri seçilmekte olan, şimdiki yargıçlar arasındaki fark, görmezlikten gelinebilir mi? Bugünkü yargıçlarımızın öğrenim ve bilgi düzeyinin, yalnız Şeriat kanunlarını uygulayan eski yargıçların bilgi ve öğrenim düzeyinden aşağı olduğu iddia edilemez. Öte yandan, Türk yargıçlarının değerini, kural-dışı [istisnaî] bir yargı sistemi kurulması hiç de söz konusu edilmeyen birtakım komşu ülkeler yargıçlarına oranla daha aşağı saymak, gerçekten haksızlık olacaktır. Türk yargıçları arasına, her ne yoldan olursa olsun, yabancı yargıçlar katılmasının, Türk Devletinin egemenliğine ağır bir aykırılık olacağı da görmezlikten gelinemez. Yeniden söylemek gerekir ki, böylesine bir hüküm Kapitülasyonlarda bile yoktur. Türk Temsilci Heyeti [Müttefik] Devletlerin, gizli bir ad ya da biçim altında, Kapitülasyonlar rejiminden daha ağır bir rejimi kendisine teklif etmek niyetinde olmadıklarını umut etmekte yerden göğe kadar haklıdır. Şurasını önemle belirtmek gerekir ki, Türkiye, egemenliğini ve bağımsızlığını yeniden elde edebilmek amacıyla, yalnız bir sözü [Kapitülasyonlar sözünü] değil, fakat tümüyle bir sistemi ve bir ilkeyi suçlamaktadır.

"Müttefiklerin uyrukları için, Türkiye'den, güvenceler vermesi istenmektedir; oysa, bu güvenceler, öteki bağımsız Devletlerde olduğu gibi, kişileri ve malları bakımından, ülkenin uyruklarıyla aynı ölçüde korunmaları sağlanmış bulunan yabancılar ile uyruklar arasında hiç bir ayırım gözetmeyen Türk kanunlarında ve kurumlarında, zaten vardır. Böyle olunca, yabancılar için, burada temsil edilen Devletlerden hiç birinin kendi bakımından hoş görmeyeceği ayrıcalıklı bir işlemi haklı gösterecek hiç bir neden de yoktur.

"Kaldı ki, İtalya'yı da kapsamak üzere Avrupa'nın yarısından büyük bir parçası, Türk tezinin haklılığını çoktan kabul etmiştir; herhangi bir sözleşme yapılmaksızın, Türkiye'de, 1914 den beri uygulanan genel Devletler hukuku rejimi, bu ülkede oturmakta olan çok sayıda tarafsız ya da Müttefik Devletler uyruklarınca hiç bir yakınmaya yol açmamıştır. Sekiz yıllık bu deneme dönemi, Türk kurum-

larının tümüyle yeterli olduğunu ve söz konusu çıkarların korunması için gerekli bütün güvenceleri kapsadıklarını ispatlamıştır.

"Türk Temsilci Heyeti, aile hukuku ile yetenek [ehliyet] konusuna ilişkin sorunlara bakılmasını, Müttefik ülkeler uyruklarının ulusal mahkemelerine bırakmakla, bir sonuca varmak yolunda iyi niyetinin ve uzlaşıcı tutumunun oldukça büyük kanıtlarını ortaya koymuş olduğu kanısındadır.

"Konferansa sunulmuş bütün maliye, iktisat ve yargı sorunlarıyla ilgili olarak, hep, bir geçiş döneminin gerekli olduğundan söz edilmektedir. Dünya kamu oyuna seslenerek açıkça bildirmek zorundayız ki, yukarıda belirtilen sorunlardan herhangi biriyle ilgili olarak, böyle bir geçiş dönemi kurulmasını öngören bütün teklifler, açıkça haksız olduklarını artık hiç kimsenin saklamadığı eski rejimden de kötü oldukları gibi, Türk Devletinin egemenliği ile daha da bağdaşmaz hükümler kapsamaktadırlar.

"Bu söylediklerimizin en göze çarpıcı örneğini, yargı sistemine ilişkin olarak, Türk Temsilci Heyetine yapılmış olan teklif ortaya koymaktadır.

"Yalnız Kapitülasyonlar rejiminin uygulanmakta olduğu dönemde bile, konsoloslukların tercümanları, mahkemelere, ancak dinleyici sıfatıyla gelirlerdi; duruşmaya, ne yolda olursa olsun, karışma hakları yoktu; bugün ise, Türk mahkemelerinde yabancı yargıçların, hem de çoğunlukta olmak üzere, yer alması istenmektedir.

"Kaldı ki, ne biçimde olursa olsun, her türlü geçiş dönemi yararsızdır; kanunlar ve kurumlarla donatılmış bir Devletin bağımsızlığı ve var olma hakkı tanınmak gerekir.

"Yargı konusunda güvencelere ilişkin olarak öne sürülen isteğin – aslında yargıçlar ve yürürlükteki kanunlar bakımından da bu istek hiç bir haklı nedene dayandırılmaz – haksızlığını gösteren en iyi kanıt, bu güvencelerin yeni kurulmuş Devletlerden hiç birisinden istenilmemiş olmasıdır.

"Balkan Devletlerinin kuruluşundan bu yana, onlara, hiç bir Kapitülasyon kısıtlaması uygulanmamış olduğu gibi, Dünya Savaşından sonra yaratılan Polonya, Çeko-Slovakya*, Lituanya, Estonya v.b. gibi Devletlere de böyle bir rejim uygulanmamıştır. Böyle bir rejim, Yunanistan'da bile yoktur.

"Bu yüzden, bağımsız, bir ulus ve Devlet olan Türkiye'nin haksız ve egemenliğine göz dikmiş teklifleri, ne yoldan ve ne biçimde olursa olsun, kabul etmesi beklenemez.

"Burada verilmiş söylevlerde olduğu gibi, sonradan yapılan açıklamalarda da, İngiliz Temsilci Heyeti, Türk yargıçlarının ve polis görevlilerinin saygınlığını [itibarını] küçültücü nitelikte birtakım örnekler ortaya atmıştır. Somut ve belirgin hiç bir olaya dayanmayan bu gibi suçlamalar, hiç bir konuda kesin bir görüşe varmağa elvermez. Kaldı ki, bu suçlamaların dayandığı eylemler ile, bu son yıllar içinde İstanbul'da yabancı görevlilerin tutumu, davranışı ve eylemleri arasında hiç bir karşılaştırma da yapılamaz. Türkler, kendi ülkelerinde, yabancıların öyle davranışlarına, öyle saldırılarına uğramışlardır ki, kimi ülkelerin uygarlığı ve

* Fransızca metinde "Tchéco-Slovaquie" İngilizce metinde "Czekoslovakia". (S.L.M.)

yönetimi konusunda, bu olaylar gözönünde tutularak bir yargıya varmak gerekirse, bu yabancıların bağlı oldukları Devletlerde herhangi bir kanunun varlığından bile haklı olarak şüphe etmeye yer olurdu.

"Türk Temsilci Heyeti, Türkiye'de eskiden olduğu gibi şimdi de, yabancılara karşı Türklerce yapılmış olan ve yapılmakta bulunan eylemlerle, yabancıların, Türklere karşı İstanbul'da ve öteki yerlerde, benzer dönemlerde ve benzer koşullar altında yaptıkları yolsuz-yöntemsiz ve kıyıcı eylemleri, bunları karşılaştıracak olan dünya kamu oyunun yargısına korkmadan sunmaktadır."

M. BARRÈRE, Müttefik tekliflerinin Türk Temsilci Heyetince bir kalemde reddedilmesini kabul etmenin, Fransız Temsilci Heyeti için imkânsız olduğunu söyledi. Fransız Temsilci Heyeti, Kapitülasyonlardaki kimi hükümlerin eskimiş, kimilerinin de – özellikle malî konulardaki hükümlerin – az çok haksız olduğunu düşündüğü için, Kapitülasyonların kaldırılmasına razı olmuştur; fakat, aynı zamanda, Türk Hükümetinden, Kapitülasyonlar rejimine hiç bir bakımdan benzememekle birlikte, yabancı uyruklara gerek hukuk gerekse ceza dâvaları konusunda yeterli güvenceler verebilecek bir sistem kurmasını beklemekte olduğunu açıkça belirtmişti. Bu yüzden, Türk Hükümetince yeterli güvenceler verilmedikçe, Fransız Temsilci Heyeti için, Kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmenin olanağı yoktur.

Bu güvenceler, Müttefiklerin sunmuş oldukları tasarıda pek ölçülü olarak tanımlanmıştır. Böyle olunca, M. BARRÈRE, İsmet Paşa'nın, teklif edilen sistemin Kapitülasyonlardan daha kötü olduğunu söylemesine pek şaşmıştır. M. BARRÈRE, Türk Temsilci Heyetine, Müttefik Temsilci Heyetlerinin kendisiyle anlaşmaya varması mümkün olmayan bir tutumda direnmemesi için, bir an önce göz önünde tutulması gereken bir seslenişte bulunmağı zorunlu görmektedir.

Baron HAYASHİ, Müttefik tekliflerinin Türkiye'nin egemenlik haklarına aykırı düşmediği kanısında olduğunu söyledi. Bu teklifler, Türk Temsilci Heyetinin değerlendirmesi gereken, uzlaşıcı bir tutumla kaleme alınmışlardır; fakat, Baron HAYASHİ, İsmet Paşa'nın söylevini dinledikten sonra, uyruklarının istemekte oldukları güvenceler konusunda, Müttefik Devletlerin, daha da kaygılara yol açacak nedenleri olmasından çekinmektedir. Bunun içindir ki, Baron HAYASHİ, Türk Temsilci Heyetinin, Devletlere, yabancıların Türkiye'de güvenlik içinde olacaklarını sözle değil, davranışla göstermek isteyeceğini ummaktadır. Baron HAYASHİ, Japon Hükümetinin, ülkesinde yürürlükte olan Kapitülasyonları, ancak Devletlerin rızasıyla kaldırmış olduğunu hatırlattı. Türkiye de, Avrupa ve dünyanın öteki yerleriyle yeni ilişkiler kurmağa giriştiği ve başka ülkelerin yardımına ihtiyaç duyduğu bir sırada, aynı biçimde davranmalıdır. Türkiye, kurumlarını çağdaşlaştırmak istemekte olduğu için, şüphe yok ki, Devletlerin yakınlık duygularını hak etmektedir; fakat, Devletlerin birtakım güvenceler istemeleri de doğaldır. Bu konuda bir anlaşmaya varmak, her halde, istenmeğe çok değer. Türk Temsilci Heyeti, Müttefik Temsilci Heyetlerine bir karşı-tasarı sunabilirdi; çünkü, bu Devletler de, isteklerini zorla kabul ettirmek niyetinde değillerdir. Böylece, Türk Temsilci Heyeti, biraz iyi niyet gösterirse, Kapitülasyonlar sorunundan doğmuş olan anlaşmazlığı kolayca bir çözüme bağlıyabilir.

Baron HAYASHİ, bu amaca varmak üzere, Türk Temsilci Heyetinin çaba göstereceğini ummaktadır.

M. CHİLD, aşağıdaki bildiride bulundu:

"Amerika Birleşik Devletleri, önemli ve ciddî iki düşünceye dayanan bağımsız bir durum içinde bulunmaktadır.

"Bu düşüncelerden birisi, andlaşmaların kutsallığıdır. Amerika Birleşik Devletleri, Türkiye bakımından yüküm meydana getiren andlaşmalara dayanan birtakım haklardan yararlanmaktadır. Türkiye'nin, 1914 de, bir çok Devlete karşı böyle yükümleri vardı. Amerika Birleşik Devletleri, bu Devletlerden biridir ve kendisi için bu yükümlerden doğan haklar, ancak Türkiye bu yükümleri tek-taraflı olarak red ve inkâr etmedikçe, yalnız Türkiye'ce ortadan kaldırılamaz. Amerikan Temsilci Heyeti, Türkiye'nin, bağımsızlıklarını, uluslararası yükümlerini bir kalemde tanımazlıktan gelmeye dayandıran Devletlerin başarısız örneğini izlemek isteyeceğini düşünmemektedir.

"İkinci düşüncemiz, Amerikan uyrukları gibi, kişisel ya da nesnel varlıklarını Türkiye'ye yatırmış olan yabancıların, Türkiye'den, kendilerine hakgözetirlik uyarınca işlemde bulunmasını beklemeye hakları olduğudur. Onların güvenmekte oldukları koruma, açıkça bir haksızlık işlenmeksizin, ortadan kaldırılamaz. Şüphesiz, Türk halkını da kapsamak üzere, bütün dünya, bu haksızlığı, dünyanın sosyal güvenliğini ve ekonomik güçlerin işbirliğini sağlamak için pek gerekli olan uluslararası iyi niyet ve dürüstlüğün temelinde yatan ilkeler bir aykırılık sayacaktır.

"Amerika Birleşik Devletleri Temsilcileri, andlaşmalara ya da yapıla-gelişlere [teamüllere] bu biçimde dayanan haklar konusunda, Türk Temsilci Heyetinin, Türkiye'nin bağımsızlığına ve egemenliğine konmuş olan bütün kısıtlamalardan tümüyle kurtulmak isteğinden esinlenmekte olmasını anlamaktadır; Amerikan Temsilci Heyeti, saygı gösterdiği Türk egemenliğine yakınlık duyguları içindedir; Türkiye'nin ilerleme yolunda gelişmesini dilemektedir. Kaldı ki, Amerika Birleşik Devletleri Temsilci Heyeti, kendisinin, bütün haksız karışmalardan kurtulmak isteyen meşru özlemlerini kabul etmeğe hazır tek temsilci heyeti olmadığını da görmüş bulunmaktadır; bununla birlikte, öne sürmekten vazgeçmediği ve vazgeçmeyeceği kanısına göre, egemenlik yalnız haklarını kıskançlıkla korumak ödevini yaratmaz; en yüce anlamında, andlaşmalara dayanan yükümlerini de, öylesine bir kıskançlıkla, savunmak ödevini de yaratır. Amerikan Temsilci Heyeti şu görüştedir ki, 'egemenlik' terimi, çağdaş bir Hükümetin üstün yetkileri anlamına geldiği zaman, Devletin kutsal ve dokunulmaz haklarının niteliğini belirtmiş olmakla kalmaz; örneğin, barış yapmakla görevli bir konferansda İsmet Paşa'nın da hazır bulunmasından da anlaşılabileceği gibi, öteki Devletlerle bir işbirliğinde bulunmayı anlatmak için de kullanılmaktadır. Çağdaş dünyada, yalnız ilk niteliğinin üstün tutulmasını isteyecek bir egemenlik, bir yalnızlığa çekilme egemenliği demek olur. Amerikan Temsilci Heyeti şu kanıdadır ki, ancak, hakemliğe, işbirliğine ve uygulama değeri olan amaçlara yönelmiş bulunan egemenlik, ilerleme ile bağdaşabilen tek egemenliktir. Türkiye egemenliğinin doğal olarak benimsenmesi gereken bu amaçlardan birisi, çağın ve adaletin gereklerine,

ya da yeni duruma artık uygun sayılmayabilecek anlaşmalar yerine, haklarını ve yükümlerini açıkça belirten yeni andlaşmalar koymak olmalıdır.

"Amerikan Temsilci Heyeti, bu yoldaki çabalarında, Türkiye'nin, kendilerine sağlamağı razı olabileceği hakgözetir ve cömert bir davranış karşılığında, Amerikan ulusu gibi öteki ulusların da Türkiye'ye hakgözetir ve cömert bir davranış göstereceklerine güvenebileceğini düşünmektedir. Bununla birlikte, Türk politikası başka yollar izlemeğe kalkışırsa, yakın zamanlarda, yükümlerini tanımama politikası gütmeği denemiş kimi hükümetlerin verdiği örnekte, dünyanın tanık olduğu sonuçlardan daha iyi sonuçlar elde edebileceğini düşünmek zordur. Türkiye'de yabancılara ve bunların mallarına uygulanacak rejim sorununa ilişkin olarak, Amerikan Temsilci Heyeti, Türk politikasının yalnız yasalarda değil, bu yasaların mahkemelerce uygulanması konusunda da, Türkiye'nin, öteki uluslarla bunların uyruklarının isteklerini gereği gibi karşılayabilecek bir yargı sistemi bulunduğunu söylemek olduğunu anlamış bulunmaktadır. Üzülerek söylemek gerekir ki, böyle bir karşılayış, gerçekten var görünmemektedir. Bu Devletlerin, Türkiye ile işbirliğini ne biçimde düşündüklerini bir yana bırakalım; gerçek şudur ki, öteki ülkeler ve bunların uyrukları, Türkiye'nin, haklarını saklı tutmağa ya da bu hakların yerine, yabancıların Türkiye'de hem kendileri hem de malları için yeterli güvenceler verebilecek bir rejim kurmak istememekte olduğunu söylemektedirler. Güvence, Türk Hükümetinin kafasında var olabilir; ancak, yabancıların da, bu güvencenin gerçekten var olduğu duygusunu taşımaları çok önemlidir.

"Amerikan Temsilcilerinin kesin izlenimleri şudur ki, Türkiye yükümler altında olmasaydı bile – oysa bu yolda gerçek yükümleri vardır – ilerisini görebilme yeteneği, Türk egemenliğinin, yabancıların hukuk açısından durumunu, yabancıları, uluslar için refahın temeli olan ilişkiler kurmalarından kaçırtacak değil, fakat onları bu yola yöneltecek bir program içinde kendisini belli etmesini gerekli kılardı.

"Amerika Temsilci Heyeti, Türkiye'nin kendi egemenliğinin dokunulmazlığı konusundaki meşru özlemlerine gereken değeri en tam biçimde verirken, Türkiye'de yabancılara gerekli güvenceleri sağlayabilecek hukuksal bir durum yaratacak andlaşmaların Türkiye'yi hiç bir şeyden yoksun bırakmayacağını, tersine, ekonomik geleceğinin gerçek temelini oluşturacağını belirtmeyi de zorunlu görmektedir."

Lord CURZON, az önce verilmiş söylevlere ilişkin olarak birkaç gözlemde bulunmak istediğini söyledi.

Komisyon, her biri çok büyük önemde olan, dört konuşma dinlemiş bulunmaktadır. Lord CURZON, İsmet Paşa'nın, Konferansın başından beri yaptıkları arasında en sert ve enaz uzlaşıcı olan konuşmasını büyük bir hayal kırıklığı ve üzüntüyle dinlemiştir. Türk Temsilci Heyeti hiç bir ödünde [tâvizde] bulunmamıştır; kendisine sunulmuş tekliflerden hiç birini kabul etmemiştir; Altkomisyonca yapılmış ödünlerden [tâvizlerden] ve telkinlerden hiç birini değerli bulmamıştır; Lord CURZON da, bu sorun üzerinde Türk Temsilci Heyetinin bir anlaşmaya varmak istemediği izlenimini edinmiştir. İsmet Paşa, bir çok kez, hem açık toplantılarda hem de özel görüşmelerinde, Lord CURZON'un, sürüp giden

görüşmelerin iki taraf için de onurlu bir andlaşma imzalanmasıyla sonuçlandığını görmek konusunda derin bir istek duyduğuna inanmasını istemiştir. Bu sabah, İsmet Paşa'nın okuduğu biçimde bir açıklamanın, böyle bir sonuca götürmesi güç görünmektedir.

Konferansın başından beri, bütün Temsilci Heyetlerine olduğu gibi, özellikle Türk Temsilci Heyetine karşı da büyük bir incelik gösterme ve uzlaşıcı bir tutumla davranma kanıtlarını vermekten geri kalmamış olan M. Barrère de, şimdiye kadar yapmış olduğu konuşmalardan daha ağır sonuçlarla dolu bir konuşma yapmağı gerekli görmüştür. M. Barrère'in sözleri, yalnız büyük bir değer ve önem taşımakla kalmamaktadır; bir uyarı olarak da belirmektedir; bu sözler, Fransız Temsilci Heyetinin bu sorun üzerinde görüşünden vazgeçmeyeceğini de ortaya koymaktadır. Lord CURZON, M. Barrère'in bu konuda bütün söylediklerine katılmaktadır.

Bundan sonra, Baron Hayashi, Türk Temsilci Heyetine birkaç hafta önce yaptığı resmî çağrıyı yenilemiştir. Baron Hayashi, İsmet Paşa'nın kabul etmediği geçiş döneminin tümüyle eşini yaşamış büyük bir ülkenin ödemiş olduğu tecrübeden söz etmiş ve bu tecrübeyle bu yetkiye dayanarak öne sürdüğü öğütü reddetmemesi için, Türk Temsilci Heyetine seslenmiştir.

Bundan sonra, Amerika Birleşik Devletleri Baştemsilcisi, görmezlikten gelinemeyecek önemde olan ve dışarıda büyük bir etki yapacak bir bildiride bulunmuştur. Bu bildiri, uzak fakat çok güçlü bir ülkeden, Avrupa'nın bütün kavgaları ve bütün güçlükleri dışında bulunan bir ülkeden gelmektedir; bildiri, uygar uluslar arasındaki ilişkileri düzenlemesi gereken genel ilkeleri açıkça ortaya koymuştur; bağımsız egemenliğin* gerçek anlamını – Türk Temsilci Heyetinin kuşkularıyla yanlış bir biçimde beliren egemenlik görüntüsüne karşıt olarak – tanımlamıştır; bildiri, ölçülü deyimlerle, Türkiye'nin şimdiki yargı sistemini eleştirmiş ve yeni bir andlaşmayla yeni düzenlemeler yapılmasında kesin zorunluluk olduğunu, dirençle belirtmiştir.

Bu konuşmalar bütün dünyaya yayılacak ve derin bir izlenim yaratacaktır. Bunların hem özü hem de söyleniş biçimi, Türk Temsilci Heyetinin yaptığı konuşmanın özü ve söyleniş biçimi ile karşılaştırıldığı zaman, dünya kamu oyunun, bu anlaşmazlığa ilişkin olarak yargısının ne olacağından hiç bir şüpheye düşmemek gerekir.

Bütün dünya yarın öğrenecektir ki, haftalar boyunca toplanmış olan bir Altkomisyon, bütün noktalar üzerinde ve özellikle anlaşmazlığın büyük bir parçasının temelinde yatan ana nokta üzerinde – başka bir deyimle, yabancıların Türkiye'de yararlandıkları yargısal ayrıcalıklar konusunda – çok büyük ödünlerde [tâvizlerde] bulunmağa en büyük bir istekler hazır görünmüştür. Temsilci Heyetleri, hukuk mahkemelerine, ticaret mahkemelerine, tercümanlara, v.b. ilişkin bütün eski ayrıcalıkları bırakmağa istekli davranmışlar, buna karşılık, yalnız, yabancıların can ve mallarının korunmasını sağlamak ve yaptıkları işleri aksatmamak için gerekli

* Fransızca metinde "souverenaité indépendante", İngilizce aslında "independant sovereignty" denilmektedir. (S.L.M.)

güvenceleri [garantileri] verebilecek bir rejim kurulmasını istemişlerdir. Temsilci Heyetleri teklifler sunmuşlar, sorular sormuşlar, çeşitli sistemler telkin etmişlerdir; bunlardan birisi, Komisyon Başkanınca teklif edilmişti ve sınırlı bir süre için geçici bir rejim kurulmasını öngörmekteydi. Türk Temsilci Heyeti, bütün bunlar içinde işe yarayacak hiç bir şey görmemektedir; bütün bu teklifleri bir yana itmiştir; bunlara ya cevap vermemiş, ya da bunları kesin olarak reddetmiştir. Bu red, nasıl bir nedene dayanmaktadır?

İsmet Paşa, verdiği cevapta, üç kanıt [delil] öne sürerek, bunları açıklamıştır. Önce, Türk egemenliğinin kısıtlanmasına ilişkin eski iddiasını, bıkkınlık verecek ölçülerde, yeniden söylemiştir. Lord CURZON, bu iddiayı reddetmekten usanmıştır. Türkiye, dünyada yalnız Türk egemenliğinin var olmadığını artık anlamalıdır. Konferansda bulunan Temsilci Heyetlerinden her biri, hiç olmazsa Türkiye'ninki kadar önemli ve onunki kadar haklarında ve ayrıcalıklarında kıskanç, bağımsız bir egemenliği temsil etmektedir; bununla birlikte, temsil edilen Devletlerden hiç biri, ara sıra, egemenliklerine dokunan işler üzerinde, yabancı yargıçların karar vermeğe çağrılmış olmasına karşı çıkmamaktadır. İngiltere'nin, ülke sorunlarında, sınır ve çıkar sorunlarında doğabilecek uyuşmazlıkları, yabancı yargıçların hakemliğine sunmağa kısıtlamasız hazır olduğu, uzun bir dizi olayı anmak mümkündür. İsmet Paşa, Türk ülkesinde ortaya çıkabilen sorunlara yabancı yargıçların bakabilmesinin Türk egemenliğiyle bağdaşmazlığını iddia etmektedir. Aşağı yukarı elli yıl önce, İngiltere için çok önemli bir çıkar taşıyan bir anlaşmazlık patlak vermiş ve bu anlaşmazlık İngiltere ile Amerika Birleşik Devletlerini karşı karşıya getirmişti: Ayrılık Savaşından sonra *Alabama* adlı gemiyle ilgili anlaşmazlık. Mahkemeyi oluşturan beş yargıçtan yalnız birisi İngilizdi; ötekilerden biri Amerikalı, ikincisi Brezilya'lı, üçüncüsü İtalyan, dördüncüsü de İsviçre'li idi. Karar İngiltere'ye karşı verilmiş ve İngiltere 15,5 milyon dolar ödemek zorunda kalmıştır. İngiltere Parlâmentosunda, İngiliz egemenliğinin çiğnenmiş olduğunu öne sürmek üzere hiç kimse kalkıp da yakınmada bulunmamıştır.

Lord CURZON, İsmet Paşa'dan, bu kanıttan vazgeçmesini, Konferansda temsil edilen Devletlerden hiç birinin çiğnemeyi düşünmedikleri bu egemenlik görüntüsünü [hayaletini], bir daha ortaya çıkamayacağı bir köşeye sürmesini israrla istemektedir. Olaylara olduğu gibi bakmak gerekir. Lord CURZON, kendi hesabına, bu sorunu artık tartışmayacaktır.

İkinci kanıt olmak üzere, İsmet Paşa, komşu ülkelere uygulanandan farklı bir sistemin Türkiye'ye neden yükletilmekte olduğunu sormuştur. Bunun cevabı basittir; her iki durum arasında bir benzerlik yoktur da, ondan. Türkiye'de, yüzyıllardır ülkeye derin kökler salarak yerleşmiş ve bir çeşit özel korumadan yararlanmış, çok sayıda ve çok önemli yabancı toplulukları vardır. Komşu Devletlerde ise, yabancı topluluklar sayıca çok azdır; gerek varlıkları gerekse endüstri alanındaki işleri bakımından hiç de aynı önemde değillerdir; bu ülkelerde bulacakları koşulları önceden çok iyi bilerek, gelip oralara yerleşmişlerdir; üstelik, Türkiye'nin komşusu en küçük Devletlerde, yurttaşlar kanunu [medenî kanun], İslâm hukukuna dayanmamaktadır. İsmet Paşa, yurttaşlar kanununa alınmış İslâm hukuku kurallarının dinsel bir niteliği olmadığını söylemiştir. Türk yurttaşlar

kanunu dinsel konularla uğraşmamış olabilir; ancak, komşu Devletlerin yurttaşlar kanunlarından temel bir noktada ayrılmaktadır: Türk yurttaşlar kanunu, din bilginlerince hazırlanmıştır ve kesin olarak Şeriat hükümlerine dayanmaktadır.

Üçüncü olarak, İsmet Paşa, Türk yargı sisteminin çok parlak, gerçekten neredeyse kusursuz bir yargı sistemi olduğunu, Türkiye'nin hayranlık duyulacak bir yurttaşlar kanunu ve çok iyi bir yargıçlar topluluğu bulunduğunu yeniden söylemiştir. Yazık ki, herkes, durumun böyle olmadığını bilmektedir. Kaldı ki, önemli olan, Türkiye'nin kendi yargı sistemi konusunda ne düşünmekte olduğunun öğrenilmesi de değildir; bilinmesi gereken, bu konuda başkalarının ne düşündükleridir; başkaları bu sistemin yetersiz olduğunu düşünmekte iseler, onların görüşü, Türk Temsilci Heyetinin bıkmadan yapacağı bütün açıklamalardan üstün gelecektir. İngiltere Krallarından IV ncü George, Waterloo'da Muhafızların (*Guards*) saldırısını yönetenin kendisi olduğunu yıllarca söyleyip durmuş, sonunda buna kendisi de inanmıştı; oysa gerçekte, savaş günü, kendisi, yüzlerce mil uzakta bulunmaktaydı; söylediklerine de, kendisinden başka hiç kimse inanmamaktaydı; bunun gibi, İsmet Paşa'nın Türk mahkemelerinin çok iyi olduğunu söyleyip durması da hiç bir şeye yaramaz. Lord CURZON, bunun nedenini İsmet Paşa'ya söyleyecektir.

Lord CURZON, İstanbul yargıçlarının dürüstlüğüne karşı, ne yoldan olursa olsun, suçlamalarda bulunma isteğinde değildir; ancak, onların, çağdaş hukuk biliminin en yüce ilkelerine göre yetişmemiş olduklarını da herkes bilmektedir. Bu yargıçların dış baskılarla etkilenebildiklerini, maaşlarının kötü olduğunu – bu da adaletin iyi işlemesiyle bağdaşmaz bir durumdur – ve yargı usullerinin umutsuzluk yaratacak ölçüde yavaş işlediğini de herkes bilmektedir. Herkes bilmektedir ki, Türkiye'de polis kötü yönetilmekte, az para almakta ve çoğu zaman da yolsuz-yöntemsiz davranmaktadır. Gerçekten, Türk yargı usulü, bozukluklarıyla ün salmıştır; uzun gecikmeler sık sık görülmektedir.

Lord CURZON, Türkiye'de oturan bütün yabancıların Türkleri sevdiklerini ve onları, söylemesine izin varsa, pek cana yakın bulduklarını da belirtti. İstanbul'da yaşayan hiç bir İngiliz'le karşılaşmamıştır ki, Türklere karşı kişisel büyük bir saygı duymamakta olsun. Ancak, Türk halkını insan ne kadar çok severse, Türk sisteminin kusurlarını da o ölçüde daha iyi anlar; Türkler de, bu kusurlardan ne zaman söz edilse, bunları kendileri de yalanlamamaktadırlar. Lord CURZON, yabancı ticaret çıkarlarının Türkiye'de uğradıkları sıkıntıların ne nitelikte olduğunu gösterecek birkaç örnek vermek istediğini söyledi. Türkiye'de şimdi yürürlükte olan kolluk [polis] sistemi, kimi zaman basit bir bildirme üzerine ve hiç bir güvence olmaksızın, yolsuz-yöntemsiz tutuklamalara başvurabilmeyi, konutlara girebilmeyi öngörmektedir; tutuklanmış kimseler, yargıçın önüne çıkarılmazdan önce, çoğu zaman uzun süre cezaevinde tutulmaktadırlar. Lord CURZON, Türk uyruklarının, üç aydan onsekiz aya kadar değişen sürelerle, böyle tutuklu kaldığı olaylar bilmekdedir. Yurttaşlık hukuku [medenî hukuk] ve ticaret dâvalarında da durum böyledir. Büyük gecikmeler olmakta ve dâvalar, kimi zaman, on yıl kadar uzayıp gitmektedir. Türk Ticaret Kanununun ne ölçüde eskimiş ve kusurlu olduğunu bilmeyen kalmamıştır; Yurttaşlar Kanununa [Medenî Kanuna] gelince, bu da özü

bakımından İslâm hukukuna dayandığı için, Ticaret Kanununun kusurlarını kapatmamaktadır.

Lord CURZON, Türk Temsilci Heyetine son bir görüş sunacaktır. Türkiye'nin refahının, büyük ölçüde yabancıların yaptığı ticarete dayandığı tartışılamayacak bir gerçektir. İngiliz, Fransız, Rum, Ermeni, v.b. büyük işevleri, İstanbul'da ticaret ilişkilerine girişmişler ve burada büyük sermaye yatırımlarında bulunmuşlardır. Bir yandan kendileri zenginleşirken, öte yandan Türkiye'nin refahına ve zenginleşmesine de büyük katkılarda bulunmuşlardır. Türkiye, yargı sisteminde bir değişiklik yapmağı öngörmekten kaçınırsa ve İsmet Paşa'nın şimdi yaptığı gibi, bu yoldaki her tasarıya kesin bir redle karşı çıkmaktan vazgeçmezse, bütün ekonomik sisteminin çökmesine yol açabilir. Lausanne Konferansından az bir süre önce, Türkiye ve İstanbul ile ilişkileri olan bir çok tacir, Londra'da bir araya gelmiştir. Bu toplantı sonunda şu açıklamayı yapmışlardır: Kapitülasyonların kaldırılması sonucu olarak, işevleri ve kurumları Türk makamlarınca denetimden geçirilecekse; kendileri de, dürüst olmayabilecek suçlamalar üzerine, Türk yargıçlarının buyruğu ile Türk mahkemelerinin önüne çıkartılmak tehlikesiyle karşılaşacaklarsa; mahkeme kararını beklerken, Türk cezaevlerinde tutuklu kalmak, canları için olmasa bile sağlıkları bakımından çok kötü sonuçlar yaratabilecek koşullar altında uzun bir süre alıkonmaları ve sonunda daha da uzun bir hapis cezasıyla karşılaşmaları gerekecekse; içlerinden hiçbiri, Türkiye'ye geri dönmiyecektir.

Türk Temsilci Heyeti, Lord CURZON'un, İngiliz ya da yabancı tacirlerin dâvalarını savunmuş olduğunu sanabilir; oysa, hiç de böyle değildir. Lord CURZON'un söyledikleri, kim olursa olsun, yabancılar kadar – belki onlardan da çok – Türkiye'nin gelecekteki refahını ilgilendirmektedir. Türkiye, ekonomik bakımdan, hiç de bağımsız bir ülke değildir; salt kendi kaynaklarına dayanarak gerekli düzeyde bir varlık sağlayamaz. Türk çalışma hayatının başlıca kollarından biri olan tarım, şüphe yok ki, büyük bir gelişme göstermeye elverişlidir; fakat, Türkiye, makineleri, taşıtları, yolları, demiryolları, vagonları, lokomotifleri, v.b. olmaksızın gelişmez. Türkiye, uygar bir yaşayış için gerekli birçok maddeleri yurda getirmeksizin, kendisini bile besleyemez. XX nci yüzyılın bütün gelişmesi, endüstri kaynaklarının geliştirilmesine bağlıdır; oysa Türkiye, yabancı yardımı olmaksızın bir endüstri ülkesi durumuna gelemez. Türk halkı, maden endüstrisi, işlenmiş maddeler endüstrisi gibi alanlara kendisini verebilmek için gerekli teknik yeteneklerle ticaret yeteneklerinden yoksundur; bu yüzden de, ya işlenmiş maddeleri yurt dışından getirmek, ya da kendi endüstri kollarının geliştirilmesi için yabancı sermayelere çağrıda bulunmak zorundadır. Avrupa tacirlerine ve kendisi için gerekli, tecrübeli teknisyenlerle, ülkesinde dolaşacak gezginci tacirlere, orada yaşama olanağı sağlıyacak bir yargı örgütü olmadıkça, Türkiye, yavaş yavaş refah içinde bir büyük ulus durumuna değil, fakat Asya'nın ıssızlıkları içinde yitik düşmüş bir küçük ülke durumuna dönüşecektir. Bu yüzden, hem Türkiye'nin hem de, kim olursa olsun, yabancıların çıkarları bakımından, yargı sisteminde değişiklikler yaparak, kendilerine sağlanacak korumayı onlara vermeğe, Türkiye'nin razı olması gerekmektedir.

Hiç şüphe yok ki, Türk Temsilci Heyeti, bu oturumda öne sürülen pek ciddî

konuşmaların önemi üzerinde yanlış bir anlam çıkarmağı düşünemez. Burada ne bir gözdağı verici söz, ne bir yakarma sözü geçmiştir; ancak, Türk Temsilci Heyeti, öteki Devletlerin Temsilcilerince, uzaklarda yankı yapacak ve dışarıda iyi karşılanacak deyimlerle yapılmış bildiriler ve uyarılar dinlemiştir; bunları, bilmezlikten gelemez. Lord CURZON, İsmet Paşa'nın verdiği söylev, bu soruna ilişkin olarak söylebileceği son söz olursa, bundan çok üzüntü duyacaktır. Böyle ise, Lord CURZON, görüşmeleri sürdürmenin neye yarayacağını, gerçekten görememektedir. Lord CURZON, yapılmış konuşmaları özenle incelemesini Türk Temsilci Heyetinden rica etmektedir; Türk Temsilci Heyeti, yeni bir incelemeden geçireceği görüşlerini dinleme fırsatını, belki de ileride, Komisyona verecektir.

M. BOMPARD, Türk Temsilci Heyetinin, Kapitülasyonlar konusuna ilişkin olarak, çeşitli temsilci heyetlerinin görüşlerini dinlemiş bulunduğunu söyledi. Özellikle, M. Barrère, Fransa Cumhuriyeti Hükümetinin görüşünü açıklamıştır. Bununla birlikte, M. BOMPARD, Türk işlerindeki tecrübesinin ve Türklere karşı yakınlık duygularının da verdiği olanaklarla, birkaç söz eklemeyi gerekli görmektedir. Kendisi, Türkiye'de yalnız sevinçli günlerde değil, sıkıntılı günlerde de, uzun yıllar yaşamıştır; Türk halkının mutsuzluğunu hafifletmek için elinden geleni yapmıştır; bu halkın sevinçlerini olduğu kadar, mutsuzluğunu da paylaşmıştır; bu yüzden, Türk Temsilci Heyetine karşı açık yürekli bir dostlukla konuşma hakkını ve ödevini kendisinde görebileceğini sanmaktadır.

Bu sorunun, Konferansa sunulmuş sorunların en önemlilerinden olduğu gizlenmemelidir. Bu sorunun çözümlenmesi, barışın kurulması için zorunludur. Kapitülasyonlar rejiminin kusurlu ve birçok bakımlardan eskimiş olduğu da bir gerçektir. Bu rejimin değiştirilmesi, üstelik bu rejime son verilmesi bile zorunludur. M. BOMPARD, daha savaş öncesinden beri bu düşüncede idi ve hiçbir zaman bu düşüncelerini gizlememiştir; şu var ki, Kapitülasyonlara son vermenin, yabancılara gerekli güvenceler sağlanmadıkça gerçekleştirilebileceğini de hiç kimse düşünemez. Müttefik Devletlerce teklif edilen sistem, bütün sistemler arasında, Türk egemenliğine ençok saygı gösterenidir. Bunun tersini savunmak, anlaşılmaz bir şeydir. Yabancıları ilgilendiren anlaşmazlıkları çözümle görevli mahkemelerde yabancı yargıçların bulunmasını temel alan bir sistem, Türkiye'nin isteklerini en büyük ölçüde göz önünde tutmağa çalışmıştır. M. BOMPARD, Türk Temsilci Heyetinin, ülkesinin egemenliğini koruma yolunda açıkladığı isteğin, sonunda, Türk bağımsızlığını sağlamaktan çok, Türkiye'yi yalnız bırakmasından korkmaktadır. Bu yalnızlık, Türkiye'nin XV nci ve XVI ncı yüzyılda kendi başına yaşadığı durumdur; bu duruma son vermek içindir ki, Muhteşem [Kanunî] Sultan Süleyman, Türkiye'ye, Avrupa ile ilişki kurma olanağını sağlamak amacıyla, Kapitülasyonlar rejimini kabul etmiştir.

M. BOMPARD, Türk Temsilci Heyetinden, Müttefik Devletlerin tekliflerini, şimdiye kadarki davranışından farklı bir tutumla incelemesini istemektedir. M. BOMPARD şu kanıdadır ki, İsmet Paşa, bu hükümlerin Türk egemenliğini çiğnemediğini, tam tersine bu hükümlerin, M. BOMPARD'ın umduğu gibi, Türkiye'nin katılmakla övündüğü uygar uluslar arasındaki ilişkilerin temelinde yatan adalet ilkesiyle bağdaşır olduğunu kabul edecektir.

İSMET PAŞA, bugünkü oturumda okunan bütün söylevlere ve raporlara cevap vermek için, bunları hem ayrıntılarıyla hem de tümüyle incelemesi gerektiğini bildirdi; görüşmeleri geciktirmemekten yana olduğu için, gelecek oturumun mümkün olduğu ölçüde erken toplanmasını istedi.

Marki GARRONİ, Komisyonun, Sir Horace Rumbold'ca düzenlenen ayrıntılı raporla, bu raporu tamamlayan görüşleri öğrendikten sonra, İsmet Paşa'nın açıklamasını, M. Barrère'in, Baron Hayashi'nin, M. Child'ın, Lord Curzon'un ve M. Bompard'ın önemli konuşmalarını dinlemiş olduğunu belirtti. Tartışmaların tümünden, genel sonuç olarak, Müttefik Devletlerle Türk Temsilci Heyeti arasındaki görüş karşıtlığı ortaya çıkmaktadır. Müttefik Devletler, Türkiye'nin refahını, bu güçlü ulusun ekonomik kalkınmasını desteklemek istemektedirler; bu amaçla da, Kapitülasyonlar rejimi yerine geçmek üzere, yargısal güvencelere [garantilere] ilişkin teklifler öne sürmektedirler. Türk Temsilci Heyeti, akla yatkın olan bu teklifleri dinlemeğe yanaşmamaktadır. Marki GARRONİ, tartışmayı uzatmak istememektedir; ancak, iki taraf arasında bir uzlaşma temeli bulmak amacıyla yapılmış konuşmalara da dikkati çekmeği özellikle gerekli görmektedir. Her Konferansda, taraflardan her birinin, karşı tarafın görüşüne yaklaşmak ve böylece uygulanabilir ve yararlı bir sonuç elde etmek için, kendi istemlerinin birtakımından vazgeçmeğe razı olması gerekir. Yapılmış olan teklifleri gözönünde tutan Marki GARRONİ, Türk Temsilci Heyetinin, Müttefik Devletler gibi davranarak, bütün Konferans üyelerinin erişmeği amaç edindikleri çözümü araştırmak için istemiş olduğu düşünme süresinden yararlanacağını ummaktadır.

Oturuma saat 13.10 da son verildi.

Genel Sekreter,
R. MASSİGLİ

Uygun bulunmuştur:

F. L. BELİN (*Amerika Birleşik Devletleri*); Thomas SPRİNG RİCE (*İngiliz İmparatorluğu*); E. LAGARDE (*Fransa*); Const. COLLAS (*Yunanistan*); M. İNDELLİ (*İtalya*); M. HOTTA (*Japonya*); Const. CONTZESCO (*Romanya*); V. MİLANOVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); REŞİD SAFVET BEY (*Türkiye*).

YABANCILARA UYGULANACAK REJİM KOMİSYONUNUN (2) SAYILI TUTANAĞINA EK

İKİNCİ KOMİSYONUN BİRİNCİ ALT-KOMİSYONU BAŞKANI SİR HORACE RUMBOLD'UN İKİNCİ KOMİSYON BAŞKANI MARKİ GARRONİ'YE SUNDUĞU RAPOR

23 Aralık 1922

İkinci Komisyonun Birinci Alt-komisyonu, tarafsız Devletlerin ilk oturumda dinlenilen özel Temsilci Heyetlerinin katılmasıyla, 7, 9, 11, 13, 14 ve 20 Aralık 1922 günlerinde, altı oturum yapmıştır.

Alt-komisyon, kendisine sunulmuş sorunları dört bölüme ayırmıştır:

(a) Gerçek kişilerin yerleşme hakkı (*droit d'établissement*);

(b) Tüzel kişilerin yerleşme hakkı;

(c) Yabancıların kişisel durumu [kişi halleri, *statut personnel*];

(d) Kişisel durum dışında kalan konularda yabancılara uygulanacak yargı rejimi.

Birinci oturumda, Başkan, Türk Temsilci Heyetine, (a), (b), ve (c) başlıklarına ilişkin olarak çıkabilecek çeşitli sorunların çözümlenmesi için temel alınmaya elverişli oldukları Müttefiklerce sanılmakta olan genel ilkeleri, örneği ekli bir soru çizelgesi biçiminde, bildirmiştir.

Türk Temsilci Heyeti, bu soru çizelgesini, onun da örneği ekli, yazılı bir bildiriyle cevaplandırdığından, bu iki belge, ikinci ve üçüncü oturumlara konu olan genel bir tartışmaya yol açmıştır. Bu tartışma, iki görüş arasında, önemli olmakla birlikte, temele ilişkin bulunmayan bir ayrılığın var olduğunu göstermiştir; bu görüş ayrılığı, her iki tarafça rıza gösterilen birtakım ödünlerle [tâvizlerle], çok şükür, azalmıştır. Özellikle, Türk Temsilci Heyeti, görüşmeler sırasında, yabancı gerçek kişilerin, Türkiye'de köylerde taşınmaz mal edinmeleri hakkını kabul etmiş ve kendi ülkesinde gereği gibi kurulmuş bir yabancı ortaklığın [şirketin] başlıca işlemlerini Türkiye'de yürüteceği durumlarda bile, kendi yabancı uyrukluğundan yararlanabileceğini açıkça belirtmiştir.

Öteki konular üzerinde görüş ayrılıkları çok önemli bir nitelikte görünmemekte olduğundan, üçüncü oturum sonunda, hukuk danışmanlarının, Türk ve Müttefik görüşlerini bağdaştırmaya elverişli formülleri araştırarak, iki metni incelemeyi sürdürmeğe çağrılmaları kararlaştırılmıştır.

Dördüncü oturumda, Başkan, Türk Temsilci Heyetine, (d) bölümüne ilişkin üç soruyu bildirmiş ve Türk Temsilci Heyetinden, bu sorulara cevap verirken, Türkiye'nin yabancılara, Kapitülasyonlar rejimi altında yararlandıkları yargısal ayrıcalıkların yerine geçmek üzere, gösterebileceği güvencelere ilişkin görüşünü de bildirmesini rica etmiştir. Bu ikinci soru çizelgesinin bir örneği eklidir. Üç sorunun kapsamına giren konular Alt-komisyonun dördüncü ve beşinci oturumlarında uzun uzadıya tartışılmıştır. Türk Temsilci Heyeti, birinci soruya olumlu karşılık vermekte güçlük çekmemiştir; yalnız, bu soruda açıklanan ilkeye katılışının karşılıklı olma [mütekabiliyet] çekincesine [ihtirazî kaydına] bağlanmıştır. Öteki iki soruya gelince, Türk Temsilci Heyeti, Türk mahkemelerine, soru çizelgesinde belirtilen şartlar altında bile, bir özel unsurun sokulmasının Türk egemenliğini ve bağımsızlığını çiğneyeceğinden, bütün gücüyle karşı çıkarak direnmiştir. Türk Temsilci Heyeti, yürürlükteki Türk yasalarının, çağdaş hayatın ihtiyaçlarını yeteri kadar karşıladığını; bu yasalarda zaman zaman yapılması gerekli görülecek değişiklikler için Büyük Millet Meclisine hiç çekinmeden güvenilmesi gerekeceğini; kırk yıldır, Hukuk Fakültesini bitirmiş olanlar arasından hizmete alınan Türk yargıçlarının görevlerinde tam olarak yetenekli bulunduklarını; yabancıların, kendileri ve çıkarları için gerekli olan korumayı, Türk uyrukları kadar, Türkiye'nin yasalarında ve yargı sisteminde bulacaklarını da, aynı güçle öne sürmekten geri kalmamıştır.

Başkan, Türk Temsilci Heyetinin, bu tezi desteklemek üzere öne sürmüş olduğu kanıtları, Müttefik meslekdaşlarının da yardımıyla çürüttükten sonra, Türk Temsilci Heyetine, beşinci oturumun sonunda, Müttefiklerin ayrıntılı tekliflerini kapsayan bir tasarı sunmuştur. Başkan, Türk Temsilci Heyetini, bu tasarıyı, bir anlaşmaya varma olanağı olup olmadığını Müttefik hukuk danışmanlarıyla incelemek üzere, kendi hukuk danışmanlarını görevlendirmeye çağırmıştır.

Müttefik hukuk danışmanları, Müttefiklerin görüşleriyle Türk görüşü arasında temel ilkeler üzerindeki kesin görüş ayrılığının, yargı rejimi sorununu Türk meslekdaşlarıyla yararlı bir biçimde incelemeyi sürdürmeyi olanaksız kıldığını, 18 Aralıkta Başkana bildirmişlerdir. Müttefik hukuk danışmanları, Türk hukuk danışmanlarıyla görüş birliği içinde, yerleşme hakkı konusundaki sorunlardan birtakımını çözümleyebilecek formüller bulma olanağı görünmüş ise de, bu çeşit başka sorunların ve özellikle bunlardan en önemlilerinin geride kaldığı ve bunlar üzerinde anlaşmaya varma olanağının bulunmamış olduğunu da, sözlerine eklemişlerdir. Bu son sorunların ortaya çıkardığı güçlükler karşısında, ayrıca, yargı rejimi sorununa bulunabilecek çözümün yerleşme hakkı konusunda Müttefiklerin görüşlerini zorunlu olarak etkileyeceği göz önünde tutulunca, Müttefik danışmanları, Alt-komisyonun kendilerine emanet etmiş olduğu görevden bağışlanmalarını, Başkandan dilemek zorunda kalmışlardır.

Başkan, 20 Aralıkta toplanan altıncı oturumda, Alt-komisyona, hukuk danışmanlarının çalışmalarının olumsuz sonuç verdiğini bildirmiştir. Müttefiklerce

yapılmış tekliflerden vazgeçmeksizin, Başkan, Türk Temsilci Heyetinden, sunacağı karşı-teklifleri varsa, ya da yabancılara Kapitülasyonlar rejiminin yerine geçecek herhangi bir güvence verilmesinin gerekli olmadığı kanısında ise, bunu açıkça bildirmesini istemiştir. Türk Temsilci Heyeti, yeniden, gerekli bütün güvencelerin yasalarında ve Türk yargı yönetiminde zaten var olduğu yolunda karşılık verdiğinden, Başkan, Alt-komisyonun bir çıkmaza girmiş olduğunu ve İkinci Komisyon Başkanı Marki Garroni'ye, Alt-komisyonun çalışmalarını sürdürme olanaksızlığında bulunduğunun bildirilmesinden başka yapacak bir şey kalmadığını belirtmektedir.

EK A

YABANCILARIN YERLEŞMESİ

YABANCILARA UYGULANACAK REJİM KOMİSYONUNUN BİRİNCİ ALT-KOMİSYONU BAŞKANINCA TÜRK TEMSİLCİ HEYETİNE SUNULAN SORU ÇİZELGESİ

7 Aralık 1922

Türk Temsilci Heyetinden, aşağıdaki ilkeleri kabul edip etmediğini bildirmesi rica olunur:

1. Bütün Türkiye ülkesinde, Müttefik Devletlerin uyrukları, kişileri ve malları bakımından, Devletler hukuku uyarınca kabul ve işlem göreceklerdir. Söz konusu uyruklar, kişileri, malları, hakları ve çıkarları bakımından, Türkiye'de tam ve sürekli bir korunmadan yararlanacaklardır. Bu uyruklar, Türkiye'ye giriş ve orada yerleşme bakımından tam bir özgürlük içinde olacaklar ve böylece, kanunlara ve kolluk [polis] düzenlemelerine uygun davranmak şartıyla, ve Türk uyruklarına uygulanmayan herhangi bir vergi, resim, harç ve kısıtlamalar onlara da uygulanmaksızın, Türkiye'ye gidip gelecekler ve orada oturabileceklerdir.

2. Müttefik Devletlerin uyrukları, Türkiye'ye yerleşmek ya da orada bir iş tutmak için, Türkiye'deki büyükelçilikleri, elçilikleri ya da konsolosluklarınca verilecek ve uyrukluklarını belirten bir kimlik belgesi ya da kütüğe yazılma belgesi taşımak zorunda olacaklardır.

3. Türkiye'de, Müttefik Devletler uyruklarının her çeşit taşınır ve taşınmaz mal edinmeğe, bunları mülkiyetlerinde tutmağa ve başkasına geçirmeğe hakları olacaktır; özellikle bu malları satış, değiş-tokuş, bağış, vasiyet ya da başka her türlü biçimde kullanabilecekleri gibi, bu malları miras, bağış ya da vasiyet yoluyla da edinebileceklerdir.

Söz konusu uyruklar, Türkiye'de, Türk uyruklarına izin verilen her çeşit ticaret, meslek, endüstri ve işletme işleriyle uğraşabileceklerdir.

Bu durumlardan hiç birinde, Türk uyruklarının uymak zorunda olduklarından başka ya da daha ağır hiç bir vergi, resim, harç ya da kısıtlama, söz konusu uyruklara da uygulanmayacaktır.

4. Türkiye'de, Müttefik Devletlerin uyrukları, askerlik kanunlarına bağlı olmayacaklardır; söz konusu uyruklar, askerlik hizmeti yerine sayılacak her çeşit hizmetten, her çeşit yükümden ya da malî yükümlerden olduğu gibi, savaş nedeniyle uygulanacak her türlü zoralımlardan (*réquisitions*), her türlü zorunlu borçlanmalardan, parasal katkılardan, her çeşit vergilerden ve resimlerden bağışık olacaklardır.

Kamu yararına olduğu yasalara uygun olarak ve açıkça kabul edilmiş bir nedene dayanmadıkça, ve bu durumda kendilerine adaletli ve önceden [peşin] bir zarar-giderim verilmedikçe, söz konusu uyrukların malları kamulaştırılamayacak ya da bu uyruklar mallarından yararlanma haklarından, geçici bile olsa, yoksun bıraktırılmayacaklardır.

5. Türkiye'de, kanuna dayanan bir mahkeme kararı uyarınca ya da ahlâk, sağlık ve dilencilik kolluğuna [zabıtasına] ilişkin kanunlar ya da yönetmelikler uyarınca, yurtdışı edilme durumunda kalacak olan Müttefik Devletler uyrukları ve bunların aileleri, asıl [yerli] halkından oldukları ve ülkesinde haklarını saklı tutmuş bulundukları Devletlerce her vakit kabul edileceklerdir.

Yurtdışı edilmiş kimselerin varış yerlerine taşınmaları, sağlık ve insanlık koşullarına uygun olarak, Türk Hükümetince yapılacak, bunun için gerekli harcamalar da bu Hükümetçe karşılanacaktır.

6. Sigorta ortaklıklarıyla [şirketleriyle] genel olarak Müttefik Devletlerden birinin ülkesinde gereği gibi kurulmuş ya da bu ülkelerde yasalara uygun olarak tanınmış bütün tüzel kişileri de kapsamak üzere, ticaret, endüstri ya da maliye ortaklıkları, Türkiye'de söz konusu Devletlerin uyruklarıyla her bakımdan aynı haklardan yararlanacaklardır. Bunlar, kuruluşlarına, hukuk açısından yeteneklerine ve mahkemelerde taraf olma haklarına ilişkin olarak, her bakımdan, Türkiye'deki işlemleri açısından, Türk kanununun hükümlerine bağlı kalmakla birlikte, kendi ulusal kanunlarına göre işlem göreceklerdir; bu bakımdan, söz konusu ortaklıklar, her zaman, kendilerine benzer Türk ya da yabancı ortaklıklara tanınmış aynı haklardan yararlanacaklardır.

7. Müttefik Devletler uyruklarının, evlenme, aile birliği, babalık ve çocukluk [evlâtlık] bağı, evlât edinme, kişisel yetenek, erginlik, korumanlık [vasilik], görmenlik [kayyımlık], kısıtlama konularıyla, genel olarak aile hukukuna ve kişisel duruma [kişi hallerine, *statut personnel*] ilişkin bütün sorunlarda, taraflar hangi Devletin [ülkenin] uyruğu iseler, o ülkenin ulusal mahkemeleri ya da yetkili ulusal başka makamları yetkili olacaklardır.

Müttefik Devletler uyruklarının miras bırakımına ve mirasın bölüşülmesine, yaşayanlar arasında ya da ölüme bağlı vasiyetlere ve bağışlara ilişkin her türlü sorunlarda, ölen ya da vasiyette bulunan kimse hangi Devletin uyrukluğunda ise, o ülkenin ulusal mahkemeleri ya da yetkili başka ulusal makamları bu konulara bakmağa yetkili olacaklardır.

EK B

TÜRK TEMSİLCİ HEYEDİ ADINA, VELİ BEY'İN 9 ARALIK 1922 DE SUNDUĞU KARŞI-TASARI

İkinci Komisyonun Birinci Alt-komisyonundaki Türk Temsilci Heyeti, bundan önceki oturumda kendisine bildirilmiş olan tasarıda yapılmasını gerekli gördüğü değişiklikleri, aşağıdaki gibi sunmakla onur duyar:

1. Bütün Türkiye ülkesinde, Müttefik Devletlerin uyrukları, kişileri ve malları bakımından, Devletler hukuku uyarınca kabul ve işlem göreceklerdir. Söz konusu uyruklar, kişileri, malları, hakları ve çıkarları bakımından, Türkiye'de tam ve sürekli bir korumadan yararlanacaklardır. Bu uyruklar, bu konuya ilişkin kanunlar, kararnameler, emirnameler ve tüzükler uyarınca, Türkiye'ye giriş ve orada yerleşme bakımından özgürlük içinde olacaklardır. Böylece, Türk uyruklarına uygulanmayan herhangi bir vergi, resim, harç ve kısıtlamalar onlara da uygulanmaksızın, Türkiye'ye gelip-gidebilecekler ve Türkiye'de oturabileceklerdir.

Türkiye, dışarıdan yapılacak göçü düzenleme hakkını saklı tutmaktadır.

2. Birinci maddedeki hükümlerden yararlanabilmek için, Müttefik Devletlerin uyrukları Türkiye'deki büyükelçilikleri, elçilikleri, konsoloslukları ya da yardımcı konsolosluklarınca verilecek ve uyruklarını belirten bir kimlik belgesi ya da kütüğe yazılma belgesi taşımak zorunda olacaklardır. Bununla birlikte, sözü edilen bu belgeler, itiraza uğramış bir uyrukluğun ispatlanması için yeter bir kanıt sayılmayacaktır.

3. Türkiye'de, Müttefik Devletler uyruklarının, her çeşit taşınır ve taşınmaz mal edinmeğe, bunları mülkiyetlerinde tutmağa ve başkasına geçirmeğe hakları olacaktır; özellikle bu malları miras, satış, değiş-tokuş, bağış, vasiyet ya da başka her türlü biçimde kullanabilecekleri gibi, bağış ya da vasiyet yoluyla, edinebileceklerdir.

Köylerde taşınmaz mal edinimi, yalnız Türk uyruklarının hakkı olacaktır. Müttefik Devletler uyrukları, Devlet için ya da yalnız Türk uyrukları için saklı tutulmuş olanlar dışında, ülkenin kanunlarına ve hukuk kurallarına uygun olarak, her çeşit ticaret, meslek, endüstri ve işletme işleriyle uğraşabileceklerdir.

Bu durumlardan hiç birinde, Türk uyruklarının uymak zorunda oldukla-

rından başka ya da daha ağır hiç bir vergi, resim, harç ya da kısıtlama, söz konusu uyruklara da uygulanmayacaktır.

4. Türkiye'de, Müttefik Devletler uyrukları, askerlik kanunlarına bağlı olmayacaklardır; söz konusu uyruklar, askerlik hizmeti yerine sayılacak her çeşit hizmet, yüküm ya da malî yükümlerden bağışık tutulacaklardır.

Zorunlu borçlanma (*emprunt forcé*) ve zoralım (*réquisition*) konusunda olduğu gibi, savaş amaçlarıyla konulacak her türlü vergiler konusunda da, Müttefik Devletler uyruklarına, Türk uyruklarına uygulanan hükümlerin aynı uygulanacaktır.

Kamu yararına olduğu yasalara uygun olarak belirtilen bir neden olmadıkça ve bu durumda kendilerine adaletli ve önceden [peşin] bir zarar-giderim verilmedikçe, söz konusu uyrukların malları kamulaştırılmayacak ya da mallarından yararlanma haklarından, geçici bile olsa, yoksun bırakılmayacaklardır.

5. Türkiye'de, gerek bir kanuna dayanan bir mahkeme kararı uyarınca, gerek Türk Devletinin iç ya da dış güvenliği bakımından, ya da ahlâk, sağlık ve dilencilik kolluğuna [zabıtasına] ilişkin kanunlar ve yönetmelikler uyarınca yurtdışı edilecek Müttefik Devletler uyrukları ve bunların aileleri, uyruğu oldukları ülkece her vakit kabul edileceklerdir.

Yurtdışı edilmiş kimselerin varış yerlerine taşınmaları, sağlık ve insanlık koşullarına uygun olarak, Türk Hükümetince yapılacak, bunun için gerekli harcamalar da bu Hükümetçe karşılanacaktır.

6. Sigorta ortaklıklarını da [şirketlerini de] kapsamak üzere, Müttefik Devletlerden birinin ülkesinde kurulmuş olan ya da orada yasalara uygun olarak tanınmış bulunan ticaret, endüstri ya da maliye ortaklıkları, Türkiye'de tanınacaklar ve bunların mahkemelerde taraf olabilmeleri bakımından yetenekleri ve hakları, kendi ulusal kanunlarına göre saptanacaktır. Kuruluşlarına, işlemlerine ve ulusal kanunlarınca kendilerine tanınmış olan hakların kullanılmasına ilişkin konularda ise, bu ortaklıklar, Türk kanununun hükümlerine bağlı olacaklardır.

7. Müttefik Devletler uyruklarının, kişisel duruma [kişi hallerine, *statut personnel*] ilişkin bütün sorunlarda, başka bir deyimle evlenme, aile birliği, babalık ve çocukluk [evlâtlık] bağı, evlâtedinme, kişisel yetenek, erginlik, korumanlık [vasilik], görmenlik [kayyımlık], kısıtlama ve genel olarak Müttefik uyruklarının aile hukukuna ilişkin sorunlarda, taraflar hangi Devletin uyruğu iseler, yalnız o ülkenin ulusal mahkemeleri ya da yetkili başka ulusal makamları yetkili olacaklardır.

Bu hükümler, Türk mahkemelerinin, tarafların ulusal kanunları uyarınca, bu fıkrada öngörülen konularla bağlantılı sorunlara bakmasını engellemeyecektir.

Bu gibi durumlarda, kişisel duruma [kişi hallerine] ilişkin olarak verilmiş olan mahkeme kararı, ancak, dâvalı taraflar için ve yalnız dâva konusu bakımından kesin hüküm gücünde olacaktır.

Taşınır mallara ilişkin konularda, mirasçılık ya da varislik sıfatına ilişkin olan ve miras hakkıyla mirasın bölüşülmesine ilişkin her türlü konular, ölenin bağlı bulunduğu Devletin ülkesindeki mahkemeler ya da makamlarca, bu Devletin ulusal kanunları uyarınca karara bağlanacaktır.

Taşınmaz mallara ilişkin konularda, mirasçılık ya da varislik sıfatına ilişkin olan ve miras hakkıyla mirasın bölüşülmesine ilişkin her türlü konular, yalnız, bu malların bulunduğu ülkenin mahkemeleri ya da öteki yetkili makamlarınca, bu ülkenin kanunları uyarınca, karara bağlanacaktır.

Yukarıda belirtilen bütün hükümler, karşılıklı olmak [*mütekabiliyet, réciprocité*] şartıyla uygulanacaktır.

EK C

YABANCILARA UYGULANACAK REJİM KOMİSYONUNUN BİRİNCİ ALT-KOMİSYONU BAŞKANINCA TÜRK TEMSİLCİ HEYETİNE SUNULAN SORU ÇİZELGESİ

13 Aralık 1922

1. Türk Temsilci Heyeti, Müttefik Devletler uyruklarının, Türk mahkemelerine serbestçe başvurmalarını ve Türkiye'de yabancı olmaları ya da konulları [ikametgâhları] ya da oturdukları yer bulunmamasından dolayı, söz konusu mahkemelerde, her ne ad altında olursa olsun, hiç bir kefillik ya da güvence akçesi [kefalet akçesi ya da depozito] yatırmak zorunda olmaksızın, her bakımdan Türk uyruklarıyla aynı şartlar altında bu mahkemelerde dâva açabilmelerini kabul eder mi?

2. Türk Temsilci Heyeti, Türk mahkemelerine, uluslararası bir makamca, örneğin Milletlerarası Daimî Adalet Divanınca, teklif edilecek ve Türk yargıçları kadrosuna alınmakla birlikte, Türk meslekdaşlarıyla, Müttefik Devletler uyruklarına ilişkin bütün dâvalarda kararlaştırılması için [burada] görüşülmesi gereken ilkeler uyarınca, işbirliği yapmakla görevli olacak yargıçlardan oluşan bir unsurun katılmasını öngören bir sistemin kabulüne hazır mıdır?

3. Türk Temsilci Heyeti, bir önceki soruda öngörülen, Türk mahkemelerindeki özel unsurun, Türk yasalarının çağdaş hayatın gereklerine uydurulmasını sağlamak için zorunlu olan reformlara ilişkin tasarıları hazırlamak işinde belirli bir görevi olmasını kabul eder mi?

EK D

MÜTTEFİK TEMSİLCİ HEYETLERİNCE TÜRK TEMSİLCİ HEYETİNE 14 ARALIK 1922 DE SUNULAN KİŞİSEL DURUM DIŞINDAKİ KONULARA İLİŞKİN YARGI YETKİSİ TASARISI

1. Müttefik Devletlerin uyrukları, yabancı olmaları yüzünden ya da Türkiye'de oturdukları veya yerleştikleri yer bulunmaması yüzünden, her ne ad altında olursa olsun, hiç bir kefillik ya da güvence akçesi [kefalet akçesi ya da depozito] yatırmak zorunda bırakılmaksızın, Türk mahkemelerine her bakımdan Türk uyruklarıyla aynı şartlar içinde, serbestçe başvurabilecekler, dâvacı ya da dâvalı olabileceklerdir.

2. Türkiye'de Müttefik Devletler uyrukları arasında, ya da bunlarla Türk uyrukları arasında çıkan ve Türkiye'de bulunan taşınmaz mallar ve nesnel [aynî] haklara ilişkin dâvalara, taşınmaz malın bulunduğu yerin Türk mahkemesince bakılacaktır.

3. Müttefik Devletler uyrukları arasında, ya da bu uyruklarla Türk uyrukları arasında, Türkiye'de çıkan ve Devletler hukukunun olağan kuralları uyarınca ülke mahkemelerinin yetki alanı içinde bulunan, taşınır mallara ilişkin dâvalarla hukuk ve ticaret dâvalarına, taraflarca başka türlü kararlaştırılmamışsa, Türk mahkemelerinde bakılacaktır.

4. Müttefik Devletlerin uyrukları, ceza dâvalarında, bu uyruklarca işlenen bütün suçlar ve kabahatlar konusunda, Müttefik Devletlerin kendi ulusal yasaları uyarınca, uyruklarının yurt dışında işledikleri suç ve kabahatlar üzerinde yargılama yetkilerine halel gelmeksizin, Devletler hukukunun olağan kuralları uyarınca, Türk mahkemelerinin yargılama yetkisi olacaktır.

5. Türk Hükümeti,[1] işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişiyle, aşağıdaki hükümler uyarınca, Türk yargıçlarına katılmak üzere, kendisine Milletlerarası Daimî Adalet Divanınca teklif olunacak yargıçlar arasından, İstanbul, İzmir, Bursa bidayet[2] mahkemeleriyle istinaf Mahkemesine[3] ve Yargıtay'a görevlendirilmek üzere yeter sayıda yargıç seçip atamayı yükümlenir.

Bu yargıçların göreve alınışı ve bunlara verilecek maaşlara ilişkin şartlar, Türk Hükümetiyle görüş birliği içinde, Milletlerarası Daimî Adalet Divanınca kararlaştırılacaktır.

6. Herhangi bir dâvada olursa olsun, Türk mahkemelerinin yetkili oldukları konularda, yalnız 5 nci maddede sayılan Türk mahkemeleri, 2 nci ve 3 ncü maddede öngörülen dâvalarla 4 ncü madde uyarınca yapılan kovuşturmaya ve genel olarak, Müttefik Devletler uyruklarına ilişkin bütün konulara ilk derecede [*en première instance*] bakmağa yetkili olacaklardır. Bunların yargı çevreleri [daireleri, *circonscriptions*] buna göre saptanacaktır.

5 nci* maddede öngörülen ilk derece [bidayet] ve İstinaf mahkemeleriyle Yargıtay, kovuşturmada bulunmak ya da karar vermek üzere, bu dâvalardan birine bakacakları zaman, sözü geçen 5 nci* maddede öngörülen yargıçlar arasında, bu mahkemelerde çoğunluğu oluşturacak biçimde seçilmiş yargıçları da kapsamak üzere kurulmuş olacaklardır.

Mahkemelerin karma yargıçlardan oluşacağı durumlarda, Başkanlık görevini bir Türk yargıç yapacaktır.

7. Türk Hükümeti, işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişiyle, 5 nci* maddenin 1 nci fıkrasında öngörülen ve İstinaf Mahkemesiyle Yargıtay'da görevlendirilen yargıçların katılacakları bir Danışma Komisyonu kurmayı yükümlenir. Bu Komisyonun görevi, Türk yasalarını çağdaş hayatın gerekleri düzeyinde tutmak için zorunlu sayılan reformlara ilişkin tasarılar hazırlamak olacaktır.

8. İstanbul, İzmir ve Bursa kentlerinde, Müttefik Devletler uyruklarına karşı, mahkemeye getirme ve tutuklama belgeleri, ancak 5 nci* maddenin I nci fıkrasında belirtilen yargıçlarca verilecek ve sanık geciktirilmeden bu yargıçların önüne çıkartılacaktır.

Müttefik Devletler uyruklarından suçüstü durumunda belge olmaksızın tutuklanmış olanlar ya da yukarıda sayılan kentlerden başka yerlerde Türk mahkemelerince verilmiş bir tutuklama belgesiyle tutuklanmış bulunanlar, gecikmeksizin ve tutuklanmalarından başlıyarak ençok 48 saat içinde, 5 nci* maddenin I nci fıkrasında öngörülen ve tutuklamanın yapıldığı yargı çevresi yargıçlarından birinin önüne çıkartılmalarını her zaman isteyebileceklerdir. Bu süre geçtikten sonra, [tutuklunun] salıverilmesi zorunludur.

9. Verilmiş mahkeme kararlarının yürütülmesine, mahkeme belgeleriyle, bu nitelikte olmayan belgelerin bildirilmesine, tanıklıkların bir başka mahkemece alınıp dâvaya bakan mahkemeye gönderilmesine [istinabeye], hüküm giymelere, mahkeme giderlerine, parasız yargısal yardıma (*assistance judiciaire gratuite*) ve borç yüzünden hapse ilişkin bütün konular, Türkiye ile Müttefik Devletler arasındaki ilişkilerde, ilgili Devletler arasında yapılacak özel sözleşmelerle düzenlenecektir

* Fransızca metinde "article 6", İngilizce metinde "article 5", 1924 Türkçe çevirisinde "5 nci madde" denilmektedir. (S.L.M.)

1 Fransızca metinde "le Gouvernement turc", İngilizce metinde "The Turkish Government", 1924 Türkçe çevirisinde "Osmanlı Hükümeti" denilmektedir. (S.L.M.)

2 İlk derece mahkemeleri. (S.L.M.)

3 Eskiden ilk derece mahkemeleriyle Yargıtay arasında yer alan mahkemeler. (S.L.M.)

(3) SAYILI TUTANAK

6 OCAK 1923 OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 16.00 da, Marki Garroni'nin başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

M. CHİLD, Amiral BRİSTOL, M. GREW (*Amerika Birleşik Devletleri*); Marki CURZON OF KEDLESTON, Sir Horace RUMBOLD (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. BARRÈRE, BOMPARD (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS (*Yunanistan*); Marki GARRONİ, MM. MONTAGNA, LAGO (*İtalya*); Baron HAYASHİ, M. OTCHİAİ (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY (*Türkiye*); Baron MONCHEUR (*Belçika*).

Oturumda ayrıca hazır bulunanlar:

MM. AMORY, DWİGHT, GİLLESPİE (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir William TYRRELL, MM. MALKİN, RYAN, Yarbay HEYWOOD, MM. FORBES ADAM, LEEPER, McCLURE (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. FROMAGEOT, DE LACROİX, LAPORTE, BARGETON, DE PERCİN, BAROİS (*Fransa*); MM. DENDRAMİS, POLİTİS (*Yunanistan*); MM. ARLOTTA, GUARİGLİA, CİAMARRA, POLVERELLİ (*İtalya*); MM. NAGAOKA, SATO, TANİ (*Japonya*); Albay DUMİTRESCO (*Romanya*); M. GEORGEVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); TAHİR BEY (*Türkiye*).

Konferansın Genel Sekreteri: M. MASSİGLİ.

Sekreterler: M. F. LAMMOT BELİN (*Amerika Birleşik Devletleri*); MM. SPRİNG RİCE, WİCKS (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. LAGARDE; TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*); M. COLLAS (*Yunanistan*); M. İNDELLİ (*İtalya*); M. HOTTA (*Japonya*); M. CUTZARİDA (*Romanya*); REŞİD SAFVET BEY (*Türkiye*).

Tercüman: M. HERVÉ.

Marki GARRONİ, 28 Aralık oturumunda, Müttefik Devletler Temsilcilerince yapılmış konuşmaları cevaplandırmak üzere, Türk Temsilci Heyetine söz verdi.

İSMET PAŞA, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"1. Türk Temsilci Heyeti, Komisyon Başkanı Marki Garroni'nin, M. Barrère'in, Baron Hayashi'nin, M. Child'ın, Lord Curzon'un ve M. Bompard'ın 28 Aralık oturumunda yaptıkları konuşmaları dinlemiş bulunmaktadır.

"Çeşitli konuşmalarda, geçici bir rejim kurulmasından yana öne sürülen kanıtları, Türk Temsilci Heyeti dikkatle incelemiştir. Bu kanıtlar, Türk Temsilci Heyetine, böyle bir rejimin gerekli olduğunu ispatlayacak nitelikte görünmemektedir. Tersine, bu konuda akla en yatkın ve en basit yolun, başka her yerde uygulanmakta olan sistemin Türkiye'de de uygulanması olduğu açıkça ortaya çıkmaktadır.

"Çeşitli konuşmacıların yaptıkları bildiriler şöyle özetlenebilir:

1. Kapitülasyonların yerini alacak bir geçiş rejiminin, güvence [garanti] olmak üzere, kurulması gerekliymiş;

2. Türk Temsilci Heyetine sunulan, güvencelere ilişkin tasarı, Türkiye'nin egemenliği ile bağdaşmaz nitelikte değilmiş;

3. Türkiye bir red de bulunmakla birlikte, herhangi bir karşı-tasarı da öne sürmekten çekinmiş bulunmaktaymış.

"Kapitülasyonları yeniden koymanın haksız olacağını kabul etmekle birlikte, geçiş dönemi tedbirlerini haklı göstermek için, yabancıların haklarının özel güvencelerle saklı tutulması gerektiği de savunulmuştur.

"Var olan güvencelerin yeterli bulunduğu konusunda Türk Temsilci Heyetinin yaptığı konuşmadan sonra, Baron Hayashi, Fransız Baştemsilcisinin de yaptığı gibi, yabancıların Türkiye'de hiç bir ek güvence olmaksızın yaşayabileceklerini, sözlerle değil eylemlerle ispatlaması gerektiğine dikkati çekmiştir. Japonya, Kapitülasyonların kaldırılmasını elde etmeden önce yirmi yıl süreyle örgütlenme işleri ve reformlarla uğraşmış; Türkiye de bu örneği yararlı biçimde izleyebilirmiş.

"Türk Temsilci Heyeti, Türkiye'de oturan yabancıların haklarının yalnız sözle korunmuş olmadığını, fakat Türkiye'nin yarım yüzyılı aşan bir süredir örgütlenme ve reformlar yolundaki çabaları yüzünden (bu da Japon Temsilci Heyetince öne sürülen görüşü karşılamaktadır) çağdaş hayatın gerekleriyle tam bir uyum içinde bulunan kurumlar yaratmağı başardığını, bir kez daha anlatmağı gereksiz saymaktadır. Bu kurumlar, tezimizin haklı bir temele dayandığını ispatlayan somut bir kanıt olarak ortada durmaktadırlar.

"Bu kurumlara ilişkin olarak, Lord Curzon, bunların, çağın gereklerine uymadıklarını, Türk Yurttaşlar Kanununun [Medenî Kanununun] İslâm dinine dayandığını, bu niteliğinin de Türk Yurttaşlar Kanununa öteki Devletlerin – örneğin Yunanistan'ın – kanunlarından bir başka nitelik verdiğini, kaldı ki Yunanistan'da önemli bir yabancı topluluğu [kolonisi] bulunmadığını öne sürmüştür.

"Türk Temsilci Heyeti, Türk yurttaşlar kanununun, kaynakları ne olursa olsun, hiç de dinsel bir nitelikte olmadığını yeniden belirtmeği bir görev bilmektedir. Kanunların, kaynaklarına göre değil, kapsamlarına ve uygulanacakları toplumun ihtiyaçlarına uygunluklarına göre değerlendirilmeleri gerektiği de yerleşmiş bir görüştür. Çeşitli dönemlerin toplumsal hayatının çeşitli kurumlarından doğmuş yazılı olmayan kanunlarla yönetilmekte olan çok geniş ülkeler bir yana bırakılsa bile, Batı ülkeleri kanunlarından bir çoğunun kökenini, göreneklerin (yapılagelişlerin), Roma hukukunun, Cermen hukukunun ve Kilise hukukunun da oluşturmakta olduğu – söylemek bile gereksiz olacak ölçüde – herkesçe bilinmektedir. Şu da belirtilmelidir ki, Türk Yurttaşlar Kanununun kapsadığı ilkelerden

büyük çoğunluğu, Avrupa yurttaşlık kanunları hükümleriyle bir benzemezlik göstermemektedir.

"Türkiye'de yerleşmiş yabancıların sayısı ile, çeşitli komşu ülkelerde ve özellikle Yunanistan'da yerleşmiş yabancılar arasındaki sayı farkından çıkartılan ve hiç de bu ülkelerden yana olmayan kanıta gelince, Lord Curzon, şüphesiz, bu gibi konularda, ilkeyi saptayan unsurun sayı sorunu olmadığını herhalde kabul edecektir.

"Geçen yüzyıl içinde, ve daha pek yakın zamanlarda, Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan Makedonya, Epir ve başka bölgelerde de yoğun bir yabancı topluluğu [kolonisi] vardı. Bununla birlikte, oralarda Kapitülasyonlara son verilmiştir; bunların yerine hiç bir geçiş rejimi de konmamıştır. Bu olay da gösterir ki, yabancılara ilişkin hukuksal durum üzerinde etki yapan, bunların sayıca ne kadar kalabalık oldukları değildir.

"Bu bölgeler, Türkiye'nin öteki bölgelerinden çok daha geniş bir iş alanı ortaya koymaktaydı; bu yerlerde yabancıların sayısındaki azalma, bunların oralarda buldukları farklı karşılanışdan başka bir nedenle açıklanamaz. Böyle olunca, Türkiye'nin, yabancılara her zaman göstermiş olduğu kolaylıkları ve konukseverliği, kendisine karşı bir yergi olarak kullanmağa kalkışmak, hakgözetirliğe uygun düşmez.

"Çok eski tarihli olduğu öne sürülen Türk Ticaret Kanununa yakıştırılan kusurlara gelince, Türk Temsilci Heyeti, bu kanunun, ticaret senetlerine, ortaklıklara [şirketlere], sigortalara, iflâsa ilişkin en önemli bölümlerinin, tümüyle değiştirilmiş ve geliştirilmiş olduğunu belirtmek ister.

"Lord Curzon, bundan başka, yürürlükteki kanunların uygulanış biçiminin de memnunluk verici olmadığını, işlerin yürütülmesinde büyük gecikmeler olduğunu, on yıldan çok süren dâvalarla karşılaşmanın seyrek görünen bir şey olmadığını da sözlerine eklemiştir.

"Türk Temsilci Heyeti, yargıçların, kimi zaman kararlarında yanılabileceklerini sanmaktadır (bu da, bütün ülkelerin mahkemelerinde görülmektedir); bütün yasalarda taraflara açık tutulan üst mahkemelere başvurma yolları, işte bu gibi yanlışları düzeltebilmek amacıyla konulmuştur; birtakım işlerin çözüme bağlanmasındaki gecikmeler, her zaman, ya işlerin niteliğinden, ya da başka koşullar yüzünden doğduğundan, bu gecikmeler ya hukuksal nitelikteki nedenlere, ya da uygulamaya ilişkin nedenlere dayanmaktadır. Başka ülkelerde de uzun yıllar süregitmiş dâvalar, sonuca varmak için uzun süren önleyici tutuklamalara yol açmış soruşturmalar da görülmektedir.

"Alt-komisyon Başkanı, Sir Horace Rumbold, raporunda, İstanbul'da bir İngiliz uyruğunun tutuklanmasından ve bankalarda yapılan aramalardan söz etmiştir. Hukuk açısından bir dayanağı olması gereken bu tedbirlere yol açan nedenleri bilmemekle birlikte, Türk Temsilci Heyeti, bu fırsattan yararlanarak, Türkiye'nin işgal edilen bölgelerinde, Müttefik makamlarınca son yıllarda, daha ağır ve özür bulunması daha güç nitelikte, pek çok eylemlerde bulunulmuş olduğunu da dikkatlere sunmak istemektedir.

"Bir kez daha belirtmek isterim ki, Avrupa Devletlerinin yarısından çoğu

kurumlarımıza güven göstererek, ülkemizde Kapitülasyonların kaldırılmasından sonra, olağanüstü ya da geçici nitelikte bir rejim teklifini zorunlu saymamışlardır; 1914 den bu yana, tarafsız Devletlerin ve bütün öteki Devletlerin bir çok uyrukları, kendilerinin ve mallarının korunması için yasalarımızda kendi uyruklarımız için var olanlardan başka, özel bir güvence [garanti] olmaksızın, Türkiye'de işlerini sürdürmüşler ve bugün de sürdürmektedirler.

"Şunu söylemek de çok önemlidir: Her Devletin çabası, kendi kanunlarını ve kendi kurumlarıyla kendi uyruklarının haklarının korunmasını sağlamağa yönelmiştir; ülkesinde oturmak ya da yerleşmek üzere gelen yabancı uyruklar, bunlardan şüphesiz yararlanırlar; fakat, bir Devletin kendi uyruklarına uygulayacağı kanunlar için öteki Devletlerin de rızasını alma zorunda bırakılması, adalete ve bir Devletin her türlü haklarına aykırı düşecektir; kaldı ki, yabancılar, kendi ülkelerinden başka bir ülkede ayrıcalıklı bir rejim de isteyemezler.

"2. Konuşanlardan neredeyse hepsi, Müttefiklerce sunulan tasarının çok ölçülü olduğunu ve Kapitülasyonlar rejimine göre ödünler [tâvizler] bile kapsadığını, ve son olarak da, bu tasarının, Türkiye'nin egemenliğini hiç de çiğneyici nitelikte olmadığını savunmuşlardır.

"İzin verirseniz, önce, iki sistem arasında bir karşılaştırma yapacağım ve sözde verilmekte olan ödünlerin, eski sistemin açıkça belirli olan ağırlığına oranla ne kadar anlamsız olduğunu ortaya koyacağım.

"Yabancı uyruklar arasında ne nitelikte olursa olsun patlak veren ve eskiden bunlara bakılması yalnız konsolosluk mahkemelerinin yargı yetkisinin tekelinde bulunan bütün anlaşmazlıkların Türk mahkemelerine verilmesinin kabul edildiği, dâvalarda tercümanın her türlü yardımı ya da karışması ile, elçiliklerin her çeşit karışmalarına son verildiği söylenir. Oysa, Kapitülasyonlar rejiminde, ceza dâvalarıyla, taşınmaz mallara, kiraya vermeye ve kiralamaya ilişkin dâvalara bakılması, konsolosluk görevlileri bulunmaksızın, doğrudan doğruya Türk mahkemelerinin yetkisi içinde bulunduğu, taşınmaz mallara ilişkin bütün dâvalara bakılması, yalnız Türk yargıçlarından kurulu mahkemelerin yetkisinde olduğu halde, Müttefiklerin tasarısı, bu dâvaları, karma mahkemelere bırakmaktadır; bunun gibi, Türk uyrukları ile yabancı uyruklardaki hukuk ya da ticaret dâvaları, eski rejimde Türk yargıçlarının çoğunlukta bulunduğu karma mahkemelerin yetkisi içinde iken, Müttefikler tasarısı bu dâvaları, yabancı yargıçların çoğunlukta bulunacağı mahkemelere bırakmaktadır; Kapitülasyonlar rejimi altında yabancı ülkeler yalnız ilk derece [bidayet] mahkemelerinde bulunabildikleri halde, söz konusu tasarı, istinaf mahkemelerinde, üstelik Yargıtay'da bile, yabancı yargıçlardan oluşmuş bir çoğunluk yaratmaktadır; son olarak, getirme ya da tutuklama belgeleri [celp ve ihzar müzekkereleri] Türk görevlilerince ya da yargıçlarınca çıkartılırken, araştırmalar onlarca yapılırken, verilmiş hükümleri onlar yürütürken, Müttefikler tasarısı, bu yetkileri onlardan almakta ve yabancı yargıçlara vermektedir.

"İki sistem arasındaki fark öylesine bellidir ki, Türk Temsilci Heyeti, ayrıntılara girmekten vazgeçebileceğini sanmaktadır; yalnız, geçen oturumda, ne zaman geçici bir rejim söz konusu edilmişse, kendisini hep bir önceki rejimden daha ağır bir

rejimle karşı karşıya bulduğunu söylemekte ne kadar haklı olduğunu belirtmekle yetinecektir.

"Bir ülkenin mahkemelerine yabancı yargıçlar sokulmasının, Türkiye'nin egemenliği ile bağdaşır olup olmadığı sorununa gelince, Türk Temsilci Heyeti, bu görüşlere katılamayacağını, çeşitli söylevleri dinledikten sonra, yeniden belirtmek zorundadır.

"Türk Temsilci Heyeti, M. Child'ın, bir Devletin bağımsızlığı onun yalnızlığa gömülmesi ve öteki Devletlerin haklarını tanımazlık etmesi demek olmadığını, ulusların birbirlerine yardımla yükümlü bulunduklarını, kaçınılmaz ilişkilerinin birtakım fedakârlıklarda bulunmağa ve bağımsızlıklarının birtakım kısıtlamalara uğramasına katlanmağa kendilerini zorunlu kıldığını belirten görüşlerine, tümüyle katılmaktadır. Büyük bir açıklık ve konuşma ustalığıyla ortaya konan bu görüşler kadar haklı, uluslararası gereklere bunlar kadar uygun başka bir şey bulunamaz. Türkiye, kesin olarak, yalnızlığa gömülme, başkalarının haklarını tanımazlıktan gelme niyetinde değildir; ulusların, karşılıklı ilişkilerinde, birbirlerine bağımlı olduklarını, birbirlerinin haklarına karşılıklı olarak saygı göstermeleri ve bu yüzden de birtakım kısıtlamalara katlanmaları gerektiğini, çok iyi bilmektedir. Fakat, bu kısıtlamaların, egemenliğin tekelinde bulunan ayrıcalıklardan yoksun kılınmasına kadar varması, kesin olarak kabul edilemez. Devlet kavramı böyle bir genişletmeye hiç bir bakımdan elvermez. Adalet dağıtımı, tekel niteliğinde yetkilerinden biri olduğu için, bağımsız hiç bir Devlet, ülkesi üzerinde yargı görevlerine yabancı yargıçların katılmasına katlanamaz.

"Lord Curzon, bağımsızlığına Türkiye kadar düşkün olan İngiltere'nin Amerika Birleşik Devletleri ile, *Alabama* konusundaki anlaşmazlığını hakemlere sunmaktan çekinmeyişini örnek olarak anlatmıştır; hakemliğe baş vuruşun, İngiltere'nin egemenliğine hiç bir bakımdan aykırı düşmüş sayılmadığını da söylemiştir. Türkiye de, Rus uyruklarına verilecek zarar-giderim [tazminat] konusunda, kendisi ile Rusya arasında ortaya çıkmış olan anlaşmazlığın çözümlenmesi için, hakemliğe başvurmuştur. Devletlerin, aralarındaki anlaşmazlıkları çözüme bağlatmak üzere hakemliğe başvurmalarında egemen haklarıyla bağdaşmaz bir şey olmadığına kimsenin bir diyeceği yoktur. Kaldı ki, hakemlik ve yargılama (*l'arbitrage et la juridiction*) arasında, nitelikleri ve hukuksal özellikleri bakımından var olan farkı belirtmek de gereksizdir.

"Oysa, bizi uğraştıran sorunda, yalnız Devletler arasında belirli bir anlaşmazlık söz konusu değildir; fakat, kişiler arasındaki ilişkilerde sürekli olarak doğacak dâvalara uygulanacak genel bir tedbir söz konusudur. Bu bakımdan, yabancı yargıçlara ülkesinde sürekli yargı yetkisi kullanma izni verilmiş, bir tek bağımsız Devlet örnek olarak gösterilebilir mi?

"İşte bu nedenledir ki, Türk Temsilci Heyeti, söz konusu teklife katılmamıştır.

"3. Türk Temsilci Heyeti, Müttefikler tasarısını, bir karşı-teklifte bulunmaksızın, eleştirmekle de kınanmaktadır.

"Türk Temsilciler Heyeti, daha en başta, Türkiye'de bulunan yabancıların hukuksal durumunu düzenlemek üzere, genel Devletler hukuku ilkelerine uygun sözleşmeler ya da düzenlemeler yapmağa hazır olduğunu söylemiş ve bunu Alt-

komisyonda yeniden belirtmiştir. Bunun içindir ki, Alt-komisyon da bu yola gitmiş ve Türkiye'de gerçek kişilerle tüzel kişilerin yerleşme (*établissement*) şartlarının birtakımını incelemişti; Alt-komisyon, yabancıların kişisel durumuna [kişi hallerine, *statut personnel*] ilişkin sorunlarla, dâvacı ve dâvalı olma yeteneklerine ilişkin şartlar üzerindeki çalışmasına ara vermemeliydi.

"Yerleşme konusunda kabul edilmiş olduğu gibi, Türk Temsilci Heyeti, öteki sorunların çözümünde de, tartışmaya temel olarak, öteki bağımsız Devletler arasında yapılmış sözleşmeler hükümlerinin alınmasını kabule hazırdır. Bugün, Devletlerle Türkiye arasında bu yolda düzenlemeler bulunmamakla birlikte, Türkiye, Devletler hukuku kurallarını uygulayarak, ülkesindeki yabancıların haklarına saygı göstermezlik etmemekte ve bunların korunmasına göz kulak olmaktadır.

"Lord Curzon, barışın yapılmasına varmak yolunda, benim bir çok kez belirttiğim isteği hatırlatarak, son konuşmalarım üzerinde, bir sonuca ulaşma olanağını kuşkularla karşılamıştır.

"Hükümetimin ve benim, barışın yapılmasını sağlamak için harcadığımız ve bundan böyle de harcamaktan geri kalmayacağımız çabaları anlatmanın gerekli olduğunu sanmıyorum. Bize her konuda önderlik eden ve görüşlerimizi her türlü ard düşünceden arınmış olarak içtenlikle öne sürmeğe yönelten, haklarımızın tanındığını görmek umududur. En geniş bir uzlaşma ve uyuşma duygusuyla doluyuz ve başkalarının haklarını çiğneme isteğinden çok uzak bulunmaktayız. Her vakit söylediğim gibi, Türk ulusu, yeni olaylara ve çok büyük acılar ve inanılmaz fedakârlıklardan sonra elde edilen sonuçlara rağmen, meşru istemlerini, hiç bir biçimde genişletmemiştir; Türk halkı, tarihinin en bunalımlı dönemini geçirdiği 1920 yılında düzenlenmiş olan Misak-ı Millî'sinin hükümleriyle kendini her zaman bağlı saymıştır. Bu yüzden, daha ilk günden söylemekle onur duyduğum sözleri yeniden belirtmek isterim:

"Türk egemenliğinden çok söz etmiş olmamızdan yakınılmıştır. Biz, burada, bağımsızlığının bilincine varmış ve adaletli bir barışa ulaşmak isteyen bir ulusu temsil etmekteyiz; biz, Konferansa, eşitlik içinde işlem göreceğimiz güvencesiyle geldik; egemenliğimizden sık sık söz etmek durumunda kalmışsak, bize, egemenliğimizi çiğneyecek nitelikte yapılmış tekliflerle buna zorlanmış olmamızdandır; egemen başka hiç bir Devlet, Yunanistan bile, bu nitelikteki tekliflerle karşılaşmamıştır.

"Türk halkının, her şeyden önce, bağımsız başka herhangi bir ulus gibi işlem görmeğe hakkı vardır.

"Böyle olunca, Konferansda söz konusu edilen bütün sorunlarda, bize verilmiş güvenceler uyarınca, egemenliğimize ve yaşama hakkımıza saygı gösterilerek, bize, tam bir eşitlik içinde davranmağa razı olunduğu anda, barışın yapılması için de hiç bir engel kalmayacaktır. Görülüyor ki, barışın anahtarı sizin ellerinizdedir.

"Bütün bu söylediklerimden şu çıkmaktadır: Türk Temsilci Heyeti, Müttefiklerin görüşlerini pek büyük bir ilgiyle inceledikten sonra, Müttefik Devletler uyruklarının Türkiye'de hangi şartlar içinde yerleşebileceklerinin görüşülmesine hazır olduğunu bildirmekle en büyük iyi niyet kanıtını vermiş bulunmaktadır.

Kaldı ki, bu hükümler, ilişkileri ortak Devletler hukuku ilkeleriyle düzenlenmiş Devletler için, Kapitülasyonların yerini almaktadır. Gerçekten, yargısal [adlî] Kapitülasyonlar, Osmanlı İmparatorluğunda, genel kurallara aykırı olarak, yabancıların hukuksal durumuna ilişkin kuralların bir bölümünü meydana getirmekteydi. Yabancıların Türkiye'de yerleşmelerine ilişkin tasarılar, Müttefik uyruklarına yargısal korumadan yararlanma ve mahkemelere serbestçe başvurabilme olanağını kapsayacaktır. Türk Temsilci Heyetinin, yabancılara ilişkin bütün sorunların, yalnız Türk mahkemelerinin yetki alanında bulunmasını istemeğe hakkı vardır; bununla birlikte, Türk Temsilci Heyeti, uzlaşıcı bir tutum göstererek, aile durumunu (*statut familial*), başka bir deyimle, evlenmenin yapılışına, sona erdirilmesine ya da yok sayılmasına, boşanmaya, aile birliğinin yeniden kurulmasına ya da ayrılığa, babalık ve çocukluk [evlâtlık] bağına ya da evlâtedinmeye ilişkin dâvalarla, konusu erginlik [rüşt], kısıtlama, korumanlık [vasilik] ve görmenlik [kayyımlık] olan dâvalara bakmağa, yabancıların bağlı oldukları Devletlerin ülkelerinde bulunan ulusal mahkemelerin yetkili olmasını kabul etmektedir.

"Türk Temsilci Heyeti, şunu da eklemeyi gerekli görmektedir: Yabancıların hukuksal durumuna ilişkin olarak yukarıda belirtilen hükümlerin, yargısal koruma konusunda en geniş görüşlü ve – böyle olunca da – yabancılar için en yararlı ve en elverişli temellere dayanan sözleşmeler örnek alınarak, ayrıntılı hükümlerle tamamlanmasına da, Türk Temsilci Heyeti, hiç bir karşı çıkışta bulunmayacaktır.

"Türk Temsilci Heyeti, Türkiye'nin meşru haklarını görmezlikten gelmemek isteğinde olan Müttefik Temsilci Heyetlerinin, yukarıda teklif edilen ve andlaşmaya dayanan güvencelerin, Türk kanunlarının sağladığı güvencelere eklenerek, bu Devletlerin uyruklarına, ülke kaynaklarının geliştirilmesi yolunda, Türk halkının gerçek değerini vereceği işbirliğinde bulunabilmeleri için gerekli her türlü güvenliği sağlayacağını, Türk Temsilci Heyetiyle birlikte, kabul edecekleri umudunu beslemek istemektedir."

Marki GARRONİ şunları söyledi:

"Komisyonumuzun son oturumundan bu yana hem geçen zamanın, hem de dostça görüşmeler sırasında İsmet Paşa'ya yapılmış açıklamaların, Kapitülasyonlar sorunu üzerinde bir anlaşmaya varmak için Türk Temsilci Heyetini inandırabileceği yolunda, güçlü bir umut beslemekteydim. Bu yüzden, bugünkü bildirilerini dinledikten sonra, Türk Temsilci Heyetinin, tersine, ilk kararlarında direnmekte olduğunu üzüntüyle görmek zorundayım.

"Anlayabildiğim kadarıyla öyle sanmaktayım ki, Türk Temsilci Heyeti, Kapitülasyonlara ilişkin olarak, yalnız bu sorunun özünü düşünmekle yetinmemekte, bu sorun üzerinde bir uzlaşmaya varmanın Türk kamu oyunda yaratacağı etkileri de, aynı ölçüde düşünmektedir. Sorunun özü üzerinde, bundan önceki oturumda, yalnız benim belirttiklerim değil, fakat benim yaptığımdan da daha iyi biçimde, başka Temsilci Heyetlerince öne sürülen çeşitli kanıtları burada yeniden söyliyecek değilim. Bununla birlikte, sorunun niteliğini, bir kez daha, iyice açıklığa kavuşturmayı gerekli görmekteyim; en güç sorunların çözümünde pek büyük bir payı olan kamu oyunun, olup bitenleri gerçek durumuyla bilerek

hükmünü verebilmesi için böyle bir özeti yapmanın zorunlu olduğunu sanmaktayım.

"Türk Temsilci Heyeti, ekonomik Kapitülasyonlarla yargısal [adlî] Kapitülasyonlar arasında bir ayırım yapmaksızın, Kapitülasyonlara son verilmesini istemiş bulunmaktadır. Bizlerse, Türkiye'de, yabancıların durumunu düzenlemeyi öngören bu hükümlere bulaşmış sayılan nefret yaratıcı niteliği ortadan kaldırmayı her şeyden önce gerekli görmekle birlikte, Kapitülasyonların, taraflar arasında karşılıklı çıkarlarını sağlamak için düzenlenmiş sözleşmelerden başka bir şey olmadıklarını hatırlattık.

"İşte, olgular [vakıalar], bunlardır; aklımızdan her türlü yanlış düşünceyi çıkarıp atarak, her şeyi olduğu gibi, öz anlamları içinde kabul etmemiz zorunludur.

"Bu nokta bir kez böylece saptandıktan sonra, Türklerle yabancılar arasındaki ilişkileri uzun yıllar boyunca düzenlemiş olan ve dayanaklarını bu uzun yıllarda bulan bu sözleşmelere bir son verilmek istenirse, Kapitülasyonların nesnel [maddî] çıkarlara ilişkin bölümüne yeni bir sistem uygulanmasına karşı koymamağı uygun gördük. Türk ve yabancı uyruklar arasında işlem görme bakımından eşitlik olmasına rıza göstermekle, Türk tezini, önemli çekinceler [ihtirazî kayıtlar] öne sürmeksizin, kabul ettik. Bununla birlikte, önemli kural-dışılıklar [istisnalar] yapılması da istenebilirdi; çünkü, yabancı bir ülkeye, bu ülkede kendilerine sağlanmış çıkarlara dayanarak gitmiş bulunan, ve orada – sağlam nedenlere dayansa bile, geçmişin şartlarını bir kalemde değiştirmek isteyen Devletin yeni politikası sonucu olarak – durumlarının, bir geçiş dönemi olmaksızın birdenbire değiştiğini gören kimselerin uğradıkları zararı anlamak kolaydır.

"Yargısal [adlî] Kapitülasyonlara gelince, genel ilke olarak, bunlara son verilmesini de kabul ettik; ancak, bu konunun, yargısal anlaşmazlıklarla ve özellikle yabancıların kişisel özgürlükleriyle ilgili bulunması yüzünden, çok daha dikkat isteyen bir sorun olmasını göz önünde tutarak, hiç olmazsa belirli bir süre için, yasaların ve yargıçların çağdaş gerekleri karşılar nitelikte olduğuna maddî ve manevî yönden inanç duyabilmek amacıyla, güvenceler verilmesini istedik. Bu geçiş dönemi için bile, Türk egemenliğini çiğneyebilecek nitelikte olmayan teklifler öne sürdük ve bu teklifler kabul edilebilir görülmezse, Türk Temsilci Heyetinin, tartışılmak üzere, başka tekliflerde bulunmasını istedik.

"Bir anlaşmaya varabilmek için daha ne yapabildik?

"Türk Temsilci Heyetinin, Kapitülasyonlar konusunda, sorunun özüyle ilgilenmekle birlikte, hiç olmazsa bir o kadar da, ülkesinin kamu oyunu düşünmekte olduğu kanısında bulunduğumu söylemiştim. Gerçek böyle ise, bu kamu oyuna durumu bütün açıklığıyla bildirmek, bu kamu oyunu, Türkiye'nin onuruna dokunabilecek nitelikte bir şeyin kabul ettirilmek istenildiği sanısında bırakmamak gerekir.

"Olup bitenler gerçek durumlarıyla ortaya konulduğu zaman, kamu oyu, şüphesiz, bunlardan sonuçlar çıkartacak ve bunları, özellikle iki-taraflı anlaşmaların bulunduğu durumlarda, bir saat içinde ortadan kaldırılamayacak olan, *geçmiş* ile; zararlı sonuçlar yaratılması önlenecek biçimde düzenlenmesi gereken, *şimdiki zaman* ile; hem halk hem de Hükümet için güç koşullar değil, fakat mutluluk

yaratılacak biçimde hazırlanması gereken, gelecek ile karşılaştırarak değerlendirecektir.

"Bunları söyledikten sonra, öteki Temsilci Heyetlerine, telkinlerde bulunmak üzere söz almak isteyip istemediklerini sormaktan başka yapacak bir şeyim kalmamaktadır."

Lord CURZON, İsmet Paşa'nın söylevi üzerinde bir kaç söz söylemek istediğini bildirdi.

İsmet Paşa, bundan önceki oturumda, vereceği cevabı Komisyonun yakın tarihli bir başka oturumuna ertelemeği istediği zaman, Lord CURZON, kendi payına, İsmet Paşa'nın Komisyonda okumuş olduğu son bildirisine karşı Müttefiklerin öne sürdükleri eleştirilere, yalnız bir cevaptan başka bir şey işitebileceğini de ummuştu. Lord CURZON, bir haftayı aşkın bir süre geçtikten sonra, Türk Temsilci Heyetinin, bu çok önemli sorunun çözümlenmesine elverebilecek katkısını, kendi girişimiyle getireceğini beklemekteydi; fakat, Türk Temsilci Heyeti, bu konuda hiç bir şey yapmamıştır. İsmet Paşa, Müttefik uyruklarının Türkiye'de yaşayabileceği ve ticarette bulunabileceği koşulların, ileride, Türkiye ile Müttefik Devletler arasında görüşülebilecek ayrı andlaşmalarda saptanmasını teklif etmekle yetinmiştir. Ancak en önemli noktayı unutmamış mıdır: Devletler için, uyrukları, şimdiki yargı rejimi içindeki Türkiye'de yaşamak ve çalışmak zorunluluğunda kalırlarsa, bu gibi andlaşmalar yapılmasında yarar var mıdır? İsmet Paşa, yalnız, karşı-tasarı getirmemekle de kalmamıştır; fakat, Marki Garroni'nin az önce özetlediği Müttefik tekliflerinin ne ölçüde cömert olduğunu da yeterince göz önünde tutmamış görünmüştür.

Temsilci Heyetleri Lausanne'a geldikleri vakit, İsmet Paşa, Lord CURZON'a, mahkeme kararlarının tercümanlarca denetlenmesine ilişkin eski sistemden bir hayli yakınmıştı; karma mahkemelerde yalnız konsolosluk makamlarına karşı sorumlu yabancı üyeler bulunmasından da yakınmıştı; bütün bunların değiştirilmesi teklif edilmektedir: Müttefiklerce öngörülen sistem, Türkiye'ye, kararlarını dışarıdan, ne çeşit olursa olsun, herhangi bir denetleme olmaksızın alabilecek, özgür mahkemeler sağlıyacaktır; bu mahkemeler tümüyle meslekten – ve konsolosluklara değil, yalnız Türk Hükümetine karşı sorumlu – yargıçlardan kurulacaktır. Bunlar, gerçekten önemli ödünlerdir [tâvizlerdir]; bununla birlikte, bunlar, Türk Temsilci Heyetince kabul edilmez görünmekteyse, Türk Temsilci Heyeti, kesin olarak olumsuz bir tutumda direnmek yerine, neden kendi tekliflerini ortaya atmamıştır?

İsmet Paşa, Lord CURZON'un son oturumda öne sürdüğü görüşlerden birtakımına biraz önce cevap vermiştir. Komisyonun dikkatini, özellikle, İstanbul'da, Müttefiklerin işgalinden bu yana meydana gelen birtakım olayların niteliği üzerine çekmiştir. Lord CURZON, askerî işgal koşullarıyla, her zamanki olağan hayatın koşulları arasında bir benzerliğin söz konusu olamayacağını İsmet Paşa'ya hatırlatmak istemektedir. Temsilci Heyetlerinin hepsi, Türkiye'de, bütün yabancıların memnunluk içinde yaşayacakları ve işlerini geliştirecekleri bir sistemin kurulmasını istemektedirler. Böyle olunca, karşılaştırılması gereken, öteki ülkelerdeki olağan rejimle, Kapitülasyonlara son verilmesi ve onların yerine başka

bir şey konulmaması durumunda, Türkiye'de ortaya çıkacak olan rejimdir. Lord CURZON'un söylevinin bir noktasına İsmet Paşa cevap vermememiştir. Lord CURZON, mahkemelerin işleyişinin, polisin davranışlarının, adaletin yönetilmesinin ve, genel olarak bugünkü sistemin, yabancılar arasında büyük bir güvensizlik doğuracak nitelikte olduğunu göstermişti. İsmet Paşa'nın bu konuda verebildiği tek cevap, Türkiye'den başka hemen hemen her yerde de, birtakım adaletten kaçınma (*déni de justice*) ve yargı usulünde gecikmeler olduğunu söylemekle yetinmek olmuştur. Oysa, temel nitelikte iki fark vardır. Önce, öteki ülkelerde, adaletten kaçınma olayları ya da yargı usulünde gecikmeler, sayıca gerçekten çok az, yaygınlık bakımından da çok önemsizdirler. Bundan başka, yargı yönetimi, öteki ülkelerin çoğunluğunda öyle koşullar altında işlemektedir ki, o ülkede oturanlar, bu koşullar altında yaşamayı ve iş görmeği memnunlukla kabul etmektedirler. İsmet Paşa, Türkiye'nin durumunun bundan tümüyle farklı olduğunu şüphesiz görmektedir. İşte, örneğin, İzmir'de ve İstanbul'da yerleşmiş yabancı ticaret topluluklarını alalım: Bu topluluklar hem pek eskidirler, hem de Türkiye'nin ticaret açısından varlığı için çok büyük, üstelik ölüm-kalım niteliğinde bir önemdedirler. Bunları, İsmet Paşa'nın değindiği yolda, Osmanlı İmparatorluğunun eski vilâyetlerine dağılmış küçük ticaret toplulukları ile kıyaslamak nasıl mümkün olur? Türkiye'de bulunan bu topluluklar, güvenceler istemekte birleşmişlerdir. Şüphesiz, kendi çıkarlarıyla ilgili olarak, kendilerinin dinlenilmelerini istemek bakımından, az çok hakları da olsa gerektir. Bunların isteklerine kulak verilmezse, ne olacaktır? Lord CURZON'un daha önce de belirtiği gibi, bunların büyük bir kesimi, işlerini derleyip toparlayacak ve göç edecektir; kalanlara gelince – Lord CURZON, İsmet Paşa'nın dikkatini özellikle bu noktaya çekmektedir – onlar da, yabancı Hükümetlerle Türk Hükümeti arasında bitmek bilmez anlaşmazlıkların nedeni olacaklardır; gerçekten, güvenemedikleri bir yargı sistemiyle bir kolluk [polis] rejimine bağlı tutulduklarından, bu yabancılar, korunmaları için, sürekli olarak kendi Hükümetlerine başvuracaklardır. Bu yüzden de, bu tedbirler, bu Konferansda temsil edilen bütün Hükümetlerin istediği barışçı ilişkiler sağlamak yerine, sürekli bir sinirlilik ve anlaşmazlık kaynağı olacaklardır.

İsmet Paşa konuşmasını, bütün Temsilci Heyetlerinin barışa varmak için çaba harcadıklarını belirterek bitirmiştir. Lord CURZON, bu çabalardan birtakımının daha iyi yönetilmiş olmasını isterdi. Yeni yıl artık başlamış bulunmaktadır; Konferansın sona ermesine çok kalmamıştır. Lausanne'de bulunan bütün Temsilci Heyetleri, Türk Temsilci Heyetinin bir andlaşma yapılmasına ilişkin isteğini paylaşmaktadırlar: Bu konuda bir anlaşmaya varmak kesin olarak zorunludur. Lord CURZON, gelecek günlerde, Türk Temsilci Heyetinin, bu sorunu, şimdiye kadar kaldığı yerde bırakmanın istenir ya da akıllıca bir davranış olup olmadığını, büyük bir özenle inceleyeceğini içtenlikle ummaktadır.

M. BARRÈRE, Komisyon başkanının, görüşmelerin eriştiği aşamayı gösteren görüşlerini büyük bir dikkatle dinlenmiştir. Bunu, daha ölçülü ve daha uzlaşıcı bir dille yapmak imkânsızdı. M. BARRÈRE, Lord Curzon'un pek ilginç görüşlerini de dinlemiştir. Kendisi, her iki konuşmacının da çok iyi söylediklerini, yeniden dile getirmeğe kalkışacak değildir. Böyle olunca, Marki Garroni ile Lord Curzon'un,

Müttefiklerce Türk Temsilci Heyetine yapılan tekliflerin niteliğine ilişkin bildirilerine, M. BARRÈRE de, tümüyle katılmaktadır. M. BARRÈRE, Türk Temsilci Heyetinin, şimdiye kadar kesin olarak gösterdiği, anlaşmaya yanaşmazlık tutumuyla, Müttefiklerin pek ölçülü görüşleri arasında bir uzlaşma alanı bulmağa elverişli olabilecek karşı-teklifler öne sürdüğünü işitmek isterdi.

M. BARRÈRE, Çağıran Devletler Temsilcilerinin burada esinlendikleri çok ölçülü tutumla, sorunu incelemeye elverişli bir yolun ortaya çıkışını görmemenin verdiği hayal kırıklığını saklayamamaktadır. Söz konusu olan, yalnız, Müttefiklerin uyrukları için güvenceler elde etmek değildir; aynı zamanda, Türkiye'nin de çıkarları, ekonomik çıkarları, parasal ve nesnel [maddî] çıkarları söz konusudur. Müttefiklerin uyrukları, Türkiye'de, enazından da olsa, birtakım güvenceler bulamazlarsa, ülkeden çıkıp gitmek zorunda bırakılmış olacaklardır; onların bu gidişi de, Türkiye'ye çok ağır bir zarar verecektir. Türk Temsilci Heyeti, Müttefiklerin kendisinden beklediği üzere, bu sorunun ileride incelenmesinde, bu noktayı da özenle göz önünde tutmak isterse, M. BARRÈRE bundan mutluluk duyacaktır.

İSMET PAŞA, oturumun başında yapmış olduğu konuşmada, Kapitülasyonlar sorununa ilişkin olarak öne sürülmüş bütün görüşleri cevaplandırmış olduğunu sanmaktadır. Bununla birlikte, konuşmuş bulunan Temsilcilere duyduğu saygı yüzünden, düşüncesini belirtmek için bir iki söz eklemeği gerekli görmektedir.

Başkan, Türk yasalarının ve Türk mahkemelerinin çağdaş hayatın gereklerine uygun düştüğüne, maddî ve manevî bakımlardan inanç duymalarını sağlamak amacıyla, Türklerden, belirli bir süre için, güvenceler istendiğini söylemiştir. İSMET PAŞA, Türk kanunlarının, çağdaş Devletlerin gereklerine ve isterlerine uygun olduğunu ve Türkiye'de yerleşmek isteyen yabancılara her türlü güvenliği sağladığını yeniden belirtti. Konferansın görevi, bu sorunu, dış etkilerini göz önünde tutarak incelemek değildir; bu sorun, objektif olarak, Türkiye'nin haklarını ve yerel [mahallî] gerekleri göz önünde tutarak incelenmelidir.

Komisyonun sonucu oturumundan bu yana bir hafta geçtiyse, bunun suçu Türk Temsilci Heyetine düşmemektedir; Türk Temsilci Heyeti, cevabını, hemen ertesi gün verebilecek durumdaydı ve görüşünü, ilke olarak, saptamış bulunuyordu. Bu yüzdendir ki, İSMET PAŞA, hatırlanacağı üzere, gelecek oturumun mümkün olduğu kadar bir an önce yapılmasını istemişti.

Türk Temsilci Heyetinin, İngiliz Temsilci Heyetine cevap olarak belirtmeği zorunlu gördüğü örnekler konusunda, Lord Curzon, olağan bir rejimi, bir işgal dönemi ile kıyaslamanın mümkün olamayacağını söylemiştir. İSMET PAŞA, bunun söyleneceğini daha önceden göz önünde tutmuş ve ne dediğini bilerek konuşmuştur. Anlattığı olaylar, İstanbul'da aynı dönem içinde ve aynı koşullar altında meydana gelmiştir.

Bir de, Türk halkı için, kendisinin de Türk yargı yönetiminden memnun olmadığı söylenmek istenmiştir. Şüphesiz, Türkler, kendi kanunlarından ve kendi yönetimlerinden – öteki ulusların, kendi kanunlarından ve kendi yönetimlerinden memnun oluşları kadar – memnundurlar. Bir ülkede oturmakta olan yabancıların yerlilerden daha çok güvenceler ve ayrıcalıklar istemeleri için de, hiç bir neden yoktur. Düşünülebilecek en etkin güvenceler, uyruklarla yabancılara ortaklaşa

uygulanacak olan kanunların basit, hakgözetir ve akla uygun nitelikte olmalarında yatmaktadır; yabancılar, arkalarını yabancı makamlara ve yargıçlara dayandırdıkları sürece, kendilerini hiç bir vakit tam bir güvenlik içinde göremeyecekler, yerel [mahallî] makamlara karşı gerekli saygıyı hiç bir zaman gösteremeyeceklerdir. Tersine, yerlilerle birlikte bir ortak rejime bağlı tutulursa, en iyi güvencenin, kanunların birönekliğinde olduğunu ve bütün alanlardaki işlerinin bu kanunlarla kolaylaşmış olacağını da, sonunda anlayacaklardır.

Türk Temsilci Heyeti, daha önceki tecrübelerin yarattığı, her türlü durulma [istikrar] koşullarını kapsayan bir barışa kavuşmak için en içten ve en derin bir duygudan esinlenmektedir. Bu durulmanın temel şartı, Türklere öteki uluslarla aynı biçimde davranmaktır. Müttefikler, bu hakkı, dürüstlük içinde, tanıdıklarını açıklamaktadırlar. Bu tanıma gerçek ve kısıtlamasız olursa, Konferans çok önemli bir ilerleme başarmış olacaktır.

İSMET PAŞA, oturumun başında belirttiği karşı-teklifi, en dostça bir tutumla geliştirmiş ve anlatmış olduğunu sanmaktadır; kendisi, Türk Temsilci Heyetinin, yargısal [adlî] Kapitülasyonlara ilişkin görüşünü, Müttefiklerin, hakgözetirlik içinde inceleyeceklerini ve bunun, tümüyle ölçülü ve haklı olduğunu göreceklerini ummaktadır.

Marki GARRONİ, zamanın bir çözüm getirmesini dilemekte olduğunu söyledi. Tarih, bundan daha da büyük bir özen isteyen sorunların çözümlenebilmiş olduğuna örnekler vermektedir.

Oturuma saat 18.00 de son verildi.

Genel Sekreter,
R. MASSİGLİ

Uygun bulunmuştur:

F. L. BELİN (*Amerika Birleşik Devletleri*); Thomas SPRİNG RİCE (*İngiliz İmparatorluğu*); E. LAGARDE (*Fransa*); Const. COLLAS (*Yunanistan*); M. İNDELLİ (*İtalya*); M. HOTTA (*Japonya*); Const. CONTZESCO (*Romanya*); V. MİLANOVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); REŞİD SAFVET (*Türkiye*).

(4) SAYILI TUTANAK

27 OCAK 1923 CUMARTESİ OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 12.15 de, Marki Garroni'nin başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. CHİLD, Amiral BRİSTOL, GREW (*Amerika Birleşik Devletleri*); Marki CURZON OF KEDLESTON, Sir Horace RUMBOLD (*İngiliz İmparatorluğu*); M. BOMPARD (*Fransa*); MM. VENİSELOS, CACLAMANOS (*Yunanistan*); Marki GARRONİ, MM. MONTAGNA ve LAGO (*İtalya*); Baron HAYASHİ, M. OTCHİAİ (*Japonya*); M. DİAMANDY (*Romanya*); M. RAKİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); İSMET PAŞA, RIZA NUR BEY (*Türkiye*).

Oturumda ayrıca hazır bulunanlar:

MM. DWİGHT, AMORY, GİLLESPİE (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Eyre CROWE, MM. RYAN, PAYNE, FORBES ADAM, LEEPER, McCLURE (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. SERRUYS, LAPORTE, BARGETON, DE PERCİN, SANGUİNETTİ (*Fransa*); MM. MİCHALAKOPOULOS, DENDRAMİS, POLİTİS, DROSSOPOULOS (*Yunanistan*); MM. ARLOTTA, GUARİGLİA, CİAMARRA, SALEM, GUİSİ (İtalya); MM. SATO, TANİ (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); M. GEORGEVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); MÜNİR BEY, ŞÜKRÜ BEY, Yarbay TEVFİK BEY, YAHYA KEMAL BEY, MUSTAFA ŞEREF BEY, ZÜHTÜ BEY (*Türkiye*).

Konferansın Genel Sekreteri: M. MASSİGLİ.

Sekreterler: M. LAMMOT BELİN (*Amerika Birleşik Devletleri*); M. SPRİNG RİCE (*İngiliz İmparatorluğu*); M. LAGARDE (*Fransa*); M. COLLAS (*Yunanistan*); M. İNDELLİ (*İtalya*); M. HOTTA (*Japonya*); M. MİLANOVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); REŞİD SAFVET BEY (*Türkiye*).

Tercüman: M. CAMERLYNCK.

Marki GARRONİ aşağıdaki konuşmayı yaptı:

"Başkanlık etmekle onur duyduğum Yabancılara Uygulanacak Rejim Komisyonu, incelenecek sorunları üç Alt-komisyon arasında ayırmıştır.

"Bu Alt-komisyonlardan birincisi, Türkiye'de yabancılara uygulanacak yargısal [adlî] rejim;

"İkincisi, vergi rejimi;

"Üçüncüsü de, uyrukluk [tabiiyet] sorunu ile uğraşacaktı.

"Türkiye'de gerçek kişilerle tüzel kişilerin yerleşme hakkına [ikamet hakkına, *droit d'établissement*] ilişkin şartlar konusunda, Alt-komisyonlarca yapılan ve öteki ülkelerde kabul edilmiş olan kurallara da uygun olan teklifler, Türk Hükümetinin önemli itirazlarıyla karşılaşmamıştır; Müttefik Temsilci Heyetleriyle Türk Temsilci Heyeti arasında, yargısal [adlî] rejim konusunda ortaya çıkan görüş ayrılıkları yatıştırılabilmiş olsaydı, yerleşme şartları üzerinde bir anlaşmaya varmak da aşılmaz bir güçlükle karşılaşmayacaktı.

"İşte, yabancılara uygulanacak yargısal rejim sorunundadır ki, Sir Horace Rumbold'un başkanlığını yaptığı Alt-komisyon güçlüklerle karşılaşmış ve çalışmalarını erteleme zorunda kalmıştır.

"Tekliflerimizin haklılığını ve uygunluğunu ispatlamak üzere, gerek meslekdaşlarımın gerekse benim geçen oturumda açıkladığımız bütün görüşleri yeniden ele alacak değilim. Ancak, Müttefiklerin, uzlaşıcı bir tutumla ve Türkiye'nin egemen haklarına saygı gösterme isteğinden esinlenerek, Kapitülasyonlar rejiminin bütün sakıncalarını ortadan kaldırmak ve Türkiye'nin, yabancı olsun Türk* olsun, ülkesinde bulunan herkes için, tek ve eşit bir yargı [adalet] sistemi olabilmesine imkân bırakmak isteğiyle, Türkiye'de yabancıların, gerek hukuk gerekse ceza dâvalarında, konsoloslukların hiç bir karışması olmaksızın, Türklerin bağlı olacakları aynı kanunlara bağlı ve Türk mahkemelerinin yetkisi altında olmalarını kabul etmiş bulunduklarını yeniden belirtmekten kendimi alamayacağım. Bununla birlikte, herkesin yararını sağlamak bakımından, mahkemelerini tamamlamak üzere, La Haye'deki Milletlerarası Daimî Adalet Divanınca teklif edilecek adaylar çizelgesinden seçilecek yabancı yargıçlar atanmasını telkin ettik; aynı zamanda, hukuk dâvalarında yabancılarla ilgili her kararda ve ceza dâvalarında yalnız yabancı uyrukların sanık olarak Mahkeme önüne getirilmiş oldukları durumlarda, Mahkemenin, çoğunluğu yabancı olan yargıçlardan oluşmasını telkin ettik.

"Bu teklife Türk Temsilci Heyetinin itirazlarını göz önünde tutarak, Müttefikler, Türk Hükümetinin bütün alınganlıklarını karşılar nitelikte bir çözüm yolu bulmağa çaba harcamışlardır. Bu çözüm, hepsi Türk Hükümetince atanacak, fakat ikisi Türk yargı [adalet] yönetimi görevlileri arasında ve üçü de La Haye Milletlerarası Daimî Adalet Divanının asıl ve yedek yargıçları arasından seçilecek, beş üyeli bir Komisyon kurulmasıdır.

"Bu Komisyon, Türk Hükümetine, Adalet Bakanlığına bağlı olarak ve mahkemelerde görevlendirecek hukuk danışmanları aralarından [Türk Hükümetinin] seçeceği adayları sunacaktır. Bir yabancıyı ilgilendiren her dâvada bu danışmanlardan biri Mahkemede yer alacaktır. Yabancılara ilişkin olarak kesin hükmü

* Fransızca metinde "Ottoman", İngilizce metinde "Turkish", 1924 Türkçe çevirisinde "Osmanlı" denilmektedir. (S.L.M.)

verecek Mahkemeler, bu danışman üyelerin çoğunluğu oluşturacakları biçimde kurulacaktır.

"Bu sistem, yalnız Türk mahkemelerinin yetkisi içinde kalan taşınmaz mallarla ilgili dâvalara ve dâva konusu 50 Türk Lirasını geçmeyen anlaşmazlıklara uygulanmayacaktır.

"Teklif edilen sistemi, Türkiye'de daha önce var olan sistemle karşılaştırmak gereksizdir; çünkü, kolayca görülebilir ki, bu yeni sistemle, yargıçların seçimine ilişkin güvence dışında, Türk mahkemeleri, Devletin, egemenlik haklarını kısıtlamasız kullanarak yayınlamış olduğu kanunları uygulayarak, hiç bir yabancı karışması olmaksızın ve tam bir bağımsızlık içinde, herkese eşit bir adalet dağıtacaktır.

"Bununla birlikte, şunu da eklemeyi yararlı saymaktayım: Biz, bu konuda, Türk Hükümetinden, hem de kesin olarak geçiş dönemiyle sınırlı kalmak üzere, teklif olunan reformu gerçekleştirmeyi yükümlenen bir bildiriden başka bir şey de istememekteyiz.

"Bu kısa açıklamalardan sonra, Kapitülasyonlar rejimine son verilmesini belgelemek ve yabancıların yerleşme şartlarını saptamak için kaleme alınacak anlaşma tasarısı ile, Türk Temsilci Heyetinden yargısal [adlî] rejim konusunda beklemekte olduğumuz bildiriye değinmekten başka yapacak bir şey kalmamaktadır. Bu tasarılar, bugün dağıtılacaktır.

"Türkiye'de yabancılara uygulanacak vergi rejimi ile uğraşan İkinci Alt-komisyonun çalışmalarına gelince, bu Alt-komisyonun başkanı M. Serruys'den, varılmış sonuçları anlatmasını istemekle onur duymaktayım."

Türkiye'de yabancılara uygulanacak vergi rejimi.

Birtakım Andlaşmaların ya da Sözleşmelerin yeniden yürürlüğe konulması ya da sona erdirilmesi.

Komisyona, Türkiye'de yabancılara uygulanacak vergi rejimi konusunda, İkinci Alt-komisyonun, biri 30 Aralık 1922, öteki de 24 Ocak 1923 tarihli iki Rapor (İkinci Alt-komisyonun 8 ve 13 sayılı tutanaklarına eklidir) ile, aynı Alt-komisyonun birtakım andlaşmalarla sözleşmelerin yeniden yürürlüğe konulması ya da sona erdirilmesi konusunda 25 Ocak 1923 tarihli bir Raporu (Bakınız *Ek A*) sunulmuştur.

M. SERRUYS, İkinci Alt-komisyonun görevinin iki-yönlü olduğunu belirtti: Bunlardan birincisi, Devletler hukukunun öngördüğü güvenceleri temel alarak, Türkiye'de yabancılara uygulanabilecek ve Kapitülasyonlar rejiminin yerine geçebilecek bir vergi rejimi araştırmaktı; ikinci görev de, Türkiye'nin savaştan önce taraf bulunduğu andlaşmaların yeniden yürürlüğe konulması ve Türkiye'nin öteki uluslararası andlaşmalara katılmasıydı. Birinci görevine ilişkin olarak, Alt-komisyon, yabancılarla Türk uyrukları arasında işlem görme bakımından eşitlik ilkesinden esinlenmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu ilkeyi kesinlikle koruma amacıyla, Müttefik Temsilci Heyetleri, 4 ncü maddede, Türk Hükümetinin, ülkesinde yerleşmiş yabancılar zararına, her ne yoldan olursa olsun, kendi uyruklarını yararlandırabileceği herhangi bir vergi, resim ya da harç bağışıklıklarını ve primleri ya da başka türlü desteklemeleri incelemek durumunda kalmışlardır. Örneğin, Türk Hükümeti, kendi uyrukları yararına, birtakım vergi bağışıklıkları

kapsayan yeni bir kanun yayınlamıştır; bu kanun yürürlükte tutulmuş olsaydı, sözleşme tasarısının temeli olan eşitlik ilkesini tümüyle sarsacak ve yeni kurulacak işletmelere, Türkiye'ye o kadar yararlı ve o kadar verimli olagelmiş eski işletmeleri kolayca çalışamaz duruma sokabilme olanağı verecekti. Kimi Müttefik Temsilci Heyetleri, primler konusunda eşit işlem görmeği istemekten vazgeçmeyi kabul etmişlerdir. Bu Temsilci Heyetleri, prim sisteminin, Devlet için Hazine'den para verilmesini zorunlu kıldığından, bir kural-dışılık [istisna] olduğu görüşüne dayanmaktadırlar. Türk Temsilci Heyeti, bu uzlaşıcı teklifi reddetmiştir. Bununla birlikte, Müttefik Temsilci Heyetleri, hazırladıkları metnin tümüyle (*in toto*) kabulü için direnmeyi kararlaştırılmışlardır.

Tasarının 6 ncı maddesi, eşitlik ilkesine bir kural-dışılık getirmektedir: Bu madde, sermaye üzerinde, savaşla ilgili nedenlerle yapılan olağanüstü vergilemeleri [olağanüstü servet vergilerini] öngörmektedir. Müttefik Temsilci Heyetleri, yabancı uyrukların böyle vergilendirmeler dışında tutulmalarını istemişlerdir. İstekleri, karşılıklı olma [mütekabiliyet] ilkesini öngörmektedir; kaldı ki, bu yolda bir hüküm, Batılı Devletler arasında yapılmış iki-taraflı sözleşmelerin bir çoğunda da bulunmaktadır. Türk Temsilci Heyeti, bu bağışıklık ilkesini kabul etmiştir; ancak, bunu yalnız sermaye üzerinden borçlanma [istikraz] biçimleri arasında belki de enaz yaygın olan, zorunlu borçlanmayla [*emprunt forcé*] sınırlamak istemiştir. Müttefik Temsilci Heyetleri, bağışıklığın, savaşla ilgili nedenlerle varlık [servet] üzerinden yapılacak başka türlü olağanüstü vergilendirmeler de uygulanmasını istemişlerdir. Türk Temsilci Heyeti böyle bir genelleştirmeyi kabul etmemiştir; bununla birlikte, Müttefik Temsilci Heyetleri, karşılıklı olarak uygulanacak bir hükümden vazgeçemeyecekleri kanısına görüş birliği içinde varmışlardır.

Öte yandan, Müttefik Temsilci Heyetleri, çoğu Türkiye'de yüzyıllardır yerleşmiş bulunan, din, eğitim ve hayır kurumlarının özellikle belirtilmesini de zorunlu görmüşlerdir. Müttefik Temsilci Heyetleri, Türkiye'de yaptıkları ve yapmakta oldukları işler böylesine önemli olan bu kurumların, hiç değilse, salt ekonomik nitelikteki ortaklıklar [şirketler] kadar korunmaya hakları olduğunu düşünmüşlerdir. Onlarla ilgili madde, 1 nci fıkrasında, bu kurumlarla bunlara benzer Türk kurumları arasında, vergi yönünden eşit işlem görme ilkesini kapsamaktadır. İkinci fıkrada ise, bir kural-dışılık [istisna] vardır: Bu fıkraya göre, Sözleşmenin yürürlük süresi boyunca, bu kurumlar, şimdiki ayrıcalıklarının birinden – hem de en küçük birinden – başka bir deyimle, âyinler için gerekli eşya ya da bu kurumların bakımıyla ilgili araç ve gereçlerin yurda sokuluşunda vergi bağışıklıklarından yararlanmayı sürdüreceklerdir. Bu kurumlar savaştan çok zarar görmüş oldukları ve yapılarının, araç ve gereçlerinin onarılması zorunlu bulunduğu için, bu hüküm daha da gereklidir. Türk Temsilci Heyeti, ikinci fıkrada yazılı olan hükmü kabul etmemiştir; birinci fıkranın kapsamını, ilke bakımından kabul ettiğini söylemekle birlikte, Birinci Alt-komisyonca, Müttefiklerin Türkiye'de din, eğitim ya da yardım kurumlarına ilişkin rejim kararlaştırılmadıkça, bu sorunu kabul edemeyeceği gibi, üstelik görüşemeyeceğini de söylemiştir. Böylece, Türk Temsilci Heyetinin birinci fıkra hükmüne karşı tutumu, yalnız konuyu ertelemek biçiminde olmuştur; bu tutumun gerekçesi de, 1 nci fıkraya ilişkin usul sorunlarıdır; 2 nci fıkraya gelince,

Türk Temsilci Heyetinin tutumu, tümüyle olumsuzdur. Müttefik Temsilci Heyetleri, bu hükmü metinden çıkartınamayı oybirliğiyle kararlaştırmışlardır.

Sözleşme hükümlerinin uygulama süresine gelince, Müttefik Temsilci Heyetleri, görüş birliğiyle, bu sürenin on yıl olmasını istemişlerdir; oysa, Türkiye, bu sürenin beş yıla indirilmesini istemiştir; Türkiye, bu süre içinde, ticaret sözleşmelerine konulacak ya da konulmayabilecek, yerleşme [ikamet] andlaşmaları görüşmeyi yükümlenmekteydi. Müttefik Temsilci Heyetleri, Türkiye gibi bir ülkede, yerleşme şartları hiç olmazsa uzun bir süre için saptanmış olmadıkça, özel kişilerin yerleşmelerinin imkânsız olacağını göz önünde tutarak, istenebileceklerin enazını istemekte bulunduklarını belirtmişlerdir. Müttefik Temsilci Heyetleri, oybirliğiyle, on yıllık süreden vazgeçmemeyi kararlaştırmışlardır.

M. SERRUYS, özet olarak, 4 ncü madde dışında, görüş ayrılıklarının az önemli olduğunu söyledi; kişisel kanısınca, bu görüş ayrılıkları konusunda anlaşmaya varmak imkânsız değildir. Bu sorun, uzlaşıcı bir tutumla incelendiği zaman, M. SERRUYS, bir anlaşmaya varılabileceğine inanmaktadır.

Marki GARRONİ aşağıdaki konuşmayı yaptı:

"M. Serruys'ün çok açık ve çok özlü raporunu dinlemiş bulunuyoruz; kendisine yürekten teşekkür ederim. Alt-komisyonun, anlaşmaya konulacak hükümlerin büyük çoğunluğu üzerinde, Türk Temsilci Heyetiyle bir anlaşmaya varmış olduğunu görmekten mutluluk duymaktayım.

"Henüz görüşülmekte olan birkaç noktaya ilişkin olarak bir-iki söz eklemek isteğindeyim.

"Türk Hükümetinin kendi uyruklarına tanıyacağı vergi bağışıklıkları ile öteki destekleme yollarının yabancıları da kapsamasını isteyen Müttefik Temsilci Heyetleri, vergi yükümleriyle başka destekleme yolları arasında bir ayırım yapılmasını kabul etmeğe hazırdırlar. Biz, yabancılar için, yalnız, Türk uyruklarına tanınacak vergi bağışıklıklarını istemekle yetinmekteyiz. İsteğimiz böylece sınırlandırılmış olduğuna göre, Türk Temsilci Heyetinin bu görüşe katılacağını düşünmekten vazgeçmemekteyiz; böyle olmazsa, yabancılarla Türkler arasında vergi eşitliği ilkesi de sözde kalır.

"Yabancıları, savaş sırasında, olağanüstü bir varlık [servet] vergisine bağlamağı öngören hükme gelince, Türk Temsilci Heyetinin, iyice düşündükten sonra, bu görüşü kolayca kabul edeceğini ummak isterim.

"Din, eğitim ve yardım kurumlarının, Türkiye'de, vergi konusunda yüzyıllardır yararlandıkları ayrıcalıklara gelince, Müttefikler, bunlardan vazgeçmişlerdir ve bu kurumlara, benzer Türk kurumlarına uygulanacak bütün vergilerin uygulanmasına razı olmaktadırlar.

"Böylece, bu bakımdan, artık hiç bir güçlüğün kalmaması gerekir.

"Müttefik Temsilci Heyetleri, bu kurumların genellikle kendilerine yapılan yardımlarla yaşadıklarını ve bugünkü koşullar altında karşılaştıkları ekonomik güçlükleri göz önünde tutarak, bir geçiş dönemi için, bu kurumların ibadete ilişkin gerekli eşya ile, bu kurumların bakımında kullanılacak araç ve gereçler için gümrük vergisi bağışıklığından yararlandırılmalarına engel çıkartılmamasını Türk Hükümetinden istemişlerdir.

"Söz konusu olan, insanlık duyguları adına bir ödünde [tâvizde] bulunmaktan başka bir şey değildir; bu yüzden, Türkiye'nin bunu reddetmeyeceğini ummaktayım."

İSMET PAŞA, yabancılara uygulanacak rejim Komisyonunun çalışmalarından çoğunun herkesi memnun bırakacak biçimde sonuçlanmış olduğu düşüncesindedir. Türk Temsilci Heyeti, yabancıların yerleşmesi konusunda çok geniş görüşlü davranmıştır. Uluslararası kuralları ve bu kurallara ilişkin uygulama yol ve yöntemlerini kabul etmekte hiç bir güçlük çıkartmamıştır. Yargı sistemine gelince, Türk Temsilci Heyetinin sürekli olarak savunduğu tez, şu olmuştur: Türkiye, dünyanın bütün öteki ülkeleriyle aynı hakgözetirlik ve aynı eşitlik düzeyinde işlem görmelidir. İSMET PAŞA, bunun, hiç de haksız bir istek olmadığını düşünmektedir; bu, İSMET PAŞA'nın vazgeçemeyeceği bir ilkedir; bu hakkın meşruluğunu, dünya kamu oyu, görüş birliğiyle kabul edecektir.

İkinci Alt-komisyon, neredeyse tam bir anlaşmaya varmıştır. Bu Alt-komisyonun çalışmalarına ilişkin olarak yapılan açıklama özetinden de anlaşılıyor ki, Türk Temsilci Heyeti, en uzlaşıcı bir tutum göstermiş ve yabancılara elden geldiği ölçüde bütün kolaylıkları sağlamıştır. Üzerinde anlaşmaya varılamamış bir-iki noktaya ilişkin olarak, Türk Temsilci Heyetinin, çok aşırı ölçülere varan iyi niyetine rağmen, daha uzlaşıcı davranması mümkün olamamıştır. İSMET PAŞA, üzerinde anlaşmaya varılamamış bu bir iki noktaya ilişkin olarak, M. Serruys'ün iyimser sözlerini resmen öğrenmiş olduğunu ve kendisinin de bu umuda katıldığını söyledi.

M. SERRUYS, İsmet Paşa gibi, henüz düzenlenmeden kalmış birkaç nokta üzerinde anlaşmanın gerçekleştirilebileceği inancındadır. Türk Temsilci Heyeti, 7 nci maddenin 2 nci fıkrası yerine 4 ncü maddeyi kabul ederse, bir anlaşmaya oybiriğiyle varılması mümkün olacaktır. Uygulama açısından, en iyisi, İsmet Paşa'nın, İkinci Alt-komisyona, hakgözetir bir anlaşmaya varılması olanağını sağlıyacak nitelikte, yazılı tekliflerde bulunmasıdır.

İSMET PAŞA, böyle tekliflerde bulunmağa istekle razı olduğunu söyledi. Kendisi de, M. Serruys gibi, hakgözetir bir anlaşmaya varılabileceğini ummaktadır.

Uyrukluğa ve eski yapıtlara ilişkin hükümler.

M. MONTAGNA, Uyrukluk ve Türkiye'deki Eski Yapıtlar Alt-komisyonunun raporunu okudu (Bakınız *Ek B*).

Marki GARRONİ, bu Alt-komisyonun, çalışmalarına konu olan sorunlar üzerinde tam bir anlaşmaya varabilmiş olduğunu memnunlukla görmekte olduğunu söyledi.

İSMET PAŞA, M. Montagna'ya, uyrukluğa ilişkin sorunlarla uğraşan Üçüncü Alt-komisyonun çalışmalarını başarılı bir sonuca ulaştırdığı için teşekkür etti. Ayrıntılara ilişkin birtakım çekinceler [ihtirazî kayıtlar] dışında, İSMET PAŞA da, bu sorunların tam olarak çözüme bağlanmış olduğu kanısındadır. Yalnız aşağıdaki noktalara dikkati çekmeği gerekli görmektedir.

Seçme hakkının [hıyar hakkının, *droit d'option*] kullanılması için, 2 nci ve 3 ncü maddelerde saptanmış bulunan süreler kesin olarak yetersizdir; ilgililer, Barış

Andlaşmasının yürürlüğe konulması tarihinden başlıyarak, enaz iki yıllık bir süre içinde bu hakkı kullanabilmelidirler. Kaldı ki, Türk Temsilci Heyetinin bu konudaki görüşü Alt-komisyonca da uygun bulunmuştur.

Türk Temsilci Heyeti, 5 nci maddede, metnin yazılışıyla ilgili bir kaç değişiklik teklif etmektedir; bu bakımdan, bu maddenin 1 nci fıkrasında "ayrılmış ülkelerde yetkilerini kullanan Hükümetler arasında" sözleri yerine, "ayrılmış ülkeler Hükümetleri arasında" sözlerinin konulması uygun olacaktır; bunun gibi, bu fıkranın sonunda "orada yetkilerini kullanan" yerine "ayrılmış bu ülkelerin Hükümetleri" denilmesi de uygun düşecektir.

Son olarak, 6 ncı maddede, bağıtlı tarafların uyrukluğundaki kimselerin uyrukluğu ile seçme haklarına (*option*) ilişkin bir çekince de bulunmak gerekir. Bu yüzden, söz konusu maddeye "kendi uyrukluğunda olan kimselerin durumu saklı kalmak üzere" sözlerinin eklenmesi gerekmektedir.

İSMET PAŞA, ayrıntılarla ilgili bu değişikliklerin göz önünde tutulmazlık edilmeyeceğini ve İkinci Komisyon çalışmalarının böylece tamamlanmış olacağını ummaktadır.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinin, seçme hakkına (*option*) ilişkin olarak öne sürdüğü, süre dışındaki tekliflerinin, yepyeni teklifler olduğunu belirtti ve Türk Temsilci Heyetinden bunları yazılı olarak kesinleştirmesi ricasında bulundu. Öte yandan, M. MONTAGNA, Komisyona sunulan maddeler metninin Alt-komisyonca kabul edilene tümüyle uygun olduğunu söyledi.

Lord CURZON, M. Montagna'nın eski yapıtlara [eserlere] ilişkin raporunun bir yeri üzerinde, bir kaç gözlemde bulunmak istediğini söyledi. Tarihsel anıtlarla, sanat ve arkeoloji değeri olan şeylerin korunması sorunu, çağdaş dünyanın dikkatini çok büyük bir ilgiyle çeken sorunlardan biridir. Lord CURZON'un kendisi de, Hindistan'da olduğu kadar başka yerlerde de, bu konuya özel bir önem vermiştir. Bu anıtları ve bu yapıtları özen ve saygıyla saklamak ödevi, bütün uygar Hükümetlerce benimsenmiştir. Bu ödevin yerine getirilmesinde hiçbir Hükümet Türk Hükümetinden daha titiz değildir. M. Montagna, raporunda, Türkiye'de yürürlükte bulunan yasaların, geçmişin bu kutsal kalıntılarının korunmasını gereği gibi sağlamaya yeterli olduğunu belirtmiştir. Fakat, burada, Lord CURZON'un değinmek istediği bir sorun vardır. Bu sorun, tarih ya da sanat değeri olan ve Büyük Savaşın başlangıcından bu yana, eski Osmanlı İmparatorluğunun vilâyetlerinden ve Türk kalan topraklardan alınıp götürülmüş şeylerle ilgilidir. Sanat yapıtlarının geri verilmesi ilkesi, savaştan beri, pek aşırı bir ölçüde uygulanmıştır. Eskiden Avusturya'ya götürülmüş İtalyan sanat hazinelerinin geri verilmesi için harcanan çabalarının ne ölçülere vardığını, Marki Garroni herkesten daha iyi bilir; bunun gibi, Almanya da, sanat yapıtlarını Belçika'ya geri vermiştir. Fakat, Lord CURZON'un söz konusu ettiği sorun daha sınırlıdır. Lord CURZON, Alt-komisyonun raporunda, Türk Temsilci Heyetinin, yalnız Ankara ve İstanbul için değil, fakat bütün İslâm dünyası için pek büyük bir önemi olan bir soruna ilişkin olarak bir bildiride bulunmağa hazır olduğunun belirtilmemiş olmasını görmekle az çok şaşırmıştır.

1917 de, Medine'de, Türk askerî makamları, Peygamber'in Kabrinden, bütün ülkelerin Müslümanlarca son derece saygı gösterilen birtakım eşyayı alıp İstanbul'a

götürmüşlerdir. Lord CURZON, Hindistan'da bulunduğu sırada, her yıl, binlerce Müslüman Hintlinin hac için Mekke'yi ve Medine'yi ziyaret edebilmesi amacıyla tedbirler alınması gerekmişti. Hac,* dünyaya yayılmış milyonlarca Müttefik uyrukları için kutsal bir konudur. Bu hacılar, Peygamber'in Kabri üzerinde, Lord CURZON'un sözünü ettiği değerli eşyayı her zaman görmeğe alışmışlardı; Türk Temsilci Heyetinin, bunların geri verileceği konusunda herhangi bir güvencede bulunma eğiliminde olmaması çok üzülünecek bir şeydir. Söz konusu eşya İstanbul'dan gönderilmiş değildir; böyle olsaydı, durum da başka türlü olurdu. Bu eşya, İslâmiyet'in Kurucusunun Kabrine, Doğu dünyasında yaşayan her ulustan Müslümanlarca sunulmuş bağışlardır. Bu bağışlar, dünya durdukça Kabrin duvarları üzerinde kalmak ya da çok yakınında bulunmak gerekirdi. Medine, Müttefik Devletlerden birince işgal edilmiş ya da Müslüman-olmayan bir hükümdarın yasası altına alınmış olsaydı, bunları alıp götürmek için, belki, birtakım özürler de bulunabilirdi. Oysa, durum böyle değildir, ve dünyanın her yanından Medine'ye gelen Müslüman hacılar için Peygamber'in Kabrinin, burada daha önceleri bulunmakta olan hazinelerden yoksun bırakılmış olduğunu görmek hüzün ve üzüntü verici olmaktadır. İngiltere'nin, Hindistan'da ve başka yerlerde bulunan milyonlarca uyruğunun ilgileri de bu işe karışmış bulunmaktadır. Bunun içindir ki, Lord CURZON, İsmet Paşa'ya, böylesine kutsal nitelikte olan eşyaya karşı, Türklerin geleneksel saygılarını hatırlatmak istemektedir; Lord CURZON, İsmet Paşa'dan, Türkler İstanbul'a yeniden girerken, beş yılı aşkın bir süre önce alınıp götürülmüş olan bu eşyayı Medine'ye geri gönderecekleri konusunda bir güvence almakla mutluluk duyacaktır.

İSMET PAŞA, söz konusu eşyanın geri verilmesine ilişkin olarak Altkomisyonda daha önce tartışmalar olunduğunu hatırlattı. Türk Temsilcileri tartışmaya katılmışlardı; oysa, bu tartışmanın konusu Türk Temsilcilerinin yetkilerini aşmaktaydı. Bu eşya, hukuk açısından, Halife'nin mülkiyetindedir. Sözü geçen eşyanın nasıl kullanılacağını inceleme ya da araştırma işlerine karışmak, Türk Temsilci Heyetinin yetkileri içinde olmadığı gibi, başka temsilci heyetlerinin yetkileri içinde hiç de değildir; bu, yalnız Halifeliğin tekelinde olan bir yetkidir; bu eşyanın nasıl kullanılacağını yalnız Halife saptayabilir. İSMET PAŞA, Peygamber'in Kabri gibi dinsel bir konunun burada tartışılmasına kesinlikle karşıdır. Böyle olunca, bu sorunla ilgili herhangi bir görüş öne sürmek kendisi için mümkün değildir. Türk Temsilci Heyetinin bu tartışmalara etkili olarak katılmak için gerekli yetkisi olsaydı, bu sorunu, en çabuk ve ençok memnunluk verecek biçimde çoktan çözüme bağlamış olurdu.

Halife Hazretlerinin** Mekke ve Medine gibi kutsal kentlerle bağları ve ilişkileri daha çok din alanına girmektedir ve bunlar yabancı Hükümetlerin hiç de ilgilenemeyecekleri konulardır. İSMET PAŞA, Halifeliğin haklarının ve ayrıcalıklarının siyasal görüşmelere konu olduğunu görmekle, İslâm dünyasının son

* Fransızca metinde "Le Hadj", İngilizce metinde "the Haj" denilmektedir. (S.L.M.)

** Fransızca tutanakta "Sa Majesté le Khalife", İngilizce çeviride "the Caliph", 1924 Türkçe çevirisinde "Zat-ı Hazret-i Hilâfetpenahi" denilmektedir. (S.L.M.)

derece heyecanlanmış olduğunu belirtmek zorundadır. Türk Hükümeti de, dışarıdan her çeşit yabancı karışması olanağını önlemek içindir ki, Halifenin durumunu, onu her türlü saldırıdan koruyarak düzenlemeyi gerekli görmüştür.

İSMET PAŞA, Müttefik Temsilci Heyetlerine duyduğu saygıdan ötürü yapmağı gerekli gördüğü bu açıklamaların, Türk Temsilcilerinin Alt-komisyondaki tutumunun nedenlerini anlatmağa ve kamu oyunun aydınlatılmasına katkıda bulunmağa yeterli olacağı kanısındadır.

Lord CURZON, İsmet Paşa'dan bütün isteğinin, bu sorunu, kendisinin dostça bir tutumla incelemesinden başka bir şey olmadığını söyledi. Lord CURZON, İsmet Paşa'nın kanıtlarının akla yatkın olmadığını söyleyecek değildir; çünkü, İsmet Paşa'nın dedikleri arasında kanıta [delile] benzer bir şey bile görememiştir. Türkler, söz konusu eşyayı alıp götürmeğe yetkili iseler, bunları geri getirmeğe de, öylesine yetkili olsalar gerektir. İsmet Paşa, bu hazinelerin Halifenin emrinde olduğunu anlatmak istemektedir; bu tez, daha önce hiç öne sürülmemişti; İslâm dünyası da, bunu, hayretle karşılayacaktır. Bu hazineler, Peygamber'in Kabrine sunuldukları ana kadar, onları bağışlayanların malıydı. Bundan sonra da, Kabrin olmuşlardır. Bu eşyanın, Halife'nin olmaları yüzünden, üçüncü kişilerce götürülebileceğini savunmak, yepyeni bir görüş olmaktadır. Lord CURZON umar ki, İsmet Paşa Türkiye'ye döndüğü ve Lausanne'da olup bitenleri unuttuğu vakit, bu sorunu hatırlayacak ve bu ödünde [tâvizde] bulunmakla, şimdi Türk ordusu ve Türk askerleri arasında ne kadar çok sevilmekte ise, bütün İslâm dünyasında da kendisini öylesine sevdirmiş olacaktır.

Marki GARRONİ, yapılmakta olan konuşmalardan anlaşıldığına göre, İkinci Komisyona sunulmuş olan sorunlar üzerinde bir anlaşmaya hemen hemen varılmış olduğunu bildirdi. Tümüyle askıda kalmış bir nokta bulunmaktadır: Türkiye'de yabancılara uygulanacak yargı [adalet] rejimi sorunu. Marki GARRONİ, bu sorunun da, uzlaşıcı bir tutumla ele alınırsa, bütün [ilgili] tarafları memnun bırakacak biçimde çözümlenebileceğini ummaktadır.

Oturuma saat 13.55 de son verildi.

Genel Sekreter:
R. MASSİGLİ

Uygun bulunmuştur:

F. L. BELİN (*Amerika Birleşik Devletleri*); Thomas SPRING RİCE (*İngiliz İmparatorluğu*); E. LAGARDE (*Fransa*); Const. COLLAS (*Yunanistan*); M. İNDELLİ (*İtalya*); M. HOTTA (*Japonya*); Const. CONTZESCO (*Romanya*); V. MİLANOVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); ÂLİ (*Türkiye*).

(4) SAYILI TUTANAĞA EK

EK A

İKİNCİ KOMİSYON – İKİNCİ ALT-KOMİSYON

BİRTAKIM ANDLAŞMALARIN VE SÖZLEŞMELERİN YENİDEN YÜRÜRLÜĞE KONULMASINA YA DA BUNLARA SON VERİLMESİNE İLİŞKİN RAPOR

25 Ocak 1923

Türkiye ile öteki Batılı Devletler arasında yeniden yürürlüğe konulacak çok-taraflı ya da iki-taraflı andlaşmalar sorununu incelemekle görevli İkinci Alt-komisyon, çalışmalarını, Türkiye'nin savaştan önce katılmış bulunduğu birtakım andlaşmaların yeniden yürürlüğe konulmasına ve ekonomik nitelikte öteki uluslararası sözleşmelere katılma sözü vermesine ilişkin iki madde (*Ek Madde 1 ve Madde 2*) kabul etmekle, tamamlamış bulunmaktadır.

Roma'da bir Uluslararası Tarım Enstitüsü kurulmasına ilişkin, 7 Haziran 1905 tarihli Sözleşme konusunda, Türk Temsilci Heyeti, bu Sözleşmenin, Türkiye ile katılan öteki Devletler arasında yeniden yürürlüğe girmesini kabule hazır olduğunu bildirmekle birlikte, Türkiye'nin, bu Sözleşmeye katılmasının yararlarını uygulamada hiç görmemiş olduğu savaş süresine ilişkin katılma payının ödenmesi konusunda bir çekince [ihtirazî kayıt] öne sürmüştür.

Hava Ulaşımının düzenlenmesine ilişkin, 13 Ekim 1919 tarihli Sözleşmeye gelince, Türk Temsilci Heyeti, bu Sözleşmeye katılmayı, daha önce Ulaştırma ve Taşıma işleri (*Communications et Transports*) Alt-komisyonunda yapmış olduğu gibi, bir çekinceye bağlamıştır.

Alt-komisyonca hazırlanmış ve Batılı Devletlerin aralarında yapılmış iki-taraflı andlaşmalardan, sözleşmelerden ve anlaşmalardan yeniden yürürlüğe konulmaları gerekenlerin, oniki ay içinde yeniden yürürlüğe konulmasını görüşme yükümünde bulunmalarına ilişkin 3 ncü maddeye, Türk Temsilci Heyeti karşı çıkmıştır; Türk Temsilci Heyeti bu karşı çıkışını, sözü geçen maddede öngörülen görüşmelerin, Barış Andlaşmasına bu konuda bir yüküm konulması gerekmeksizin, Taraflardan birinin ya da ötekinin isteği üzerine serbestçe yapılabileceğine dayandırmıştır.

Öteki Temsilci Heyetleri, Batılı Taraflar arasında olağan ilişkilerin, bir an önce yeniden kurulması için bir güvence [teminat] saydıkları bu maddenin metinden çıkartılmamasını, görüş birliği içinde, savunmuşlardır.

Türkiye ile herhangi bir başka Devlet arasında yapılmış andlaşmalar, sözleşmeler ya da anlaşmalar hükümlerinin, işbu Andlaşma ile çatışır sayılmayacağını öngören 4 ncü madde, Türk Temsilci Heyetine, ekonomik bir nitelikte olmaktan çok siyasal nitelikte görünmüştür; bu yüzden de, Türk Temsilci Heyeti, bu konuda Alt-komisyonun yetkili olmadığını öne sürmüştür.

Öteki Temsilci Heyetleri, bir yandan, Siyasal Komisyonun çalışmalarını bitirmiş olmasına, öte yandan da, bu nitelikte bir hükmün Andlaşmaya konulmasını gerektiren andlaşmaların ya da andlaşma hükümlerinin ekonomik niteliğine dayanarak, Alt-komisyonun yetkili olduğu görüşünü öne sürmüşler ve metnin olduğu kalmasını istemişlerdir.

İKİNCİ KOMİSYONUN İKİNCİ ALT-KOMİSYONU

EK MADDELER

25 Ocak 1923

Madde 1

İşbu Andlaşmanın yürürlüğe girmesiyle ve Andlaşmanın başka yerlerindeki hükümlere halel gelmeksizin, aşağıda belirtilen ekonomik ya da teknik nitelikteki çok-taraflı Andlaşmalar, Sözleşmeler ve Anlaşmalar, Türkiye ile bunlara taraf olan Müttefik Devletler arasında yeniden yürürlüğe gireceklerdir:

(1) Denizaltı kablolarının korunmasına ilişkin 14 Mart 1884, 1 Aralık 1886 ve 23 Mart 1887 tarihli Sözleşmelerle, 7 Temmuz 1887 tarihli Kapanış Protokolü (*Protocole de clôture*);

(2) Gümrük tarifelerinin yayınlanmasına ve gümrük tarifelerinin yayınlanması için bir Uluslararası Birlik kurulmasına ilişkin, 5 Temmuz 1890 tarihli Sözleşme;

(3) Paris'de Kamu Sağlığı Uluslararası Kurumu (*Office Internationale d'Hygiène Publique*) kurulmasına ilişkin, 9 Aralık 1907 tarihli Anlaşma;

(4) Roma'da bir Uluslararası Tarım Enstitüsü (*Institut International Agricole*) kurulmasına ilişkin, 7 Haziran 1905 tarihli Sözleşme;

(5) Türk Borçlanması'na (*Emprunt Turc*) ilişkin, 27 Haziran 1855 tarihli Sözleşme;

(6) Escault nehri üzerinde geçiş resmi haklarının satın alınışına ilişkin, 16 Temmuz 1863 tarihli Sözleşme;

(7) Süveyş Kanalının serbest kullanımını güvence [teminat] altına alacak bir rejim kurulmasına ilişkin, 29 Ekim 1888 tarihli Sözleşme.

Madde 2

Türkiye, aşağıda belirtilen Sözleşmelere ya da Anlaşmalara katılmayı ya da bunları onaylamayı yükümlenir:

(1) Otomobillerin uluslararası dolaşımına ilişkin, 11 Ekim 1909 tarihli Sözleşme;

(2) Gümrük uygulanacak vagonların kurşunlanmasına ilişkin, 15 Mayıs 1886 tarihli Anlaşma ve 18 Mayıs 1907 tarihli Protokol;

(3) Denizde çatmalar, deniz kazalarında yardım ve kurtarma konusundaki kuralların birleştirilmesine ilişkin, 3 Eylül 1910 tarihli Sözleşme;

(4) Hastane gemilerinin liman resim ve harçlarından bağışık tutulmalarına ilişkin, 21 Aralık 1904 tarihli Sözleşme;

(5) Filoksera (*phylloxéra*) ya karşı alınacak tedbirlere ilişkin, 3 Kasım 1881 ve 15 Haziran 1889 tarihli Sözleşmeler;

(6) Kibrit yapımında beyaz fosfor kullanılmasının yasaklanmasına ilişkin olarak, Bern'de 26 Eylül 1906 tarihinde imzalanmış uluslararası Sözleşme;

(7) Afrika'da alkollü maddelere uygulanacak rejim konusunda, Saint-Germain-en-Laye'de, 10 Eylül 1919 da imzalanmış Sözleşme;

(8) 26 Şubat 1885 tarihli Berlin Genel Senedinin ve 2 Temmuz 1890 tarihli Brüksel Genel Senedi ile Brüksel Bildirisi'nin yeniden gözden geçirilmesine ilişkin olarak, Saint-Germain-en-Laye'de, 10 Eylül 1919 da imzalanmış Sözleşme.

Türkiye, bundan başka, Telegrafi ve Radyo-Telegrafi konusunda, uluslararası yeni Sözleşmelerin hazırlanmasına katılmayı yükümlenir.

Madde 3

Türkiye ile yapılmış iki-taraflı andlaşmalar, sözleşmeler ve anlaşmaların yeniden yürürlüğe konulmaları gerekiyorsa, işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişinden başlıyarak oniki aylık bir süre içinde, isteyen Müttefik Devletlerden her biri Türkiye ile anlaşabilecektir.

Madde 4

Türkiye ile herhangi bir Devlet arasında yapılmış andlaşmaların, sözleşmelerin ve anlaşmaların hükümlerinden hiç biri, işbu Andlaşmaya aykırı olmayacaktır. Bu yüzden, Türkiye, işbu Andlaşma ile bağdaşmaz nitelikte olan herhangi bir hükmü artık geçersiz saydığını bildirmeği yükümlenir.

EK B

"TÜRKİYE'DE UYRUKLUK SORUNLARI VE ESKİ YAPITLAR" ALT-KOMİSYONU BAŞKANI M. MONTAGNA'NIN İKİNCİ KOMİSYON BAŞKANI EKSELANS MARKİ GARRONİ'YE SON RAPORU

Lausanne 26 Ocak 1923

SAYIN BAŞKAN,

"Türkiye'de Yabancılara Uygulanacak Rejim" İkinci Komisyonunun "Türkiye'de Uyrukluk Sorunları ve Eski Yapıtlar" adıyla sıralanmış Üçüncü Alt-komisyonunun dünkü oturumunda, çalışmalarını memnunluk verici biçimde sona erdirdiğini Ekselânslarına bildirmekle onur duymaktayım. Komisyona sunulmuş bulunan konu çok önemli ve bir hayli de geniş olmakla birlikte, Alt-komisyonun yaptığı yalnız üç* oturumda, ilgili taraflar arasında tam bir anlaşmaya varılması mümkün olmuştur.

Görüşmelerin ayırtıları için, Konferans Sekreterliğince kaleme alınan tutanaklara başvurulmasını belirtirken, tartışmaların ana noktalarını ve bunları sonuçlandıran kararları, aşağıdaki gibi özetlemeyi görev bilmekteyim.

13 Aralık 1922 de yapılan ilk oturumda, görüşmelerimize başlarken, görevimizi elden geldiği ölçüde kolaylaştırmak gibi pratik nedenlerle, iki bölüme ayrılmış bir çalışma programı sunmayı uygun görmüştüm: Birinci bölüm yedi kesime almakta ve uyrukluk sorununu kapsamaktaydı; ikinci bölüm ise, eski yapıtların (*antiquités*) korunmasına ilişkindi.

Şurasını memnunlukla belirtmek isterim ki, uyrukluğa ilişkin daha birinci oturumda, ilk altı kesim üzerinde, ilke bakımından bir anlaşma sağlanmıştır. Türk Temsilci Heyeti, öne sürdüğü birkaç çekinceyi de ikinci oturumda geri almıştır. Böylece, Lausanne Andlaşmasıyla Türkiye'den ayrılan ülkelerde oturanların uyrukluğunun saptanmasına ilişkin bütün sorunlar, seçme hakları (*les droits d'option*), bu kimselerin konullarında [ikametgâhlarında] değişiklik kesin olarak çözüme bağlanmıştır.

* Fransızca tutanakta "trois réunions", İngilizce çeviride "four meetings", denilmektedir. (S.L.M.)

Aynı zamanda, Müttefiklerle düşman Devletler arasında yapılmış çeşitli Barış Andlaşmalarında öngörülen uyrukluk değişiklikleri ve seçme hakları da Türkiye'ce tanınmıştır.

Bütün ikinci oturumu, Silâh-bırakışımının [Mütarekenin] yapılmasından sonra, Müttefik Devletlerce Türk uyruklarına tanınmış olan yeni uyruklukları Türkiye'nin tanıması sorununun incelenmesi almıştır.

Müttefik Temsilci Heyetlerinin bu konudaki isteği, özellikle, Müttefik konsolosluk makamlarıyla Türk makamları arasında birçok anlaşmazlıklara ve görüş ayrılıklarına son vermenin çok yerinde olacağına dayanmaktaydı. Söz konusu olan kimselerin hukuksal durumlarını düzenleme amacını güden geçici bir tedbirle, anlaşmazlığın ortadan kaldırılmasının yararları üzerinde, Müttefik Temsilci Heyetleri direnmekten de geri kalmadılar.

Türk Temsilci Heyeti bu sorunu uzun uzadıya tartışmağa razı olmakla birlikte, bu yeni uyrukluğa geçmelerin kanuna aykırı olarak yapıldığını ve bu yüzden de, Türkiye'de sürekli olarak yürürlükte bulunan yasal hükümlere aykırı olarak geçerli sayılamayacaklarını savunmaktan da vazgeçmedi.

Müttefik Temsilci Heyetleri, özellikle bu sorunla ençok ilgili bulunan İtalyan Temsilci Heyeti, genel bir anlaşmanın yapılmasını gerçekleştirmek konusunda geniş bir uzlaşıcı tutumdan esinlenerek, tekliflerini geri çektiler; bununla birlikte, söz konusu kimselerin, uyrukluğa ilişkin Türk kanununa aykırı davranmış olmaları yüzünden hiç bir biçimde inciltilmeyecekleri konusunda, Barış Andlaşması uyarınca sağlanacak bir genel afla, güvence aldılar.

Üçüncü ve sonuncu oturumda, Barış Andlaşması ile Türkiye'den ayrılan ülkelerin yerli halkından olup da, bu ülkeler dışında oturmakta bulunan kimselerin hukuksal durumu görüşülmüş ve bu sorun çözüme bağlanmıştır; bu kimselerin bir yıllık bir süre içinde, söz konusu ülkelerin bağlanacağı Devletin uyrukluğunu isterlerse seçebilmeleri şartıyla, Türk uyruğu sayılmaları kararlaştırılmıştır.

Yukarıda anılan noktalar üzerinde tam bir anlaşmaya varıldığının kanıtı olarak, Yazı Komitesince kesinleştirilmiş bulunan 7 maddenin metnini, Andlaşmaya konuldukları biçimde, Ekselânslarına sunmakla onur duymaktayım.

Uluslararası bilim dünyasının çok büyük önem verdiği, Türkiye'de arkeolojik kazılar yapılması ve eski yapıtların korunması konusuna gelince, Müttefik Temsilci Heyetleri, uzun tartışmalardan sonra. Türk Temsilci Heyetinin, yürürlükte bulunan Türk yasalarının, Türkiye'deki değerli eski yapıtların korunmasını sağlıyacak nitelikte olduğunu ve bu yasaların, arkeolojik kazılar konusunda çok geniş görüşlü hükümler kapsadığını belirten bildirisini dinlemekle memnunluk duymuşlardır.

Bundan başka, Türk Temsilci Heyeti, Hükümetinin, bu konuya ilişkin düzenleme kurallarını çok geniş görüşlü bir tutumla ve bu gibi girişimleri destekleyecek yolda uygulamağa hazır olduğunu da sözlerine eklemiştir.

Bu kısa açıklamadan da anlaşılacağı üzere, ilgili taraflardan birkaçının son derece ölçülü davranışlarıyla, pek kısa süren görüşmeler sonucunda, böylesine tam bir anlaşma gerçekleştirilebilmiştir. Bununla birlikte, bütün Temsilci Heyetlerinin bu konuda göstermiş oldukları etki ve uzlaşıcı işbirliğini de belirtmeyi bir görev saymaktayım. Bundan başka, Çağıran Devletlerin Alt-komisyondaki temsilcilerine,

çalışmalarımızın başarısını sağlamak yolunda bana yaptıkları değerli ve verimli yardımlardan ötürü, bir kez daha sonsuz teşekkürlerimi bildirmeği de bir borç bilirim.

İmza: MONTAGNA.

İKİNCİ KOMİSYON – ÜÇÜNCÜ ALT-KOMİSYON

UYRUKLUK KONUSUNDA MADDELER TASARISI

Madde 1

İşbu Andlaşma hükümleri uyarınca Türkiye'den ayrılan ülkelerde yerleşmiş (*établis*) Türk uyrukları hukukça ve yerel [mahallî] yasaların öngördüğü şartlarla, bu ülke hangi Devlete bırakılmışsa o Devletin uyruğu olacaklardır.

Madde 2

Onsekiz yaşını aşmış olup da, 1 nci Madde uyarınca Türk uyrukluğunu yitiren ve hukuk açısından yeni bir uyrukluk edinmiş bulunan kimseler, işbu Andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlıyarak, bir yıllık bir süre içinde Türk uyrukluğunu seçebileceklerdir.

Madde 3

İşbu Andlaşma uyarınca, Türkiye'den ayrılan bir ülkede yerleşmiş ve bu ülkedeki halkın çoğunluğundan soy [ırk] bakımından ayrı olan, 18 yaşını aşmış kimseler, işbu Andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinden başlıyarak bir yıllık bir süre içinde, halkın çoğunluğu seçme hakkını (*droit d'option*) kullanan kişinin soyundan olan Devletlerden birinin uyrukluğunu, bu Devletin de buna razı olması şartıyla, edinebileceklerdir.

Madde 4

2 nci ve 3 ncü Maddelerdeki hükümler uyarınca, seçme haklarını kullanmış olan kimseler, bunu izleyen oniki ay içinde konullarını [ikametgâhlarını], seçme haklarını hangi Devlet için kullanmışlarsa o Devletin ülkesine taşıtmak zorundadırlar.

Bu gibi kimseler, seçme haklarını kullanmazdan önce, oturmakta oldukları öteki Devletin ülkesinde malik oldukları taşınmaz malları ellerinde tutmakta serbest olacaklardır.

Bu gibi, kimseler, her çeşit taşınır mallarını yanlarında götürebileceklerdir. Bu yüzden, kendilerinden, bu malların çıkarılışı ya da sokuluşu için hiç bir vergi ya da resim alınmayacaktır.

Madde 5

İşbu Andlaşma hükümleri uyarınca, Türkiye'den ayrılan bir ülkenin yerli

halkından olup, 18 yaşını aşmış ve işbu Andlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte yabancı ülkelerde yerleşmiş bulunan Türk uyrukları, Türkiye'den ayrılan ülkelerde yetkilerini [otoritelerini] kulnanan Hükümetlerle, yerleşmiş bulundukları ülkelerin Hükümetleri arasında yapılması gerekli görülebilecek andlaşmalar saklı kalmak üzere, yerli halkından oldukları ülkedeki uyrukluğu seçebileceklerdir; şu şartla ki, soyları bakımından bu ülke halkının çoğunluğundan olalar ve o ülke Hükümeti de buna razı ola. Bu seçme hakkı (*droit d'option*), işbu Andlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten başlıyarak iki yıllık bir süre içinde kullanılmalıdır.

Madde 6

Bağıtlı Yüksek Taraflar, işbu Andlaşmanın ya da Almanya, Avusturya, Bulgaristan veya Macaristan ile yapılmış Barış Andlaşmalarında, veya Müttefik Devletlerle, ya da onlardan biriyle Rusya arasında yapılmış bir Andlaşmaya, veya Müttefik Devletlerin kendileri aralarında yapılmış bir Andlaşmada öngörülen ve ilgililere, kendileri için edinilmesi mümkün herhangi bir başka uyrukluğa geçme olanağını sağlayan seçme haklarının kullanılmasına, herhangi bir engel çıkartmamayı yükümlenirler.

Madde 7

İşbu Kesimdeki hükümlerin uygulanmasında, her bakımdan, evli kadınların durumu kocalarının, ve 18 yaşından küçük çocukların durumu da ana-babalarının durumuna göre ayarlanacaktır.

Madde 8

Osmanlı uyrukluğunda olmayan ve işbu Andlaşmanın yürürlüğe giriş tarihinde Filistin'de yerleşmiş bulunan Yahudilerin [Musevîlerin] kanunda belirtilecek olan şekil ve şartlar uyarınca bir bidiri düzenleyerek, Filistin uyrukluğunu edinme hakları olacaktır.

(5) SAYILI TUTANAK

31 OCAK 1923 OTURUMU

ÜLKE VE ASKERLİK SORUNLARI KOMİSYONUNUN
(24 SAYILI TUTANAK)
İKTİSAT VE MALİYE SORUNLARI KOMİSYONU İLE
(6) SAYILI TUTANAK
ORTAK OTURUMU

Metin için bakınız: Cilt 1, Kitap 2, ss. 31-131.

B.– BİRİNCİ ALT-KOMİSYON

(YERLEŞME HAKKI VE YARGI REJİMİ BAKIMINDAN YABANCILARIN DURUMU)*

(1) SAYILI TUTANAK

7 ARALIK 1922 PERŞEMBE OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 11.00 de açıldı.

Hazır bulunanlar:
MM. DWİGHT, GİLLESPİE (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir HORACE RUMBOLD, MM. RYAN, MALKİN (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. LAPORTE, BARGETON, FROMAGEOT (*Fransa*); M. CACLAMANOS (*Yunanistan*); MM. CİAMARRA, GALLİ, SALEM (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, TANİ (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); M. ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); VELİ BEY, NUSRET BEY, TAHİR BEY (*Türkiye*); MM. Baron MONCHEUR, DAUGE, PATERNOTTE (*Belçika*); M. D'OLDENBURG (*Danimarka*); MM. DE REYNOSO, DE LA CUADRA (*İspanya*); M. İRGENS (*Norveç*); MM. Jonckheer VAN PANHUYS, Dr. KRAMERS, BAUD (*Hollanda*); MM. D'ADLERCREUTZ, Dr. KOLMODİN (*İsveç*).

Sekreterler: M. TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*); M. İNDELLİ (*İtalya*); AHMED CEVAD BEY (*Türkiye*).
Tercüman: M. ZANCHİ (*İtalya*);
Oturumun başında, M. CİAMARRA, Başkanlığa Sir Horace Rumbold'un getirilmesini teklif etti.
M. BARGETON, kendisine çok yerinde görünen bu seçimi uygun bulduğunu söyledi.
Sir HORACE RUMBOLD meslekdaşlarına teşekkür ederek, başkanlığa geçti.
Sir HORACE RUMBOLD, Komisyonun toplantısı sırasında, ilginç tarihsel görüşlerin dinlenmiş olduğunu hatırlattı; bunlara göre, dört yüzyılı aşan bir süre

* İngilizce metinde, yalnız üç ana komisyonun tutanakları verilmiştir. Alt-komisyonların tutanaklarının İngilizcesini göremedim. Bu yüzden, burada yalnız Fransızca resmî tutanaklarla, 1924 Türkçe çevirisini gözönünde tuttum. (S.L.M.)

önce, ilk Padişahlarca [Sultanlarca] verilmiş olan ayrıcalıklar serbestçe bağışlanmış olmakla birlikte, bunlar, o zamandan bu yana kesin andlaşmalarla doğrulanmışlardır. Kaldı ki, Padişahların bu andlaşmaları yapmakta çıkarları vardı; çünkü, güvenlik, ticareti kendine çekebilmenin zorunlu bir şartıdır.

Bununla birlikte, bu ayrıcalıklar rejiminin günümüzün gereklerine artık uygun düşmediği de kabul edilebilir; şu var ki, bu ayrıcalıklardan yararlanan Müttefik Devletler, kendilerine İzmir'den, bu kentteki Türk makamlarınca yabancı tüccarlara yapılan işlemlere ilişkin pek acı bilgiler gelmesi yüzünden, bu sorunla uğraşmakta pek çok haklıdırlar. Şüphesiz, Türk Hükümetinin aklından, ülkesinde uluslararası ticarete, yolsuz-yöntemsiz [keyfî] tedbirlerle son vermek, elbette geçmemektedir.

Alt-komisyonca incelenmek üzere ele alınacak sorunun ne biçimde belirdiğini gözden geçirdikten sonra, Sir HORACE RUMBOLD, çalışmanın başlıca dört kesime ayrılmasını teklif etti:

(a) Gerçek kişilerin yerleşme hakkı;

(b) Tüzel kişilerin yerleşme hakkı;

(c) Yabancıların kişisel durumu (*statut personnel*);

(d) Yabancılara uygulanacak yargı rejimi.

BAŞKAN, Türk Temsilcilerini, bu dört kesimden her biri üzerinde görüşlerini açıklamağa çağırma isteğinde olduğunu söyledi. Kendisi, bundan sonra, Müttefiklerin görüşünü açıklamak hakkını saklı tutmaktadır. BAŞKAN, tarafsız Devletlerin görüşlerini de dinlemek istemektedir; gerçekten, Çağıran Devletler, Türkiye'deki yabancıların kişisel durumlarında (*statut personnel*) yapılacak değişikliklerle ilgili olan Devletlerin seslerini bu Komisyona duyurmalarına izin verilmesinin yararlı olacağını sanmaktadırlar.

Sir HORACE RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin de tarafsız Devletler temsilcilerinin oturumda hazır bulunmalarında yarardan başka bir şey görmeyeceği umudundadır; böyle olunca, BAŞKAN, bu Devletler temsilcilerinin, kendi Hükümetlerine yapılmış çağrı uyarınca, öteki Temsilcilere katılmağa çağrılmalarını teklif etmektedir.

Sir HORACE RUMBOLD, Türk Hükümetinin, Kapitülasyonlara son verilirken, reformlar yapmak niyetinde olduğunu sanmaktadır; Türk Hükümeti, şimdiye kadar, bu reformları gerçekleştirmeğe vakit bulamamıştır. Konferans, bu konuda neler yapılabileceğini, Türk Hükümetiyle birlikte incelemekten mutluluk duyacaktır.

VELİ BEY, Türk Temsilci Heyeti Başkanının, Konferansa yeni katılacakların kabulü konusunda daha önce çekince [ihtirazî kayıt] öne sürmüş bulunduğu için, kendisinin de bu konuda çekince öne sürmek zorunda olduğunu açıkladı. Fakat, Alt-komisyon Başkanının ısrarı karşısında, Türk Temsilci Heyetinin, herhangi bir Devletle olursa olsun, ortak hukuk ilkeleri uyarınca andlaşmalar yapmağa hazır olduğunu da sözlerine ekledi; Alt-komisyon, ileride yapılacak bu andlaşmaların ilkelerini bugünden görüşmenin daha kolay olacağını düşünmekte ise, Türk Temsilci Heyeti bu görüşe katılmakta hiç bir sakınca görmemektedir; ancak, bu andlaşmanın, ortak hukuk ilkelerine uygun olarak ele alınması gerektiğini belirtmek istemektedir.

Belçika, Danimarka, İspanya, Norveç, Hollanda ve isveç Temsilcileri oturuma alındılar.

Belçika'nın Londra Büyükelçisi Baron MONCHEUR, aşağıdaki bildiride bulundu:

"Bu toplantıda hazır bulunmak ve Hükümetim adına söz almakla büyük bir onur duymaktayım.

"İstanbul'da geçirdiğimiz uzun yıllar boyunca, Türkiye'de Belçika çıkarlarının ne kadar çok ve son derece önemli olduğunu, aynı zamanda da Osmanlı* halkının üstün niteliklerini görebilmiş olduğum için de daha büyük bir mutluluk duymaktayım.

"Böyle olunca, Alt-komisyonun çalışmalarının, Osmanlı* egemenliğine saygıyla, Türkiye ülkesinde oturmakta olan yabancıların durumunun gerektirdiği güvenceleri bağdaştırmak sorununu, en mutlu ve en hakgözetir bir çözüme ulaştıracağını ummaktayım.

"İşte bu duygularla Alt-komisyonun çalışmalarına katılmaktayım; şuna inanmaktayım ki, anlaşmaya varma yolunda ortak bir istekle, uluslar arasındaki ilişkilerde tam dostluğu kuracak nitelikte bir anlaşmaya varılacaktır."

Daha sonra, İspanya'nın Bern Ortaelçisi M. DE REYNOSO söz aldı:

"Doğru'da İspanyol çıkarlarının korunması kaygısını duyan Majeste İspanya Kıralının Hükümeti, Kapitülasyonlar sorununun ele alınacağı ve inceleneceği Lausanne Konferansı'nda bulunmazlık edemezdi; çünkü, İspanyol Hükümeti, bu rejimle ilgili bir ülke olan İspanya'nın katılması olmaksızın bu sorunun çözümlenemeyeceği düşüncesindedir.

"İşte bu nedenledir ki, İspanyol Hükümeti, yalnız sesini duyurmak üzere değil, fakat bu önemli sorunun görüşülmesine katılmak üzere de, bir temsilci atamıştır; İspanya, bu konuda yapılacak görüşmeler sırasında görüşünü bildirmek hakkını saklı tutmaktadır.

"Gazetelere göre, yabancılara uygulanacak rejime ilişkin Komisyonun Başkanı Marki Garroni, bu Komisyonun ilk oturumunda verdiği söylevde, Kapitülasyonların tarihçesini ilginç ve güzel bir dille anlatmıştır.

"Dinlemek zevkini edinememiş olmaktan çok üzüldüğüm bu söylevde, Majeste İtalya Kıralının İstanbul'daki seçkin Büyükelçisi, Padişahlarca [Sultanlarca] yabancı tacirlere bağışlanan ve sonraları andlaşmalar biçimine sokulmuş olan düzenlemelerden ilk yararlananların, kendi yurttaşları olan Piza (*Pise*) Cumhuriyeti yurttaşları olduğunu elbette söylemiş olacaktır.

"Katalanya'lılar ve Aragon'lular*, daha 1236 da, İmparator Andronicus zamanında önemli bir askerî rol oynamış olduklarına göre, İtalya ile birlikte, daha XIII ncü yüzyıldan bu yana Doğu'da etkisini duyurmuş bulunan İspanya, 1782 de Türkiye ile Barış, Dostluk ve Ticaret Andlaşması yapmış ve bununla İspanya uyruklarına Kapitülasyonlar rejiminin bütün ilkeleri tanınmıştır. Bu andlaşma, 1840 da, yeni bir sözleşme ile doğrulanmıştır.

* Fransızca metinde "ottoman". (S.L.M.)

** Fransızca tutanakta "Aragonais', 1924 Türkçe çevirisinde "Dragonyalılar" denilmektedir. (S.L.M.)

"Andlaşmalar iki-taraflı oldukları için, İspanyol Hükümeti, Türk Hükümetince 1914 de, Kapitülasyonlara son verme konusunda alınmış kararı hiç bir vakit tanımamıştır. Bu, İspanyol Hükümetinin, Türkiye'nin haklı kaygılarını göz önünde tutan herhangi bir teklifi – İspanyol çıkarlarına sağlanması gereken güvenceleri de saklı tutarak – incelemeğe hazır olmadığı anlamına gelmemektedir; çünkü, andlaşmalarda herhangi bir değişiklik, ancak, iki ulus arasında yeni bir anlaşmadan sonra yapılabilir.

"Kapitülasyonlara son verilmesini sağlayabilmek için, İngiltere'nin Mısır'da, Fransa'nın Tunus'da va Fas'ın Fransız bölgesinde, İspanya'nın da İspanyol Fas'ında yaptıkları gibi, önce Kapitülasyonlar rejiminden yararlanan ülkelerle yeni sözleşmeler yapılması ve uygarlığın başında giden uluslarda yürürlükte olan hukuk ilkelerini benimsemiş yasalarla yönetilen özel mahkemeler kurulması gerekmektedir.

"Japonya İmparatorluğu, Kapitülasyonlara son verdirmek için, bu yoldan davranmıştır; çünkü, bu konferansdaki Japon Temsilcisi Baron Hayashi'nin – gazetelere göre – Komisyonun ilk genel oturumunda söylediği gibi, eski anlaşmalara son vermek için, Japonya yirmi yıl uğraşmıştır; Baron Hayashi, Türkiye'ye duyduğu – bizim de paylaştığımız – yakınlığa rağmen, bu çeşit güçlüklerin bir günde ortadan kaldırılabileceğini ve andlaşma metinlerinin bir kalem vuruşuyla sona erdirilebileceğini sanmamaktadır.

"Japonya'nın Londra Büyükelçisinin dediği gibi, öteki devletlerin, uyruklarının çıkarlarını savunmaktan başka bir şey yapmamakta oldukları Kapitülasyonlar gibi önemli bir sorun karşısında, Baron Hayashi, daha uzlaşıcı bir tutum göstermesini Türkiye'ye salık vermekle, uygarlık ülküsüne büyük bir hizmette bulunmuştur; çünkü, sözleri, şanlı bir askerlik tarihine, gururlu ve yurtsever bir soyun [ırkın] alınganlıklarına rağmen, andlaşmalara, onlar değiştirilinceye kadar saygı göstermiş olan, güçlü bir İmparatorluğun temsilcisinin sözleridir.

"Yüzyıllardır Türkiye ile barış içinde yaşamakla kalmayarak, Dünya Savaşı sırasında da, Osmanlı Hükümetinin korunmasını kendisine emanet ettiği çıkarlara göz-kulak olmakla, uyruklarına büyük hizmetler yapmış olan İspanya, Kapitülasyonların yerine, kendi uyruklarına gerekli bütün güvenceleri verebilecek bir rejim kurulmadıkça, bunlardan vazgeçemez.

"Bu sonuca ulaşabilmek için, Sèvres Andlaşmasının 136 ncı maddesinde, uzmanların, ilgili tarafsız Devletlerle anlaşarak, Türkiye'de yargı rejiminde değişiklikler hazırlamakla görevlendirilmeleri öngörülmüştü.

"Bu yüzden, geçen Mart içinde Paris'te toplanan Konferans, bir vergi sistemi hazırlamak üzere, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya ve Türkiye temsilcilerinden kurulacak ve tarafsız Devletlerin teknik temsilcilerinin de yardım edeceği bir Komisyonla; hukuk alanıyla ilgili Kapitülasyonlar rejiminin yeniden gözden geçirilmesi yolunda tekliflerde bulunmakla görevli bir başka Komisyon kurulmasını kararlaştırmıştı. Fakat, Sèvres Andlaşması onaylanmamış olduğu için, sözü geçen Komisyonlar kurulamamıştır.

"Bununla birlikte, ilgili tarafsız Devlet sıfatıyla bu Komisyonlarda temsil

edilmesi gerekli bulunan İspanya, Kapitülasyonlar sorunu bu Konferansda bir çözüme bağlanamazsa, bu konuyu ayrıntılarıyla incelemek üzere görevlendirilecek Komisyona katılmayı istemektedir.

"Sayın Başkan, sözlerime son vermeden önce, bu Konferansın Doğu'ya barış getirmesi ve bu barışın da Batı'ya yararlar sağlaması yolunda en içten dileklerimi açıklamama izin vermenizi isteyeceğim."

Hollanda'nın İsviçre'deki Ortaelçisi M. VAN PANHUYS aşağıdaki bildiride bulundu:

"Türkiye'de yabancılara uygulanan rejim, bugüne kadar bütün Devletlerin uyruklarına, tümüyle aynı haklar, aynı ayrıcalıklar ve aynı ödevler sağlayacak biçimde birörneklik ve birbirine bağımlılık niteliğine bürünmüştür. Bundan şu sonuç çıkmaktadır: Söz konusu rejimde yapılacak herhangi bir değişikliğin tepkilerini, her Devlet, kendi çıkarları bakımından duyacaktır. Türkiye'deki yabancıların durum bu Komisyondaki görüşmelerin konusu olduğuna göre, Hollanda Hükümeti, sözü geçen Komisyonda haklarını ve çıkarlarını savunmak ve görüşmeleri izlemek olanağının kendisine verilmiş olmasını büyük bir memnunlukla karşılamaktadır.

"Hollanda'nın Türkiye'deki çıkarları yüzyıllarca eskidir; varlıklarını andlaşmalara borçlu olan Doğu'daki (*Levant*) Hollanda toplulukları pek önemli bir gelişme göstermişlerdir; Hollanda'nın Türkiye'de önemli ticaret ve maliye işletmeleriyle birçok gemicilik işletmeleri vardır.

"Ticaret alanındaki bu mutlu gelişme, Türkiye ile Hollanda arasında her zaman var olmuş çok iyi ilişkiler yüzünden gerçekleşebilmiştir; Hükümetim, bu ilişkileri sürdürmeğe pek isteklidir; yeter ki, Türk* Hükümeti buna imkân vermek istesin.

"Hollanda'nın yapacağı işbirliğinin, bizi uğraştıran sorunun, söz konusu bütün çıkarları bağdaştıracak biçimde bir çözüme bağlanmasına katkıda bulunacağı umudunu açıklarken, Hükümetimin duygularını dile getirdiğim kanısındayım."

Danimarka'nın Bern Ortaelçisi M. D'OLDENBURG aşağıdaki bildiride bulundu:

"Danimarka uyruklarının Türkiye'de hukuksal durumları, ilk kez, XVIII nci yüzyılın ortalarında yapılmış bir andlaşmayla düzenlenmiştir. Bu andlaşma ile kurulan anlaşma, sonradan, iki Hükümet arasında yapılmış sözleşmelerle sürdürülmüştür. Bu karşılıklı andlaşmalar ve sözleşmeler sistemi altında, iki ülke arasında her zaman dostça ilişkiler hüküm sürmüştür; bu sözleşmelerin yorumlanmasında hiç bir zaman önemli bir görüş ayrılığı doğmamıştır.

"Danimarka Hükümeti, Türkiye'de yabancılara uygulanacak rejim konusuyla uğraşan bu Konferansda, kendisine, görüşlerini açıklama olanağının sağlanmış olmasından büyük bir memnunluk duymaktadır.

"Danimarka Hükümeti, bunda, Konferansda Kapitülasyonlar sorununa ilişkin görüşmelerde ve bu konuda alınacak kararlarda, Danimarka'nın haklarının ve çıkarlarının göz önünde tutulacağı duygusunu veren bir işaret görmektedir.

* Fransızca tutanakta "Ottoman". (S.L.M.)

"Danimarka Kırallığı Hükümeti, bu uluslararası sorun üzerinde somut tekliflerde bulunmasının gerekli olduğunu sanmamaktadır; fakat yukarıda belirtilen sıfatları göz önünde tutularak, Türkiye'de yabancıların hukuksal durumları sorununu incelemek üzere kurulabilecek olan Komisyonlarda ya da uluslararası başka örgütlerde, kendisine de bir yer ayrılacağını ummak istemektedir."

Norveç'in Roma'daki Ortaelçisi M. İRGENS aşağıdaki bildiride bulundu:

"Sayın Başkan,

"Her şeyden önce, Hükümetimin, bu Konferansa görüşünü bildirmek fırsatını bulmuş olmasından ötürü, teşekkürlerimi sunmak isterim.

"Norveç Hükümetinin, çoktan beri, ekonomik bakımdan olduğu kadar hukuksal durumları bakımından da, Norveç uyrukları için Türkiye'de var olan güvencelerin sürdürülmesi konusunda, öteki Devletlerle ortak bir çıkarı bulunmaktadır. Bu güvenceler, yapılageliş [teamül] hukuku dışında, Kapitülasyonlar sistemine dayanmaktadır.

"Bu sistem altında, iki ülke arasındaki ilişkiler, her zaman, iyi ve dostça olmuştur; bildiğime göre, önemli hiç bir anlaşmazlık, hiç bir zaman çıkmamıştır.

"Norveç Hükümeti, Kapitülasyonların tek-taraflı bir davranışla sona erdirilmesini tanımayacağını, daha önce 1914 de, ortaya çıkmış bir fırsattan yararlanarak, Osmanlı Hükümetine bildirmişti.

"Norveç, özellikle Akdeniz'de, Boğazlar'da ve Karadeniz'de önemli gemiciliği yüzünden, bu sorunla çok yakından ilgili olduğu için, Hükümetim, bu Konferansda görüşlerinin dinlenmesini büyük bir memnunlukla karşılamaktadır.

"Konferans çalışmalarının, Norveç ile Türkiye arasında, çok şükür, var olagelen, ticaret ve gemicilik konusundaki iyi ilişkileri daha da geliştirecek biçimde bir sonuca varması isteğini açıklamak cesaretinde bulunacağım."

İsveç'in La Haye'deki Ortaelçisi M. D'ADLERCREUTZ aşağıdaki bildiride bulundu:

"İsveç Hükümeti adına, Çağıran Devletlerin, Türkiye'de yabancılara uygulanacak rejim sorununa ilişkin olarak bu Konferansda, Hükümetimin isteği üzerine, görüşünü açıklamak fırsatını vermiş olmalarından Hükümetimin duyduğu büyük memnunluğu açıklamak isterim. İsveç'in, savaşa katılmamış olduğu için, barış görüşmelerine katılması da söz konusu olamazdı; ancak, görüşmeler sonunda yapılacak andlaşmaların da İsveç için bağlayıcı olması söz konusu olamaz ve bu anlaşmalar İsveç'in haklarını çiğneyemez. Öte yandan, İsveç, yapılacak Barış Andlaşmasına, Türkiye'deki yabancıların durumuna ilişkin olarak konulacak hükümlere kayıtsız kalamaz; çünkü, bu konuya ilişkin pek çok andlaşmadan tek bir rejim doğmuş bulunmaktadır; ve çünkü, Barış Andlaşmasına, bu konuda yeni andlaşmalar eklenecekse, bu yeni düzenlemenin, Türkiye ile savaşa katılmamış ülkeler arasında yapılacak anlaşmalara örneklik etmesi de yerinde olacaktır. Türkiye ile her zaman en iyi ilişkiler içinde bulunmuş olan İsveç Hükümeti, kendi bakımından, bu ilişkilerin sürdürülmesi konusunda Türkiye'nin iyi niyetinden şüphe edemez; İsviçre Hükümeti, bir temsilci göndermekle mutluluk duyduğu bu görüşmelerin günümüz koşullarına ve gereklerine uygun, memnun edici bir sonuca ulaşmasını yürekten ummaktadır."

Başkanca, Türk Hükümetinin görüşünü belirtmeğe çağrılan VELİ BEY, Hükümetinin, uluslararası kamusal ya da özel ortak hukuk ilkelerine uygun düşecek andlaşmalar yapmağa hazır olmakla birlikte, bu ortak hukuka uygun düşmeyen herhangi bir hükmün kendisi için kabul edilmez olduğunu söyledi.

Sir HORACE RUMBOLD, kendilerine birtakım sorular yöneltilmesini kabul edip etmediklerini, Türk Temsilcilerine sordu.

VELİ BEY, yazılı bir cevapta görüşlerin belirtme hakkını saklı tutarak, ilke üzerinde görüşlerini açıklamağı kabul ettiğini söyledi.

Gerçek kişilerin yerleşme hakkı.

Sir HORACE RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinden, aşağıdaki ilkeleri kabul edip etmediğini bildirmesi ricasında bulundu:

1. Bütün Türkiye ülkesinde, Müttefik Devletlerin uyrukları, kişileri ve malları bakımından, Devletler hukuku uyarınca kabul ve işlem göreceklerdir. Söz konusu uyruklar, kişileri, malları, hakları ve çıkarları bakımından, tam ve sürekli bir korumadan yararlanacaklar ve böylece, kanunlara ve kolluk [polis] düzenlerine uygun davranmak şartıyla, Türk uyruklarının uymak zorunda bırakılmadıkları herhangi bir vergi, resim, harç ya da kısıtlamayla bağlı tutulmaksızın, Türkiye'ye gidip gelebilecekler ve orada oturabileceklerdir.

2. Türkiye'de bir konul [ikametgâh] edinmek ya da bir iş kurmak için, Müttefik Devletlerin uyrukları, hangi uyrukluktan olduklarını gösteren ve herbirinin Türkiye'deki Büyükelçilikleri, Ortaelçilikleri, Konsoloslukları ya da Yardımcı-konsolosluklarınca verilecek bir belge ya da kütüğe yazılma belgesi taşımaları gerekir.

3. Türkiye'de, Müttefik Devletler uyruklarının, her çeşit taşınır ve taşınmaz mal edinmeğe, bunları mülkiyetlerinde tutmağa ya da başkasına geçirmeğe hakları olacaktır; özellikle, bu malları satış, değiş-tokuş, bağış, vasiyet ya da başka her türlü biçimde kullanabilecekleri gibi, bu mallara miras, bağış ya da vasiyet yoluyla mirasçı olabileceklerdir.

Müttefik Devletlerin uyrukları, Türkiye'de, Türk uyruklarına izin verilen her çeşit ticaret, meslek, endüstri ya da işletme ile uğraşabileceklerdir.

Bu işlerden herhangi biriyle uğraşırken, Müttefik Devletler uyruklarına, Türk uyruklarına uygulanandan başka ya da daha ağır hiç bir vergi, resim, yüküm ve kısıtlama uygulanmayacaktır.

4. Türkiye'de Müttefik Devletlerin uyrukları askerlik hizmeti kanunlarına bağlı olmayacaklardır; söz konusu uyruklar, askerlik hizmeti yerine sayılacak her çeşit zorunlu hizmet ya da yükümlerden olduğu gibi, savaş amaçlarıyla konulmuş zoralımlardan, zorunlu borçlanmalardan, parasal ya da başka yoldan katkılarda bulunmaktan, vergi ve resimlerden bağışık olacaklardır.

Kamu yararına olduğu kanunla ve açıkça tanınmış olmadıkça ve bu durumda da kendilerine adaletli ve önceden [peşin] bir zarar-giderim ödenmedikçe, söz konusu uyrukların malları kamulaştırılmayacak ya da bu uyruklar, geçici bir süre için bile, mallarından yararlanma haklarından yoksun bırakılmayacaklardır.

5. Türkiye'de, bir kanun hükmüne dayanılarak ya da ahlâk, sağlık ve dilencilik kolluğuna [zabıtası] ilişkin kanunlar ve yönetmelikler uyarınca, yurtdışı edilecek

Müttefik Devletler uyrukları ve bunların aileleri, yerli halkından oldukları ve haklarını saklı tutmuş bulundukları ülkelerce her vakit kabul edileceklerdir.

Yurtdışı edilmiş kimselerin varış yerlerine kadar taşınmaları, sağlık ve insanlık koşullarına uygun olarak, Türk Hükümetince yapılacak, bunun için gerekli harcamalar da bu Hükümetçe karşılanacaktır."

Bu çeşit sorunlara karşı, VELİ BEY, Türk Hükümetinin, bu ilkeleri, ortak hukuk ilkelerine uygun bulundukları ölçüde, kabul ettiğini söyledi.

Tüzel kişilerin yerleşme hakkı.

Sir HORACE RUMBOLD, bunun üzerine, tüzel kişilerin yerleşme hakkına ilişkin olan ikinci Kesime geçti:

6. Sigorta ortaklıklarını da [şirketlerini de] içine almak üzere, Müttefik Devletlerden herhangi birinin ülkesinde kurulmuş olan ya da bu ülkelerde yasalara uygun olarak tanınmış, genel olarak bütün tüzel kişileri kapsamak üzere, bütün ticaret, endüstri ve maliye ortaklıkları, Türkiye'de söz konusu Devletlerin uyruklarıyla her bakımdan aynı haklardan yararlanacaklardır. Bunların kuruluşlarına, hukuksal yeteneklerine ve Türkiye'de mahkemelerde taraf olma haklarına ilişkin olarak, her bakımdan, söz konusu ortaklıklar, Türkiye'deki işlemleri açısından bu ülkede yürürlükteki kanunların hükümlerine bağlı olmakla birlikte, kendi ulusal kanunlarına göre işlem göreceklerdir; bu bakımdan, söz konusu ortaklıklar, her zaman, kendilerine benzer Türk ya da yabancı ortaklıklara tanınmış aynı haklardan yararlanacaklardır."

VELİ BEY, bu ilkeleri kabul ettiğini, fakat yazılı cevabında ayrıntılara ilişkin olarak çekinceler [ihtirazî kayıtlar] öne süreceğini söyledi.

Sir HORACE RUMBOLD, ayrıntılara ilişkin konularda, örneğin Türkiye'de yerleşmiş ortaklıkların defterlerini tutarken kullanmak zorunda olacakları dil konusunda, Müttefiklerin de çekinceleri bulunduğunu belirtti.

VELİ BEY, bu özel nokta üzerinde, kanunlar uyarınca denetimin Türk Hükümetine bırakılması ve ortaklıkların yerel [mahallî] kanuna uymaları gerektiği karşılığını verdi.

M. BARGETON'un bir görüş öne sürmesi üzerine, VELİ BEY, ortaklıkların iç ilişkileriyle dış ilişkileri arasında bir ayırım yapmak gerektiğini söyledi. İç ilişkilerden olan muhasebe işleri ulusal dilde yürütülebilir; oysa, dışla olan ilişkilerde ve demiryolu tarifeleri ya da sigorta senetleri gibi resmî yayınlarda, Türkçe kullanılmak gerekir.

M. RYAN bu ayrımı eleştirdi. Gerçekten, bir ortaklıkla Hükümet arasındaki doğrudan ilişkilerde, Hükümetin birtakım hakları olması doğaldır; fakat, ortaklıkla halk arasındaki ilişkiler üzerinde bir denetimde bulunulmasından söz edilirken, Türk Temsilci Heyeti, bu tezi savunmakla çok ileri gider görünmekdedir.

M. CİAMARRA, soru çizelgesinin kapsadığı tekliflerin, Müttefikleri, ancak bu teklifler tümüyle bir bütün olarak kabul edilirse bağlıyabileceğini belirtti. Ortaklıklara ilişkin hükümlere gelince, teklif olunacak değişiklikler, her halde, soru çizelgesinde açıklanan, Devletler arasında eşitlik ilkesiyle, Devletler hukukuna saygı gösterme ilkesini ortadan kaldırmaya yönelmemesi gerekir.

VELİ BEY, Türk Temsilci Heyetinin iyi niyetini ve yakıştırılmak istendiği gibi "çok ileri gitmek" istememekte olduğunu belirtti. Türk Hükümeti, Devletler hukukunun her yanda kabul edilmiş ilkeleri dışında hiç bir şey istememektedir.

BAŞKAN, Türk Temsilci Heyetinden, görüşünü yazılı olarak açıklığa kavuşturmasını istedi.

VELİ BEY kabul etti.

Türkiye'de kurulmuş okullarda kullanılacak dil sorunu üzerinde bir tartışmaya girişildi.

M. DWİGHT ve M. BARGETON, okullar sorununun ayrıca ele alınması gerektiği görüşünde bulundular.

M. DWİGHT, Hükümetinin bu konuda, ileride bir bildiride bulunma hakkını saklı tuttuğunu söyledi.

Alt-komisyon, M. Dwight'ın ve M. Bargeton'un görüşlerine katılarak, okullar sorununu daha ileri bir tarihe erteledi ve yabancıların kişisel durumu [kişi halleri, *statut personnel*] konusunun incelenmesine geçildi.

BAŞKAN'ın sorusu üzerine, VELİ BEY, bu sorunla ilgili olarak, Türk Temsilci Heyetinin cevabını yazılı olarak bildireceğini söyledi.

Yabancıların kişisel durumu.

M. BARGETON, yabancıların kişisel durumuna ilişkin sorunların hangi mahkemelerde çözümleneceğini sordu. Türkiye'de bu sorunlar için ancak dinsel mahkemeler [Şeriat mahkemeleri] vardır ve kişisel durumla ilgili kanunların Şeriat mahkemelerince yorumlanması olur şey değildir.

VELİ BEY, Türk mahkemelerini, Batı'da bunlara ilişkin olarak yaygın olabilecek önyargılara karşı savundu. Türkiye'de yalnız dinsel mahkemelerden başka bir şey yok değildir; mahkemeler, dinsel nitelikte olmayan (*laïqute*) kanunlar uyarınca da hüküm verebilirler.

M. RYAN. Şeriat yasasının yabancılara uygulanmasının imkânsızlığını belirtti; bir dinsel yargıç için, yabancı metinleri yorumlarken bile, göz önünde tutmağa alışageldiği dinsel ilkelerden esinlenmemesinin çok güç olacağını söyledi.

VELİ BEY, M. Ryan'a kendi sözleri üzerinde bir yanlış anlama olduğunu, yabancıların kişisel durumlarına [kişi hallerine, *statut personnel*] ilişkin sorunların tümüyle Şeriat mahkemelerinin yargı yetkisi dışında kalacağını belirtti. Bu gibi sorunlara, hiçbir dinsel niteliği olmayan, bütün güvenliği verecek ve üstelik yabancı kanunları uygulayacak olan, Türk mahkemeleri bakacaklardır.

M. BARGETON, Şeriat mahkemesinin bir ortak hukuk mahkemesi ve Veli Bey'in sözünü ettiği hukuk mahkemesinin ise, tersine, kural-dışı (olağanüstü) bir mahkeme olup olmadığı konusunda Veli Bey'le kısa bir tartışmadan sonra, yabancılar için özel bir rejimin gerekli olduğunu belirtti.

M. CİAMARRA, İslâm uygarlığı ile Batı uygarlığı arasındaki ayrılıkların çok derin olduğunu ve bunların bir kanun ya da bir andlaşma ile doldurulamayacağını söyledi. Türkiye, Müslüman uyrukları için kişisel durumun Şeriat mahkemelerince çözüme bağlanmasını, oysa, Müslüman-olmayan uyrukların, örneğin Hahamlık mahkemeleri (*tribunaux rabbiques*) gibi, özel mahkemelerin yargı yetkisine bağlı

olmasını kabul etmiş bulunmaktadır. M. CİAMARRA, öte yandan, Türkiye'nin yabancı bir ülkede bulunan Müslümanlara, her türlü ortak hukuk dışında, yalnız Şeriat yasasının ve Şeriat mahkemelerinin yargı yetkisinin uygulanması yolundaki Devletler hukuku ilkesini her zaman savunmuş olduğunu hatırlattı. Nitekim, bugün Müslümanların oturmakta oldukları koruma altındaki ülkeleri (*pays de protectorat*) ve sömürgeleri yöneten Büyük Devletler, buralarda, kişisel durum sorunlarının çözümünü hiç bir vakit ulusal mahkemelere bırakmamışlardır; her zaman, bu sorunların dinsel mahkemelere bırakılması görüşünde olmuşlardır. Bugün *mandat* rejimi altındaki ülkelerde de durum böyledir. Bu koşullar içinde, yargıçların, yabancılara ulusal kanunları uygulayacaklarını söylemek, Devletler hukuku dışına çıkmak ve yabancılara, Türkiye'de, Türk uyruklarından daha az elverişli bir durum yaratmak istemek anlamına gelmektedir. Bu da, Türk Temsilci Heyetinin sık sık sözünü ettiği, Devletler hukukunun genel ilkelerinden sapma olacaktır.

VELİ BEY, bu konuda güvenceler vermeğe hazır olduğunu, fakat, yalnız, ülkesinin hukuk açısından bağımsızlığını korumak istediğini söyledi.

M. RYAN, Türkiye'deki yabancıların kişisel durumlarına ilişkin sorunlarda tek çözüm yolunun, bunlara yalnız ulusal kanunları uygulamak değil, fakat bu kanunların uygulanmasını da ulusal yargıçlara bırakmak olacağını belirtti; bundan sonra, bu ilke üzerinde Müttefik Temsilci Heyetlerince hazırlanmış bir formülü okudu:

7. Aile hukuku ve kişisel durum [kişi halleri] konularında başka bir deyimle, evlenme ve aile birliği, babalık ve çocukluk [evlâtlık] bağına, evlât edinme, kişisel yetenek [ehliyet], korumanlık [vasilik] görmenlik [kayyımlık], kısıtlama konularına ilişkin bütün sorunlarda, taraflar hangi ülkenin uyruğu iseler, o Devletin ulusal mahkemeleri ya da yetkili ulusal başka makamları yetkili olacaklardır.

"Müttefik Devletler uyruklarının, mirasın geçişine ve bölüşülmesine ve söz konusu Devletler uyruklarından hayatta olanlar arasında ya da ölüme bağlı vasiyetlere ve bağışlara ilişkin her türlü sorunlarda, ölenin ya da vasiyette bulunan kimse hangi Devletin uyrukluğunda ise, o ülkenin ulusal mahkemeleri ya da yetkili başka makamları yetkili olacaklardır."

VELİ BEY, gelecek oturumda cevap verme hakkını saklı tuttu.

Oturuma saat 13.00 de son verildi.

(2) SAYILI TUTANAK

9 ARALIK 1922 CUMARTESİ OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 11.00 de, Sir Horace Rumbold'un başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. DWİGHT, HECK (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, MALKİN (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. LAPORTE, BARGETON, FROMAGEOT (*Fransa*); MM. CACLAMANOS, THEOTOKAS (*Yunanistan*); MM. CIAMARRA, GALLİ, SALEM (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, TANİ (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); MM. SPALAİKOVİTCH, ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); VELİ BEY, NUSRET BEY, TAHİR BEY (*Türkiye*); MM. Baron MONCHEUR, DAUGE, PATERNOTTE (*Belçika*); M. D'OLDENBURG (*Danimarka*); MM. DE REYNOSO, DE LA CUADRA (İspanya); M. İRGENS (*Norveç*); M. Jonckheer VAN PANHUYS, MM. KRAMERS, BAUD (*Hollanda*); MM. D'ADLERCREUTZ, Dr. KOLMODİN (*İsveç*);

Sekreterler: M. TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*); M. İNDELLİ (*İtalya*); AHMED CEVAD BEY (*Türkiye*).

Tercüman: M. ZANCHİ (*İtalya*).

Yabancıların yerleşmesi.

BAŞKAN, son oturumda Çağıran Devletlerce kaleme alınmış bir soru çizelgesinin, Türk Temsilci Heyetine bildirilmiş olduğunu hatırlattı ve Alt-komisyondaki bu Heyet temsilcilerinin bu sorulara cevap vermeğe hazır olup olmadıklarını sordu.

Türk karşı-tasarısı.

VELİ BEY aşağıdaki bildiriyi okudu:

"İkinci Komisyonun Birinci Alt-komisyonundaki Türk Temsilci Heyeti, bundan önceki oturumda kendisine bildirilmiş olan tasarıda yapılmasını zorundu saydığı değişiklikleri aşağıdaki gibi sunmakla onur duyar:

"1. Bütün Türkiye ülkesinde, Müttefik Devletler uyrukları, kişileri ve malları

bakımından, Devletler hukuku uyarınca kabul ya da işlem göreceklerdir. Söz konusu uyruklar, kişileri, malları, hakları ve çıkarları bakımından Türkiye'de tam ve sürekli bir korunmadan yararlanacaklardır. Bu uyruklar, ülkede yürürlükte olan kanunlara, kararnamelere, emirnamelere ve yönetmeliklere uygun davranmak şartıyla, Türk uyruklarının uymak zorunda olmadıkları herhangi bir vergi, resim ve yükümle bağlı tutulmaksızın, Türkiye'ye gidip gelebilecekler ve orada oturabileceklerdir.

"Türkiye, dıştan gelecek göçü düzenleme hakkını saklı tutmaktadır.

"2. Birinci Madde hükümlerini öne sürebilmek için, Müttefik Devletler uyrukları, hangi Devletin uyruğu olduklarını göstermek üzere, Türkiye'deki Büyükelçilikleri, Ortaelçilikleri, Konsoloslukları ya da Yardımcı-konsolosluklarınca verilmiş bir kimlik belgesi ya da kütüğe yazılma belgesi taşımak zorunda olacaklardır. Bununla birlikte, yukarıda belirtilen belgeler, itiraza uğrayan bir uyrukluk konusunda kesin bir kanıt değerinde sayılmayacaktır.

"3. Türkiye'de, Müttefik Devletler uyruklarının her çeşit taşınır ve taşınmaz mal edinmeğe, bunları mülkiyetlerinde tutmağa ya da başkasına geçirmeğe hakları olacaktır; özellikle, bu malları satış, bağış, değiş-tokuş, vasiyet, ya da başka her türlü biçimde kullanabilecekleri gibi, bu mallara miras ya da vasiyet yoluyla mirasçı olabileceklerdir.

"Köylerde toprak edinimi yalnız Türk uyruklarının hakkıdır.

"Müttefik Devletlerin uyrukları, Türkiye'de, Devlet ya da Türk uyrukları için saklı tutulmuşlar dışında ve ülkenin kanun ve düzenlerine uymak şartıyla, her çeşit ticaret, meslek, sanat (endüstri) ve işletme ile uğraşabileceklerdir.

"Bu durumlardan hiç birinde, bunlara, ençok gözetilen ulus (*la nation la plus favorisée*) uyruklarına uygulanandan başka ya da daha ağır hiç bir vergi, resim ya da yüküm uygulanmayacaktır.

"4. Türkiye'de, Müttefik Devletler uyrukları, askerlik hizmeti kanunlarına bağlı olmayacaklardır; söz konusu uyruklar, askerlik hizmeti yerine sayılacak her çeşit zorunlu hizmet, her çeşit yüküm ya da parasal katkılardan bağışık tutulacaklardır.

"Zorunlu borçlanma (*emprunt forcé*), zoralım (*réquisition*) ve savaş amacıyla alınmış her çeşit paraca yükümler konusunda, Müttefik Devletler uyruklarına, Türk uyruklarına uygulanan aynı hükümler uygulanacaktır.

"Kamu yararına olduğu kanunca tanınmış bir neden bulunmadıkça ve bu durumda da adaletli ve önceden [peşin] bir zarar-giderim ödenmedikçe, söz konusu uyrukların malları kamulaştırılamayacak, ya da bu uyruklar, geçici bir süre için bile, mallarından yararlanma haklarından yoksun bırakılamayacaklardır.

"5. Türkiye'de Müttefik Devletler uyruklarından gerek bir yasa hükmü üzerine, gerek Türk Devletlerinin iç ya da dış güvenliğine dayanan nedenlerle, ya da ahlâk, sağlık ve dilencilik kolluğuna [zabıtasına] ilişkin kanunlar ve yönetmelikler uyarınca yurtdışı edilecek olanlar ve bunların aileleri, uyruğu oldukları Devletçe her zaman kabul edileceklerdir.

"Yurtdışı edilmiş kimselerin varış yerlerine kadar taşınmaları, sağlık ve insanlık koşullarına uygun olarak, Türk Hükümetince yapılacak, bunun için gerekli harcamalar da bu Hükümetçe karşılanacaktır.

"6. Sigorta ortaklıklarını da kapsamak üzere, Müttefik Devletlerden herhangi birinin ülkesinde kurulmuş olan ya da bu ülkelerde yasalara uygun olarak tanınmış ticaret, endüstri ya da maliye ortaklıkları [şirketleri] Türkiye'de tanınacaktır; bunların yetenekleri ve mahkemelerde taraf olabilme yetkileri, ulusal kanunlara göre saptanacaktır. Bunların kuruluşlarına, işlemlerine ve ulusal kanunları uyarınca kendilerine tanınmış olan hakların kullanılmasına ilişkin sorunlarda ise, bu ortaklıklar Türk kanunlarının hükümlerine bağlı olacaklardır.

"7. Kişisel durum [kişi halleri, *statut personnel*] konularında, başka bir deyimle evlenme, babalık ve çocukluk [evlâtlık] bağı, evlâtedinme, kişisel yetenek, erginlik, korunmalık [vasilik], görmenlik [kayyumluk], kısıtlama [hacir] konularına ilişkin bütün sorunlarla, genel olarak Müttefik Devletler uyruklarının aile hukukuna ilişkin sorunlarda, yalnız ulusal mahkemeleri ya da yetkili başka makamları yetkili olacaklardır.

"Bu hükümler, Türk mahkemelerinin, tarafların ulusal kanunları uyarınca, bu fıkrada belirtilen konulara ilişkin sorunları karara bağlamalarına engel olmayacaktır.

"Böyle olursa, kişisel durumlara ilişkin olarak verilmiş kararlar, ancak taraflar için ve hükme bağlanmış dâvayla ilgili olarak kesin hüküm gücünde olacaktır.

"Taşınır mallara ilişkin dâvalarda, mirasçılık sıfatına ya da vasiyete ve miras hakkıyla mirasın bölüşülmesine ilişkin bütün sorunlar, ölenin uyruğu bulunduğu Devletin mahkemeleri ya da yetkili öteki makamlarınca, bu ülkenin ulusal kanunlarına uygun olarak karara bağlanacaktır.

"Taşınmaz mallara ilişkin dâvalarda, mirasçılık sıfatına ya da vasiyete ve mirasın bölüşülmesine ilişkin bütün sorunlar, yalnız, bu malların bulunduğu ülke mahkemelerince ya da yetkili öteki makamlarca, bu ülkenin kanunlarına uygun olarak karara bağlanacaktır.

"Yukarıda anılan bütün hükümler, karşıklı olma [mütekabiliyet] şartıyla uygulanacaktır."

BAŞKAN, Türk Temsilcisinden, Alt-komisyonun maddelerin görüşülmesine geçebilmesi için, bildirisindeki maddeleri teker teker okumasını rica etti.

VELİ BEY 1 nci maddeyi okudu.

BAŞKAN, bu maddeyi iyi anlamışsa, yabancılara Türkiye ülkesinde tanınan özgürlüğün artık tam olmadığını belirtti. Öte yandan, göçmen kabulüyle ilgili Türk niyetlerini belirlemesini Veli Bey'den istedi.

VELİ BEY, Türk Hükümetinin, yerleşik bir topluluk (*colonisation*) anlamına gelecek olan, toptan göç olanağını önlemek istediğini söyledi.

Sir Horace RUMBOLD ve M. BARGETON da, "ülkede yürürlükte olan kanunlara, kararnamelere, emirnamelere ve yönetmenliklere uygun davranmak şartıyla" cümlesinin, Türk ülkesine girmek isteyen kimselere, İngiltere ve Fransa'da bulunmayan kısıtlamalar uygulanması olanağını öngörmeğe elverişli olduğunu söylediler; Türk teklifi kabul edilirse, artık karşılıklı olma [mütekabiliyet] ortadan kalkacaktır.

VELİ BEY, yabancıların bir ülkede oturmalarının her yerde bir düzene bağlanmış olduğunu, Türk Hükümetinin de, birtakım tehlikeli yabancıların ülkesine girişini yasaklamak istediğini belirtti.

M. BARGETON, yabancıların oturmakta oldukları ülkenin kanunlarına bağlı olmalarının doğal olduğunu kabul etmekle birlikte, ülkeye girişlerinin yasaklanabilmesinin kabul edilmez olduğunu söyledi.

Türk Temsilci Heyetine, her yabancıyı gerçekten kabul edilmez ve istenmez saymak mı gerektiğini sordu.

VELİ BEY, Türk makamlarının bu düşünüşte olmadığını söyledi; fakat, Türkiye'de zaten dilencilere ve başıboş gezenlere olduğu gibi, güvenliği ve düzeni bozma eğiliminde olan kimselere de, ülkeye girişi yasaklayan düzenlemeler bulunduğunu söyledi.

M. CİAMARRA, az önce, Türk Temsilci Heyetinin, bu sorunu zaten düzenlemekte bulunan iç (ulusal) kanunları belirtmiş olduğunu söyledi; fakat bu kanunlar, eski Kapitülasyonlar rejimine göre, Avrupa Devletlerince uygun görülmesi gerekirken böyle yapılmamış olması yüzünden, yabancılara uygulanamazlar. Böyle olunca, Türk Temsilci Heyetinin, Devletlerce öne sürülmüş isteklere karşı, Türkiye'de bir kanunun var olduğunu öne her sürüşünde, daha önce bu kanunun Devletlerce kabul edilmiş olduğunu da ispatlaması gerekecektir.

VELİ BEY, buraya geçmişi yargılamak üzere değil, gelecek için dostça bir anlaşma temelleri hazırlamak amacıyla gelmiş olduğunu bildirdi. Türk kanunları tartışma konusu yapılamaz. Devletlerin Temsilcileri, Türk Temsilci Heyetince öne sürülen tekliflerin ortak Devletler hukuku bakımından birtakım aşırılıklar kapsadığını gerçekten ispatlarlarsa, Türk Temsilci Heyeti bunları değiştirmeğe hazır bulunacaktır. Türkiye'nin istediği kısıtlamalar başka yerlerde de uygulanmaktadır. Türkiye'nin teklif ettiği kısıtlamaların kötü niyete dayandığı ispatlanırsa, Türkiye bunları değiştirecektir.

Sir HORACE RUMBOLD, bu kısıtlamaların, yabancılara karşı, hiç olmazsa bir güvensizlik izlenimi vermekte olduğunu belirtti.

M. BARGETON, 1 nci maddeye "ülkeye girebilmek ve orada yerleşmek bakımından tam bir özgürlükleri olacaktır" sözlerinin eklenmesini teklif etti.

VELİ BEY, özgürlüğün düzenlenmesi gerektiği cevabını verdi.

M. CİAMARRA, yürürlükteki Türk kanunlarını, burada, Türk Temsilci Heyetinin kendisinin öne sürmüş olduğunu söyledi. Böyle olunca, sorun daha da ağırlaşmaktadır. Türk Temsilci Heyetinin niyeti, Avrupa'dan gelecek bir göçü, eleyerek düzenlemek değil, fakat daha çok, oturumun başında da bildirdiği gibi, büyük sayıda ve toptan bir göçü yasaklamaktır. M. CİAMARRA, Türk Temsilci Heyetini, Türkiye'nin Avrupa'dan gelecek bu göçe karşı, koymak istediği kısıtlamaların neler olduğunu belirlemeğe çaırdı. Öyle ki, sonradan, Türk* kanunları için, Lausanne'da yapılacak Andlaşmanın kapsamını hiçe indirme olanağı bulunmasın.

M. RYAN, Türklerce teklif edilen formülün, öngörülen durumlar için çok geniş olduğunu belirtti.

VELİ BEY, Türk Devletinin güvenliğine ilişkin kısıtlamalardan başkasını elde tutmak istemediğini söyledi. Fakat, M. Ciamarra'ya da cevap vermeği gerekli

* Fransızca metinde "ottoman", (S.L.M.)

gördü: Devletlerin temsilcileri, burada, Kapitülasyonlara son verilmesi sonucu olarak yapılacak andlaşmaların temellerini hazırlamak için toplanmışlarsa, VELİ BEY, artık, "kapitülasyonlar" sözcüğünü duymak istememektedir. Öte yandan, Türk Temsilci Heyeti, en büyük bir iyi niyetten esinlenmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyeti en iyi duygulardan esinlenmekte olduğuna göre, bunları, herkesi memnun bırakacak formüllerin kaleme alınışına uygulamasının da istenir bir şey olduğunu söyledi. Gerçekten, gelecekte, şimdiki Hükümetin esinlenmekte olduğu iyi niyeti taşımayan bir Türk Hükümeti karşısında kalmak mümkün olabilir. Bu yüzden de kesin resmî metinler gereklidir.

VELİ BEY, kullanılacak formülü görüşmeye hazır olduğunu söyledi.

VELİ BEY 2 nci maddeyi okudu.

Sir Horace RUMBOLD ve M. BARGETON, Türk Temsilcilerinin bir elçilik ya da konsolosluk görevlisince verilecek uyrukluk belgelerine ilişkin olarak gösterir gibi oldukları kuşkuları protesto ettiler.

VELİ BEY kimseyi kırmak istemediğini söyledi; fakat Türk nüfus kütüklerinin verileriyle, yabancı bir elçilik ya da konsolosluk görevlisinin verdiği belge arasında bir yasalar çatışması başgösterirse, bu belgenin kazanılmış [muktesep] bir hak sayılmaması gerektiğini söyledi.

BAŞKAN, burada, bir kaleme alış sorununun söz konusu olduğunu ve herkesi memnun bırakacak bir formülün bulunabileceğini söyledi.

VELİ BEY 3 ncü maddeyi okudu.

Sir Horace RUMBOLD, İngiltere'de, eski-düşman Devletlerin uyruklarının köylerde taşınmaz mal edinmeleri hakkı beş yıl süreyle kaldırılmışsa da, bu hakka başka hiç bir kısıtlama getirilmemiş olduğunu söyledi. Türk tasarısı, İngiliz yasalarından çok daha serttir.

VELİ BEY, tekliflerini Devletler hukuku ilkelerine dayandırdığını söyledi; örnek olarak, 13 Ekim 1879 tarihli Romanya kanunu ile, 1884 e kadar İngiltere'de yürürlükte olan yasaları ve Norveç yasalarını belirtti.

Sir Horace RUMBOLD, M. CONTZESCO, VELİ BEY, M. DWİGHT ve M. İRGENS arasında, özellikle ormanlara, çağlayanlara, v.b. ilişkin olarak verilmiş ayrıcalıklar [imtiyazlar] konusunda, Amerika Birleşik Devletlerinin kimi Eyaletleri ile Norveç ve Romanya dışında hiç bir yerde, yabancıların köylerde taşınmaz mal edinmelerine ilişkin kısıtlamalar bulunmadığını ispatlamaya yönelmiş bir tartışma oldu. BAŞKAN, Türk Temsilci Heyetinin, bu konuda karşılıklı olma [mütekabiliyet] ilkesini kabul etmesinde direndi.

BAŞKAN, Türk Temsilcilerine, "Devlet ya da Türk uyrukları için saklı tutulmuşlar dışında" sözlerinden ne anlaşılması gerektiğini sordu. VELİ BEY, birtakım mesleklerin (doktorluk, avukatlık) hemen hemen her yerde yalnız uyruklar için saklı tutulmuş bulunduğunu söyledi. Yoksul sosyal sınıfların geçimini sağlayan meslekler (mavunacılık, gemi yükleyiciliği) ile, birtakım perakende satıcılıklar (Fransa'da tütün-sigara satıcılığı gibi), ekonomik nedenlerle birtakım mesleklerde çalışılması da yalnız yurttaşlar [uyruklar] için saklı bulundurulmak gerekir.

Doktorluğun serbestçe yapılması konusunda bir tartışmaya girişildi. M.

BARGETON, savaş sırasında bile, bir Türk doktorunun Fransa'da mesleğini yapabildiğini hatırlattı.

VELİ BEY, Türkiye'nin yabancıları kabule her zaman hazır olmakla birlikte, yurttaşlarını desteklemesinin ve kendi doktorlarına yardımda bulunmasının da gerekli olduğu cevabını verdi.

M. RYAN, yabancı doktorların, Türkiye'de, Avrupa'lı halk topluluklarıyla Türklerin kendilerine de yapmakta oldukları hizmetleri hatırlattı; Devletler, bu doktorların ne olacakları konusuna ilgisizlik gösteremezler ve basit bir uyrukluk temelinden başka bir şeye dayanmayan bu farklı davranışa karşı çıkmak zorundadırlar. Öte yandan, gemicilerle yükleyicilerin [hamalların] ayrıcalığına ilişkin olarak da, İngiltere'nin, tümüyle karşı bulunduğunu bildirdi.

Baron MONCHEUR, Türk Temsilcisinin, mühendislik mesleğini yalnız Türk uyrukları için saklı tutmak niyetinde olup olmadığını sordu.

VELİ BEY, ilkeleri koymakla yetindiğini söyledi.

M. GALLİ, birtakım meslekleri yapan kimselerin kazanılmış [muktesep] haklarına saygı göstermeyi kabul edip etmediğini Türk Temsilci heyetine sordu. 25 Şubat 1915 tarihli bir kanun vardır ki, bunun hükümlerine göre, avukatlık, mühendislik, eczacılık mesleklerini yapan yabancıların kazanılmış hakları, İmparatorluk kanunlarına ve yönetmenlikce aykırı olmamak şartıyla, saklı bulunmaktadır.

VELİ BEY, ilke olarak, ülkesinin, kazanılmış haklara saygı göstereceğini söyledi.

M. BARGETON, Fransa'da Türk uyruklarına tanınmış olan bir rejimin ve kolaylıkların Fransız uyruklarından esirgendiğini görmenin mümkün olamayacağı kanısında olduğunu açıkladı ve tasarının, aşağıdaki formülü kullanarak, değiştirilmesini teklif etti: "bu yabancıların uyruğu bulundukları ülkelerde, yapılması Türk uyruklarına yasaklanmış olanlar dışında..."

VELİ BEY, cevabını saklı tuttuğunu bildirdi.

BAŞKAN, Türk Temsilci Heyetince 3 ncü Maddenin 4 ncü fıkrasında yapılan değişikliğin pek önemli olduğunu belirtti ve Veli Bey'e, bunu nasıl haklı gösterebileceğini sordu.

VELİ BEY, uyrukları destekleyecek tedbirler alınmasının gerekli olabileceği karşılığını verdi.

M. BARGETON, Veli Bey'e, yabancıların yararına olan eşitsizlikleri kaldırdıktan sonra, onların zararına olacak eşitsizlikler yaratmak isteyip istememekte olduğunu sordu.

VELİ BEY, vergi ve malî yükümler konusunda herkesin eşit sayılmasının ilke olarak kabul edileceğini, fakat Türk Hükümetinin, kendi uyruklarına primler verebileceğini söyledi.

M. CİAMARRA, az önce, M. Galli'nin anmış olduğu 25 Şubat 1915 tarihli kanunun 5 nci maddesinde, yabancılara, Türk uyruklarına uygulanan bütün vergi ve resimlerin aynı şartlar altında uygulanacağının belirtildiğini hatırlattı. Bu kanun, Kapitülasyonların sona erdirilmesinden sonra, Türkiye kanunlarının yürürlükte kaldıklarını doğrulama anlamına gelmektedir. Bu kanuna göre, yabancılarla

Osmanlı uyrukları arasında bir eşitlik durumu yaratılmıştır. Bu, şu anlama gelmektedir: Osmanlı Hükümetinin görüşüne göre, burada, Kapitülasyonlar rejiminin ortadan kaldırılışı ile yok edilen bir güvencenin yerine geçmesi gereken bir [başka] güvence söz konusudur. Böyle olunca, İtalyan Temsilcisi, Türk Temsilci Heyetinin, bugün Türkiye'nin haklarına ve ulusal yasalarına aykırı bir maddenin kabulünü istemekle, Türk kanun koyucusunun düşüncesini bile aşmakta olduklarını sanmaktadır.

M. BARGETON, Türk Temsilci Heyetinin, gümrük engelleriyle yetinmediğini, ulusal endüstrileri ve bunlarda çalışanları ek bir koruma altına alarak, bunları tümüyle yeni bir biçimde korumak istediğini belirtti. Kaldı ki, prim sistemi de, Türk sanayicileri yararına olarak verginin kaldırılması sonucunu doğuracaktır.

VELİ BEY 4 ncü maddeyi okudu.

M. BARGETON, yabancılara savaş zamanında zoralımlar (*réquisitions*) uygulanamayacağını belirtti; M. de Reynoso'ya, Fransa Hükümetinin, savaş sırasında, İspanyol uyruklarına karşı bu yolda davranmış olup olmadığını sordu. M. DE REYNOSO, bu konunun andlaşmalarla düzenlenmiş bulunduğunu söyledi.

M. NAGAOKA, Japonya'da andlaşmaların, yabancıları savaş sırasında her türlü zorunlu borçlanmalardan (*emprunt forcé*) bağışık tuttuğunu bildirdi. Kaldı ki, bu çözüm, hakgözetirliğe de uygundur.

VELİ BEY, Türk karşı-tasarısında zorunlu borçlanma konusuna ilişkin olarak öngörülen çözüm ortak hukuka uygun değilse, bu sorun üzerinde direnmeyeceğini bildirdi; fakat, zoralımlara ilişkin görüşünden vazgeçmemektedir.

M. BARGETON, Türk Temsilci Heyetine, savaş sırasındaki zoralımlar konusunda karşılıklı olma [mütekabiliyet] ilkesini kabul edip etmediğini sordu.

VELİ BEY, genel kuralın uygulanmasını istedi ve yabancı ülkelerde bulunan Türk uyruklarına da zoralımlar uygulanmasını kabul ettiğini söyledi.

M. CİAMARRA, Türk Temsilci Heyetine, yabancıların zoralımlardan bağışık tutulmaları ilkesinin, Kapitülasyonların kaldırılmasından sonra yapılmış sözleşmelere konmuş olduğunu hatırlayıp hatırlamadığını sordu.

VELİ BEY, bu yolda herhangi bir şeyin hiçbir vakit belirtilmemiş olduğu cevabını verdi.

BAŞKAN, Türk Temsilci Heyetince getirilen metnin hukuk danışmanlarına incelettirilmesini teklif etti. Kendisi, Alt-komsiyonun, bir andlaşmaya varmak için daha çok çalışması gerekeceğini düşünmekte olduğundan, meslekdaşlarına mümkün olduğu kadar sık toplanılmasını teklif etti. (*Bu teklif uygun görüldü*).

Oturuma saat 13.10 da son verildi.

(3) SAYILI TUTANAK

11 ARALIK 1922 PAZARTESİ OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 11.00 de, Sir Horace Rumbold'un başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. DWİGHT, HECK, AMORY (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. MALKİN (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. LAPORTE, BARGETON, FROMAGEOT (*Fransa*); M. CACLAMANOS, (*Yunanistan*); MM. CİAMARRA, GALLİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, TANİ (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); M. ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı*); VELİ BEY, NUSRET BEY (*Türkiye*); MM. Baron MONCHEUR, DAUGE, Binbaşı BETTE, PATERNOTTE (*Belçika*); M. D'OLDENBURG (*Danimarka*); M. DE REYNOSO (*İspanya*); M. İRGENS (Norveç); Jonckheer VAN PANHUYS, MM. BAUD, (*Hollanda*); M. D'ADLERCREUTZ, Dr. KOLMODİN (*İsveç*).

Sekreterler: M. TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*); M. İNDELLİ (*İtalya*); AHMED CEVAD BEY (*Türkiye*).

Tercüman: M. ZANCHİ (*İtalya*).

Yabancıların yerleşmesi. (Devam)

Sir Horace RUMBOLD, geçen oturumda Türk Temsilcisince Müttefiklerin soru çizelgesine verilen karşılıkların, 5 nci Maddeye kadar olan bölümünün – bu Maddeyi de kapsamak üzere – incelenmiş olduğunu hatırlattı. BAŞKAN, meslekdaşlarına, bu sabah son iki maddenin incelenmesini, sonra da tümünün, Türk hukuk danışmanlarıyla görüş birliği içinde, Alt-komisyondan daha kolaylıkla bir anlaşmaya varabilecek olan Müttefik hukuk danışmanlarına sunulmasını teklif etti.

VELİ BEY bu çalışma yöntemini kabul etti.

Sir Horace RUMBOLD, son oturumda görüşülen bir noktaya, Türkiye'de yabancıların köylerde taşınmaz mal edinme yetkisine dönmeği gerekli gördü. Geçen Cumartesi oturumundan bu yana, Sir Horace RUMBOLD, bu konuda, eski-düşman Devletlerin uyruklarına karşı alınmış olan son kısıtlamaların İngiltere'de

bu ay kaldırılacağını öğrenmiştir. Bu yüzden, bundan sonra Türk uyrukları için İngiltere'de bir tarım işletmesi satın almak mümkündür.

Ortaklıklara uygulanacak rejim.

Bunu söyledikten sonra, Sir Horace RUMBOLD, Türk karşı-teklifindeki 6 ncı Maddenin incelenmesine girişti ve maddeyi okudu:

> "Sigorta ortaklıklarını da kapsamak üzere, Müttefik Devletlerden herhangi birinin ülkesinde kurulmuş olan ya da bu ülkelerde yasalara uygun olarak tanınmış ticaret, endüstri ya da maliye ortaklıkları [şirketleri] Türkiye'de tanınacaktır; bunların yetenekleri ve mahkemelerde taraf olabilme yetkileri, ulusal kanunlarına göre saptanacaktır. Bunların kuruluşlarına, işlemlerine ve ulusal kanunları uyarınca kendilerine tanınmış olan hakların kullanılmasına ilişkin sorunlarda ise, bu ortaklıklar Türk kanunlarının hükümlerine bağlı olacaklardır."

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilcilerine, ortaklıklara ilişkin Türk kanununun çağdaş bir kanun olup olmadığını, şimdiki rejimin her zaman uygulanıp uygulanmadığını sordu.

NUSRET BEY, anonim ortaklıkların [şirketlerin] her zaman Türk kanunlarına uymak zorunda bulunageldiklerini söyledi. Bugün de yürürlükte olan kanun 1914 yılında Büyükelçiliklerle işbirliği içinde düzenlenmiştir. Bununla birlikte, NUSRET BEY, savaş ilân edildiği tarihte arada henüz tam bir anlaşma gerçekleştirilmemiş olduğunu ve bir ya da iki nokta üzerinde anlaşmazlıkların kaldığını da kabul etmektedir.

M. RYAN, yirmi yıldır Türk Hükümetinin izlediği politikanın, bu konuda ayrıcalık [imtiyaz] tanınmış ortaklıklara, hep, Osmanlı uyrukluğunu zorla kabul ettirme amacını güttüğünü belirtti. Oysa, ayrıcalıklı ortaklıklarla, sıradan ticaret ortaklıkları arasında bir ayrım yapmak gerekir. Bu sonuncu ortaklıkları Türk [uyrukluğunda] olmaya zorlamak haksızlık olur.

M. BARGETON, M. Ryan'ın söylediklerine katıldığını bildirdi; Fransız Temsilci Heyeti, kendi başlarına alındıkları zaman, ticaret hakkı olan bireylerin, bir ortaklık kurmak üzere bir araya geldikleri zaman da bu hakkı yitirmediklerini görmek isteğindedir. Öte yandan, kamu hizmetleri ayrıcalıklarına – fakat yalnız bunlara – bir kural-dışılık uygulamak da doğaldır; örneğin madenler bir kamu hizmeti değildir; bu yüzden de, madenler için verilmiş bir ayrıcalık [imtiyaz], bunu almış olan ortaklık için Türk olma zorunluluğunu da gerektirmemelidir.

VELİ BEY, Müttefik Devletler arasında, Türk kanunlarına karşı bir güvensizlik duygusunun hüküm sürmesinden kaygılandığını söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, Türk makamlarının birtakım davranışlarının, gerçekten bir güvensizlik duygusu yaratmış olduğu cevabını verdi. BAŞKAN, İstanbul'dan ayrılmazdan önce, İzmir'le ilgili raporlar almıştır; bu raporlara göre, Türkler, İzmir'i işgalleri sırasında, bankaların meslek sırlarına saygı göstermemişlerdir.

VELİ BEY, kargaşalık zamanında, beklenmeyen olayların ortaya çıkmış olabileceği cevabını verdi; fakat, gelecek için, Türklerin iyi niyetlerine güvenilmesini istedi.

Sir HORACE RUMBOLD, Türklerin iyi niyetinden hiç bir zaman şüphe etmediğini, fakat, gene de, güvencelerin gerektiğini söyledi.

VELİ BEY, ortaklığın [şirketin], kendi Devletince tanınmış olmasını istemekle yetindiğini bildirdi; bunu da, Türk Hükümetinin hakkı olan bir güvence sağlanması için istemektedir.

M. SALEM, yabancıların Paris'de Fransız sermayeleriyle, Türkiye'de bir maden işletmek üzere bir ortaklık kurmaları durumunda, bu ortaklığın Fransız [uyrukluğunda] olup olmayacağını sordu.

VELİ BEY bu soruya olumlu karşılık verdi.

M. BARGETON, bunun üzerine, şu soruyu sordu: Tutalım ki, bir Fransız, maden işletmesi ayrıcalığı [imtiyazı] elde etmiş ve bir işletme ortaklığı kurmak için Fransa'ya gitmiş olsun; bu Fransız, Türkiye'ye dönerek, bu ortaklığı, Türkiye'de, Fransız ortaklığı [şirketi] olarak tanıtabilir ve madeni işletebilir mi?

VELİ BEY bu soruya olumlu karşılık verdi.

Sir Horace RUMBOLD, bu noktada görüşbirliği olduğunu belirtti.

BAŞKAN, Müttefiklerin soru çizelgesinde yazılı aşağıdaki cümlenin çıkartılmış bulunduğunu söyledi: "Ortaklıklar [şirketler]... Türkiye'de söz konusu Devletlerin uyruklarıyla her bakımdan aynı haklardan yararlanacaklardır." Başkan, Türk Temsilcilerine, bu cümlenin metinden çıkartılışını nasıl açıklayacaklarını sordu.

VELİ BEY, ortaklıklarla gerçek kişiler arasında bu konuda tam bir benzerlik bulunamayacağını söyledi. Ortaklıklar, ortaklıklar konusunda yayınlanmış kanunlara uymak zorundadırlar. Bununla birlikte, Türk Hükümeti, bu noktaya ilişkin olarak da güvenceler vermeğe hazırdır.

M. RYAN, ortaklıkların daha savaştan önce bile, Türkiye'de taşınmaz mal ediniminde büyük bir güçlükle karşılaştıklarını hatırlattı; bu da, onların iyi bir biçimde işleyebilmelerini engellemekteydi: Türk Hükümeti, geleceğe doğru yürüyeceğine, bu güçlükleri daha da arttırmakla, geçmişe yönelmiş olmaktadır.

Köylerdeki taşınmaz mallar.

VELİ BEY, bunun üzerine, aşağıdaki bildiri de bulundu:

"Gerçek kişilerin köylerde taşınmaz mal edinebilmeleri hakkına ilişkin olarak, bundan önceki oturumlarda çekince [ihtirazî kayıt] öne sürmüştük. İyi niyetimizi ve geleceğe doğru yürümek isteğimizi göstermek için, bu kısıtlamadan vazgeçebiliriz ve köylerde taşınmaz mal edinilmesi hakkı konusunda, yabancıları kendi uyruklarımızla bir tutabiliriz."

BAŞKAN, bütün Müttefikler adına, Türk Temsilci Heyetinin bu bildirisini memnunlukla öğrenmiş olduğunu söyledi.

VELİ BEY, tüzel kişiler için, sorunun çok başka koşullar altında ortaya çıkmakta olduğunu belirtti. Bu noktada Türk ulusal kanunu hükümlerine uyulması gerekmektedir; bir ortaklık [şirket], taşınmaz mal edinmek isterse, Türk uyrukluğuna geçmekten başka çıkar yol yoktur.

M. RYAN, Türkiye'de önemli işleri olan bir ortaklık için, orada taşınmaz mallara malik olabilmesinin çok zorunlu olduğunu söyledi.

VELİ BEY, bu paragraf üzerinde Türk Temsilci Heyetinin görüşünü açıklama hakkını saklı tuttuğunu bildirdi; ancak, Türkiye'nin, yabancı ortaklıkların işlemlerini, taşınmaz mal edinimi bakımından mümkün olduğu kadar kolaylaştırmağa çalışacağını belirtti. VELİ BEY, yalnız, Türkiye'ye, güvenliği için vazgeçilmez olan tedbirleri alma olanağının tanınmasını istemektedir.

BAŞKAN, bu sorunun, incelenmek üzere hukuk danışmanlarına yollanmasını teklif etti. Bundan sonra, Türk Karşı-tasarısının 7 nci Maddesinin incelenmesine geçti ve bu maddeyi okudu:

Kişisel durum.

Müttefik Devletler uyruklarının, kişisel duruma [kişi hallerine, *statut personnel*] ilişkin bütün konularda, başka bir deyimle, evlenme, aile birliği, babalık ve çocukluk [evlâtlık] bağı, evlât edinme, kişisel yetenek, erginlik, korumanlık [vasilik], görmenlik [kayyumluk], kısıtlama ve genel olarak Müttefik uyruklarının aile hukukuna ilişkin sorunlarda, taraflar hangi Devletin uyruğu iseler, yalnız o ülkenin ulusal mahkemeleri ya da yetkili başka ulusal makamları yetkili olacaklardır.

"Bu hükümler, Türk mahkemelerinin, tarafların ulusal kanunları uyarınca, bu fıkrada öngörülen konularla bağlantılı sorunları bakmalarını engellemeyecektir.

"Bu gibi durumlarda, kişisel durumlara [kişi hallerine] ilişkin olarak verilmiş olan mahkeme kararı, ancak dâvalı taraflar için ve yalnız dâva konusu bakımından kesin hüküm gücünde olacaktır.

"Taşınır mallara ilişkin konularda, mirasçılık sıfatına ya da varislik sıfatına ilişkin olarak ve miras hakkıyla mirasın bölüşülmesine ilişkin her türlü konular, ölenin bağlı bulunduğu Devletin ülkesindeki mahkemeler ya da yetkili öteki makamlarınca, bu Devletin ulusal kanunları uyarınca karara bağlanacaktır.

"Taşınmaz mallara ilişkin konularda, mirasçılık ya da varislik sıfatına ilişkin olan ve miras hakkıyla mirasın bölüşülmesine ilişkin hertürlü konular, yalnız bu malların bulunduğu ülkenin mahkemeleri ya da öteki yetkili makamlarınca, bu ülkenin kanunları uyarınca karara bağlanacaktır.

"Yukarıda anılan bütün hükümler, karşılıklı olma [mütekabiliyet] şartıyla uygulanacaktır."

Sir Horace RUMBOLD, bu maddeye göre, bir İngiliz uyruğu İstanbul'da ölürse, mirasının düzenlenmesinin tümüyle İngiltere'de yapılması gerekeceğini belirtti; bu yola başvurmak, uygulamada çok büyük güçlükler doğuracaktır.

VELİ BEY, kişisel durumun [kişi hallerinin] öteki konuları için genel kurallara bir kural-dışılık kabul edilirse, konsolosluk mahkemelerine, gitgide genişletmekten geri kalmayacakları, yargı yetkileri bırakılmış olacağını söyledi.

M. CİAMARRA, 25 Şubat 1915 tarihli Türk kanununun, kişisel duruma ilişkin maddelerinde, yabancıların Osmanlı mahkemelerine bağlı olmayacaklarının kesin olarak kararlaştırdığını söyledi. Bu kanun, yabancı Devletleri, bu gibi anlaşmazlıkların götürülebileceği mahkemeleri seçmekte serbest bırakmaktadır; böyle

olunca, bu mahkemeler, duruma göre, ulusal mahkemeler ya da konsolosluk mahkemeleri olabileceklerdir. Bu noktada değişiklikler yapılmasını istemek, yabancı yasaların bu konudaki yetkilerini kısıtlamak demek olacaktır.

Bugün ölçülü davranışının bir kanıtını veren Türk Temsilci Heyeti, bu konuyu, uygun göreceği biçimde çözümlemesi yolunda her Devleti serbest bırakmalıdır.

NUSRET BEY, çağdaş kamu hukukunun, yabancı ülkelerde mahkemeler kurulmasını yasaklamakta bulunduğunu bildirdi; bu, bütün dünyaca kabul edilmiş bir ilkedir.

M. BARGETON, M. Ciamarra'nın söylediklerine tümüyle katıldığını, bunlara ekleyecek başka bir şeyi olmadığını söyledi.

M. CİAMARRA, Türkiye'de, kişisel durum konularında yabancılar için özel mahkemeler bulunması zorunluluğunu yeniden belirtti. Türk Temsilci Heyeti, bu konuda yabancılara, bir mahkeme kararı alabilmek için, bağlı oldukları ülkeye başvurmaları hakkını tanımakla, bu hakkı Türkiye'de kullanmalarını uygulamada yasaklamayı herhalde istemeyecektir.

Sir Horace RUMBOLD, bu sorunun, hukuk danışmanlarına inceletilmesini teklif etti. 7 nci maddenin, özellikle ana konuya bağlantılı sorunlara ilişkin son fıkralarının tümüyle teknik bir nitelikte bulunmasından ötürü, bunları Hukukçular Komitesine göndermeye yer olup olmadığını meslekdaşlarına sordu.

M. CİAMARRA da bu görüşte olduğunu söyledi; ancak, şunu da belirtmeyi gerekli görmektedir: Ana konuya bağlantılı sorunlara ilişkin olarak, Osmanlı mahkemesince alınacak kararın etkisi ancak taraflarla ve görülmekte olan dâvayla sınırlı bulunacağından, bu nokta üzerinde Türk teklifi kendisine akla yatkın görünmektedir.

Oturuma saat 12.30 da son verildi.

(4) SAYILI TUTANAK

13 ARALIK 1922 ÇARŞAMBA OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 15.00 de, Sir Horace Rumbold'un başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. DWİGHT, HECK (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, MALKİN (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. LAPORTE, BARGETON, FROMAGEOT (*Fransa*); MM. CACLAMANOS, THEOTOKAS (*Yunanistan*); M. GALLİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, TANİ (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); M. MİLANOVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı*); VELİ BEY, NUSRET BEY (*Türkiye*); MM. Baron MONCHEUR, DAUGE, Binbaşı BETTE, PATERNOTTE (*Belçika*); M. D'OLDENBURG (*Danimarka*); MM. DE REYNOSO, DE LA CUADRA (*İspanya*); M. İRGENS (*Norveç*); MM. Jonckheer VAN PANHUYS, BAUD (*Hollanda*); M. D'ADLERCREUTZ, Dr. KOLMODİN (*İsveç*).

Sekreterler: M. TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*); M. İNDELLİ (*İtalya*); AHMED CEVAD BEY (*Türkiye*).

Tercüman: M. ZANCHİ (*İtalya*).

Yargı rejimi.

Sir Horace RUMBOLD, meslekdaşlarına, bu oturumda, Türkiye'de yabancılara uygulanacak olan yargı rejiminin incelenmesini teklif etti. Şimdiye kadar Müttefiklerce yapılmış olan tekliflerin, bir anlaşmaya varmak yolunda Müttefiklerin büyük isteklerini göstermekte olduğunu, Türk Temsilci Heyeti, kolayca kabul edecektir. Yargı rejimine gelince, Türkiye'nin bu konuda öteki Devletlerden geride kalmış olduğunu görmek zorunluluğu vardır. Türk yasalarının, Batı ülkeleri yasalarıyla ve Türk Temsilci Heyetinin öne sürmekten hoşlandığı ortak hukukun genel ilkeleriyle uyum içine getirilmek üzere Türk yasalarında büyük değişiklikler yapılması gerekmektedir.

Alt-komisyonun ilk toplantısında, BAŞKAN, Müttefiklerle görüş birliği içinde, Türkiye'de yabancılara ilişkin olarak eskiden uygulanmış olan yargı rejiminin çağımız gereklerini artık karşılayamadığını belirtmiş, ancak, kalabalık [yabancı]

topluluklarını ve çok büyük çıkarları Türk mahkemelerinin eline bırakmazdan önce, Müttefiklerin, bu konuda kendilerine ne gibi güvenceler göstereceğini, Türk Hükümetine sormağa hakları olduğunu da sözlerine eklemişti. BAŞKAN, bu konuda, Türk Temsilci Heyetinin görüşlerini öğrenmekle mutluluk duyacaktır.

Müttefik uyrukları az sayıda olsalardı bile, Müttefik Devletlerin, bunların bağlı olacakları mahkemeler bakımından, verilmesi mümkün güvenceleri istemeğe hakları olacaktı; oysa, Türkiye'deki Müttefik uyruklarının sayısı çok yüksek olduğu gibi, Müttefiklerin çıkarları da çok büyüktür. Yalnız İstanbul'da 8.000-10.000 Fransız, 15.000 İtalyan, 1.500 İngiliz uyruğu bulunmaktadır. Müttefikler, onlar için gerçek güvenceler istemekte haklıdırlar.

Bu yüzden, BAŞKAN, yabancılara uygulanacak olan yargı rejimine ilişkin olarak, Türk Temsilci Heyetine, ister şimdi ister gelecek oturumda cevaplandırmasından mutluluk duyacağı, bir soru çizelgesi sunmak niyetindedir.

VELİ BEY, bu soruları dinlemeğe hazır olduğunu söyledi.

Bunun üzerine, Sir Horace RUMBOLD, Ek'teki belgeyi okudu.

VELİ BEY, Türk Temsilci Heyetinin, bu sorulara gelecek oturumda cevap verme hakkını saklı tuttu.

BAŞKAN, Türk Temsilci Heyeti üyelerine, genel görüşlerini şimdiden öğrenmek üzere, ısrarda bulundu; bunun üzerine, VELİ BEY, Türkiye'deki yargı örgütünü [adalet teşkilâtını] öteki Devletlerdeki düzeye yükseltmeğe Türk Hükümetinin hazır olduğunu bildirdi. Bugünkü rejimde, gerek biçim gerekse öz bakımından birtakım değişiklikler gerekmekteyse, Türk Hükümeti, çağdaş sosyal hayatın gerekleri, ticaret ilişkilerinin ve uluslararası ilişkilerin zorunlulukları bakımından kaçınılmaz olan bu uyarlamayı [intibakı] gerçekleştirmeğe çalışacaktır.

Türk yargıçları topluluğuna, dış makamlarca kabul ettirilmiş unsurların sokulması, Türkiye'nin politikasıyla ilgili bir sorundur; Türk Hükümetinin bu Altkomisyondaki temsilcisinin, bu sorun üzerinde kendi başına bir görüş öne sürebilmesi de mümkün değildir.

Bununla birlikte, ilk soruya ilişkin olarak VELİ BEY, şimdiden bildirebilir ki, bugüne kadar Türk yargıçları önünde, yurttaşlar ile yabancılar arasında hiç bir ayırım gözetilmemiştir.

Sir Horace RUMBOLD, Veli Bey'in ikinci sorunun siyasal nitelikte görüşlerle ilgili bulunabileceği yolundaki sözlerine dikkati çekti. Türk Temsilci Heyeti bu konuda yönergeler [tâlimat] aldıktan sonra, görüşlerini gelecek oturumda bildirmeğe sözverdiği için, Sir Horace RUMBOLD, bu konuda hemen bir cevap istemeyecektir; ancak belirtmek gerekir ki, [Türk mahkemelerine] yabancı görevliler zorla kabul ettirilmeyecek, fakat La Haye Milletlerarası Daimî Adalet Divanınca teklif edilecektir; Mütetfikler de, her şeyden önce, bu yargıçların politikaya karışmamalarını istemektedirler; çünkü, Müttefiklerin gözünde, politikaya karışan bir yargıç, her zaman kötü bir yargıçtır.

M. BARGETON, Başkan'ın söylediği sözlere tümüyle katıldığını bildirdi.

VELİ BEY, Sir Horace Rumbold'un konuşmasının son noktasından memnunluk duyduğunu söyledi. Türk Hükümeti, ülkesine uzman kimseleri çekebilme yollarını her zaman araştırmıştır; bundan sonra da araştıracaktır. Fakat,

bunların Türk görevlileri [memurları] niteliğinde olmalarını ve siyasal etkilere kapılmamalarını istemektedir.

M. BARGETON, bu bakımdan, Müttefiklerce teklif edilen çözümün, Türk Temsilci Heyetini her bakımdan memnun bırakacağını sanmaktadır.

TÜRK TEMSİLCİLERİ, yönerge almadıkça soru çizelgesine kesin cevap veremedikleri için, oturuma saat 15.30 da son verildi.

(4) SAYILI TUTANAĞA EK

YARGI REJİMİ

YABANCILARA UYGULANACAK REJİM KONUSUNDA BİRİNCİ ALT-KOMİSYON BAŞKANINCA TÜRK TEMSİLCİ HEYETİNE SUNULAN SORU ÇİZELGESİ

13 Aralık 1922

1. Türk Temsilci Heyeti, Müttefik Devletler uyruklarının, Türk mahkemelerine serbestçe başvurabilmelerini ve Türkiye'de yabancı olmaları ya da konulları [ikametgâhları] ya da oturdukları yer bulunmamasından dolayı, söz konusu mahkemelerde, her ne ad altında olursa olsun, hiç kefillik ya da güvence akçesi [kefalet akçesi ya da depozito] yatırmak zorunda olmaksızın, her bakımdan Türk uyruklarıyla aynı şartlar altında dâva açabilmelerini kabul eder mi?

2. Türk Temsilci Heyeti, Türk mahkemelerine, uluslararası bir makamca, örneğin Milletlerarası Daimî Adalet Divanınca, teklif edilecek ve Türk yargıçları kadrosuna alınmakla birlikte, Türk meslekdaşlarıyla, Müttefik Devletler uyruklarına ilişkin bütün dâvalarda, [burada] kararlaştırılması için görüşülmesi gereken ilkeler uyarınca, işbirliği yapmakla görevli olacak yargıçlardan oluşan bir unsurun katılmasını öngören bir sistemin kabulüne hazır mıdır?

3. Türk Temsilci Heyeti, bir önceki soruda öngörülen, Türk mahkemelerindeki özel unsurun, Türk yasalarının çağdaş hayatın gereklerine uydurulmasını sağlamak için zorunlu olan reformlara ilişkin tasarıları hazırlamak işinde belirli bir görevi olmasını kabul eder mi?

(5) SAYILI TUTANAK

14 ARALIK 1922 PERŞEMBE OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 17.30'da, Sir Horace Rumbold'un başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. DWİGHT, HECK (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, M. RYAN (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. LAPORTE, BARGETON (*Fransa*); MM. CACLAMANOS, THEOTOKAS (*Yunanistan*); MM. CİAMARRA, GALLİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, TANİ (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); M. MİLANOVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); TAHİR BEY, NUSRET BEY (*Türkiye*); MM. Baron MONCHEUR, DAUGE, Binbaşı BETTE, PATERNOTTE (*Belçika*); M. D'OLDENBURG (*Danimarka*); MM. DE REYNOSO, DE LA CUADRA (*İspanya*); M. İRGENS (*Norveç*); M. Jonckheer VAN PANHUYS (*Hollanda*); MM. D'ADLERCREUTZ, Dr. KOLMODİN (*İsveç*).

Sekreterler: M. TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*); M. İNDELLİ (*İtalya*); AHMED CEVAD BEY (*Türkiye*).

Tercüman: M. ZANCHİ (*İtalya*).

Yabancılara uygulanacak yargı rejimi. (Devam)

BAŞKAN, Türkiye'de yabancılara uygulanacak yargı rejimi konusunda bundan önceki oturumda, kendilerine yöneltilmiş üç soruyu cevaplandırması için Türk Temsilci Heyetine söz verdi.

TAHİR BEY, Türk Temsilci Heyetinin bu soruları pek büyük bir dikkatle incelediğini söyledi. Birinci soru, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin herhangi bir itirazına yol açabilecek nitelikte değildir. Müttefiklerin bu noktada istedikleri, uluslararası göreneklere uygundur; bununla birlikte, Türk Temsilci Heyetinin, vereceği cevabı, bu konuda karşıklı olma [mütekabiliyet] şartına bağlaması da doğaldır.

Öteki iki soru, tersine, ortak hukuk alanını aşan bir rejim kurmaktadır. Türk Temsilci Heyeti, Konferansın başından beri, bir çok kez öne sürdüğü bir ilkeyi hatırlatmak ister: Bağımsız bir Devlet olan Türkiye'nin, bağımsız Devlet işlemi görmek hakkıdır.

Yargı erkinin kullanılması, bir Devletin ülke egemenliğinin bir niteliği olduğuna göre, Türk yargıçları arasına yabancı yargıçların sokulması teklifi, TAHİR BEY'in az önce hatırlattığı ilke ile bağdaşamayacaktır.

Türk Temsilci Heyeti bu temel noktayı belirttikten sonra, Müttefik Devletleri böyle bir rejim teklifine itebilmiş etkenleri araştırmaktan da geri kalmamıştır. Türk Temsilci Heyeti, iki etken bulunduğunu sanmaktadır.

(a) Türk yargı kanunlarının sözde yetersiz sayılışı;

(b) Türk yargıçlarının değeri.

Türk Temsilci Heyeti, bu iki nokta üzerinde de, Müttefik Devletlerin isteklerini, her bakımdan karşılayacağını umduğu açıklamalarda bulunmağa hazırdır.

(a) Türk kanunlarının neredeyse hepsi, Batı ülkelerinde yürürlükte olan kanunlardan alınmıştır. Daha henüz az bir süre önce, reformlar yapılmıştır. Yepyeni bir Türkiye'yi temsil eden Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti, yargı alanında öteki ülkelerde gerçekleştirilen gelişmeleri, geçmişte olduğu gibi şimdi de izlemekten geri kalmayacaktır.

(b) Kırk yıldır, Türkiye, Batı'lı meslekdaşlarıyla aynı düzeyde bir yargıçlar topluluğu oluşturmağa çalışmaktadır. İstanbul'da benzer Avrupa Fakülteleri örneğine göre kurulmuş ve bu Fakültelerinkine benzer bir program uygulayan bir Hukuk Fakültesi vardır; yargı görevlerinin yerine getirilmesi, bu Fakülteyi bitiren yargıçlara emanet edilmiştir. Kimi yargıçlar da, Avrupa okullarında öğrenim görmüşlerdir. Bunların hepsi, görevlerini yerine getirecek yetenektedirler ve onların dürüstlüklerinden de şüphe edilemez. Türk mahkemelerinin değerini, bir özel rejim kurulmasından söz edilmeyen, komşu Devletlerin mahkemelerinden daha aşağı saymak haksızlık olur.

Böyle olunca, Türk Temsilci Heyeti, Alt-komisyondan, öne sürmüş bulunduğu görüşleri dikkate almasını ve Türkiye'nin egemenliğini ve bağımsızlığını herhangi bir yoldan çiğnemekten çekinmesini rica eder.

M. CİAMARRA, Türk Temsilci Heyetinin görüşlerini dinledikten sonra, Türkiye'nin iki görüşünden birisinin kanuna, ötekisinin de yargıçların göreve alınışına ilişkin bulunduğunu belirtmek istemektedir; bugün Türkiye'de yürürlükte olan kanunların, özellikle ceza hukuku ve yargı usulü konusundaki kanunların, Avrupa kurumlarını örnek tutmuş olduklarını hiç kimse görmezlikten gelmemektedir; teklif edilen yargı örgütüne uygulanacak kanunlar da, özellikle bunlardır. Yargıçların göreve alınışlarına gelince, Müttefiklerin isteği, Türk* yargıçlarının dürüstlüğüne karşı hiç bir yakınmadan doğmamaktadır; tersine, bu istek, Türk Hükümetinin hizmetinde bulunan yargıçların yoksun kalmamaları gereken, bağımsızlıklarını koruma kaygısından esinlenmektedir. Öyle anlaşılıyor ki, Türk Temsilci Heyetinin öne sürdüğü iki itiraz, Müttefik Devletlerin tasarısına dayanmamaktadır; Türk Temsilci Heyetinin tezi ile Çağıran Devletlerin tezi arasında, görüşme yoluyla doldurulamayacak bir ayrılık da görünmemektedir.

M. BARGETON, M. Ciamarra'nın sözlerine katıldığını belirtti. Şimdi yapılmış

* Fransızca metinde "ottoman". (S.L.M.)

bulunan tekliflerde, Türkiye'nin egemenliğine aykırı bir davranışta bulunma yolunda bir istek görmemek gerekir. Müttefikler güvenceler istemektedirler; aynı zamanda, Türkiye'nin, egemenliğini, [öteki] Devletlerin haklarını çiğneyecek biçimde kullanmamasını istemektedirler. Güvence vermek, kaçınılmaz bir zorunluluktur. Söz konusu olan, yabancı yargıçlar değildir; uluslararası bir organca teklif edilen ve Türk Hükümetince seçilerek atanacak, güvenilir yargıçlar söz konusudur. Bu rejim, eski sistemden çok farklıdır. İtalyan uyrukların dâvalarına bakmak için bir İtalyan yargıç, ya da Fransız uyruklarının dâvaları için bir Fransız yargıç bulundurmak söz konusu değildir; ancak, her türlü güvenceyi veren yargıçların bulunması söz konusudur.

Müttefikler, Türkiye'de bir yargıçlar kadrosunun meydana getirilmesi ve adalet dağıtımının en iyi koşullar içinde yapılması için reformlara girişilmiş olduğunu işitmekle memnunluk duymuşlardır; ancak, kırk yıl, bir yargıçlar kadrosunun kurulması için pek kısa bir süredir; kırk yıl içinde bir yargıçlar kadrosu, yargıçlık için gerekli gelenekleri edinememiştir. M. BARGETON, bütün bu tartışmanın temelinde bir egemenlik sorununun değil, fakat bir güvenceler sorununun yatmakta olduğunu yeniden belirtmeği gerekli görmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, İtalyan ve Fransız meslekdaşlarının sözlerine katıldığını bildirdi.

BAŞKAN, Türk Temsilcilerinden, tamamlayıcı açıklamalarda bulunmalarını istemeği ve Müttefiklerce verilmiş soru çizelgesini gerçekten reddedip etmediklerini öğrenmeyi de gerekli gördü.

M. GALLİ, Türk egemenliğinin, soru çizelgesinin 2 nci maddesinde öngörülen yargıçların atanmasında tümüyle işleyeceğini hatırlattı; bundan sonra TAHİR BEY, M. Ciamara'nın konuşmasında, Türk kanununun Batı kanunlarına benzerliğini kabul ettiğini belirtmek ve Türk Temsilci Heyetince oturumun başında açıklanan görüşten vazgeçmediğini söylemek için, söz aldı. M. Bargeton'un istediği güvenceler kanunlarda ve yargıçların değerinde vardır; bunun örneklerini ortaya koymak kolaydır.

Büyük girişim ortaklıkları [şirketleri], Türk uyrukları gibi, Türk mahkemelerine bağlıydılar; bunlar, hiç bir vakit, bu mahkemelerden yakınmamışlardır. Taşınmaz mal konusunda da durum böyle olmuştur. Güvencelerin yeterli olmadığı kanısını taşısalardı, bu ortaklıklar hiç kurulmamış, yabancılar da, Türkiye'de taşınmaz mal edinmemiş olacaklardı.

Üstelik Kapitülasyonların kaldırılmasından bu yana sekiz yıl geçtiği halde, yabancılar, kendilerine Türk kanununun uygulanmasından ötürü, hiç bir yakınmada bulunmamışlardır. Türk yargı örgütü belki ancak kırk yıllıktır; fakat, bu Alt-komisyonda temsilcisi bulunan başka Devletler vardır ki, onların yargı örgütleri daha da gençtir.

Özet olarak, Türk mahkemeleri istenilebilecek bütün güvenceleri vermektedir ve Türk yargıçlarının bağımsızlığı ve dürüstlüğü, yaratılmak istenilen her türlü kötüleyici kuşkunun üstündedir.

Başkan, öne sürülen sorunların, Türk Hükümetince, gerçekten kabul edilmez olup olmadığını sormuştur; Türk Temsilcileri, bu tekliflerin Türk egemenliğine

aykırı düştüklerini söylemişlerdir: Bu da, bu tekliflerin kabul edilmez oldukları anlamına gelmektedir.

Sir Horace RUMBOLD, bu soru çizelgesinin kaleme alınmasına yol açan gerçek etkenlerin, Müttefiklerin, Türk yargıçlarına ve kanunun uygulanmasına ilişkin olarak, besledikleri güven azlığı olduğunu belirtti. Nitekim M. Ryan da, Türk kanununa ilişkin olarak birtakım noktalar belirtecektir.

M. RYAN, kişisel tecrübelerine dayanan birtakım gözlemler ortaya koydu: Türk kanunlarından birtakımının (Ceza Kanunu, Ceza Yargılama Usulü Kanunu) Avrupa kanunlarını örnek almış oldukları doğrudur; fakat Yurttaşlar Kanunu [Medenî Kanun] İslâm'a dayanan bir kanundur. Öte yandan, Ticaret Kanunu yetersizdir; bu kanun için, "çağı geçmiş bir Fransız kanununun kötü bir çevirisi" denilmiştir. Bundan başka, 1908 den bu yana, Karma Mahkemede beliren olumsuz bir eğilim, yerleşmiş mahkeme kararları birikimini bir yana bıraktırmış ve Ticaret Kanununun boşluklarını, Osmanlı Yurttaşlar Kanununa başvurarak doldurma yoluna gitmiştir. Türk kanunlarının Avrupa örneklerine göre yapılmış olmaları, bunların Türkiye için de çok iyi oldukları anlamına gelmez; örneğin Ceza Kanununda görüldüğü gibi, Türkiye'de bu kanunlar, metne çok bağlı kalınarak yorumlanmaktadır.

M. RYAN, pek çok Türk yargıcı tanımaktadır; kendisi, bir çok bakımdan, özellikle bu yargıçların dürüstlükleri konusunda, onlardan yana konuşanlar arasında bulunmaktadır; fakat içlerinden çoğu, Müttefikleri, Doğu'daki bir çok çıkarlarını onların ellerine bırakmağa razı etmeye yeterli bir hukuk eğitimi henüz almamıştır. Türk mahkemelerinden yakınanlar yalnız yabancılar değildir; Türklerin kendileri de, yabancılar kadar, bu mahkemelerden acı acı yakınmaktadırlar. Türk Temsilci Heyeti büyük girişim ortaklıklarından söz etmiştir; oysa, bu ortaklıkların dâvaları çok azdır; öte yandan, bu ortaklıklar, yargı usulünün ağır işleyişinden ya da pek de büyük olmayan paraca zararlardan yakınmayacak kadar, varlıklıdırlar. Taşınmaz mal [emlâk] sahibi birkaç kişiye gelince, onlar da Türk mahkemelerinin eline bırakılmış olmaktan mutluluk duyduklarını hiç bir vakit söylememişlerdir.

M. GALLİ, M. Ryan'ın çok güzel açıkladığı görüşlere birkaç noktayı eklemek istemektedir. Osmanlı Anayasanın bir maddesi, kanunların her zaman dinsel hukuka [ahkâm-ı fıkhiye] uygun olması zorunluluğunu öngörmektedir; bu yüzden, Karma Mahkemelerde bile, Şeriat ilkelerine dayanan Yurttaşlar Kanunu [Medenî Kanun] öne sürülmekteydi.

Müttefiklerin, Türkiye'ye bulunmağa hazır oldukları çok büyük ödünler [tâvizler] karşısında, Türkiye'nin de kendi açısından bir şeyler yapması zorunlu görünmektedir.

M. BARGETON, La Haye Mahkemesinin [Milletlerarası Daimî Adalet Divanının] Türkiye'ye yabancı gelen bir örgüt olmadığını söyledi; Türkiye de, öteki Devletler gibi, bu Mahkemeye katılmaktadır; kaldı ki, bir ilke sorunu da söz konusu değildir; gerçek durumla ilgili bir sorun söz konusudur. Türkiye, kendi bağımsızlığına zarar verdiği kanısına kapılmaksızın, kimi zaman yabancı diplomalar aramakta ve bunlarla yetinmektedir; bu bir yetenek [ehliyet] güvencesidir; nitekim, bu yargıçlar için istenen de, yalnız bir yetenek güvencesidir.

TAHİR BEY, M. Ryan'ın örnek üzerinden satışın sözde geçersizliğine ilişkin Yurttaşlık Kanunu hükümlerine dayanarak andığı bazı yargıçların görüşlerinin yanlış olduğunu söyledi; çünkü, aynı Yurttaşlar Kanununun, tacirler arasında göreneklerin geçerli olduğunu belirten bir büyük ilkesi olduğu gibi, bir yargıcın ya da bir mahkemenin yanlışları da, her ülkede olduğu üzere, İstinaf Mahkemesince ya da Yargıtay'ca düzeltilebilir. TAHİR BEY, sözleşmelerde tarafların iradesinin üstün sayılmasına ilişkin olarak, Türk yasalarında yapılmış büyük reformun, bu gibi sorunların çözümünde hiç bir kuşkuya yer bırakmadığını da sözlerine ekledi. Türk yargıçlarına karşı yakınmalar olmuşsa, bunun nedeni, her ülkede istediklerini elde edemeyenlerin eleştiri eğiliminde aranmak gerekir. TAHİR BEY, Türk mahkemelerinin, görevlerinin gerektirdiği yetenekte oldukları kanısındadır.

M. CİAMARRA, şimdi artık ayrıntı niteliğinde sorunlara girilmekte olduğunu, oysa, tasarının genel çizgileri içinde kalınmak gerektiğini söyledi.

Avrupa uluslarında, sürekli olarak değişme içinde bulunan bir kanunlar birikimi, kanunları, çağdaş hayatın yeni gerekleri ile uyumlu tutmaktadır. Türkiye'de, tersine, kanunun değişmezliği ilkesi hüküm sürmektedir. Türkiye'de, Avrupa örneklerine uygun kanunların, böyle olduğu için de birkaç iyi kanunun var olduğu doğrudur; fakat bu kanunlar da, her gün ortaya çıkan, sosyal ve ekonomik, yeni ve çeşitli ilişkilere uydurulmak gerekir. Türk yargıcı, kanunlarda böyle bir çağdaşlaştırmayı, yürütme erkiyle sıkı bağlılığı, ve ancak bugün, Ankara [Büyük Millet] Meclisinin reformlarından sonra, Batı ile ilişkilere açılır gibi olmağa başlıyan kapalı bir ortamda yaşayışı yüzünden, gerçekleştiremez.

Osmanlı yargıcın görevini tamamlayıcı nitelikte olan, bir Avrupa'lı yargıcın bulunuşunu böylece açıkladıktan sonra, M. CİAMARRA, Türk Temsilci Heyetinin, Müttefik Devletlerin nelerden vazgeçmiş olduklarını belirtmekten kaçındığını söyledi. M. CİAMARRA, Türk makamlarının her zaman yakındıkları şeyin, her şeyden önce, kanunların yazılışına yabancıların karışması olduğunu söyledi. Osmanlı kanunları, Avrupa Devletlerinin rızası olmadıkça, yabancılara uygulanamazdı; oysa, Müttefikler, bugün, böylesine bir ön-rıza alınmasından, sonradan konulabilecek birtakım güvenceler dışında, vazgeçmektedirler.

Türkler, kanun bir kez yapıldıktan ve Devletlerce kabul edildikten sonra, tercümanlarca temsil olunan Büyükelçiliklerin rızası olmadıkça, bu kanunun yürürlüğe konulamamasından da yakınmaktaydılar.

Müttefik Devletler tasarısı, bu veto hakkından bile vazgeçmektedir.

Gerçekten, istenilen nedir? Türk Hükümetinin konulmasını gerekli göreceği güvenceler altında, bu Hükümetçe seçilmiş, atanmış ve maaşı da bu Hükümetçe verilen Avrupa'lı bir yargıcın, çağdaş hayatın çeşitli ve değişen koşullarına kanunun daha iyi uydurulması için, Türk yargıcı ile görüş birliği içinde, Türk* kanunlarına dayanarak hüküm vermesi değil im?

Böyle olduğu için, M. CİAMARRA, Türk Temsilci Heyetinden, Osmanlı egemenliğine gerçek bir aykırılık olan, başka bir deyimle, kanunu uygulama ve hüküm verme yasağı olarak beliren eski güvenceler yerine, şimdiki tasarıyı koymak

* Fransızca metinde "ottoman". (S.L.M.)

isteyen Devletlerin ölçülü davranışlarını göz önünde tutmasını dilemektedir; siyasal güvenceler yerine, yalnız ve kesin olarak hukuksal nitelikte bir güvenceler sistemi konulmaktadır ki, buna karşı çıkılamaz.

TAHİR BEY, Türk kanunlarının değişmezliği ve Türk yargıçlarının bu kanunların yalnız metinlerini göz önünde tutarak yorum yapmakta bulundukları konusunda, bu Komisyonda öne sürülen görüşlere karşı olduğunu söyledi. Türkiye, çağdaş hayatın gereklerini karşılamayan kanunlarını hemen değiştirmek yoluna gitmektedir; Türkiye'nin de, öteki Devletler gibi, bir yargısal kararlar birikimi vardır. Türk Temsilci Heyeti, eski rejime karşı öne sürülen yakınmaların haklı olduğunun söylenmesini işitmekle mutluluk duymuştur; ancak, bugün teklif edilen sistem, Türkiye'nin bağımsızlığı ve egemenliği için daha az tehlikeli değildir.

M. Bargeton'un dediğinin tersine, söz konusu olan, bir uygulama sorunu değil, fakat bir ilke sorunudur.

BAŞKAN, görüşmeleri bu alanda sürdürmenin yararsız olabileceğini düşünmektedir. Bununla birlikte, Devletlerin, Büyük Millet Meclisinin tek-taraflı olarak son verdiğini açıklamış olduğu Kapitülasyon niteliğindeki kanunlarından henüz vazgeçmemiş bulunduklarını da, Türk Temsilci Heyetine hatırlatmak istemektedir.

Burada, hep, egemenliğin kısıtlanmasından söz edilmektedir. Her andlaşmanın bir egemenlik kısıtlaması olduğunu da kabul etmek gerekir.

Gerçekten, Türk görüşü ile Müttefiklerin görüşü arasında büyük bir ayrılık vardır. Anlaşmazlık şu konulardadır.

1. Güvencelerin yeterli olup olmadığı;

2. Her şeyden önce Türk onurunu korumaya çalışan Müttefikler tasarısının ne nitelikte olduğu.

BAŞKAN, oturuma son verirken, Türk Temsilci Heyetine, yargı yetkisi konusunda bir tasarı sundu (Bakınız *Ek*) ve bu tasarıyı Müttefik hukuk danışmanları ile incelemesini Türk Temsilci Heyetinden rica etti.

Oturuma saat 19.40 da son verildi.

(5) SAYILI TUTANAĞA EK

MÜTTEFİK TEMSİLCİSİ HEYETLERİNCE TÜRK TEMSİLCİ HEYETİNE 14 ARALIK 1922 DE SUNULAN KİŞİSEL DURUM DIŞINDAKİ KONULARA İLİŞKİN YARGI YETKİSİ TASARISI

1. Müttefik Devletlerin uyrukları, yabancı olmaları yüzünden ya da Türkiye'de oturdukları veya yerleştikleri yer bulunmaması yüzünden, her ne altında olursa olsun, hiç bir kefillik ya da güvence akçesi [kefalet akçesi ya da depozito] yatırmak zorunda bırakılmaksızın, Türk mahkemelerinde, her bakımdan Türk uyruklarıyla aynı şartlar içinde, dâvacı ya da dâvalı olabileceklerdir.

2. Türkiye'de, Müttefik Devletler uyrukları arasında, ya da bunlarla Türk uyrukları arasında çıkan ve Türkiye'de bulunan taşınmaz mallara ve nesnel [aynî] haklara ilişkin dâvalara, taşınmaz malın bulunduğu yerin Türk mahkemesince bakılacaktır.

3. Müttefik Devletler uyrukları arasında, ya da bu uyruklarla Türk uyrukları arasında, Türkiye'de çıkan ve Devletler hukukunun olağan kuralları uyarınca ülke mahkemelerinin yetki alanı içinde bulunan, taşınır mallara ilişkin dâvalarla hukuk ve ticaret dâvalarına, taraflarca başka türlü kararlaştırılmamışsa, Türk mahkemelerinde bakılacaktır.

4. Müttefik Devletlerin uyruklarını, ceza dâvalarında, bu uyruklarca işlenen bütün suçlar ve kabahatler konusunda, Müttefik Devletlerin kendi ulusal yasaları uyarınca, uyruklarının yurt dışında işledikleri suç ve kabahatler üzerinde yargılama yetkilerine halel gelmeksizin, Devletler hukukunun olağan kuralları uyarınca, Türk mahkemelerinin yargılama yetkisi olacaktır.

5. Türk Hükümeti, işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişiyle, aşağıdaki hükümler uyarınca, Türk yargıçlarına katılmak üzere, kendisine Milletlerarası Daimî Adalet Divanınca teklif olunacak yargıçlar arasından, İstanbul, İzmir, Bursa bidayet mahkemeleriyle İstinaf Mahkemesinde ve Yargıtay'da görevlendirilmek üzere, yeter sayıda yargıç seçip atamayı yükümlenir.

Bu yargıçların göreve alınışına ve bunlara verilecek maaşlara ilişkin şartlar, Türk Hükümetiyle görüş birliği içinde, Milletlerarası Daimî Adalet Divanınca kararlaştırılacaktır.

6. Herhangi bir dâvada olursa olsun, Türk mahkemelerinin yetkili oldukları

konularda, yalnız 5 nci maddede sayılan Türk mahkemeleri, 2 nci ve 3 ncü maddede öngörülen dâvalarla 4 ncü madde uyarınca yapılan kovuşturmaya ve genel olarak, Müttefik Devletler uyruklarına ilişkin bütün konulara ilk derecede [*en premiere instance*] bakmağa yetkili olacaklardır. Bunların yargı çevreleri [daireleri, *circonscriptions*] buna göre saptanacaktır.

5 nci maddede öngörülen ilk derece [bidayet] ve İstinaf Mahkemeleriyle Yargıtay, kovuşturmada bulunmak ya da karar vermek üzere, bu dâvalardan birine bacakları zaman, sözü geçen 5 nci maddede öngörülen yargıçlar arasından, bu mahkemelerde çoğunluğu oluşturacak biçimde seçilmiş yargıçları da kapsamak üzere, kurulmuş olacaklardır.

Mahkemelerin karma yargıçtan oluşacağı durumlarda, Başkanlık görevini bir Türk yargıç yapacaktır.

7. Türk Hükümeti, işbu Andlaşmanın yürürlüğe girişiyle, 5 nci maddenin 1 nci fıkrasında öngörülen ve İstinaf Mahkemesiyle Yargıtay'da görevlendirilen yargıçların katılacakları bir Danışma Komisyonu kurmağı yükümlenir. Bu Komisyonun görevi, Türk yasalarını çağdaş hayatın gerekleri düzeyinde tutmak için zorunlu sayılan reformlara ilişkin tasarılar hazırlamak olacaktır.

8. İstanbul, İzmir ve Bursa kentlerinde, Müttefik Devletler uyruklarına karşı mahkemeye getirme ve tutuklama belgeleriyle, konutların aranması belgeleri, ancak, 5 nci maddenin 1 nci fıkrasında belirtilen yargıçlarca verilecek ve sanık, geciktirilmeden, bu yargıçların önüne çıkartılacaktır.

Müttefik Devletler uyruklarından, suçüstü durumunda, belge olmaksızın tutuklanmış olanlar ya da yukarıda sayılan kentlerden başka yerlerde Türk mahkemelerince verilmiş bir tutuklama belgesiyle tutuklanmış bulunanlar, gecikmeksizin ve tutuklanmalarından başlıyarak ençok 48 saat içinde, 5 nci maddenin 1 nci fıkrasında öngörülen ve tutuklamanın yapıldığı mahkemenin yargı çevresi yargıçlarından birinin önüne çıkartılmalarını her zaman isteyebileceklerdir. Bu süre geçtikten sonra, [tutuklunun] salıverilmesi zorunludur.

9. Verilmiş mahkeme kararlarının yürütülmesine, mahkeme belgeleriyle, bu nitelikte olmayan belgelerin bildirilmesine, tanıklıkların bir başka mahkemece alınıp dâvaya bakan mahkemeye gönderilmesine [istinabeye], hüküm giymelere, mahkeme harç ve giderlerine, parasız yargısal yardıma ve borç yüzünden hapse ilişkin bütün konular, Türkiye ile Müttefik Devletler arasındaki ilişkilerde, ilgili Devletler arasında yapılacak özel sözleşmelerle düzenlenecektir.

(6) SAYILI TUTANAK

20 ARALIK 1922 ÇARŞAMBA OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 11.00 de, Sir Horace Rumbold'un başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:
M. DWİGHT (*Amerika Birleşik Devletleri*); Sir Horace RUMBOLD, MM. RYAN, MALKİN (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. LAPORTE, BARGETON (*Fransa*); MM. CACLAMANOS, THEOTOKAS (*Yunanistan*); M. GALLİ (*İtalya*); MM. OTCHİAİ, NAGAOKA, TANİ (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); TAHİR BEY, NUSRET BEY (*Türkiye*); Baron MONCHEUR, M. DAUGE, Binbaşı BETTE, M. PATERNOTTE (*Belçika*); M. D'OLDENBURG (*Danimarka*); MM. DE REYNOSO, DE LA CUADRA (*İspanya*); M. İRGENS (*Norveç*); MM. Jonckheer VAN PANHUYS, KRAMERS (*Hollanda*); MM. DE FERREİRA, DE OLİVEİRA (*Portekiz*); M. D'ADLERCREUTZ, KOLMODİN (*İsveç*).

Sekreterler: M. TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*); M. İNDELLİ (*İtalya*); AHMED CEVAD BEY (*Türkiye*).
Tercüman: M. ZANCHİ (*İtalya*).

Yargı rejimi (Devam)

BAŞKAN, geçen oturumun sonunda, yargı yetkisine ilişkin bir tasarının Müttefik hukuk danışmanlarıyla incelenmesi dileğiyle, Türk Temsilci Heyetine sunulmuş olduğunu hatırlattı.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, Türk mahkemelerine yabancı yargıçların kabulü ilkesini tümüyle reddetmesi üzerine, Müttefik hukuk danışmanların bu tasarıyı incelemeyi sürdürmenin imkânsız olduğu kanısına varmış bulunduklarını, üzüntüyle öğrenmiştir. Böyle olunca, Alt-komisyonun Başkanı için, bu reddinin nedenlerini açıklamasını Türk Temsilci Heyetinden istemekten başka, yapacak bir şey kalmamaktadır.

TAHİR BEY, bu nedenlerin son oturumda açıklanmış bulunduğunu söyledi; Müttefiklerin tasarısı, tümüyle, Türkiye'nin bağımsızlığına aykırıdır.

Sir Horace RUMBOLD, Müttefiklerin bu tasarıyı kaleme almakla, Türk

Temsilci Heyeti için kabul edilebilir bir çözüm aramış olduklarını belirtmeyi gerekli gördüğünü söyledi. Bu tasarının Türkiye'nin bağımsızlığını hiç bir bakımdan çiğnemediği kanısında olanlar, yalnız Çağıran Devletler değillerdir; burada temsil edilmekte olan bütün Devletler de bu görüştedirler. Bu yüzden, Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, bu tasarının kapsadığı ilkeyi reddedişini büyük bir hayal kırıklığı ile tutanağa geçirtecektir.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin, söyleyeceklerini bu tasarıdan bir vazgeçiş anlamında yorumlamasını istememektedir; bununla birlikte, Türk Temsilci Heyetine, Türkiye'de yabancıların güvenliğini güvence altına almaya yönelmiş bir karşı-tasarısının olup olmadığını sormak istemektedir.

TAHİR BEY, bu güvencelerin, hem uyruklar hem de yabancılar için, Türk kanunlarında zaten var olduğu karşılığını verdi.

Sir Horace RUMBOLD, bu sözlerden, ileri atılacak hiç bir adımın olmadığı, ve Türk kanunlarıyla yargı örgütünün [adliyesinin] gerekli bütün güvenceleri vermekte bulunduğu sonucunu çıkartmak mı gerekeceğini sordu.

TAHİR BEY, gerçekten, bunun böyle olduğunu söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, Türk Temsilci Heyetinin davranışının kendisini hiç de tatmin etmediğini İngiliz Temsilci Heyeti adına belirtmek zorunda olduğuna üzülmektedir.

M. BARGETON, Fransız Temsilci Heyeti adına, Başkanın bu sözlerine katıldı.

M. GALLİ de, Sir Horace Rumbold'un sözlerini, İtalyan Temsilci Heyeti adına, uygun bulduğunu söyledi.

Sir Horace RUMBOLD, temel nokta üzerinde, başka bir deyimle, yargı rejimi üzerinde, bir sonuca varmak imkânsız olduğuna göre, yerleşme [ikamet, *établissement*] sözleşmesiyle uğraşmayı sürdürmenin de tümüyle yararsız olduğunu belirtti.

Bununla birlikte, Sir Horace RUMBOLD, şunu da hatırlatmayı gerekli görmektedir: Yabancı uyruklar, eskiden yürürlükte bulunan rejime güvenerek bütün varlıklarını Türkiye'ye yatırmışlardır. Kaldı ki, bu rejim, Türkiye'nin de yararına idi; çünkü, bu yabancılar, çoğunlukla, Türkiye'nin refahına katkıda bulunmuşlardır. Oysa Türkiye, belki aksaklıkları olan, fakat Müttefiklerin hakgözetir bir sistemle değiştirmek istedikleri bir rejimi, Müttefiklerin tanımadıkları tek-taraflı bir davranışla ve bir kalemde sona erdirmek istemektedir.

BAŞKAN, Türk Temsilci Heyetinden, durumu olduğu gibi görmesi ve hiç kimsenin çiğnemek istemediği Türk bağımsızlığı konusuna ilişkin cümlelerle oyalanmaması dileğinde bulundu.

İzmir'de, ticaret, artık ortadan kalkmıştır. İstanbul'da, İngiliz uyrukları öylesine kaygı içindedirler ki, şimdiden önemli iki ticaret evi kapılarını kapatmağı düşünmektedir. Dış ticaret ve gümrük gelirleri azalmaktadır. Acaba, Türk Temsilci Heyeti, ticaretin gerçekten tümüyle durmasını mı istemektedir? Fakat, hepsi bu kadar da değildir; sorunun bir başka yönü de vardır. Dünyanın en büyük imparatorluklarından birinin temsilcisi, Kapitülasyonlar rejiminden kurtulmak için, ülkesinin yirmi yıl uğraşmasının gerekli olduğunu söylemekten çekinmemiştir. Türk Hükümeti, kendisini, bu büyük imparatorluktan daha mı ileri saymaktadır? BAŞKAN, bu kanıda değildir.

Türk saygınlığı [itibarı] öylesine sarsılacaktır ki, bunun ilk kurbanı da Türkiye olacaktır. Türkiye, Avrupa'nın malî yardımına ihtiyaç duymayacak mıdır? Yabancılara güvenceler vermeğe yanaşmadıkça, beş para bulabileceğini beklememelidir. Türk Temsilci Heyeti, her zaman, Türk ulusuna eşitlik içinde davranılmasını istemekte, fakat bu eşitliği yabancı uyruklardan kendisi esirgemektedir. İngiltere'de, Fransa'da, İtalya'da hiç bir yabancı, konutunun yolsuz-yöntemsiz aranmasıyla karşılaşmaz. Türkiye'de, büyük Devletlerin uyrukları aynı güvenlikten yoksundurlar.

M. BARGETON, Sir Horace Rumbold'un yapmış olduğu bu konuşmayı desteklediğini söyledi. Burada, ilke sorunları söz konusu değildir; olguları [vakıaları] incelemek gerekir. Çok sayıda yabancılar, kendilerine her türlü güvenliği vermekte olan bir güvenceler rejimi altında [Türkiye'ye] yerleşmiş bulunmaktadırlar. Bu güvencelerin birden bire ortadan kalkması olur şey değildir. Hiç bir ülkede, böyle olmamıştır. Yargısal reformlara girişmek için, her zaman, inceleme komisyonları kurulmuştur; yabancılar, bu komisyonların çalışmalarına katılmışlardır. Bütün bu güvencelerin, kapsamı garip biçimde genişletilen bir egemenlik varsayımı uğruna, yok olması imkânsızdır. Hiç kimse, Türk egemenliğini görmezlikten gelmek istememektedir; şu var ki, bir Devlet, egemenliğini, komşu ülkelerin egemenliği ile bağdaştırmak zorundadır. Türkiye büsbütün kendi başına kalmak istiyorsa, dilediğini yapmakta özgürdür.

M. GALLİ, Türkiye'nin iyi niyetinden şüphe etmemektedir; ancak, şimdiye kadar içinde bulunulan koşullar yüzünden gerçekleştirilmemiş olan reformlar zaman isteyecektir. Türkiye, kendisini yeniden düzene sokmak için, yabancı uzmanlara ihtiyaç duyacaktır; bu uzmanları kendisine çekebilmek için, onlara, yargı rejimi konusunda bütün güveni sağlamak gerekir. Bu rejim, Müttefiklerin büyük ödünlerine [tâvizlerine] karşılık olarak, istedikleri tek güvencedir.

M. RYAN, çeyrek yüzyıldır Türkiye'de oturmakta olduğu için, Türkleri sevdiğini ve onlara hayranlık duyduğunu söyledi; fakat, Türk ulusunun üstün nitelikleri olduğunu kendisi gibi kabul eden yabancılar arasında, birtakım güvencelerden vazgeçmenin mümkün olabileceğini düşünebilecek hiç kimse yoktur. Türkiye'yi yakından tanıyanlarla, onun dostu olanlardaki bu kanı, çok anlamlıdır.

TAHİR BEY, söylenenlere karşılık olarak, Türkiye'nin Kapitülasyonları bir başka biçim altında yeniden canlandırmak istemediğini söyledi. Türkiye, yabancıları yurtdışı etmeği hiç de istememektedir. Öte yandan, yabancı sermayelere ihtiyacı olacağını da kabul etmektedir; ancak, bu sermayeler, geçmişte de her zaman Türk kanunlarına bağlı olarak gelmiş oldukları için, onlara uygulanan rejim de değişmiş olmayacaktır.

TAHİR BEY, Türkiye'nin reformlar yapacağını da söylememiştir; çünkü bu reformların, Türk yasalarında, Paris Andlaşmasından beri yapılmış olduğu kanısındadır. Bugünkü durumda, Türk yasaları, kesin olarak, Avrupa yasaları ile aynı düzeydedir. Bu yüzden, Kapitülasyonlara son vermeden önce reformlar yapılması gerekir demek de haklı değildir. Bu reformlar zaten yapılmıştır.

Sir Horace RUMBOLD, İngiliz uyruklarının yolsuz-yöntemsiz aramalarla ve

tutuklamalarla karşılaştıklarını ispatlamak amacıyla, İzmir'de ve İstanbul'da olmuş birtakım olayları anlattı. Türk Temsilcisi, olan bitenlerin daha belirli olarak açıklanmasını istedi ve bu konuda bir cevap getireceğini söyledi.

M. BARGETON, güvence yetersizliğine en iyi kanıt olarak, Fransız ve İngiliz ticaret evlerinin Türkiye'den ayrılmakta bulunmalarını gösterdi.

M. GALLİ ve M. RYAN ile TAHİR BEY arasında, Türkiye'de yargısal reformlar konusunda bir tartışma oldu. TAHİR BEY, yeni Türk kanunlarının lâik niteliği ve Türk yasalarının temel ilkeleriyle Avrupa yasalarının temel ilkeleri arasındaki benzerlik üzerinde direnerek durdu.

M. RYAN, göz önünde tutulması gereken üç noktanın bulunduğunu söyledi: (1) kanunlar; (2) sivil yönetim; (3) yargı sistemi. Türk kanunları, genellikle iyi olmakla birlikte, pek kötü yorumlanmakta ve uygulanmaktadır. Öte yandan, büyük çoğunluğu dürüst olan yargıçlar, henüz yeter ölçüde eğitim görmüş değillerdir.

M. GALLİ, yabancı elçiliklerin, birtakım reformlardan uyruklarının yararlanmalarını istememiş olduklarını hatırlattı; bu da, reformların pek yararlı olmadıklarını düşündürebilmektedir.

M. BARGETON, Türk Temsilci Heyetinin, Türk egemenliğini her türlü saldırıdan korumak kaygısıyla, Müttefiklerin tasarısını reddetmesi durumunda, kendisini, tam bu egemenlik konusunda, birtakım güçlüklerle karşı karşıya bırakmış olacağından korkmaktadır. Şimdiye kadar, yabancılara ilişkin olarak adaletin dağıtımı, Türkiye'nin sorumluluğunu taşımadığı mahkemelerce yapılmakta olduğundan, hiç bir güçlük söz konusu değildi; fakat yarın, adaletten kaçınma [ihkak-ı haktan imtina, *déni de justice*] durumunda, egemenlik artık söz konusu olamaz. Bu gibi adaletten kaçınmalar çoğalırsa – Türk mahkemeleri yetkilerini genişletirlerse bunlar gittikçe artacaktır – yakınmalar sürekli olurken, yabancı karışımları da aynı zamanda sürekli olacaktır. Adaletten kaçınma durumunda, Türk Hükümetinin, kendisini sorumluluk dışı tutabilmesi daha iyidir.

M. OTCHİAİ, Başkanın sözlerine tümüyle katıldığnı söyledi. Japonya'nın durumu örnek olarak anılmış olduğuna göre, Japon Temsilcisi, bu ülkenin, Kapitülasyonların sona erdirilmesini ancak birçok yıllar süren çabalardan sonra elde edebilmiş olduğunu hatırlatmağı, gerekli görmektedir. Türkiye'de adaletin uygulanması Müttefiklerde birtakım korkular yarattığına göre, M. OTCİHAİ, Türkiye'nin bunu dikkate almak zorunda olduğunu sanmaktadır. Japon Temsilci Heyeti, Müttefiklerce teklif edilmiş rejimi, bir geçiş tedbiri olarak kabul etmesini, Türkiye'ye teklif etmektedir.

M. NAGAOKA, Japonya'nın yalnız sözle değil uygulamayla da Devletlere güven vermek istediğini belirterek, M. Otchiai'nin söylediklerini tamamladı. Japonya, Devletler inanç getirinceye kadar çabalarını sürdürmüş ve reformlar yapmıştır. Japonya'da Kapitülasyonların sona erdirilmesini öngören andlaşmalar 1894 de yapılmıştı. Bu andlaşmalar, imzalandıklarından ancak beş yıl sonra – Devletler reformların gerçek olduğu kanısını kanıtlarla edindikten sonradır ki – yürürlüğe girmişlerdir. Japon Temsilci Heyeti, bu tarihsel anının, şimdi üzerinde durulan konuda, Alt-komisyona yararlı bir davranış esinletmesinden mutluluk duyacaktır.

TAHİR BEY, İngiliz Temsilci Heyetine, Türk yargıçlarının dürüstlüğünü kabul ettiği için, teşekkürlerini bildirdi; şu var ki, bu yargıçlar yalnız dürüst değil, aynı zamanda görevlerinde de yeteneklidirler. M. Galli'nin, Türk kanunlarına ilişkin sözlerine, TAHİR BEY, Türk Yurttaşlık Kanununun [Medenî Kanununun] temelinde dinsel nitelikte hiç bir ilke bulunmadığını belirterek karşılık verdi. Adaletten kaçınmaktan söz etmiş olan M. Bargeton'a cevap olarak da, bu varsayımın öteki ülkeler için de geçerli olabileceğini söyledi. Türkiye'de, kanunların öngördüğü başvurma yolları vardır.

M. BARGETON, kendi uyruklarından birinin kanuna aykırı olarak tutuklandığını protesto etmek için, bir büyükelçiliğin bu başvurma yollarının sonuç vermesini bekleyeceğini mi sandığını, Tahir Bey'den sordu. Eskiden, işe tercüman karışabilmekteydi; Türkiye, artık bunu istememektedir; Müttefikler, yabancı yargıçların işe karışmasını teklif etmektedirler: Türkiye bunu da reddetmektedir. [Böylece], Türkiye, kendisini büyükelçinin işe karışmasıyla karşı karşıya bırakmaktadır.

BAŞKAN, Türkiye'ye, Müttefikler tasarısını kabulün kendisi için yararlı olacağını ispatlamak üzere, bu sabah, birtakım kanıtlar öne sürmüş olduğunu belirterek, görüşmelere son verdi. Japonya Temsilcisinin pek doğru olarak söylediği gibi, Müttefikler, yalnız sözle yetinemezler. Çağıran Devletlerin Türkiye'deki kalabalık uyruk toplulukları güvencelerden yoksun olarak kendi hallerine bırakılırsa, bu Konferansdaki Müttefik Temsilcilerinden yakınmağa hakları olacaktır. Müttefik Devletler, bu yüzden görüşlerinden kesin olarak vazgeçmemektedirler. BAŞKAN, kendisini Türk Temsilci Heyetinden ayıran uçurumun doldurulmağa kalkışamayacak kadar büyük olduğunu sanmaktadır; böyle olunca da, İkinci Komisyon Başkanı Marki Garroni'ye, Alt-komisyonun bir sonuca varamadığını ve şimdilik bir çıkmaza girmiş bulunduğunu bildirmek üzere, İkinci Komisyonun toplanması için başvurmak niyetindedir.

TAHİR BEY, Türk Temsilci Heyetinin iyi niyetini belirterek karşılık verdi ve Türkiye'nin yabancılara karşı her zaman konuksever bir ülke olageldiğini hatırlattı.

Oturuma saat 13.15 de son verildi.

C.– İKİNCİ ALT-KOMİSYON

(EKONOMİK REJİM BAKIMINDAN YABANCILARIN DURUMU)

(1) SAYILI TUTANAK

15 ARALIK 1922 CUMA OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. HECK, GİLLESPİE (*Amerika Birleşik Devletleri*); M. FOUNTAİN (*İngiliz İmparatorluğu*); MM SERRUYS, LAPORTE (*Fransa*); MM. MİCHALAKOPOULOS, DROSSOPOULOS, THEOTOKAS (*Yunanistan*); MM. CİAMARRA, GALLİ, SALEM (*İtalya*); MM. SATO, TANİ (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); M. DJOURİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); MUSTAFA ŞEREF BEY, ZÜHTÜ BEY (*Türkiye*); MM. Baron MONCHEUR, PATERNOTTE (*Belçika*); M. D'OLDENBURG (*Danimarka*); MM. DE REYNOSO, DE LA CUADRA (*İspanya*); M. İRGENS (*Norveç*); M. Jonckheer VAN PANHUYS (*Hollanda*); MM. D'ADLERCREUTZ, KOLMODİN (*İsveç*).

Sekreterler: M. BENTİCK (*İngiliz İmparatorluğu*); M. TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*).

M. CİAMARRA Alt-komisyon başkanlığına, bilgisi, yetkisi ve Konferansa şimdiye kadarki pek çok hizmetleriyle, bu görevi yapması özellikle uygun olacak M. Serruys'ü getirmeyi meslekdaşlarına teklif etti.

M. SERRUYS, İkinci Komisyonun İkinci Alt-komisyonunun görüşmelerini yönetmek üzere bir Fransızı seçmekle, ülkesine ve kendisine vermek istediği onur için, Alt-komisyona teşekkür etti.

M. SERRUYS, bu Alt-komisyonun çalışmalarına konu olan sorunların incelenmesine girişmeden önce, bunları iyice tanımlamanın yararlı olacağını düşünmektedir; çünkü, bu sorunlardan birçoğu başka alt-komisyonlarca incelenmekte olan sorunların içine girmektedir. Üçüncü Komisyon, Kapitülasyonlara son verilmesinin ticaret ve gemicilik rejimi bakımından doğacak bütün ekonomik sonuçlarıyla daha önce uğraşmış bulunmaktadır. İkinci Komisyonun Birinci Alt-komisyonu da yerlemiş ve ticarette bulunma hakkını incelemiştir. Bu

yüzden, yalnız kişilere ve mallara ilişkin vergi rejimini (*régime fiscal*) saptamak kalmaktadır; bu Alt-komisyonun, aşağıdaki sorunlarını cevaplandırması gerekmektedir:

İster kişisel bir ad altında, ister ortak [kollektif] bir ad altında [Türkiye'de] yerleşmiş yabancıların, Türk Hazinesi (*le fisc turc*) açısından, durumları ne olacaktır? Bunlara nasıl bir rejim uygulanacaktır? Bu rejim, hangi kural-dışılıklara [istisnalara] yer verebilecektir?

Savaştan önce, Kapitülasyonlar rejiminden yararlanmakta olan yabancılar, birtakım konularda, Türk uyruklarından bile daha elverişli ekonomik koşullardan yararlanmakta idiler. Şimdi söz konusu olan, bu eşitsizlikleri olduğu gibi sürdürmek değil, fakat, Türk uyrukları ile yabancılar arasında bir eşitlik rejimi elde etmektir.

Bununla birlikte, birtakım vergilerin ancak yurttaşlara yükletilmek gerektiğinin de belirtilmesi yerinde olacaktır; bunlar, savaş giderlerini karşılamak için konmuş vergilerdir; yabancıların bu nitelikteki yükümlere katlanmaları haksızlık olacaktır.

Böyle olunca, *siyasal nitelikteki yükümlerle* [vergilerle], ***ekonomik nitelikteki yükümler*** [vergiler] arasında bir ayırım gözetmek gerekir.

Bu Alt-komisyonun görevi, Türkiye için bir vergi kanunu (*code fiscal*) meydana getirmek değil, fakat genel nitelikte birtakım ilkeler koymaktır.

Herkes bu Alt-komisyonun yetkisi konusunda görüş birliğindeyse, BAŞKAN, izlenecek usulün hemen saptanmasını teklif etmektedir.

MUSTAFA ŞEREF BEY, Türkiye'nin öteki ülkelerle yeniden olağan [normal] ekonomik ilişkiler kurmak istediğini söyledi. Kamu düzenine ilişkin ekonomik kanunların, bir ülkenin kendi uyruklarına olduğu kadar yabancılara da uygulanması ve yabancıların yerel [mahallî] kanunla konmuş vergileri ödeme zorunda bırakılmaları her yerde kabul edilmiştir. Türk Temsilcisi, bununla birlikte, bunda birtakım kural-dışılıklar olabileceğini de kolayca kabul etmektedir; Türk Temsilci Heyeti, kendisine tekliflerde bulunulduğu zaman, bunları incelemeğe hazırdır.

BAŞKAN, Komisyonun, yabancılara uygulanacak vergi rejimine ilişkin yetkisi konusunda, Mustafa Şeref Bey'le kendisi arasında tam bir görüş birliği olduğunu memnunlukla görmektedir.

M. DE REYNOSO, bu konuda görüş birliği olmasından mutluluk duyduğunu bildirdi; İspanyol Hükümeti, bu Alt komisyonun çalışmalarına işbirliğini katacaktır.

M. SERRUYS, meslekdaşlarına, Alt-komisyonun yetkisine ilişkin olarak bir Not sundu; bu Not'ta, Türkiye'de yabancılara uygulanacak vergi rejimi konusundaki görüşmelerde ortaya atılabilecek bütün sorunlar sayılmaktadır (Bakınız *Ek*).

BAŞKAN, bir metin üzerinde görüşmelerde bulunmanın her bakından yararlı olacağını sözlerine ekledi. Temsilcilerden böyle bir metin hazırlanmasına izin vermelerini istedi; bu metin hiç değişmez bir tasarı niteliğinde olmayacaktır; böyle bir tasarı, sorunları kesin bir çözüme bağlamaktan çok, bu sorunların tartışılmasına yarayacaktır.

Temsilci Heyetleri bu usulü uygun bulduklarından, oturuma saat 11.15 de son verildi.

(1) SAYILI TUTANAĞA EK

İKİNCİ KOMİSYONUN
(YABANCILAR REJİMİ)
İKİNCİ ALT-KOMİSYONUN (EKONOMİK SORUNLAR)
YETKİSİ KONUSUNDA
NOT

Lausanne, 13 Aralık 1922

Kapitülasyonlardan vazgeçilmesi sonucunda ortaya çıkan ekonomik sorunlar gerek Üçüncü Komisyonca, gerekse İkinci Komisyonun öteki alt-komisyonlarınca, tümüyle olmasa da, incelenmiş bulunmaktadır.

Ticaret ve gemicilik [deniz ulaştırması] rejimi, Üçüncü Komisyonca incelenmiştir.

Kişiler ve mallar için kabul edilecek durumdan [*statut*'den] doğan ekonomik güvenceler, özellikle ticaret hakkı, mal edinimi ve bu malları başkasına geçirme hakkı, v.b., İkinci Komisyonun Birinci Alt-komisyonunca görüşülmüştür.

Böyle olunca, İkinci Alt-komisyonun çalışma konusunun, özellikle Türkiye'de yerleşmiş yabancılara uygulanacak vergi rejimi olması gerekir görünmektedir.

Bu rejimin bazı unsurları, yerleşmeye ilişkin hükümler arasına konulmuş bulunmaktadır; fakat, bu güvenceler çoğunlukla yetersizdir ve bunların aşağıdaki program uyarınca belirlenmesi ve tamamlanması uygun olur görünmektedir:

1. Tacirlerin ve sanayicilerin bağlı olacakları vergi rejimi (patentler, işlem [muamele] vergileri, ticaret sermayelerinin el değiştirmesi, savaş kazançlarının vergilenmesi, v.b.);

2. Türkiye'de kurulmuş (*établies*) ortaklıkların ve bunların yabancı ülkelerdeki kollarının ve şubelerinin bağlı olacakları vergi rejimi;

3. Eşitlik rejiminin kural-dışılıkları (ulusal sanayiye primler, vergi bağışıklıkları ya da risturnlar (*ristournes*), iç ulaştırmada farklılaştırılmış tarifeler v.b.).

(2) SAYILI TUTANAK

18 ARALIK 1922 SALI OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 14.00 de, M. Serruys'ün başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

MM. HECK, GİLLESPİE (*Amerika Birleşik Devletleri*); M. FOUNTAİN (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. SERRUYS, LAPORTE (*Fransa*); MM. MİCHALAKOPOULOS, THEOTOKAS, DROSSOPOULOS (*Yunanistan*); MM. CİAMARRA, GALLİ, SALEM (*İtalya*); MM. SATO, TANİ (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); M. DJOURİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); MUSTAFA ŞEREF BEY, ZÜHTÜ BEY (*Türkiye*); M. Baron MONCHEUR, M. PATERNOTTE (*Belçika*); M. D'OLDENBURG (*Danimarka*); MM. DE REYNOSO, DE LA CUADRA (*İspanya*); MM. Jonckheer VAN PANHUYS, KRAMERS (*Hollanda*); MM. D'ADLERCREUTZ, KOLMODİN (*İsveç*).

Sekreterler: M. BENTİCK (*İngiliz İmparatorluğu*); M. TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*).

Yabancıların kişileri ve malları üzerinden uygulanacak vergiler.

M. SERRUYS, hazırlamış bulunduğu bir ön-tasarıyı meslekdaşlarına sundu ve bunun gelecek oturumlarda görüşülmesini teklif etti. Bu öntasarının (Bakınız *Ek*) birinci bölümü kişilere ve mallara ilişkindir. Kişiler bakımından üç çeşit vergi öngörülebilir:

1. Yerleşmeye ilişkin vergiler;
2. İşlem [muamele] vergileri (patentler);
3. Ülkede sürekli olarak oturmayan kimseler için konulacak özel vergiler.

Mallar konusunda, eşitlik ilkesinin uygulanması gerekir. Eskiden bu kural, yabancılar yararına çiğnenmişti. M. SERRUYS, bundan böyle, bir savaş öncesinde sermaye üzerinden alınacak vergiler [servet vergileri] dışında, yurttaşlar ile yabancılar arasında eşitlik rejiminin kesin olarak kabul edilmesini teklif etmektedir.

Ön-tasarının ikinci bölümü ortaklıklara [şirketlere] ilişkindir. Türkiye'de yerleşmiş yabancı ortaklıklara, ulusal ortaklıklardan farklı bir rejim uygulanmamalıdır; yabancı ortaklıklar, herhalde, ancak Türkiye'de bulunan malları üzerinden vergilenmelidirler. Türk Hükümetinin sanayiini desteklemek isteyeceği şimdiden

düşünülebilir. Bu konuda, Türk Hükümeti, vergi bağışıklıkları tanımaya ya da yapılanlara [mamullerine] olağan olmayan yollardan primler vermeğe kalkışırsa, haksızlık etmiş olur. Primler verilecekse, bunlardan, Türkiye'de yerleşmiş olan yabancı ortaklıkların da, Türk ortaklıkları gibi, yararlanmaları gerekir.

İncelenmesi ilginç olan bir başka konu da, zoralımlar (*réquisitions*) sorunudur. M. SERRUYS, yabancıların bunlardan bağışık tutulmaları için bir neden olmadığı görüşündedir; yeter ki, karşılığının ödenmesi bakımından değerinin hakgözetirlikle saptanması konusunda güvence verilmiş olsun.

Bu konuda, M. GALLİ'nin, M. DE REYNOSO'nun, M. LAPORTE'un ve M. FOUNTAİN'in katıldıkları bir tartışmaya girişildi. Bu tartışmadan şu sonuç çıktı: Savaş kazançlarını vergilemek konusuyla savaşta zoralımlar konusunda ortak hukuk bakımından kesin kurallar yoktur; bu sorunlar, genel olarak, andlaşmalarla düzenlenmektedir.

M. LAPORTE, Türkiye'de işlerin şimdiki durumunda, zoralımlardan sıkıntıya düşeceklerin, Türklerden çok, yabancıların olacaklarına dikkatı çekti.

BAŞKAN, Büyük Millet Meclisi Hükümetinin, yabancılara ilişkin olarak öngördüğü vergi sistemini öğrenmekten mutluluk duyacağını söyledi.

MUSTAFA ŞEREF BEY, yabancıların, eskiden hiç bir vergi vermediklerini, bugün ise, Türklere uygulanan aynı vergilerle yükümlü olduklarını hatırlattı.

M. SERRUYS, kötü bir uygulama olduğunu düşündüğü, yerel [mahallî] vergilerin yabancılara uygulanması konusundan kaygı duymaktadır. Türkiye'de bu gibi vergilerin bulunmayacağını öngörmek yerinde olurdu.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bunun karşılıklı olma [mütekabiliyet] ilkesinin uygulanabileceği bir konu olduğunu söyledi.

M. SERRUYS, bu konuda, karşılıklı olma ilkesini öngörmenin gereksiz olduğunu belirtti; çünkü, daha önce yürürlükte olan gözetmeler durumu (*statut des faveurs*) yerine, yabancılar için olağan (normal) bir durum yaratılmaktadır; oysa, yerel [mahallî] vergiler, olağanüstü bir uygulamadır.

Az önce, sanayie verilecek primler konusuna değinmiş bulunan M. SERRUYS, endüstrinin desteklenmesine ilişkin olarak kısa bir süre önce Büyük Millet Meclisince kabul edilen kanun konusunda bilgi verebilip veremeyeceğini, Türk Temsilci Heyetine sordu.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bu kanundan yabancıların yararlanamayacaklarını, ancak, kanunda "yabancı" teriminin tanımlanmamış olduğunu, pek kesin terimlerle kaleme alınmış olmayan bu kanunun, uygulamada değiştirilmesinin mümkün olabileceğini söyledi.

M. SERRUYS, bunun çok önemli bir sorun olduğunu söyleyerek itirazda bulundu; bu kanun, yurttaşlarla yabancılar arasında eşitlik ilkesine saygı göstermediği için, kanunun değiştirilmesi daha iyi olacaktır. Primler verilecekse, bu primlerin, uyrukluğu ne olursa olsun, Türkiye'de yerleşmiş her sanayiciye verilmesi gerekir.

BAŞKAN, genel nitelikteki bu görüşlerden sonra, Türk Temsilci Heyetinin, kendisine sunulmuş ön-tasarıyı, gelecek oturumda bu konuyla ilgili görüşünü bildirmek üzere, incelemesini teklif etti.

Oturuma saat 16.10 da son verildi.

(2) SAYILI TUTANAĞA EK

FRANSIZ TEMSİLCİ HEYETİNİN İKİNCİ KOMİSYONUN İKİNCİ ALT-KOMİSYONUNA SUNDUĞU ÖN-TASARI

16 Aralık 1922

I. *Kişiler ve Mallar*

Türkiye ülkesinde oturmak ve yerleşmek konusunda, Müttefik uyruklarına, ne nitelikte ve hangi ad altında olursa olsun, Türk uyruklarına uygulananlardan başka ya da daha ağır hiç bir vergi, resim ya da yüküm uygulanmayacaktır; Müttefik uyrukları, her türlü zoralımlardan (*réquisitions*), zorunlu borçlanmalardan (*emprunt forcé*), paraca katkılardan (*contribution pécuniaire*), ya da savaş örgütleri, giderleri ya da onarımları için alınacak her türlü vergi ve yükümlerden bağışık tutulacaklardır.

Türk uyruklarına izin verilen, ne nitelikte olursa olsun, her çeşit ticaret, meslek, sanayi, işletme ya da iş konusunda, yabancı uyruklara, Türk uyruklarına uygulananlardan başka ya da daha ağır, nitelikte ve ne ad altında olursa olsun, hiç bir vergi, resim ya da yüküm, uygulanmayacaktır.*

Yabancı ülkelerde yerleşmiş bulunan ve Türk uyruklarına izin verilmiş ne nitelikte ve ne ad altında olursa olsun – her çeşit ticaret, maliye, iktisat ya da bilim işleriyle uğraşmakta olan Müttefik uyruklarına, çalışmalarının süresi ve önemiyle orantılı olandan başka, herhangi bir vergi ya da resim yükletilmeyecektir; bu vergi ve resimler, Türk uyruklarının ya da Türkiye'de yerleşmiş yabancıların işlemlerine uygulanan vergi ve resimleri aşmayacaktır.

Müttefik Devletler uyruklarının Türkiye'de bulunan malları, hakları ve çıkarları, gerek bu malların edinimi, mülkiyetinde bulundurulması ve bunlardan yararlanılması, gerekse bunları bırakma, başkasına geçirme ya da miras yoluyla el değiştirme konusunda, Türk uyruklarının mallarına, haklarına, ve çıkarlarına yükletilebilen yükümlerden ve dolaylı ya da doğrudan vergi ve resimlerden başka ya da daha ağır hiç bir vergi, resim ya da yüküm uygulanmayacaktır. Bundan başka, bu mallar, haklar ve çıkarlar için kendi uyruklarının malları, hakları ve çıkarları

* Bu paragraf 1924 Türkçe çevirisine alınmamıştır. (S.L.M.)

üzerinden alabileceği olağanüstü nitelikte, vergilerden paraca katkılardan, vergi ve resimlerden bağışık tutulacaklardır.

II. *Ortaklıklar*

Müttefik Devletlerden birinin kanunlarına uygun olarak kurulmuş olup da Türkiye'de yerleşen ve Türkiye'de iş gören âdi* ortaklıklarla [şirketlerle, *sociétés civiles*), ticaret, endüstri ya da sigorta ortaklıkları, Türk** kanunu uyarınca kurulmuş olan aynı nitelikteki ortaklıklara hiç bir bakımdan uygulanmayan – ne ad altında ve ne nitelikte olursa olsun – hiç bir vergi ya da resim uygulanmayacaktır. Sözü geçen ortaklıklara, savaş örgütleri, giderleri ya da onarımları için ve olağanüstü nitelikte hiç bir vergi, para kesimi ya da paraca katkıda bulunma zorunluluğu uygulanmayacaktır.

Aynı hükümler Müttefik firmalarının ya da ortaklıklarının Türkiye'de işgören şubelerine, kollarına, acentalarına, ya da başka temsilciliklerine de uygulanacaktır; şu var ki, söz konusu şubeler, kollar, acentalar ve temsilcilikler, ancak Türkiye'de gerçekten yatırılmış sermayeleri ve Türkiye'de gerçekten elde etmiş bulundukları kazançlar ve gelirler için vergiye bağlanabileceklerdir.

III. *Bağışıklıklar*

Türk Hükümeti, Türkiye'de üretimi, ticareti ya da ulaştırmayı desteklemek amacıyla – hangi ad altında ve ne nitelikte olursa olsun – vergi hükümlerinden bağışıklıklar tanırsa, ya da primler, vergi geri vermeleri ya da herhangi bir destekleyici yöntem koyarsa, bu bağışıklıklar ya da desteklemeler, Müttefik uyrukları ve ortaklıkları zararına farklı işlemleri ortadan kaldıracak biçimde, Türk uyruklarına ya da Türk kanunlarına uygun olarak kurulmuş ortaklıklara tanındığı gibi, Türkiye'de yerleşmiş Müttefik uyruklarına ve Müttefik ortaklıklarına da tanınacaktır.

IV. *Yerel [mahallî] Vergiler*

İllere [vilâyetlere] ve yerel yönetimlere [mahallî idarelere] özgü hiç bir vergi, resim ve yükümle, ya da yönetim ya da yargı işlemlerine ilişkin giderlerde farklı bir tutumla, yukarıdaki maddelerin hükümlerine aykırı davranılmayacaktır.

* Ticaret Kanununa göre Kurulan ortaklıklara, genel olarak, "ticaret ortaklıkları" (*Sociétés commerciales*), Yurttaşlık Kanununa göre – örneğin Türk Borçlar Kanununun 523 ncü ve sonraki maddelerine göre – kurulan ortaklıklara "âdi ortaklıklar" (*sociétés civiles*) denilmektedir. (S.L.M.)

** Fransızca metinde "Osmanlı". (S.L.M.)

(3) SAYILI TUTANAK

21 ARALIK 1922 PERŞEMBE OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 15.00 de, M. Serruys'ün başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:
MM. HECK, GİLLESPİE (*Amerika Birleşik Devletleri*); M. FOUNTAİN (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. SERRUYS, LAPORTE, DE NAVAİLLES (*Fransa*); MM. MİCHALAKOPOULOS, THEOTOKAS (*Yunanistan*); MM. GALLİ, SALEM (*İtalya*); MM. SATO, TANİ (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); M. DJOURİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); MUSTAFA ŞEREF BEY, ZÜHTÜ BEY (*Türkiye*); Baron MONCHEUR, Binbaşı BETTE, M. PATERNOTTE (*Belçika*); M. D'OLDENBURG (*Danimarka*); MM. DE REYNOSO, DE LA CUADRA (*İspanya*); M. İRGENS (*Norveç*); MM. Jonckheer VAN PANHUYS, KRAMERS (*Hollanda*); MM. DE FERREİRA, DE OLİVEİRA (*Portekiz*); MM. D'ADLERCREUTZ, KOLMODİN (*İsveç*).

Sekreterler: MM. BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*).

Yabancıların kişilerine ve mallarına uygulanacak vergiler.

BAŞKAN, Türk Temsilci Heyetine, kendisine sunulmuş ön-tasarılar üzerinde görüşlerini açıklaması için söz verdi.

MUSTAFA ŞEREF BEY, kişiler ve mallar konusundaki ön-tasarının, İkinci Komisyonun Birinci Alt-komisyonunun yetkisine girmekte olduğunu söyledi; bu sorunu bir kez daha ele almak hiç bir işe yaramayacağı gibi, çelişkiye düşmek de olacaktır.

M. SERRUYS, gerçekten, Birinci Alt-komisyonda bu sorunların görüşülmesinin tam bir kesintiye uğramış olduğunu belirtti. Öte yandan, Birinci Alt-komisyonda, bu konuda bir tartışma olmuşsa da, bu sorun, açıkça, İkinci Alt-komisyonun yetkisi içindedir. M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetine, bu nokta üzerinde görüşmeğe hazır olup olmadığını sordu; kendisi bu konuda, ayrıca İkinci Komisyon başkanına da durumu bildirecektir.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bu konuda bir cevap vermenin kendisi için mümkün olmadığını söyledi ve bu sorunun ertelenmesini istedi. MUSTAFA ŞEREF BEY, ön-

tasarının ortaklıklara [şirketlere] ilişkin ikinci bölümünün görüşülmesine hazır olduğunu söyledi.

BAŞKAN, Türk Temsilci Heyetinin, Alt-komisyonun yetkisi konusundaki itirazlarına ilişkin çekincelerini [ihtirazî katıylarını] saklı tutmakla birlikte, Mustafa Şeref Bey'den, ortaklıklarla ilgili görüşlerini açıklamasını rica etti.

Ortaklıklara uygulanacak vergi rejimi.

MUSTAFA ŞEREF BEY, ortaklıklara ilişkin hükümlerin, Türkiye'de kanuna uygun olarak tanınmış ortaklıklar anlamına geldiğini açıkça belirtmesi gerektiğini söyledi. Öte yandan, bu hükümlerin, bir siyasal andlaşmadan çok, bir ticaret andlaşmasında yer almasının uygun düşeceğini belirtti. Böyle olunca, kabul edilecek hükümlerin, ancak belirli bir süre yürürlükte kalmasını teklif etti; bu süre içinde, Devletler, Türkiye ile ticaret andlaşmaları yapmakta serbest olacaklardır. Bu süre içinde ticaret andlaşmaları yapılmamış bulunursa, Türkiye, davranış özgürlüğünü yeniden kazanmış olacaktır.

Bağışıklıklar konusuna gelince, Türk Temsilci Heyeti, bu konu üzerinde [şöyle] düşünmektedir: Türk Temsilci Heyeti, bir prim rejimi kurarsa, yabancıları bu rejimin dışında bırakmayacaktır; ancak buna, bir andlaşma ile sözvermek istememektedir; burada, iç politikaya ilişkin bir sorun söz konusudur; bu konuda, Türk Hükümeti için, bağlanmak olanağı yoktur.

Yerel [mahallî] vergilere gelince, yurttaşlar ile yabancılar arasında vergi eşitliği ilkesi, bu gibi yollara başvurulmasını engellemektedir; çünkü, böyle davranmak genel kuraldan kurtulmak için kaçamak yollarına başvurmak anlamına gelecektir. Bir andlaşmaya böyle bir hüküm koymak, Devletlerin, Türkiye'yi, bu çeşit kötü ticaret göreneklerine başvurabilir saydıklarını gösterecek, Türkiye'ye karşı bir güvensizlik işareti olacaktır.

Türk Temsilcisi, mallar ve zorunlu borçlanmalar (*emprunts forcés*) konularına gelecek oturumda cevap vereceğini söyledi.

M. SERRUYS, böylesine açık cevaplar verdiği için, Türk Temsilci Heyetine teşekkür etti.

Türk Temsilci Heyetinin, Türkiye'de tanınmış olmayan ortaklıklara [şirketlere] ilişkin çekincesi pek doğaldır; ortaklıkların yerleşmesi sorununu tanımlamak, Birinci Alt-komisyona düşmektedir; fakat, İkinci Alt-komisyon, bir ortaklığın, andlaşmanın sağladığı çıkarlardan yararlanması için, tanınmış olması gerekeceğini kolaylıkla kabul edecektir.

Türk Temsilci Heyeti, bundan sonra, niteliği bakımından sürekli olması gereken bir siyasal andlaşmaya ekonomik hükümler konulmasının mümkün olamayacağını söylemiştir. M. SERRUYS, meslekdaşlarına, andlaşmanın bu sorunlara ilişkin maddelerinin sürekli ya da geçici nitelikte olması konusunda, ne düşündüklerini sordu.

M. FOUNTAİN, bu maddelerin uygulanma süresinin mümkün olduğu kadar uzun olması şartıyla, bunların yalnız geçici bir nitelikte olmalarını kabul ettiğini söyledi.

M. Fountain ile görüş birliği içinde olan M. SERRUYS, Türk Temsilci

Heyetinin, ilke bakımından isteklerinin yerine getirilebileceğini belirtti; ancak M. SERRUYS, süre bakımından, gümrük ya da ticaret andlaşmaları ile, birçok Devletlerin sözleşme yoluyla değil de yabancılara gerekli güvenceleri veren kanunlarla sağladıkları yerleşmeye ilişkin hükümler arasında, bir benzerlik bulunamayacağını düşünmektedir. M. SERRUYS, İngiltere ile Fransa arasında, hiç bir zaman, herhangi bir yerleşme andlaşması yapılmamış olduğunu hatırlattı.

Türk Temsilci Heyeti karşılıklı olma [mütekabiliyet] ilkesinden söz etmiştir; bunu kabul etmek mümkündür; fakat şu şartla: Karşılıklı oluş, her madde ve her Devlet için ayrı ayrı göz önünde tutulmalıdır. M. SERRUYS, böyle bir formül teklif edecektir: "Türkiye'ye bu konuda karşılıklı olma ilkesini gerçekten tanımayan Devlet, yukarıda anılan hükümlerden yararlanma isteğinde bulunamaz."

M. FOUNTAİN, bu konuda, İngiltere'ye bağlı İngiliz sömürgelerini (*les colonies anglaises de l'Angleterre*) ayrı tutmanın uygun olacağını düşünmektedir.

M. SERRUYS, Alt-komisyona, aşağıdaki madde tasarısını sundu: "Bir yıllık bir sürenin bitimine kadar, dominion'lar, koruma altındaki ülkeler (*protectorats) ve sömürgeler, karşılıklı olmak şartıyla, işbu andlaşmaya* katılmak isteyebileceklerdir."

MUSTAFA ŞEREF BEY bu teklifi kabul etti.

M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetinin, eşitlik ilkesini yorumlarken birtakım noktalarda artık hakgözetir olmaktan çıkan sonuçlara varmakta olup olmadığını düşünmektedir. Gerçekten, yabancı ortaklıkların [Türkiye'deki] kollarına [şubelerine], ancak Türkiye'de malik oldukları mallar üzerinden vergi yükletilmek gerekir.

MUSTAFA ŞEREF BEY, Türk Temsilci Heyetinin bu konuya ilişkin görüşlerinin, Türkiye'de birtakım ortaklıkların, özellikle sigorta ortaklıklarının, yaptıkları işlemlere karşılık olan sermayeyi saptamanın imkânsızlığına dayanmakta bulunduğunu belirtti.

M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetine, kazançların normal bir faizle anaparaya [sermayeye] çevirilmesi (*capitalisation*) yolunu gösterdi.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bu sorunu yeniden inceleyeceğini söyledi.

M. SERRUYS, sunduğu ön-tasarının II nci bölümüne ilişkin görüşmelerin sona ermiş olduğunu bildirdi; yeni bir metin hazırlayacağını ve bunda, ortaklıkların önce tanınmış olması gerekeceği yolundaki Türk Temsilci Heyetinin çekincesini göz önünde tutacağını, bir süre saptama ve karşılıklı olma zorunluluğunu belirteceğini söyledi. Öte yandan, yabancı ortaklıkların kollarını [şubelerini] vergileme konusunda bir yol da aranacaktır.

Bağışıklık.

M. SERRUYS, bağışıklığa ilişkin III ncü Bölüm üzerinde görüşmeleri açtı. Bu sorun, Türkiye gibi, endüstrisi henüz doğmakta olan bir ülkede pek önemlidir. Türk Temsilci Heyeti, iyi niyetlerini açıklamış, ancak kendisini bağlamaktan da kaçınmıştır. Geçici nitelikte ve karşılıklı olma [mütekabiliyet] ilkesine dayanan bir madde öngörülemez mi?

MUSTAFA ŞEREF BEY, bu sorunun Türkiye için çok önemli olduğunu belirterek, bu teklife karşı çıktı; çünkü, karşılıklı olma ilkesi Türkiye'nin pek işine

yaramayacaktır. Öte yandan, Türkiye'nin endüstriyi destekleme [teşvik-i sanayi] kanunu da, şimdiden zaten gelişmiş olan yabancı sanayilerine yararlanma olanağını sağlarsa, bu kanun Türkiye'ye hiç bir yardımda bulunamamış olacaktır.

M. SERRUYS, bir destekleme kanununun söz konusu olmadığını söyledi; söz konusu olan, ayırım gözetici bir kanundur; Türk Hükümetinin vaktiyle kendisine ekonomik donatımlarını getirmiş olan ortaklıkları perişan edebilecek bir yol söz konusudur. Kimi Devletler böyle yollara başvurmuşlardır. Türkiye, karşılıklı olma [mütekabiliyet] ilkesini bu gibi Devletlerin uyruklarına uygulasın; ancak, öteki Devletlere karşı, kötü ekonomik göreneklerden sayılan bu gibi tedbirler almaya kalkışmasın.

MUSTAFA ŞEREF BEY, endüstriyi destekleme kanununun kapsamını yaygın kılmak için, üç-dört yıllık bir süre istedi. Şimdiki durumda, Türk kamu oyu, bu kanunun değiştirilmesine izin vermeyecektir.

M. SERRUYS, üç-dört yıl sürecek olumsuz bir denemeye girişilmesini kabul edemediğini söyledi. Burada, Türkiye'ye karşı bir güvensizlik söz konusu değildir; şu var ki, büyük Devletler, kimi yeni Devletlerce başvurulan ve kuşaklar boyunca, oralarda sanayi kurmuş yabancıları yarışamayacakları bir duruma sokmak ve yıkmaktan başka bir sonuç vermemiş olan, bu gibi ekonomik denemeleri pek iyi bilmektedirler; hiç bir Devlet, uyruklarının bu biçim serüvenlerle yeniden karşılaşmasına göz yumamaz. Kaldı ki, yeni gelmiş yabancılar değil, uzun süredir, Türkiye'de yerleşmiş olan yabancılar söz konusudur.

M. FOUNTAİN ve M. GALLİ, sıra ile söz alarak, M. Serruys'ün görüşüne katıldıklarını belirttiler.

MUSTAFA ŞEREF BEY, gelecek oturum için, bu sorunu yeniden inceleyeceğini söyledi.

M. SERRUYS, ön-tasarının, yerel [mahallî] vergilere ilişkin olan ve Türk Heyetinin metinden çıkartılmasını istediği IV ncü Bölümüne geçti. Bu ön-tasarıda Türk yerel makamlarına karşı bir güvensizlik değil, fakat bir hakgözetirlik sorunu söz konusudur. Kaldı ki, bu maddenin biçimi de değiştirilebilir.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bu sorunun, ileride incelenmek üzere, ertelenmesini istedi.

Oturuma saat 17.00 de son verildi.

(4) SAYILI TUTANAK

23 ARALIK 1922 CUMARTESİ OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 11.15 de, M. Serruys'ün başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:
M. GİLLESPİE (*Amerika Birleşik Devletleri*); M. FOUNTAİN (*İngiliz İmparatorluğu*); M. SERRUYS (*Fransa*); MM. MİCHALAKOPOULOS, DROSSOPOULOS (*Yunanistan*); MM. GALLİ, SALEM (*İtalya*); MM. SATO, TANİ (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); MUSTAFA ŞEREF BEY, ZÜHTÜ BEY (*Türkiye*); MM. Baron MONCHEUR, JACOBS, PATERNOTTE (*Belçika*); M. D'OLDENBURG (*Danimarka*); MM. DE REYNOSO, DE LA CUADRA (*İspanya*); M. KRAMERS (*Hollanda*); M.D'ADLERCREUTZ, Dr. KOLMODİN (*İsveç*).

Sekreterler: M. BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); M. TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*).

Yabancılara uygulanacak vergi rejimi.

BAŞKAN, geçen oturumun sonunda, Alt-komisyonun, kendisini, ön-tasarısının son bölümünü yeniden yazmakla görevlendirmiş olduğunu hatırlattı. M. SERRUYS, bu yeni metni meslekdaşlarına sunmazdan önce, ön-tasarının birinci bölümünü incelemenin daha uygun olacağını sanmaktadır. Bu birinci bölümle ilgili olarak, bir yetki sorunu ortaya çıkmıştır. Türk Temsilci Heyeti, M. SERRUYS ve İkinci Komisyon Başkanıyla yaptığı yeni görüşmelerden sonra, Türkiye'de kişilere ve mallara uygulanacak vergi rejimini incelemek konusunda, bu Alt-komisyonun gerçekten yetkili olduğunu kabul etmiş bulunmaktadır.

M. SERRUYS, bu ön-tasarının ilk bölümüne ilişkin görüşünü açıklama olanağını sağlamak üzere, sözü Türk Temsilci Heyetine verdi.

Zoralımlar.

MUSTAFA ŞEREF BEY, Türk Temsilci Heyetinin, ön-tasarının ilk cümlesini kabul etmekle olduğunu söyledi. Birinci paragrafın ikinci cümlesinde zoralımlar [istimvaller, *réquisitions*] söz konusu edilmektedir; Türk Hükümeti, bu konuda, yabancılarla yurttaşları bir tutmak istemektedir. Yine bu cümlede, daha sonra,

zorunlu borçlanmadan (*emprunt forcé*) söz edilmektedir; Türk Hükümeti, yabancıları bundan bağışık tutmayı kabul etmektedir. Bu cümlede, son olarak, savaş giderlerini karşılamak üzere paraca katkılarda bulunma sorunu vardır; bu nokta üzerinde, Türk Temsilcisi, yabancıların, yurttaşlarla bir tutulmaktan öteye bir şey istemeyecekleri kanısındadır. Kaldı ki Türk Hükümeti, Türk halkının bugünkü malî durumu göz önünde tutulursa, bu biçim vergileme yollarına da başvuramaz; öte yandan, Türk Devletinin bütçe sistemi yüzünden, vergiler arasında, bunları ödeyecekler bakımından bir ayırım yapma olanağı da yoktur.

M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetinin kanıtlarını yeniden ele alarak, Türkiye'de oturmakla yetinen kimselerle, oraya yerleşmiş tacirler arasında bir ayırım yapmak gerektiğini belirtti. Kendisinin kaleme almış olduğu ön-tasarı, bu ayırımı gözetmektedir. Gerçekten, ön-tasarı, ikinci paragrafında, tacirlere ilişkin olarak, salt kural-dışı [istisna] nitelikte olan birtakım katkılar bir yana bırakılırsa, hiç bir vergi kural-dışılığı öngörmemektedir.

M. GALLİ, Alt-komisyonun dikkatini zoralımlara çekti. Bunlar, bir yabancı söz konusu olduğu zaman, elden geldiği ölçüde sınırlı tutulması gereken bir zarardır. M. GALLİ, yabancıların mallarına zoralım uygulanması yoluna gidilmesi durumunda, bunların değerlerinin hakgözetirlikle saptanmasını ve bu mallara, ancak, değerleri hemen ödenmek şartıyla el konulabilmesini teklif etti.

MUSTAFA ŞEREF BEY, zoralımlar konusunun kanunlarla düzenlenmiş olduğunu ve bir kanuna yabancılardan yana kural-dışılıklar [istisnalar] konulmasının mümkün olamayacağını söyledi.

M. FOUNTAİN, yurttaşlarla yabancılar arasında eşitlik varsa, İngiliz Temsilci Heyetinin, yabancıların zoralımlardan bağışık tutulmalarında direnmeyeceğini bildirdi; ancak, zoralım konusunda eşitliği korumanın çok güç olacağına dikkatı çekmeği de gerekli gördü.

M. SERRUYS de, bu görüşte olduğunu söyledi.

M. GALLİ, "Zoralımlar önce Türk uyruklarına, sonra da yabancılara uygulanacaktır' formülünü teklif etti. Gerçekten, kendisi, ulusal savunma ödevini, böyle bir durumda, yurttaş için kesinlikle kabul ederken, yabancı için ikinci derecede bir ödev saymaktadır.

M. SERRUYS, M. Galli'nin belirttiği düşüncenin özü bakımından doğru olduğunu söyledi; şu var ki, aldığı biçim bakımından, kabul edilmesi güç, bir çeşit ayırım gözeticilik yaratılmasına varmaktadır.

M. GALLİ, bunun üzerine, orantılı bir zoralım teklif etti.

MUSTAFA ŞEREF BEY, zoralım konusunda, Türkiye'nin ortak hukuku uygulayacağını, fakat bir Andlaşmada zoralımdan söz etmenin yerinde olmayacağını belirtti.

M. SERRUYS, bu konuda hiç bir güvence öngörmemenin güç olduğunu söyledi. Şüphesiz, M. SERRUYS, Kapitülasyonlar rejiminin sağladığı kayırmalar sürüp gitsin istememektedir. Kendisi, "Kapitülasyonlardan doğan vergi rejimine son verilmiştir" formülünü Andlaşmaya koymağa hazırdır; ancak, bu rejim ortadan kalktıktan sonra, onun yerine kesin olarak belirli birtakım hükümlerin toplu olarak konulması da zorunludur. Zoralımlar konusunda, M. SERRUYS, şu formülü teklif

etmektedir: "Savaş durumunda, zoralımlar hakgözetirlik uyarınca uygulanacak ve tam değerleri verilecektir."

MUSTAFA ŞEREF BEY, bu formülü kabul edemeyeceğini, üzülerek bildirdi.

M. SERRUYS, bu konuda üç görüşün ortaya çıkmış olduğunu söyledi: Güvenceler isteyen, İtalyan görüşü; bir eşitlik sözverisiyle yetinen, İngiliz görüşü; metne, bu konuda herhangi bir şey konulmasını gerekli görmeyen, Türk görüşü. M. SERRUYS, aşırı iki görüşü bir yana bırakarak, kendisinin de kısa bir formül içinde düzenlemiş olduğu, İngiliz görüşüne katılmanın iyi olacağını sanmaktadır.

Kaldı ki, eşitlik ilkesi korunmuş olursa, bu, ikinci derece önemli bir sorundur; BAŞKAN, bu eşitliğin bir andlaşma ile belirtilmesinde, Türk Hükümeti için yarardan başka bir şey de görmemektedir.

Zorunlu borçlanma ve servet vergisi.

MUSTAFA ŞEREF BEY, görüşünden vazgeçmediğini söyledi. M. SERRUYS, zoralımlar konusu üzerinde daha çok direnmemeği kabul etti; fakat, buna karşılık olarak, Türk Temsilci Heyetinden de, sermaye üzerinden alınacak vergi konusundaki çok sınırlayıcı tutumundan vazgeçmesini istedi. Zorunlu borçlanmadan (*emprunt forcé*) bağışık tutulmak Müttefikler için yeterli değildir; bağışıklığı, varlık [servet] üzerinden alınacak her türlü vergilere de yaymak gerekir. Bütün yabancıların Türkiye'de yararlanmakta oldukları ayrıcalıklı rejim düşünülürse, bu, en küçük bir güvencedir. Uygar ülkelerin hepsi, bir savaş ya da onarımları karşılama amacıyla konmuş vergileri yabancılara uygulamaktan çekinmektedir.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bu açıklamanın gereksiz olduğunu, çünkü Türkiye'de mülkiyete her zaman saygı gösterildiğini ve bu biçim vergilerden korkmağa yer olmadığını söyleyerek itirazda bulundu.

M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetinin, kendisinden istenilen yükümü kabul etmekle, gene de Kur'an yasasının gelenekleri içinde kalmış olacağı kanısındadır. Türkiye'de mülkiyete pek büyük saygı gösterildiğinden, bu yolda güvencelerin uygulamada gereksiz olacağını kendisi de bilmektedir. Ancak, Kapitülasyonlar rejimi yerine neyin geçeceğini bilmek kaygısında olan uyruklar bakımındadır ki, kesin bir metin gerekli görünmektedir.

Türk Temsilci Heyeti, görüşünden vazgeçmedi. M. SERRUYS, karşılıklı olma [mütekabiliyet] ilkesini teklif etti.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bunların, ticaret andlaşmalarıyla ilgili konular olduğunu, siyasal nitelikteki bir andlaşmaya konulmalarının iyi olmayacağını söyledi.

M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetine şu formülü teklif etti: "Yabancılara hiç bir zorunlu borçlanma (*emprunt forcé*) ya da herhangi bir olağanüstü varlık [servet] vergisi uygulanmayacaktır." M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetinden, hakgözetir bir uzlaştırma niteliğinde olan bu metni yeniden incelemesini istedi.

M. GALLİ, zoralımlar konusuna yeniden döndü.

M. SERRUYS, İtalyan Temsilci Heyetinden, üzerinde görüş birliğine varılmış olan ve birinci cümlesi genel kapsamlı olduğu için eşitlik güvencesi de vermekte bulunan metni kabul etmesi ricasında bulundu.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bundan sonraki paragrafta, "Türk uyruklarına izin verilen" sözleri yerine, "işbu andlaşmanın ... maddesi uyarınca Müttefik Devletler uyruklarına izin verilen" sözlerinin konulmasını istedi.

M. SERRUYS, bu isteği akla yatkın buldu; çünkü, birinci Alt-komisyonun yetkisi içinde olan yerleşme (*établissement*) sorununu etkileyecek biçimde sözler kullanılmaması gerekmektedir. M. SERRUYS, öte yandan, "Müttefik Devletler uyrukları" formülünü "Türk ülkesinde yerleşmiş" sözleriyle tamamlamağı teklif etti.

M. DE REYNOSO, "yabancı uyruklar" sözleri yerine neden "Müttefik Devletler uyrukları" sözlerinin konulduğunu sordu.

M. SERRUYS, burada, bu Alt-komisyonun çerçevesini aşan genel nitelikte bir sorunun söz konusu olduğu cevabını verdi. Salt siyasal nitelikte olan bir soruna hiç kimseyi sürüklemek istemeksizin, M. SERRUYS, şunları da belirtti: Tarafsız Devletler ya bu Andlaşmaya katılabilecekler, ya da, ençok gözetilen ulus ilkesinden (*clause de la nation la plus favorisée*) yararlanmaktaysalar, şimdi kurulmasına çalışılan rejimden yararlanmak isteyebileceklerdir; şu var ki, burada, Türkiye ile barış yapmakta olanlar, Müttefik Devletlerdir. M. SERRUYS, bu Konferansda, tarafsız Devletlerin çıkarlarına zarar verilmesinin söz konusu olmayacağına inanılmasını istedi.

M. DE REYNOSO, M. Serruys'ün açıklamalarıyla tatmin olduğunu söyledi.

M. D'ADLERCREUTZ, burada bir Barış Andlaşması söz konusu olduğuna göre, "yabancılar" sözü yerine "Müttefikler" denilmesini çok doğal bulduğunu belirtti.

MUSTAFA ŞEREF BEY, üçüncü paragrafı okudu ve "işlerinin süresi ve önemiyle orantılı olarak" sözlerinin, vergilerin saptanması konusunda sakıncalar yaratabileceğine dikkatı çekti. Bu vergiler oldukça uzun bir süre üzerinden saptanmış olursa, M. Serruys'ün teklif ettiği metin, yabancılarla Türkler arasında bir eşitsizlik doğurabilecektir.

M. SERRUYS, M. SALEM ve MUSTAFA ŞEREF BEY arasında bir tartışma oldu. Türk ülkesinde bir ticaret işine girişen yabancı uyruklara, sürekli ticaret işleriyle uğraşanlara uygulanan vergilerin uygulanmayacağını daha iyi belirtecek bir metin üzerinde, M. SALEM ile MUSTAFA ŞEREF BEY'in, gelecek oturumdan önce, görüş birliğine varmaları kararlaştırıldı.

Bundan sonra, 4 ncü paragrafın görüşülmesine geçildi. Türk Temsilci Heyeti, bu paragrafı, savaş vergilerinin söz edildiği son cümlesi dışında, kabul etti.

M. SERRUYS, daha önce ertelenmiş bulunan ilk paragraftaki sözlere benzeyen bu paragrafın son kesiminin ertelenmesini teklif etti.

MUSTAFA ŞEREF BEY buna razı oldu.

Oturuma saat 12.24 de son verildi.

(5) SAYILI TUTANAK

27 ARALIK 1922 ÇARŞAMBA OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da M. Serruys'ün başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:
M. GİLLESPİE (*Amerika Birleşik Devletleri*); M. FOUNTAİN (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. SERRUYS, LAPORTE (*Fransa*); MM. GALLİ, SALEM (*İtalya*); MM. SATO, TANİ (*Japonya*); MM. MİCHALAKOPOULOS, DROSSOPOULOS (*Yunanistan*); M. CONTZESCO (*Romanya*); M. MİLANOVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); MUSTAFA ŞEREF BEY, ZÜHTÜ BEY (*Türkiye*); MM. Baron MONCHEUR, DAUGE, DE VİSSCHER, PATERNOTTE (*Belçika*); MM. DE REYNOSO, DE LA CUADRA (*İspanya*); MM. Jonckheer VAN PANHUYS, KRAMERS (*Hollanda*); M. DE FERREİRA (*Portekiz*); MM. D'ADLERCREUTZ, KOLMODİN (*İsveç*).

Sekreterler: M. BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); M. TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*).

Yabancılara uygulanacak vergi rejimi.

M. SERRUYS, Alt-komisyonun son oturumlarında incelenen tasarıyı okudu:

Madde 1

Kapitülasyon Sözleşmeleri ve yapılagelişleri (*usages*) uyarınca yabancılara uygulanan vergi rejimine son verilmiştir.

Madde 2

Türkiye ülkesinde oturmak ve yerleşmek bakımından, Müttefik uyruklarına, niteliği ve adı ne olursa olsun, Türk uyruklarına uygulananlardan başka ya da daha ağır hiç bir vergi, resim ya da malî yüküm uygulanmayacaktır.

Müttefik Devletler uyruklarına 1 nci Maddede belirtilen şartlar uyarınca, Türkiye'de izin verilen her çeşit ticaret, meslek, endüstri ve işletme ya da ne nitelikte olursa olsun, herhangi bir iş yapabilmeleri konusunda, bu uyruklara, niteliği ve adı ne olursa olsun, Türk uyruklarına uygulananlardan başka ya da daha ağır hiç bir vergi, resim ya da malî yüküm uygulanmayacaktır.

Yabancı ülkelerde yerleşmiş bulunan ve Türk uyruklarına izin verilmiş – ne nitelikte ve ne ad altında olursa olsun – her çeşit ticaret, maliye, iktisat ya da bilim işleriyle uğraşmakta olan Müttefik uyruklarına, çalışmalarının süresi ve önemiyle orantılı olandan başka, herhangi bir vergi ya da resim yükletilmeyecektir; bu vergi ve resimler, Türk uyruklarının ya da Türkiye'de yerleşmiş yabancıların işlemlerinde uygulanan vergi ve resimleri aşmıyacaktır.

Bu son paragraf üzerinde, özellikle süre sorununa ilişkin olarak, bir tartışmaya girişildi.

M. SALEM, Türkiye'de çok kısa bir süre geçirecek bir yabancının vergilendirilmesinin yararsız olacağı kanısındadır.

M. SERRUYS, M. Salem'in görüşünü paylaşmaktadır; fakat, bir vergi konulacaksa, bunun ancak orantılı olarak uygulanacağının kesinlikle belli olması daha iyidir.

M. SALEM, 2 nci maddenin 3 ncü paragrafını, biri ticaret işlemlerinin önemine, ötekisi de bunların süresine ilişkin olmak üzere, iki ayrı paragraf biçiminde kaleme almanın mümkün olup olmayacağını sordu.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bu nokta üzerinde, Türk Temsilci Heyetinin yeni bir metin getirmek niyetinde olduğunu söyledi.

M. SERRUYS, bu davranışı için Türk Temsilci Heyetine teşekkür etti ve bütün Temsilci Heyetlerinin, bu 2 nci maddede, [Türkiye'de] yapılan işlerin önemini ve süresini, başka bir deyimle, birbirinden ayrı olan bu iki şey arasında – başka bir deyimle, işlem [muamele] üzerinden vergilendirmeyle meslek üzerinden vergilendirme arasında – ayırım gözeterek bunu belirtmenin gerekeceği konusunda görüş birliğinde olduğunu söyledi.

M. SERRUYS, 2 nci maddenin okunmasına devam etti; bu konuda hiç bir tartışma olmadı:

Müttefik Devletler uyruklarının Türkiye ülkesindeki malları, hakları ve çıkarları, bunların edinimi, elde bulundurulması ya da bunlardan yararlanma bakımından olduğu kadar, bunları başkasına bırakma, bunların değiş-tokusu ya da miras yoluyla başkasına geçirilmesi bakımından da, Türk uyruklarının mallarına, haklarına ve çıkarlarına uygulananlardan başka ya da daha ağır, hiç bir malî yüküm, resim, dolaylı ya da doğrudan herhangi bir vergi uygulanmayacaktır.

M. SERRUYS, tasarının, ortaklıklara [şirketlere] ilişkin 2 nci maddesini okudu:

Müttefik Devletlerden birinin kanunu uyarınca kurulmuş olup da Türkiye'de yerleşmiş bulunan ya da Türkiye'de iş yapan âdi ortaklıklarla (*sociétés civiles*)* ticaret, endüstri ya da sigorta ortaklıklarına, Türk** kanununa göre Türkiye'de kurulmuş aynı nitelikteki ortaklıklara uygulananlardan başka ya da daha ağır – ne nitelikte ya da nasıl bir adla olursa olsun – hiç bir vergi, resim ya da malî yüküm uygulanmayacaktır.

Müttefik ülkelerin firmalarının ya da ortaklıklarının Türkiye'de yerleşmiş

* Bk. s. 127 not. (S.L.M.)

** Fransızca metinde "Ottoman". (S.L.M.)

> bulunan ya da Türkiye'de iş yapan kollarına, şubelerine, ajanslarına ya da başka temsilciliklerine de aynı hükümler uygulanacaktır; şu kadar ki, bu kollar, şubeler, ajanslar ve temsilcilikler, Türkiye'de yatırılmış gerçek sermayeleri üzerinden ya da vergi uygulanacak sermaye açıklanamaz veya denetlenemez ise, bu sermayeyi kestirmeğe yarayabilecek olan gerçek kazanç ve gelirler üzerinden vergiye bağlanacaklardır.

MUSTAFA ŞEREF BEY, ilk cümledeki "âdi" sözünün metinden çıkartılmasını istedi.

M. SERRUYS buna razı oldu, fakat "malî" (*financières*) kelimesinin eklenmesi teklifinde bulundu.

M. FOUNTAİN, İngiliz kanununda, taşıma ortaklıklarının [nakliyat şirketlerinin, *sociétés de transport*] ticaret ortaklıkları arasında sayılmadığını belirtti.

M. SERRUYS, bunun üzerine, aşağıdaki formülü teklif etti:

Taşıma [*transport*] ortaklıklarıyla endüstri, maliye ya da sigorta ortaklıklarını da kapsamak üzere, Müttefik Devletlerden birinin kanunu uyarınca kurulmuş ... ticaret ortaklıklarına..."

Bu formül kesin olarak kabul edildi.

Primler ve vergi bağışıklıkları sorunu.

M. SERRUYS, bağışıklıklara ilişkin, 4 ncü maddeyi okudu:

> Türk Hükümeti, niteliği ve adı ne olursa olsun, Türkiye'de üretimi, ticareti ya da ulaştırmayı [taşıma işlerini] koruma amacıyla, vergi bağışıklıkları ya da primler, indirimler tanır ya da başka destekleme tedbirleri alırsa, zarar verecek ayırdedici işlemlere yol açılmaması için, bu bağışıklıklar ve desteklemeler, Türk uyruklarına ve Türk kanunları uyarınca kurulmuş ortaklıklara olduğu kadar, Müttefik Devletlerin Türkiye'de yerleşmiş uyruklarına ya da ortaklıklarına da uygulanacaktır.

M. SERRUYS, vergi bağışıklığının uygulanması konusunda herkesin görüş birliğinde bulunduğunu sanmaktadır; anlaşmazlık, M. SERRUYS'e göre, yalnız primler sorunu üzerindedir.

MUSTAFA ŞEREF BEY, burada bir siyasal andlaşma yapmanın söz konusu olduğunu hatırlattı. Oysa, Türkiye'nin böyle bir madde kabul etmekle bulunmuş olacağı ödün [tâviz], bir siyasal andlaşma ile elde edilmesi mümkün olmayan karşıçıkarlar sağlanmasını gerekli kılmaktadır; bu yüzden, Türk Temsilci Heyeti, primler sorununun görüşülmesinin, ticaret andlaşmasının yapılacağı zamana ertelenmesini istemektedir.

M. GALLİ bu görüşmelerin başlangıcından beri, Türkiye'ye birçok ödünlerde bulunulmuş olduğunu belirtti. Türkiye bunları göz önünde tutarak, 4 ncü maddeyi kabul edebilir.

M. FOUNTAİN, 4 ncü maddenin metinden çıkartılmasının, tasarının geri kalan bölümünü de etkisiz kılabileceğini söyledi.

M. SERRUYS, vergi konusunda yabancılara farklı işlem yapılmasının tehlikesine dikkatı çekti. M. SERRUYS, bu temel nokta üzerinde, Türk Temsilci Heyetinin, kendisine yapılmış olan teklifi bir kez daha incelemeğe razı olacağını ummaktadır.

MUSTAFA ŞEREF BEY, Türk Hükümetinin, bütçeyle ilgili konularda, hiç bir zaman yabancıların zararına davranışlarda bulunabileceğini sanmamaktadır. MUSTAFA ŞEREF BEY, Türk Temsilci Heyetinin, yabancıları primlerden yararlandırmayacağını söylememiş olduğuna dikkati çekti; ancak, Türk Hükümeti, ekonomik yararlarla bağışıklıkları kendi uyrukları için saklı tutmak olanağını sağlayan yeni bir kanun da yürürlüğe konmuş bulunduğu için, bu konuda ellerini pek bağlamak istememektedir.

M. SERRUYS, primler sorunu üzerinde direnilmemesini Müttefik Temsilci Heyetlerine teklif etti; yalnız, Türk Temsilci Heyetinden, yabancılar zararına vergi bağışıklıkları uygulanmamasını istedi. Türkiye için, yabancılarla yurttaşlar arasında vergi konusunda eşitlik genel ilkesinin bir sonucu olan bu noktayı tam bir dürüstlükle kabul etmek bir zorunluluktur. Bu genel ilkeyi, Türkiye, 2 nci maddede kabul etmiştir.

MUSTAFA ŞEREF BEY, Türk Hükümetinin, 2 nci madde hükümlerini değiştirmeğe kalkışabileceğini düşünme olasılığını var saymanın, Türkiye'ye karşı güvensizlik anlamına gelebileceğini belirterek, itirazda bulundu.

M. SERRUYS, burada duygusal bir alanda bulunulmadığını, güvenceler [teminat] elde etmenin söz konusu olduğunu, Türk Temsilci Heyetine hatırlattı. 2 nci ve 3 ncü maddelerde birtakım yükümler kabul edilmiş olduğuna göre, Türk Hükümetinin, bunların zorunlu bir sonucu olan 4 ncü maddeye de saygı göstermesi gerekir. M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetine, uzlaşma amacıyla, primler sorunundan vazgeçilmesini teklif etti; ancak, maddenin bağışıklıklara ilişkin bölümünü tümüyle kabul etmesini de Türk Temsilci Heyetinden istedi.

MUSTAFA ŞEREF BEY'in isteği üzerine, bu sorun gelecek oturuma kadar ertelendi.

M. SERRUYS, aşağıdaki maddeleri okudu:

Madde 5

Yukarıdaki maddelerde öngörülen bütün konularda, Türkiye'de Müttefik Devletlerin uyruklarına, il yönetimlerince ya da yerel [mahallî] yönetimlerce yükletilebilecek malî yükümler, resimler ve vergiler, Türk uyruklarına uygulananlardan başka ya da daha ağır olmayacaktır.

Madde 6

Varlık üzerinden vergileme.

Türkiye'de yerleşmiş ya da Türkiye'de iş yapan Müttefik Devletler uyruklarına ya da bunların Türk ülkesindeki mallarına, haklarına ve çıkarlarına ve Müttefik Devletlerden birinin kanunu uyarınca kurulmuş olup da Türkiye'de yerleşmiş bulunan ya da Türkiye'de iş yapan ortaklıklara, bunların kollarına, şubelerine ya da ajanslarına, savaş durumunda bile, hiç bir zorunlu borçlanma ya da olağanüstü varlık [servet] vergileri (*prélevement exceptionnel sur la fortune*) yükletilmeyecektir.

MUSTAFA ŞEREF BEY, 6 ncı maddenin sonundaki "olağanüstü varlık [servet] vergisi" sözlerinin yanlış anlamalara yol açabileceğini belirtti. Türk Temsilci Heyeti,

bu sözlerin metne eklenmesini kabul edemez. Bununla birlikte, MUSTAFA ŞEREF BEY, bu noktanın gelecek oturuma ertelenmesine razı oldu.

M. SERRUYS, 7 nci maddeyi okudu:

Madde 7

Yukarıda 2 nci maddeden 5 nci maddeye kadar olan maddelerdeki hükümlerden her biri, Türk uyruklarına kendi ülkesinde karşılıklı olarak aynı hükümleri uygulamaları şartıyla, Müttefik devletlerden her birinin uyruklarına, Türkiye'de, on yıllık bir süre için uygulanacaktır.

Oturuma saat 12.00 de son verildi.

(6) SAYİLI TUTANAK

27 ARALIK 1922 ÇARŞAMBA OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 16.30 da, M. Serruys'ün başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

M. GİLLESPİE (*Amerika Birleşik Devletleri*); M. FOUNTAİN (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. SERRUYS, LAPORTE (*Fransa*); MM. MİCHALAKOPOULOS, DROSSOPOULOS (*Yunanistan*); MM. GALLİ, SALEM (*İtalya*); MM. SATO, TANİ (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); M. MİLANOVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); MUSTAFA ŞEREF BEY, ZÜHTÜ BEY (*Türkiye*); MM. Baron MONCHEUR, DAUGE, DE VİSSCHER, PATERNOTTE (*Belçika*); MM. DE REYNOSO, DE LA CUADRA (*İspanya*); MM. Jonckheer VAN PANHUYS, KRAMERS (*Hollanda*); MM. D'ADLERCREUTZ, KOLMODİN (*İsveç*).

Sekreterler: MM. BENTİNCK (*İngiliz İmparatorluğu*); TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*).

Türkiye'de geçici olarak bulunan yabancılara uygulanacak vergi rejimi.

M. SERRUYS, geçen oturumda, Alt-komisyonun bazı maddeler üzerinde görüş birliğine vardığını, fakat Türk Temsilci Heyetinin kesin cevap vermesi gereken bir kaç nokta üzerinde çekince [ihyirazî kayıt] öne sürülmüş olduğunu hatırlattı. Bu çekincelerden birisi, 2 nci maddenin 3 ncü fıkrasına ilişkindir.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bu fıkranın yerine konmak üzere, Türk Temsilci Heyetince teklif edilen, bir metin okudu.

M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetince teklif edilen metnin yetersiz olduğunu söyledi. Bu metin, Türkiye'de bulunan Müttefik tacirlerini yabancı ülkelerde oturmakta olup da kendi ülkelerinde geçici olarak bulunan Türk uyruklarıyla aynı durumda saymaktaysa da, Türkiye'de oturan yabancıyla Türkün aynı durumda sayılmasını öngörmemektedir. Müttefiklerin bu fıkrada izledikleri amaç, Türkiye'de tek bir iş yapmış yabancı iş adamıyla, orada bütün yıl çalışan iş adamına aynı ölçüde ağır vergiler yüklenmemesidir. İlke üzerinde bütün temsilci heyetleri görüş birliği içinde olduklarına göre, bu görüşü açıkça belirtecek bir metin bulmak söz konusudur.

M. FOUNTAİN'in, MUSTAFA ŞEREF BEY'in ve M. SALEM'in birtakım açıklamalarından sonra, Türk Temsilci Heyetince teklif edilen ve M. FOUNTAİN ile M. SALEM'ce değiştirilen aşağıdaki metin kabul edildi:

Müttefik Devletlerin uyruklarından, yurt dışında yerleşmiş olup da, Türk ülkesinden geçişleri sırasında herhangi bir iş tutacak olanlara, aynı nitelikte ve aynı önemde bir iş yapan Türk uyruklarıyla Türkiye'de yerleşmiş yabancıların, ülkede uygulanmakta olan hükümler uyarınca, bağlı oldukları vergi, resim ve malî yükümlerden – niteliği ve adı ne olursa olsun – başkası ya da daha ağırı uygulanmayacaktır.

Bağışıklıklar

M. SERRUYS, geçen oturumda öne sürülen ikinci çekincenin, tasarının 4 ncü maddesine ilişkin olduğunu hatırlattı. Türk Temsilci Heyetine, sorunu yeniden inceledikten sonra, bu madde üzerindeki görüşünü değiştirebilip değiştiremediğini sordu.

MUSTAFA ŞEREF BEY, Türk Temsilci Heyetinin, bu sorunu kesin sonuca bağlanmak üzere, Komisyona göndermekten yana olduğunu söyledi.

M. SATO, Türk Temsilci Heyetinin bu maddeyi, yalnız, ileride yapılması söz konusu olacak ticaret anlaşmaları için bir uzlaşma temeli olarak kullanılmak üzere ertelemiş bulunduğunu hatırlattı.

Türk Hükümeti bu nokta üzerinde, belki şimdiden ve geçici olarak, Müttefiklerin isteğini yerine getirecek bir davranışta bulunabilir. M. SATO, bir çok andlaşmalarda, özellikle "depolama kolaylıkları, primler ve gümrük vergisinde geri vermeler (*drawbacks*)" konularında eşitlik uygulanmasını öngören ve I nci maddesiyle II nci maddesi aşağıda belirtilen İngiliz-Japon ticaret andlaşmasına dikkati çekti:

Madde 1

Yüksek Bağıtlı Taraflardan her birinin uyrukları, antrepolar, primler ve gümrük vergisi kolaylıkları olarak her bakımdan yerlilerle eşit işlem göreceklerdir.

Madde 2

Devlet, yerel [mahallî] makamlar ya da korporasyonlar yararına alınan ve Yüksek Bağıtlı Taraflardan birinin ülkesinde herhangi bir maddenin üretimine, yapılmasına ve tüketimine ilişkin olan ya da ilişkin olabilecek hiç bir yurdiçi vergi (*taxe intérieure*), öteki Tarafın ülkesinde üretilen, ya da yapılan nesneler için, yerli kökenli benzer nesnelere yükletilenden daha yüksek ya da daha ağır bir yüküm yaratmayacaktır.

Yüksek Bağıtlı Taraflardan birisinin ülkesinde üretilen ya da yapılmış olup da öteki Taraf ülkesine sokulmuş nesnelerden antrepolara konulacak ya da transit geçecek olanlara yurdiçi herhangi bir vergi uygulanmayacaktır.

M. SATO, bu örnekten esinlenerek, uzlaştırıcı bir çözüm bulmak amacıyla, Türk Temsilci Heyetine, aşağıdaki metni kabul etmesi teklifinde bulundu:

Türkiye ile ilgili Devletler arasında sonradan yapılacak ticaret

andlaşmasının yürürlüğe konulmasına kadar, Türk Hükümeti, üretimi, ticareti ve taşıma işlerini kolaylaştırmak amacıyla, yerel [mahallî] vergi hükümlerinden – ne nitelikte ya da nasıl bir ad altında olursa olsun – bağışıklıklar koyduğu zaman, bu bağışıklıkları, Müttefik uyruklarının ya da ortaklıklarının zararına her türlü farklı işlem gözetmeyi önliyecek biçimde, Türk uyruklarına ya da Türk kanunları uyarınca kurulmuş ortaklıklara olduğu gibi, Türkiye'de yerleşmiş Müttefik Devletlerinin uyruklarına ya da Müttefik ortaklıklarına da tanımayı yükümlenir.

S. SERRUYS, Japon Temsilcisine, Alt-komisyona çok ilginç görüşler getirmiş olmasından ötürü teşekkür etti. Bir uzlaşmaya varılması yolunda yaptığı çaba için de kendisini kutladı; Türk Temsilci Heyetine, Türk Hükümetinin, bu uzlaştırıcı metin sayesinde, ticaret andlaşmalarının kaleme alınması söz konusu olunca, davranış özgürlüğünü elinde tutmuş olacağını belirtti.

Madde 4 ve Madde 6.

MUSTAFA ŞEREF BEY, 4 ncü maddeyi pek de değiştirmediği görüşünde olduğu bu tasarıyı kabul edememekten üzüntü duyduğunu söyledi.

M. SATO, "Türk Hükümeti... yükümlenir" formülü yerine, "Yüksek Bağıtlı Taraflar... yükümlenirler" denilmesini teklif etti.

MUSTAFA ŞEREF BEY görüşünden vazgeçmedi. M. SERRUYS, bu maddenin incelenmek üzere, Komisyona gönderilmesini kararlaştırdı.

M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetine, çekince öne sürülmüş üçüncü nokta olan 6 ncı maddenin sonuna "ya da olağanüstü nitelikte başka varlık [servet] vergileri" sözlerinin konulmasını kabul edip etmediğini sordu.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bu sorunun, incelenmek üzere, İkinci Komisyona gönderilmesini Başkan'dan rica etti.

M. SERRUYS, bunun üzerinde, İkinci Alt-komisyonun üzerinde çalıştığı tasarı metinin tümüyle bütün Temsilci Heyetlerince kabul edildiğini, yalnız iki nokta üzerinde çekince öne sürülmüş bulunduğunu bildirdi.

M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetinin, 4 ncü maddenin metinden çıkartılmasına ilişkin teklifini oya koydu. Türk Temsilci Heyeti dışında, bütün Temsilci Heyetleri bu teklifin reddi yolunda oy verdiler. M. SERRUYS, 6 ncı maddenin sonundaki "ya da olağanüstü nitelikte başka varlık [servet] vergileri" kelimelerinin metinden çıkartılmasını da oya sundu.

M. FOUNTAİN, bu kelimelerde, Müttefiklerin görüşünü daha belirgin kılacak bir değişikliği kabule hazır olduğunu belirtti.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bu noktada herhangi bir şey eklemenin hiç bir işe yaramayacağı görüşünde olduğunu söyledi. Alt-komisyon, "ya da olağanüstü nitelikte başka varlık [servet] vergileri" sözlerinin andlaşmadan çıkartılmasına karşı olduğunu, Türk Temsilci Heyeti dışında, oybirliğiyle belirtmiş bulunmaktadır.

Hazırlanmış maddelere ilişkin olarak kabul edilecek usule gelince, MUSTAFA ŞEREF BEY, kabul edilen tasarının yalnız I nci maddesinin andlaşmada bırakılmasını, – bütün öteki maddeler alncak geçici nitelikte olduklarından – bunların ayrı bir sözleşmeye konulmasını teklif etti.

M. SERRUYS, Türkiye'nin elde ettiği çıkarları daha belirgin kılmak ve Müttefiklerin gözünde temel nitelikte olan güvenceleri azaltmak amacına yönelmiş bulunan böyle bir teklife karşı çıktı.

MUSTAFA ŞEREF BEY, andlaşmada, öteki maddelerin yazılı bulunacağı ek bir sözleşmenin olduğunu belirtmeyi teklif etti. Bu maddeler geçici bir nitelikte olduklarından, Andlaşmadan ayrı tutulmaları gerekir.

M. SERRUYS, bütün andlaşmalarda, her zaman, geçici maddelerin bulunduğunu belirtti; Türk Hükümetinin yaptığı teklifin neye yarayacağını, kendi hesabına, anlayamadığını söyledi.

M. SALEM, bu konunun Yazı Komitesine gönderilmesini teklif etti.

Bu teklif kabul edildi.

M. SERRUYS, ek sözleşme olacaksa, andlaşmaya konulmak üzere bunları gözönünde tutan bir formülün kaleme alınması konusunda M. Salem'in teklifine katıldığını bildirdi. Fakat, ek sözleşmenin olup olmayacağı sorunu, Alt-komisyonun yetkisi dışında kalmaktadır.

Sömürgelerin ve koruma altındaki ülkelerin de andlaşmadan yararlanmaları.

MUSTAFA ŞEREF BEY, Alt-komisyonun birinci oturumunda, Müttefiklerin, bu andlaşmadan yararlandırmak istedikleri sömürgeleri konusunda, ne yapmaya karar verdiklerini sordu.

M. SERRUYS, özerk bir rejimi olan dominion'ların ya da koruma altındaki ülkelerin (*protectorats*), saptanacak bir süre içinde, andlaşmadan yararlanmağa katılmalarına elverecek bir madde konulmasını teklif etti. Özerk hükümetleri olmayan sömürgelere gelince, bu konuda doğrudan doğruya anavatan karar verecek ve andlaşmaya katıldıklarını Türkiye'ye bildirecektir.

Madde 7.

MUSTAFA ŞEREF BEY, 7 nci maddeye ilişkin olarak, iki teklifte bulunacağını söyledi:

(1) "2 nci maddeden 5 nci maddeye kadar olan maddelerdeki hükümlerden her biri" yerine, "maddelerden her biri" formülünü teklif etmektedir. MUSTAFA ŞEREF BEY, gerçekten, karşılıklı olma [mütekabiliyet] aşırı ölçüde her konuya özgü olarak belirginleştirilirse, vergi yasalarının karmaşıklığı, içinden çıkılmaz bir niteliğe bürünecektir.

(2) MUSTAFA ŞEREF BEY, on yıllık sürenin, beş yıla indirilmesini istemektedir.

M. SERRUYS, birinci nokta üzerinde Türk Temsilci Heyetine cevap verirken, madde madde karşılıklı olma usulünden yana olmadığını söyledi. Her maddede karmaşık hükümler vardır ve karşılıklı olma, madde madde ya da fıkra fıkra değil, fakat konu konu öngörülmüştür. Bir Devlet için gerekli olan, hakgözetir bir karşılıklı olmadır; yoksa kılı kırk yararcasına bir karşılıklı olma değildir.

M. GALLİ ve M. FOUNTAİN, konu konu bir karşılıklı olmadan [mütekabiliyetten] yana bulunduklarını söylediler.

Türk Temsilci Heyeti, bu soruna ileride yeniden dönmek hakkını saklı tuttuğunu bildirdi.

M. SERRUYS, öte yandan, süre konusunda 5 yılın hiç de yeterli olmadığını düşünmektedir. Burada, tek taraflı ya da geçici nitelikte hükümler değil, fakat gerçek bir yerleşme [ikâmet] sözleşmesi söz konusudur; bu yüzden de, bu sözleşmenin süresi oldukça uzun olmalıdır.

MUSTAFA ŞEREF BEY, Türkiye'nin, çeşitli Devletlerle yerleşme sözleşmeleri yapmak niyetinde olduğunu belirtti.

M. SERRUYS, bu sözleri senet saymakta olduğunu söyleyerek, uzlaşıcı bir tutumla, "bir yerleşme sözleşmesi yapılıncaya kadar uzanacak bir süre için" formülünü teklif etti; söz konusu yerleşme sözleşmelerinin 5 yıl içinde yapılmaları gerekmektedir; şu var ki, Türkiye'nin, bu çeşit sözleşmeleri görüşmeyi yükümlenmesi zorunludur.

MUSTAFA ŞEREF BEY, Türk Hükümetinin, böyle bir yükümü kabul etmeğe hazır olduğunu söyledi.

M. FOUNTAİN, sürenin on yıl olmasında direndi.

M. GALLİ, M. CONTZESCO ve M. TANİ, M. Fountain'in teklifine katıldıklarını bildirdiler.

M. GİLLESPİE, bu konuda yazılı bir bildiride bulunmak niyetinde olduğunu söyledi.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bu noktaya yeniden döneceğini bildirerek, bu sorunu ilerisi için saklı tuttu.

M. SERRUYS, Alt-komisyonca kabul edilen maddelerin Andlaşmada alacakları yer sorununa yeniden döndü.

Türk Temsilci Heyeti, bu çeşitli maddelerin birbirinden ayrılmasını ve bunlardan yalnız birisinin Andlaşma metnine konulmasını teklif etti.

M. FOUNTAİN, andlaşmanın başka kesimlerinin de geçici nitelikte olacağını ve bir Alt-komisyon için, andlaşma metninin kesin olarak yazılış sırasında, bütün bu hükümlerin alacakları yer konusunda karar vermenin mümkün olmadığını söyledi.

MUSTAFA ŞEREF BEY, M. Fountain'in söylediklerine katılarak, bu konuda öne sürmüş olduğu teklifini doğrudan doğruya Komisyona sunmak üzere, geri almağı kabul etti.

M. SERRUYS, Alt-komisyonun çalışmaları konusunda bir rapor kaleme alınmasını teklif etti. Türk Temsilci Heyetinin isteği üzerine, bu raporun, bir Türk Temsilcisiyle bir Müttefik Temsilcisinin görüş birliği içinde kaleme almaları kararlaştırıldı.

M. SERRUYS ile MUSTAFA ŞEREF BEY, İkinci Alt-komisyonun raportörleri olarak atandılar.

Oturuma saat 19.00 da son verildi.

(7) SAYILI TUTANAK

29 ARALIK 1922 CUMA OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 10.30 da, M. Serruys'ün başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

M. GİLLESPİE (*Amerika Birleşik Devletleri*); M. FOUNTAİN (*İngiliz İmparatorluğu*); M. SERRUYS (*Fransa*); MM. MİCHALAKOPOULOS, DROSSOPOULOS (*Yunanistan*); M. GALLİ (*İtalya*); M. TANİ (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); M. MİLANOVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); MUSTAFA ŞEREF BEY, ZÜHTÜ BEY (*Türkiye*); MM. Baron MONCHEUR, DAUGE*, PATERNOTTE (*Belçika*); MM. DE REYNOSO, DE LA CUADRA (*İspanya*); MM. Jonckheer VAN PANHUYS, KRAMERS (*Hollanda*).

Sekreterler: MM. RONALD (*İngiliz İmparatorluğu*); TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*).

M. SERRUYS, Alt-komisyonun son oturumunda atanmış olan raportörlerin, İkinci Alt-komisyona sunulacak raporun metni üzerinde görüş birliğine varmış olduklarını açıkladı. M. SERRUYS, kabul edilmiş olan maddeleri – bunlara ilişkin olarak belirtilebilecek başka görüşler kalmışsa onlara imkân vermek üzere – son bir kez, meslekdaşlarına hatırlatmak istediğini söyledi.

Ortaklıklara uygulanacak rejim.

M. SERRUYS, tasarıyı okudu.

Üçüncü maddeye ilişkin olarak, daha önce bu maddede bulunan, fakat geçen oturumda metinden çıkartılmış olan "âdi ortaklıklar"** (*sociétés civiles*) teriminin metinde bırakılmasının belki de daha iyi olacağını söyledi.

MUSTAFA ŞEREF BEY, çeşitli yasalarda âdi ortaklıkların tüzel kişiliği olmadığını, bu durumda da, ortaklıkların birey olarak göz önünde tutulup vergilendirildiklerini belirtti. Ticaret ortaklıklarıyla (*sociétés commerciales*) âdi ortaklıklar (*sociétés civiles*) arasında bir ayırım yapılmasının gerekli olup olmadığı

* Fransızca metinde "DANGE" biçiminde dizilmiştir. (S.L.M.)

** Bknz. s. 127, NOT. (S.L.M.)

konusunda bir tartışma oldu; bu tartışmaya M. SERRUYS, MUSTAFA ŞEREF BEY, M. MİCHALAKOPOULOS ve Baron MONCHEUR katıldılar. Baron MONCHEUR, "tüzel kişiliği olan âdi ortaklıklar" (*les sociétés civiles ayant personnalité morale*) sözlerinin eklenmesi teklifinde bulundu.

M. SERRUYS, Türk Temsilcisine, hukuk bakımından anonim ortaklıkların [şirketlerin], komandit ortaklıkların ve kollektif ortaklıkların, teklif edilen sıralamanın kapsamına girip girmediklerini sordu. Aynı soruyu, tarımsal ortaklıklar (*sociétés agricoles*) için de öne sürdü.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bu soruya olumlu karşılık verdi.

Baron MONCHEUR, taşınmaz mal ortaklıkları [emval-i gayri menkule şirketleri, *sociétés immobilières*] için de böyle olup olmadığını sordu.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bunların, ya ticaret ortaklıklarının (*sociétés commerciales*) ya da maliye ortaklıklarının (*sociétés financières*) kapsamına girdiğini ve bunlardan her birinin, kabul edilen metinde, adlarıyla belirtilmiş olduğunu söyledi.

M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetinin açıklamalarıyla, isteğinin karşılanmış olduğunu gördüğünden, "âdi ortaklıklar" (*sociétés civiles*) sözlerinin metne konulmasında direnmeyeceğini söyledi. M. SERRUYS, bundan sonra, yine aynı 3 ncü maddede, "Müttefik Devletlerden birinin kanunları uyarınca kurulmuş..." sözlerinin, belki de yeterince açık olmadığını belirtti. Bu sözler yerine, "ve sermayesinin çoğunluğu bu ülkelerden birinin uyrukları elinde bulunan" sözlerinin eklenmesini teklif etti. Gerçekten, M. SERRUYS, Türk ya da Müttefik çıkarlarını ve işlerini temsil etmemekle birlikte, sözde Türk ya da Müttefik uyrukluğunu kabul etmiş gibi görünecek ortaklıkların Andlaşmada öngörülen çıkarlardan yararlanmaya kalkışmalarından çekinmektedir. Bu konuda işleyecek olan karşılıklı olma [mütekabiliyet] ilkesi yüzünden, Müttefikler için, gerçekte Türk olmayan ortaklıklara, 3 ncü maddede öngörülen yararları tanımak güçtür. Türkiye'nin de, güvenceyi sınırlamakta çıkarı aynıdır.

MUSTAFA ŞEREF BEY ve M. GALLİ, M. Serruys'ün açıkladığı görüşün doğru olduğunu kabul etmekle beraber, bunun, uygulamada güçlüklerle karşılaşacağını belirttiler.

M. SERRUYS, bu görüşlere karşı çıkarak, uygulamayla ilgili güçlüklerin pek önemsiz olduğunu ve çoğu zaman bu yolda ayırımların yapılmış bulunduğunu, Türkiye'nin de, kimi Müttefik Devletler gibi, savaş kanunlarını, ortaklıkların malî denetimine dayandırdığını belirtti.

MUSTAFA ŞEREF BEY, imzalanacak sözleşme yalnız beş yıllık bir süre için yapılacağına göre, bu süre içinde, bir denemeye girişilebileceğini söyledi. Andlaşma hükümleri gerçekten çok geniş iseler ve kötüye kullanmalara yol açmaktaysalar, ileride yapılacak yerleşme [ikamet] sözleşmelerin de güvenceyi sınırlamak her zaman mümkün olacaktır.

M. SERRUYS, bu denemeyi beklememenin daha iyi olacağını söyledi; Türk Temsilci Heyetine, bir Devlet için, kötüye kullanmaları gördükten sonra, 7 nci maddeye dayanarak ve karşılıklı olma [mütekabiliyet] şartıyla, 3 ncü maddenin kapsamını, yalnız bir bildiride bulunarak sınırlamak olanağının bulunup bulunmadığını sordu.

MUSTAFA ŞEREF BEY bu teklifi kabul etti.

M. SERRUYS, 7 nci maddenin bu biçimde yorumlanmasıyla, isteğini yerine getirilmiş saydığını söyledi.

Karşılıklı olma: Sözleşmenin süresi. Madde 7.

M. SERRUYS, 7 nci maddede, iki sorunun askıda kalmış olduğunu hatırlattı:

1. Ne nitelikte olacağını saptamak gereken, karşılıklı olma [mütekabiliyet] sorunu;

2. Sözleşmenin süresi sorunu.

Karşılıklı olma sorununa ilişkin olarak, Türk Temsilci heyeti, Alt-komisyon Başkanına, karşılıklı olmayı, konu konu ele alınarak, kabul etmekte olduğunu bildirmiştir. Süre konusunda, Alt-komisyon, iki görüş karşısında bulunmaktadır: On yıllık bir süre teklifi (İngiliz teklifi); Türk Hükümetince şimdiden yerleşme [ikamet] sözleşmelerinin görüşülmesi yükümü ile, beş yıllık bir süre teklifi (Türk teklifi).

BAŞKAN'ın sorusu üzerine, M. FOUNTAİN, M. GALLİ ve M. TANİ, on yıllık bir süreden yana olduklarını söylediler.

M. MİCHALAKOPOULOS ile Baron MONCHEUR, çoğunluğun isteğine katıldıklarını belirttiler.

M. SERRUYS, kendi açısından, gerekirse en sonunda Türk teklifini de kabule hazır bulunduğunu bildirdi; fakat kendisince de pek üstün tutulması gereken karşı teklif üzerinde bir çoğunluk oluştuğuna göre, şu ya da bu yanı tutmaktansa, çekimser kalmak istemektedir; uzlaşma teklifleri araştırmak üzere, yerleşme sözleşmelerinin görüşülmesine ilişkin yüküm bakımından, Türk teklifindeki güvenceyi de elde tutarak, M. SERRUYS, sürenin yedi yıl olarak saptanmasını öne sürdü.

MUSTAFA ŞEREF BEY, sözleşmeye dayanan bir düzene bir an önce kavuşmakta büyük yararlar olduğunu göz önünde tutarak, sürenin uzatılmasına karşı olduğunu söyledi.

M. SERRUYS, burada bir ilke sorununun söz konusu olduğunu belirtti. Türk Temsilci Heyeti, yabancıların yerleşmesi konusunun, andlaşmalarla düzenlenen bir konu olduğunu düşünmektedir; öteki Temsilci Heyetlerinin birçoğu ise, tam tersine bir görüştedirler. Türk görüşünü kabul etmekle ve ortak hukuka ilişkin konularda sözleşmeler yapmağa razı olmakla, bu Temsilci Heyetleri, Türkiye'nin andlaşmanın süresini uzatarak, hesaba katması gerekecek bir ödünde [tâvizde] bulunmaktadırlar.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bu andlaşmada, Türkiye'nin ağır yükümler kabul etmiş olduğunu belirtti; Türkiye, endüstri donatımını başka biçime sokmak için ekonomik nitelikte birtakım vergileri indirmek zorunda kalacaktır; bu indirimlerden, 2 nci madde uyarınca, Türkler gibi yabancılar da yararlanacaklardır. Türkiye, bu yüzden, davranış özgürlüğünü, iki-taraflı sözleşmelerin görüşülmesinde bundan yararlanmak üzere, bir an önce yeniden elde etmek isteğindedir.

M. SERRUYS, tam bir içtenlikle öne sürdüğü görüşler için Türk Temsilcisine teşekkür etti. Bu görüşler, M. SERRUYS'ü özellikle etkilemiş ve kendisinde, şimdiye

kadar üzerinde anlaşmaya varılamamış bulunan, 4 ncü maddeyi değiştirmenin mümkün olabileceği izlenimini uyandırmıştır. Gerçekten bu madde, Mustafa Şeref Bey'in öne sürdüğü görüşlere oldukça uygun hükümlerden başka bir şey kapsamamaktadır.

Madde 4.

Bu yüzden M. SERRUYS, 4 ncü maddenin, Türk Temsilci Heyetinin bütün isteklerini karşılayacağını sandığı bir biçimde, aşağıdaki gibi değiştirilmesini teklif etti.

> Türk Hükümeti, Türkiye'de üretimi, ticareti ya da taşıma işlerini (ulaştırmayı) kolaylaştırmak için vergi niteliğinde desteklemeler kabul ederse, bu desteklemeler, Türk uyruklarına ya da Türk ortaklıklarına olduğu gibi, Türkiye'de yerleşmiş Müttefik Devletler uyruklarına ya da Müttefik ortaklıklarına da tanınacaktır.

MUSTAFA ŞEREF BEY, Türk Hükümetinin, bu maddenin, düzenlediği konuyu, bir ticaret andlaşması görüşmeleri için saklı tutmak niyetinde olduğunu hatırlattı. Kaldı ki, kendisi, maddenin yeni biçimi ile Türk Temsilci Heyetinin reddetmiş olduğu eski metin arasındaki farkları da pek iyi görmemektedir.

M.SERRUYS, ilk metinden daha az açık olmayan bu [yeni] metinde önemli farklar bulunduğunu belirtti. M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyeti bu yeni metni kabul ederse, Müttefik Devletlerin de, buna karşılık olarak, 5 yıllık süre konusunda, Türk görüşüne katılacaklarını ummaktadır.

M. TANİ, bu teklife katıldığını bildirdi; M. FOUNTAİN de, buna katılmak için, Türk Temsilci Heyetinin, 4 ncü maddeye ilişkin olarak yükümlenmede bulunmasından başka bir şey beklememekte olduğunu söyledi.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bunu, Türk Temsilci Heyetinin Başkanına bildireceğini söyledi; bununla birlikte, Türk Temsilci Heyeti, 4 ncü maddeyi yeni biçimiyle kabul ederse, Müttefik Temsilci Heyetlerinin de, 6 ncı maddenin sonunda askıda kalmış olan "ya da olağanüstü varlık [servet] vergileri" kelimeleri üzerinde direnmemelerini istedi. İngiliz Temsilcisinin, 4 ncü madde kabul edilirse, bu sözlerin eklenmesinden vazgeçeceğini, önceki oturumlardan birinde bildirmiş olduğunu hatırlattı.

Varlık (servet) vergisi.

M. FOUNTAİN, 4 ncü maddeye, 6 ncı maddenin askıda bırakılmış son parçasından daha çok önem vermekte olduğunu kabul etti; çünkü, "ya da olağanüstü bir başka varlık [servet] vergisi" (*ou autre prélevement exceptionnel sur la fortune*) sözleri, kendisine pek açık gelmemektedir.

M. SERRUYS, kendi düşüncesine göre, 5 ncı maddenin önlemek istediği şeyi, başka bir deyimle, şimdiye kadar incelenmiş biçimlerden başka biçime bürünecek bir varlık [servet] vergisini önlemek üzere, açıklıktan yoksun bir formülün gerekli olduğu kanısındadır. Yasaklanmış vergi işlemleri, adlarıyla belirtilmiş olsa bile, bu engeli aşmak ve sermaye üzerinden bir vergi almak için başka bir yol bulmak, her zaman kolay olacaktır. İngiliz Temsilcisi, Türk Temsilci Heyetince teklif olunan beş

yıllık süreyi, Türk Heyetinin 4 ncü maddeye karşı çıkmaması şartıyla kabul edeceğini belirtmiş bulunmaktadır. Fransız Temsilci Heyeti bu beş yıllık süreyi, Türk Temsilci Heyeti 6 ncı maddeye karşı çıkmazsa, kabul edecektir.

M. SERRUYS, bir Devletin, kamu düzeninin korunmasını sağlamak için üzerine aldığı bütün yükümlere, yabancının da uyruklar gibi katkıda bulunmasını doğru bulmaktadır; ancak, yabancının, Devletin dış işlemlerine katılması beklenemez. M. SERRUYS, yabancının elde ettiği gelirlerin bile vergilenmesini, üstelik yabancıya zoralımlar (*réuisitions*) uygulanmasını adalete uygun bulmaktadır; şu var ki, yabancının, kendi ülkesi olmayan bir yere getirdiği ve bu ülkenin yararlandığı malvarlığı [mameleki, *patrimoine*] üzerinde, savaş nedenleriyle, vergilemeye gidilmesini kabul etmek olur şey değildir.

M. GALLİ, Türk Hükümeti yabancılardan varlık [servet] vergisi alabilme olanağını kendisi için saklı tutarsa, yabancı sermayenin bundan böyle Türkiye'ye girmeyeceğini belirtti. Üstelik, İtalya'da varlık vergisi alınması denemelerine girişildiği vakit elde edilen sonucun, bundan bekleneni sağlamamış olduğunu da hatırlattı.

M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetine, bir uzlaşıcı yol olarak, "hiç bir zorunlu borçlanma (*emprunt forcé*) ya da olağanüstü bir varlık [servet] vergisi (*prélevement exceptionnel sur la fortune*)" sözleri yerine, "başka hiç bir biçimde zorunlu borçlanma" sözlerini koymağı teklif etti. Bu iki deyim arasındaki farkı da şöyle belirtti: İkinci deyim, Türk hükümetini, miras vergileri yoluyla, yabancı sermayeyi vergilemekte serbest bırakmaktadır.

MUSTAFA ŞEREF BEY, böyle bir formülün ağır sonuçlar doğuracak yorum güçlüklerine yol açacağını söyledi.

M. TANİ, yeni verginin, varlıktan [servetten] çok, kişiye yöneldiğini belirtti; bu yüzden, Türk Hükümeti için, çekinmekte olduğu, sermaye kaçışlarını önlemek kolaylaşmış olacaktır.

M. GALLİ, yeni formülden pek memnun olmadığını söyledi; bu formülde, Müttefiklerin ilk görüşünden tümüyle vazgeçilmiş olduğunu görmektedir. M. GALLİ, öte yandan, yabancılar için çift-vergileme (*double imposition*) tehlikesinin ortadan kalkmış olmadığını da dikkati çekti.

M. SERRUYS, teklif etmiş olduğu formülün önemli bir ödün [tâviz] kapsadığını bilmektedir; ancak, bunu, bir uzlaşma yolu bulmak için yaptığını ve herkesin fedakârlıklarda bulunmasını istemiş olduğunu da hatırlattı.

M. MİCHALAKOPOULOS, son savaş sırasında zorunlu borçlanmaya (*emprunt forcé*) başvurma durumunda kalmış olan Yunanistan örneğini verdi. Yabancılar bundan bağışık tutulmuşlardı; yurttaşların da hile yollarına başvurdukları görülmemiştir. Yunanistan'da kentlerdeki varlık [servet] üzerinden vergi alınması tasarlanmıştı; bu tasarı düşünülürken, daha başlangıçta, yabancıların bu tasarının uygulanma alanı dışında bırakılacakları kararlaştırılmıştı.

M. TANİ, Türk Temsilci Heyetine, Müttefiklerin gerek 4 ncü maddeyle 6 ncı madde, gerekse 7 nci madde üzerinde bulundukları ödünlerin [tâvizlerin] önemini belirtti. 7 nci maddeye ilişkin olarak, yalnız Müttefikler ödünlerde bulunmuşlardır. M. TANİ, Alt-komisyonun, henüz anlaşmazlık konusu olarak kalmış son noktalar

üzerinde görüş birliğine varmak üzere olduğunu görmektedir. Alt-komisyonun, iş sonuçlandıracağını ve böylece bütün Konferansa iyi bir örnek vereceğini ummaktadır.

M. SERRUYS, söylediği sözlerden ötürü M. Tani'ye teşekkür etti; Türk Temsilci Heyetinden şunları göz önünde tutmasını istedi: Müttefikler, Türk Temsilci Heyetine, 4 ncü madde konusunda, ekonomik nitelikteki Türk tasarılarını dikkate alan bir metin; 6 ncı madde konusunda, önceleri kabul edilmiş olandan daha dar sınırlı bir formül teklif etmektedirler; 7 nci madde konusunda da, Müttefikler, Türk görüşüne tümüyle katılmaktadırlar. Bu yüzden, M. SERRUYS, Mustafa Şeref Bey'den, bu üç noktayı özenle incelemesini ve gelecek oturumda Türk Temsilci Heyetinin, bütün bu konuları kapsayacak kesin cevabını bildirmesini rica etmektedir.

MUSTAFA ŞEREF BEY, durumu İSMET PAŞA'ya bildireceğini söyledi.

Oturuma saat 12.20 de son verildi.

(8) SAYILI TUTANAK

30 ARALIK 1922 CUMARTESİ OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 11.30 da, M. Serruys'ün başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:
M. GİLLESPİE (*Amerika Birleşik Devletleri*); M. FOUNTAİN (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. SERRUYS, LAPORTE (*Fransa*); MM. MİCHALAKOPOULOS, DROSSOPOULOS (*Yunanistan*); MM. CİAMARRA, GALLİ (*İtalya*); M. TANİ (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); M. MİLANOVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); MUSTAFA ŞEREF BEY, ZÜHTÜ BEY (*Türkiye*); MM. DAUGE, PATERNOTTE (*Belçika*); M. D'OLDENBURG (*Danimarka*); MM. DE REYNOSO, DE LA CUADRA (*İspanya*); M. Jonckheer VAN PANHUYS (*Hollanda*); M. DE OLİVEİRA (*Portekiz*); M. D'ADLERCREUTZ (*İsveç*).

Sekreterler: MM. RONALD (*İngiliz İmparatorluğu*); TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*).

Raporun uygun bulunması.
M. SERRUYS, geçen oturumlarda ertelenmiş bulunan üç noktayı, Müttefiklerin teklif ettikleri son biçimiyle kabul etmek olanağını bulup bulmadığını, Türk Temsilci Heyetine sordu.

MUSTAFA ŞEREF BEY, Türk Temsilci Heyetinin, [kesin] kararı Komisyona bırakmaktan yana olduğunu söyledi; üstelik, yerleşme [ikamet] sözleşmelerinin görüşülmesi yükümünü öngören 7 nci madde hükmünün, Türkiye'ce, ancak Müttefik Devletlerin beş yıllık bir süreye ilişkin Türk teklifine katılmaları şartıyla kabul edilmiş olduğunu da belirtti.

M. SERRUYS, teklif etmiş olduğu uzlaşıcı metin üzerinde anlaşmaya varılmamış olmasından üzüntü duyduğunu söyledi; tasarıyı, son oturumdan bir önceki oturumda kararlaştırılmış olduğu biçimiyle, Komisyona sunacağını bildirdi. Alt-komisyonca kabul edilen raporu okudu (Bakınız *Ek*).

M. SERRUYS, Komisyona sunulacak tasarı üzerinde, Komisyonda oybirliğinin sağlanacağını ummaktadır; İkinci Alt-komisyonun oturumlarına son vermeden önce, meslekdaşlarına, görevlendirilmiş oldukları ve çoğu zaman büyük dikkat

isteyen ve güçlüklerle dolu olan çalışmalarda gösterdikleri uzlaşıcı tutum ve ince davranıştan ötürü teşekkür etmek istediğini bildirdi.

Oturuma saat 12.15 de son verildi.

(8) SAYILI TUTANAĞA EK

İKİNCİ KOMİSYONUN İKİNCİ ALT-KOMİSYONU RAPORU

30 Aralık 1922

Müttefiklerin uyrukluğundaki yabancıların Türkiye'de yerleşmelerinin vergi açısından şartlarını incelemekle görevli İkinci Alt-komisyon çalışmalarını tamamlamış bulunmaktadır; Alt-komisyon, üzerinde görüş birliğine varılamamış iki konu dışında, oybirliğiyle kabul edilmiş olan ekli metni İkinci Komisyona sunmakla onur duyar.

1. *Madde 4*.- Bu madde, Türk Hükümetinin, Türk ülkesine yerleşmiş yabancılar zararına gelecekte bir ayrım gözetici işlem yapmakta kullanabileceği her çeşit vergilerden, resimlerden ya da yükümlerden bağışıklıklarla, primleri ya da başka destekleme tedbirlerini kapsamaktadır.

Müttefik Temsilci Heyetleri, yabancılarla Türk uyrukları arasında daha önceki maddelerde kabul edilmiş vergi eşitliği ilkesinin, 4 ncü maddede öngörülen yollardan bu ilkeye aykırı davranılabilinmesi durumunda, bütün etkinliğini yitirmesinden çekinmektedirler. Bununla birlikte, kimi Temsilci Heyetleri, vergi yürümlerinden bağışıklıkla, Türk Hükümetinin üretimi desteklemek için alabileceği başka tedbirler arasında bir ayırım yaparak, bu gibi destekleme tedbirlerinden kendi uyruklarının yararlandırılmasını istememeğe hazır olduklarını bildirmişlerdir. Türk Temsilci Heyeti, böylesine kısıtlanmış biçimde bile, 4 ncü maddenin metnine katılamamıştır.

Bu son zamanlarda, Türk uyrukları yararına bağışıklıklar tanıyan bir kanun yayınlamış bulunan Türk Hükümeti, gelecek için yüküm altına giremeyeceğini ve Müttefiklerce genel nitelikte bir sözleşmede belirtilmesi istenilen güvenceyi ileride yapılacak ticaret sözleşmeleri için saklı tutmak istediğini bildirmiştir.

2. *Zorunlu borçlanma ve sermaye üzerinden vergiler*.- Müttefik Temsilci Heyetleri, ilkin, Müttefiklerin uyrukluğundaki kişilerin, Müttefik mallarının, haklarının ve çıkarlarının, savaş durumunda, "bütün zoralımlardan, zorunlu borçlanmalardan, parasal yükümlerden ya da savaş örgütlerini, giderlerini ya da onarımlarını karşılamak üzere alınacak olağanüstü nitelikte vergilerden ve resimlerden" bağışık tutulacaklarını düşünmüşlerdi. Görüşmeler sonucu olarak elde kalan, yalnız, savaş durumunda, Türk Hükümetinin kendi uyruklarının

sermayesi üzerinden alabileceği olağanüstü vergiye ilişkin bir güvenceden başka bir şey olmamıştır.

Bu nitelikteki vergilerin ülkesinin geleneklerine hiç bir bakımdan uygun olmadığını ve şimdiki savaşın sona ermesinden hemen sonra, bu gibi vergilerin şüphesiz hiç de öngörülmeyeceğini bildiren Türk Temsilci Heyeti, yabancılar için bağışıklık güvencesini yalnız zorunlu borçlanmayla ilgili özel duruma sınırlamayı gerekli görmektedir. Türk Temsilci Heyeti, "sermaye üzerinden olağanüstü [başka] her türlü vergi" için benzer güvence vermeğe yanaşmamaktadır. Türk Temsilci Heyeti, bu konuya ilişkin olarak, görüşünü desteklemek üzere, Müttefik Temsilci Heyetlerince teklif edilen madde kabul edilirse, söz konusu vergilerden kurtulma kaygısına düşecek Türk sermayesinin Türkiye'de yerleşmiş yabancılara geçirilmiş gibi gösterilebilmesinin yaratacağı tehlikeyi belirtmiştir.

Bu görüşlere rağmen, Müttefik Temsilci Heyetleri, zorunlu borçlanmanın, sermaye üzerinden vergi almanın belki de daha az yaygın bir yolu olduğunu düşünerek, öne sürdükleri formülden caymamakta görüş birliği içinde kalmışlardır.

3. *Madde 7*.- 2 nci maddeden 6 ncı maddeye kadar olan maddelerin kapsadığı hükümlerin uygulanma süresi konusunda, Türk Temsilci Heyetiyle Müttefik Temsilci Heyetleri arasında bir görüş ayrılığı ortaya çıkmıştır; Türk Temsilci Heyeti, yalnız beş yıllık bir süre öngörmekteydi; bu süre içinde, Türkiye, ticaret andlaşmalarına konulmak ya da bu sözleşmeler dışında bırakılmak üzere, yerleşme [ikamet] sözleşmeleri görüşmeği yükümlenmekteydi. Müttefik Temsilci Heyetleri, tersine, birçok ülkelerde hiç bir sözleşmeye konu olmayan yerleşme güvencelerinin daha sürekli bir nitelikte olmasını ve enaz on yıllık bir süreye uzanmasını düşünmekteydiler.

Yukarıda ayrıntılarıyla belirtilen üç görüş ayrılığından başka, İkinci Alt-komisyonun kendisini yetkili görmediği bir usul sorunu da söz konusu olmuştur.

Türk Temsilci Heyeti, gerçekten, Andlaşmaya, Alt-komisyonca kabul edilen maddelerden, yalnız, Kapitülasyon sözleşmeleri ya da yapılagelişlerinden [teamüllerinden] doğan vergi rejimine son verdirilmesini öngören 1 nci maddenin konulmasını teklif etmiştir. Öteki maddeler, beş yıllık bir süre için Türkiye'de yerleşmenin vergiler bakımından bağlı olacağı rejimi düzenlemeye yönelmiş ayrı bir sözleşme meydana getireceklerdir; bu süre içinde, Türkiye – bu süre Müttefiklerce kabul edilirse – onlarla, ticaret andlaşmalarına konulmak üzere, ya da bu andlaşmalar dışında ele alınacak, yerleşme sözleşmeleri görüşmeyi yükümlenecekti. Müttefik Temsilci Heyetleri, Türkiye'ce öngörülen usul kabul edilecek olursa, genel yerleşme [ikamet] sözleşmesiyle Barış Andlaşması arasında bir bağlantı kurmak amacıyla, 1 nci maddeye, yazılış biçimi Yazı Komitesine bırakılabilecek bir hüküm konulması gerekeceğini belirtmekle yetindiler; Türk Temsilci Heyeti de buna karşı çıkmadı.

İkinci Alt-komisyon, Türk teklifi üzerinde karar verebilmeğe kendisini yetkili göremediğinden, bu teklif, ya İkinci Komisyonun, ya da – bu Komisyon daha uygun olacağını düşünürse – Siyasal Komisyonun incelemesine sunmaktadır.

İKİNCİ KOMİSYONUN İKİNCİ ALT-KOMİSYONU RAPORUNA EK

MADDELER TASARISI

Madde 1

Kapitülasyon sözleşmeleri ve yapılagelişleri (*usages*) uyarınca yabancılara uygulanan vergi rejimine son verilmiştir.

Madde 2

Türkiye ülkesinde oturmak ve yerleşmek (*séjourner et s'établir*) bakımından, Müttefik uyruklarına, niteliği ve adı ne olursa olsun, Türk uyruklarına uygulananlardan başka ya da daha ağır hiç bir vergi, resim ya da malî yüküm uygulanmayacaktır.

Türkiye ülkesinde yerleşmiş bulunan Müttefik Devletler uyruklarına, 10 ncu maddede belirtilen şartlar uyarınca, Müttefik Devletler uyruklarına izin verilen her çeşit ticaret, meslek, endüstri ve işletme alanlarında, ya da ne nitelikte ve hangi ad altında olursa olsun herhangi bir iş yapabilmeleri konusunda, Türk uyruklarına uygulananlardan başka ya da daha ağır hiç bir vergi, resim ya da malî yüküm uygulanmayacaktır.

Yabancı ülkelerde yerleşmiş olup da, Türk ülkesinden geçişleri sırasında, Türkiye'de Türk uyruklarına izin verilen herhangi bir iş tutacak olan Müttefik uyruklarına, aynı nitelikte ve aynı önemde bir iş yapan Türk uyruklarına ya da Türkiye'de yerleşmiş yabancılara, ülkede yürürlükteki vergi hükümleri uyarınca uygulanan vergi, resim ve malî yükümlerden – niteliği ve adı ne olursa olsun – başkası ya da daha ağırı uygulanmayacaktır.

Müttefik Devletler uyruklarının Türk ülkesindeki malları, hakları ve çıkarları, bunların edinimi, elde bulundurulması ya da bunlardan yararlanma bakımından olduğu kadar, bunları başkasına bırakma, bunların değiş-tokuş ya da miras yoluyla başkasına geçirilmesi bakımından da, Türk uyruklarının mallarına, haklarına ve çıkarlarına uygulananlardan başka ya da daha ağır, hiç bir malî yüküm, resim, dolaylı ya da doğrudan herhangi bir vergi uygulanmayacaktır.

Madde 3

Müttefik Devletlerden birinin kanunu uyarınca kurulmuş olup da Türkiye'de

yerleşmiş bulunan ya da Türkiye'de iş yapan – taşıma (*transport*) işleri ortaklıklarını da kapsamak üzere – ticaret, endüstri, maliye ya da sigorta ortaklıklarına, Türk* kanununa göre kurulmuş aynı nitelikteki ortaklıklara uygulananlardan başka ya da – ne nitelikte ya da ne ad altında olursa olsun – hiç bir vergi, resim ya da malî yüküm uygulanmayacaktır.

Müttefik ülkelerin firmalarının ya da ortaklıklarının Türkiye'de yerleşmiş bulunan ya da Türkiye'de iş yapan kollarına, şubelerine, ajanslarına ya da başka temsilciliklerine de aynı hükümler uygulanacaktır; şu kadar ki, bu kollar, şubeler, ajanslar ve temsilcilikler, Türkiye'de yatırılmış gerçek sermayeleri üzerinden, ya da, vergi uygulanacak sermaye açıklanamaz veya denetlenemez ise, bu sermayeyi kestirmeğe yarayabilecek olan gerçek kazanç ve gelirler üzerinden vergiye bağlanacaklardır.

Madde 4

Bu madde Türk Temsilci Heyetince reddedilmiş, öteki bütün temsilci heyetlerince kabul edilmiştir. Tırnak içindeki kelimeler birtakım temsilci heyetlerince sunulmuş bir değişiklik teklifiyle metinden çıkartılmıştır.

Türk Hükümeti, niteliği ve adı ne olursa olsun, Türkiye'de üretimi, ticareti ya da taşıma işlerini [ulaştırmayı] koruma amacıyla, vergi bağışıklıkları ya da primler, indirimler [risturnlar] tanır, ya da başka destekleme tedbirleri alırsa, zarar verecek ayırdedici işlemlere yol açılmaması için, bu bağışıklıklar (ya da desteklemeler), Türk uyruklarına ve Türk kanunları uyarınca kurulmuş ortaklıklara olduğu kadar, Müttefik Devletlerin Türkiye'de yerleşmiş uyruklarına ya da ortaklıklarına da uygulanacaktır.

Madde 5

Yukarıdaki maddelerde öngörülen bütün konularda, Türkiye'de Müttefik Devletlerin uyruklarına, il yönetimlerince ya da yerel [mahallî] yönetimlerce yükletilebilecek malî yükümler, resimler ve vergiler, Türk uyruklarına uygulananlardan başka ya da daha ağır olmayacaktır.

Madde 6

Tırnak içindeki metin Türk Temsilci Heyetince reddedilmiştir.

Türkiye'de yerleşmiş ya da Türkiye'de iş yapan ortaklara, bunların kollarına, şubelerine ya da ajanslarına, savaş durumunda bile, hiç bir zorunlu borçlanma (ya da olağanüstü herhangi bir varlık [servet] vergisi) yükletilmeyecektir.

Madde 7

Tırnak içindeki metin, beş yıllık süreye ilişkin Türk teklifinin kabul edilmesi durumu için öngörülmüştür.

Yukarıda 2 nci maddeden 6 ncı maddeye kadar olan maddelerdeki hükümlerden her biri, Türk uyruklarına kendi ülkesinde karşılıklı olarak aynı

* Fransızca metinde "ottoman". (S.L.M.)

hükümleri uygulamaları şartıyla, Müttefik Devletlerden her birinin uyruklarına, Türkiye'de, ... yıllık bir süre için uygulanacaktır.

(Türkiye, işbu Andlaşmanın yürürlüğe konulmasından başlıyarak bir yıllık bir sürenin geçmesinden sonra, yerleşmeye [ikamete] ilişkin her türlü sorunu çözümlemek amacıyla, kendisine bu yolda başvuracak her Müttefik Devletle, etkili bir tutumla yürütülecek görüşmelere girişmeği yükümlenir.)

(9) SAYILI TUTANAK

9 OCAK 1923 SALI OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 15.00 de, M. Serruys'ün başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

M. HECK (*Amerika Birleşik Devletleri*); M. PAYNE (*İngiliz İmparatorluğu*); M. SERRUYS, (*Fransa*); MM. MİCHALAKOPOULOS, J. POLİTİS (*Yunanistan*); M. CONTZESCO, Albay DUMİTRESCO (*Romanya*); M. GEORGEVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); ZÜHTÜ BEY, ŞEFİK BEY (*Türkiye*); Baron MONCHEUR, MM. BETTE, PATERNOTTE (*Belçika*); M. D'OLDENBURG (*Danimarka*); M. DE REYNOSO, DE LA CUADRA (*İspanya*); M. İRGENS (*Norveç*): Jonckheer VAN PANHUYS, M. KRAMERS (*Hollanda*); M. DE FERREİRA (*Portekiz*); MM. D'ADLERCREUTZ, KOLMODİN (*İsveç*).

Sekreterler: M. RONALD (*İngiliz İmparatorluğu*); M. TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*).

En çok gözetilen ulus kuralı.

M. SERRUYS, meslekdaşlarını toplantıya çağırırken, bir önceki oturumda uygun buldukları rapora yeniden dönmek niyetinde değildi. Fakat, İkinci Komisyonun Başkanı Marki Garroni, birtakım sorunların Alt-komisyonun görüşülmemiş olduğuna, öte yandan da, Alt-komisyonca hazırlanmış olan maddeler metnine birtakım eklemelerin yapılmasında yarar olacağına kendisinin dikkatini çekmiştir. Gerçekten, bu maddeler pek kısadırlar. Bunların, sonradan, yerleşme [ikamet] sözleşmeleriyle açıklığa kavuşturulması kararlaştırılmış bulunmakla birlikte, şimdiden, andlaşmanın uygulanma süresi için, ek bir güvence öngörülmesi mümkün olamaz mı? Burada temsil olunan uluslar arasında, Türkiye'de, andlaşma metninin sağlıyacağından daha çoğunu verme eğiliminde olanlar vardır. Büyük bir önem verdikleri hükümlerin andlaşmaya konulmasını, bu Alt-komisyonun reddettiğini gören başka Devletler de vardır. Belki de, ençok gözetilen ulus kuralının [en ziyade müsaadeye mazhar millet kaydının, [*la clause de la nation la plus favorisée*], karşılıklı olarak kabulüyle, her Devlete, gerçekleştirmek istediği özlemleri, elden geldiği ölçüde sağlamak yolu bulunabilecektir.

Örneğin, askerî zoralımlar (*réquisitions militaires*) sorunu bir yana bırakılmıştır. Oysa, Türkiye, Almanya ile yaptığı bir sözleşmede, yabancıların ve yurttaşların bu konuda eşitliği ilkesini koymuş, ancak ödeme konusunda güvenceler sağlamıştır. Bu konuda, Müttefik ulusların Almanya'nın elde etmiş bulunduğu ve yarın öteki ülkelerin de elde edebilecekleri şeyi elde etmeleri gereklidir. Bunun içindir ki, BAŞKAN, vergi konusunda, ençok gözetilen ulus kuralının öngörülmesinin yararlı olabileceğini sanmaktadır. Bu kural, bu Alt-komisyonun çalışmaları sırasında, isteklerinin birtakımından vazgeçmeleri kendilerinden rica edilmiş olan kimi temsilci heyetlerinin duymakta oldukları kaygıları yatıştırabilecektir.

ZÜHTÜ BEY, yeni tekliflerin ortaya atıldığını işitmeyi beklemiyordu. Kendisi, vergi konusunda her şeyin incelenmiş olduğu kanısındadır; Alt-komisyonun, uzun uzadıya ve özenle görüşerek hazırladığı maddelere yeniden dönebilmesi, ZÜHTÜ BEY'e güç görünmektedir.

Vergilerden bağışıklık ve vergi konusunda başvurma.

M. SERRUYS, daha önce olmuş-bitmiş şeyleri hiç de yeniden söz konusu etmediğini, fakat M. Garroni'nin öne sürdüğü görüşler üzerine, İkinci Alt-komisyonun çalışma alanını Konferans çalışmalarının bütününe uydurmakta bulunduğunu söyledi. Başka bir yerde ele alınmamış birtakım konular vardır; Marki Garroni bu konuların, bu Alt-komisyonca incelenmesini istenmeğe değer bulmuştur. Nitekim, İkinci Komisyon Başkanınca, başka iki sorun, bu yoldan, İkinci Alt-komisyonun yetki alanı içine getirilmiştir. Bu sorunlardan birisi din, eğitim ve yardım [hayır] kurumlarının birtakım vergilerden bağışıklığına, ötekisi de vergi konusunda başvurmaya ilişkindir. M. SERRUYS, bu tekliflerin metinlerini okudu (Bakınız *Ek*).

ZÜHTÜ BEY, bu iki yeni konunun gerek vergi açısından gerekse hukuk ve maliye açısından, önemli yenilikler ortaya çıkarmakta olduğunu düşünmektedir. Vergilerden bağışıklıklar konusunda, Türk kanunları kesindir; bir anlaşmayla, bunlara aykırılıklar getirmek mümkün değildir. Özel mahkemelere başvurmaya gelince, ZÜHTÜ BEY, böyle bir teklifin, ekonomik sorunlarla maliye sorunlarını birbirine karıştırmak tehlikesini doğurduğunu sanmaktadır. Bununla birlikte, Türk Temsilci Heyeti, Müttefik Devletlerin isteğini göz önünde tutmağa ve kendisine sunulan tasarıları incelemeğe hazırdır.

M. SERRUYS, Türkiye'de, vergi konusunda başvurmaya ilişkin olarak uygulanan sistemin tam olarak ne olduğunu öğrenmeyi özellikle istediğini söyledi. Yetkili mahkeme, yargısal [adlî] nitelikte mi, yoksa yönetsel [idarî] nitelikte midir?

ZÜHTÜ BEY, bu konuda, gelecek oturumda bilgi verecektir. Bununla birlikte, taşınmaz mallara ilişkin konularda, ilçe kurullarının başlangıç [bidayet] mahkemesi (*tribunal de première instance*) görevini yaptıklarını şimdiden bildirdi. Bunun üstünde bir örgüt vardır: Üyeleri seçimle gelen il yönetim kurulları; kesin kararı İstanbul'da toplanan Yargıtay (*Cour de cassation*) verir.

ZÜHTÜ BEY, Türk Temsilci Heyetinin, kendisine yöneltilmiş üç yeni soruya karşılık verdikten sonra, yabancıların vergilenmesi konusunda yeni tasarılar karşısında kalıp kalmayacağını sordu. Türk Temsilci Heyeti, bu konunun artık çözüme bağlanmış sayılmasını çok istemektedir.

M. SERRUYS, öteki alt-komisyonların birtakım sorunları, incelenmek üzere, İkinci Alt-komisyonun yetki alanına getirmeleri bakımından var olan haklarını açıkça saklı tuttuktan sonra, M. Garroni'nin isteği üzerine bugün ortaya atılan yeni konuların incelenmesini tamamladığı zaman, İkinci Alt-komisyonun görevini bitirmiş sayacağını söyledi.

Türk Temsilci Heyeti, Müttefiklerin, bir şeye yaramayabilecek olan, ençok gözetilen ulus işlemini elde etmek yolundaki isteklerine şaşar görünmüştür. Versaille Andlaşmasının 290 ncu maddesi, savaş süresince yapılmış olan andlaşmaları yok saymış olduğundan, Türk Temsilci Heyeti, değinilmiş bulunan Türk-Alman ticaret andlaşmasının da, bu yüzden, artık geçerli olamayacağını düşünmektedir. Bu bakından, şunu da göz önünde tutmak gerekir ki, Almanya, bu andlaşmadan tek-taraflı olarak vazgeçmiştir. Müttefikler, Türkiye'nin de, bu andlaşmadan yararlanmaktan açıkca vazgeçmesini kendisinden isteyebilirlerdi. Gereksiz saydıkları bu istemde bulunma yoluna gitmemişlerdir; Müttefikler, yapılacak Barış Andlaşmasına aykırı bütün andlaşmaların ve anlaşmaların sona ermiş olduklarının ilân edilmesini istemekle yetinmişlerdir. ençok gözetilen ulus işlemi kuralına ilişkin istem de, geçmişten çok geleceğe yönelmektedir.

M. SERRUYS, Türkiye'nin haklarına ya da çıkarlarına hiç bir bakımdan zararlı olmayacak genel nitelikte bir kuralın kabulüne, Türk Temsilci Heyetinin hiç de karşı çıkmayacağını düşünmektedir.

Oturuma saat 16.30 da son verildi.

(9) SAYILI TUTANAĞA EK

EN ÇOK GÖZETİLEN ULUS İŞLEMİ GÖRME KURALINA İLİŞKİN MADDE TASARISI

Yukarıdaki hükümlere halel gelmeksizin bir yandan Türkiye öte yandan da Bağıtlı Yüksek Taraflardan her biri, ülkelerinde yerleşmiş ya da ülkelerinde iş yapan yabancıların, bu sözleşmenin süresi boyunca, vergi rejimine ilişkin olarak her bakımdan ençok gözetilen ulus işleminde bulunmağı, karşılıklı olarak yükümlenirler.

VERGİLERDEN BAĞIŞIKLIKLAR KONUSUNA İLİŞKİN MADDE TASARISI

Müttefik Devletlerin gerek Hükümetlerine gerekse uyruklarına ait din, eğitim ya da yardım [hayır] kurumlarının, Türkiye ülkesinde yararlandıkları – mukataa* dışında – taşınmaz mal vergilerinden, taşınır mal vergilerinden her çeşit resimlerden [harçlardan] bağışıklıklarla, birtakım eşyaya ve yapı malzemesine ilişkin gümrük bağışıklıkları ve vergileme konusundaki bütün ayrıcalıklar – bu bağışıklıkların dayanaklarını ve kanuna uygunluğunu Türk Hükümetine göstermeleri yükümlülüğü altında – bu kurumlar için geçerli tutulacaktır.

VERGİ KONUSUNDA BAŞVURMAYA İLİŞKİN MADDE TASARISI

Türkiye ülkesinde yerleşmiş ya da Türkiye'de bir iş tutmuş olan Müttefik Devletler uyruklarıyla, Müttefiklerden herhangi birinin kanunu uyarınca kurulmuş olan ortaklıklar, Türk Hükümetine ya da herhangi bir Türk Hükümeti dairesiyle yerel [mahallî] makamlara, usulsuz olarak alınmış bir verginin geri verilmesi konusunda bir başvurmada ya da kendilerine yükletilmiş verginin hesaplanmasına ilişkin istemlerde bulunursa, bu başvurmalar ya da bu istemler, anlaşmaya varılamazsa, [ilgili] Kesim'de gösterilen mahkemelerce hükme bağlanacak ya da bu mahkemelerin dairelerince Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin Danıştay'ına gönderilmek üzere soruşturma konusu yapılacaktır.

* Fransızca metinde "moukataa". (S.L.M.)

(10) SAYILI TUTANAK

10 OCAK 1923 ÇARŞAMBA OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 15.00 de, M. Serruys'ün başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:
M. GİLLESPİE (*Amerika Birleşik Devletleri*); M. PAYNE (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. SERRUYS, LAPORTE (*Fransa*); MM. MİCHALAKOPOULOS, DROSSOPOULOS (*Yunanistan*); M. GALLİ (*İtalya*); M. SATO (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); M. MİLANOVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); ZÜHTÜ BEY, ŞEFİK BEY (*Türkiye*); MM. Baron MONCHEUR, BETTE, PATERNOTTE (*Belçika*); M. D'OLDENBURG (*Danimarka*); MM. DE REYNOSO, DE LA CUADRA (*İspanya*); M. İRGENS (*Norveç*); M. KRAMERS (*Hollanda*); MM. DE FERREİRA, DE OLİVEİRA (*Portekiz*); MM. D'ADLERCREUTZ, KOLMODİN (*İsveç*).

Sekreterler: M. RONALD (*İngiliz İmparatorluğu*); M. TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*).

En çok gözetilen ulus kuralı (Devam)

BAŞKAN, Müttefiklere, karşılıklı olmak şartıyla, ençok gözetilen ulus [en fazla müsadeye mazhar millet] işlemi yapılmasını sağlayacak bir hükmün Andlaşmaya konulması sorununa ilişkin görüşünü bildirmek üzere, Türk Temsilci Heyetine söz verdi.

ZÜHTÜ BEY, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Vergi konusunda, yabancıların akla yatkın olarak ençok isteyebilecekleri, yurttaşlar gibi işlem görmek olabilir. "En çok gözetilen ulus işlemi görme" deyimi, "yabancıların, ülkenin yurttaşları ile aynı ölçüde vergilenmesi" anlamından öteye bir anlam taşıyamaz. Biz, bu formülü bir başka biçimde yoramlayamayız. Kapitülasyonlardan doğan her türlü engellerden kurtulmuş, bağımsız bir ülkede, yabancıların ayrıcalıklı bir durumda bulunmaları ve bu ülkenin uyruklarından daha az vergi vermeleri hiçbir bakımdan kabul edilemez. Böyle bir şeyin olabileceğini düşünemediğimiz gibi, "en çok gözetilen ulus işlemi görmek" deyimine de, kimi Müttefik temsilci heyetlerinin vermek ister göründükleri anlamı da veremeyiz.

"Zoralımlara [istimvallere, *réquisitions*] ilişkin konularda, "en çok gözetilen ulus" kuralının uygulanmasının haklı olacağını sanmıyoruz; çünkü, zoralımlar konusunda, yurttaşlarla yabancılara uygulanacak işlem eşitliği, ilke olarak konulmuş bulunduktan sonra, artık, başka güvenceler aramak kesin olarak gereksizdir. Bu yüzden, söz konusu formülün hiç bir yararı olmayacağını ve daha önceki hükümlerin uygulamada bol bol yeterli olacağını söyleyebileceğimi sanmaktayım.

"İtalya Temsilcisi, ilk oturumlarda sunmuş olduğu teklifi geri almıştı ve böylece, oybirliği sağlanmıştı; bu konuya yeniden dönülmesi doğru olmayacaktır. Türk Temsilcisi, zoralımlar sorununun yeniden görüşülmeşine girişmeğe yetkili olmadığını bildirmek zorundadır."

M. SERRUYS, Türk Temsilcisinin bu konuşmasında bir yanlış anlama belirtisi görür gibi olduğunu söyledi. Alt-komisyonun üzerinde görüş birliğine varmış olduğu maddeler, vergi sorununun bütün yönlerini kapsamamaktadır. ençok gözetilen ulus işlemi, Türkiye'den, bu maddelerin kapsamadığı konular için istenmektedir. Burada, Kapitülasyonlar rejimine dönüş söz konusu değildir. Müttefikler, Lausanne'a, bu rejimden vazgeçerek – ve hiç bir ard düşünce olmaksızın vazgeçerek – gelmişlerdir; burada söz konusu olan, yalnız, andlaşmanın bir kesimine, metinde olabilecek birtakım boşlukları doldurmak için, konulması gerekli görülebilecek bir ekten başka bir şey değildir.

ZÜHTÜ BEY, her şeyi olduğu gibi ortaya koyan bu açıklamalarından ötürü Başkana teşekkür etti; söz konusu sorunu, öteki Temsilci Heyetlerinin de, Başkan gibi anlayıp anlamadıklarını sordu.

M. SERRUYS, meslekdaşlarıyla görüştükten sonra, hiç bir Temsilci Heyetinin, Türkiye'de kendi uyrukları için, Türk uyruklarına tanınandan daha gözetici bir işlem elde etmeği arama yolunda bulunmadığını bildirdi. M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetinden, bu bildirisini senet saymasını ve Müttefiklerin teklifini yeniden incelemesini rica etti.

ZÜHTÜ BEY, yabancılara uygulanacak vergi rejimi sorununun, daha önceki oturumlarda yapılmış görüşmelerle, tüketilmiş bulunduğunu söyledi. Artık, bu konuda öngörülmemiş hiç bir şey kalmamıştır. Müttefiklerle görüş birliğinde olan Türk Temsilci Heyeti, vergi karşısında yabancıların ve yurttaşların eşitliği ilkesini koymayı da kabul etmiştir.

M. SERRUYS, çalışma çerçevesinin elden geldiği kadar tam olduğunu kolaylıkla kabul etmektedir; fakat, bu çerçeve içinde bile, birtakım sorunlara ilişkin çekinceler [ihtirazî kayıtlar] askıda kalmıştır. Bazı mesleklerde çalışmaları için, yabancılara izin verilmemiştir; yarın, bu mesleklerden herhangi biri, herhangi bir Devletin uyruklarına, özel bir vergi rejimine bağlanarak açılacak olursa, Müttefiklerin de, ençok gözetilen ulus işlemi görme yoluyla, bundan yararlanmaları gerekecektir. M. SERRUYS, örnek olarak, kabul edilen metnin çeşitli eksikliklerini belirtti; ençok gözetilen ulus gibi işlem görme kuralı bu eksiklikleri gidermeye yardımcı olabilir. Bu metinlerde önemli boşluklar da vardır. Bunun içindir ki, ençok gözetilen ulus kuralı yararlı olabilecektir. Gerçekten, söz konusu olan, hiç de daha önce kabul edilmiş maddeler değildir; bu konuda yurttaşlar gibi işlem görmenin

elde edildiği bir sözleşmeye, ençok gözetilen ulus işlemi görme kuralının konulmasında şüphesiz hiç bir yarar olamaz. Ancak, bu sözleşmede vergi sorununun bir çok yönü ele alınmamıştır ve bunlar için, enazından bile olsa, bir güvence gereklidir.

ZÜHTÜ BEY, andlaşmada öngörülmeyen durumlar varsa, Türk Hükümetinin, bu konularda, yabancıların yurttaşlarla tam olarak bir tutulmalarına çalışacağını söyledi. Üstelik, ençok gözetilen ulus işleminin tanınmasının, hiç de Müttefiklerin yararına olmayacağını belirtti.

M. GALLİ, Alt-komisyon için, Türk-Alman andlaşmasının uğraşmış olduğu zoralımlar sorunundan vazgeçmenin gerekli olmadığını söyledi; Müttefikler, Türkiye'de, Almanlardan daha elverişsiz işlem görmeğe razı olamazlar.

M. SERRUYS, gerçekten, yabancı mallarına zoralım uygulanabileceği ilkesi kabul edilmek gerekirse, Türklerin Almanlara tanımış oldukları ödemede bulunma güvencesinin bütün Devletlerin uyrukları için de yararlı olacağını düşünmektedir. Üstelik, süre ve uygulama bakımından sınırlandırılmış olan ençok gözetilen ulus kuralının, Türkiye'nin temel haklarına hiç bir bakımdan zarar vermeyeceğini de, Türk Temsilci Heyetine hatırlattı.

M. PAYNE, M. SATO, M. MİCHALAKOPOULOS – her biri kendi Devleti adına – M. Serruys'ün açıkladığı görüşe katıldıklarını bildirdiler.

Vergi bağışıklıkları

ZÜHTÜ BEY, kesin cevabını gelecek oturuma erteledi ve vergi bağışıklıkları konusunda bir bildiri okudu:

"Müttefik Temsilci Heyetleri, 19 Ocak 1923 de sunulan tekliflerinde, Müttefik Devletlerin gerek Hükümetlerine, gerekse uyruklarına ait din, eğitim ya da yardım [hayır] kurumlarının, eskiden Türkiye ülkesinde yararlandıkları – *mukataa* dışında – taşınmaz mal vergilerinden, taşınır mal vergilerinden ve her çeşit resimlerden [harçlardan] bağışıklıklarla, birtakım eşyaya ve yapı malzemesine ilişkin gümrük bağışıklıkları ve vergileme konusundaki bütün ayrıcalıklardan – bu bağışıklıkların dayanaklarını ve kanuna uygunluğunu göstermeleri yükümlülüğü altında – bu kurumların yine yararlanmalarını istemektedirler.

"Türk Temsilci Heyeti şunları bildirmekle onur duyar.

"1. Türkiye'de vergi ayrıcalıklarına tümüyle son verilmiş olduğundan, yukarıda sözü edilen kurumları herhangi bir ayrıcalıktan ya da bağışıklıktan yararlandırma yükümünü kapsayan bir hükmü andlaşmaya koymak mümkün değildir.

"Bu kurumlara ilişkin olarak, Kapitülasyon döneminin anısını canlandırmanın da, Türk Temsilci Heyeti üzerinde çok tatsız bir izlenim bırakmakta olduğunu eklemeye bile gerek yoktur.

"2. Türk uyruklarına ait din, eğitim ya da yardım kurumlarına uygulanan vergi kanun ve düzenleme kuralları, Türkiye'de kurulmuş aynı nitelikteki kurumlara da uygulanacaktır; bu uygulama yabancılara tanınmış bir ayrıcalık niteliğinde olmayacaktır. Türk Temsilci Heyeti, bunların, Türk uyruklarından daha elverişsiz bir işlem görmeyeceklerini belirtmeyi gerekli saymaktadır.

"Bununla birlikte, şurası da açıkça bellidir ki, Türk Temsilci Heyetinin verdiği bu sözden yararlanmak için, yukarıda anılan kurumların Türk kanunlarına eksiksiz olarak uygun davranmaları ve bu kurumların kurulmalarına Türk Hükümetinin izin vermiş bulunması da gereklidir. Bu şartlar içinde, yabancı kurumlar, Türk kurumlarıyla aynı ölçüde vergi bağışıklıklarından ve vergi indirimlerinden yararlanacaklardır.

"Kaldı ki, bu sorun, Türk-Fransız Ankara Anlaşmasında da söz konusu edilmiş bulunduğundan, bu konuda daha çoğunu kabul etmemiz de mümkün değildir."

M. SERRUYS, önce, Zühtü Bey'in bildirisinde Kapitülasyonlar rejimine değinen sözlere karşı çıktı; vaktiyle yararlandıkları ayırıcılık rejiminden artık vazgeçmek için büyük Devletlerin şimdiki yapmakta oldukları gibi böylesine dürüst ve çıkar gözetmez bir çaba harcadıkları bir sırada, onların niyetlerinden kuşkulanmağa kimsenin hakkı yoktur. Türk cevabının özüne gelince, M. SERRUYS, M. Laporte ve M. Galli gibi, Doğu işleri uzmanlarına, Zühtü Bey'in öne sürdüğü kanıtlar üzerinde ne düşündüklerini sormağı gerekli görmektedir.

M. LAPORTE, Katolik kiliselerinin pek çok süs eşyasını, camilerde neredeyse hiç bulunmayan süs eşyasıyla bir tutmanın mümkün olmadığı kanısındadır; bu yüzdendir ki, Türklerce, gümrük konusunda eşitlik tanımış olsaydı bile, bu eşitlik, eskiden kesin bir bağışıklıktan yararlanan Müslüman-olmayan toplulukların zararına dönmek tehlikesini gösterecektir.

ZÜHTÜ BEY, vergi konusundaki Türk kanunlarının, din, eğitim ve yardım [hayır] kurumlarına ilişkin olarak bağışıklıklar öngörmekte olduğunu bildirdi.

M. GALLİ, bu konuda, kazanılmış [muktesep] haklara saygı gösterilmesini istedi.

ZÜHTÜ BEY, Türkiye için, kazanılmış hakları tanımak imkânı bulunmadığı karşılığını verdi. Türk kanunları, şimdi Alt-komisyonu uğraştırmakta olan durumu öngörmüştür; bundan, bir andlaşmada ayrıca söz etmeğe yer yoktur.

M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetinin, kazanılmış hakları tanımayı reddederken esinlendiği duyguları anlamakta olduğunu söyledi; bu duygular yüzünden, Türk Temsilci Heyetini kınamak aklından geçmemektedir; fakat, savaştan çok çekmiş olan ve, bir geçiş dönemi sırasında, malî durumlarını yeniden kurmak zorunluluğunda bulunan kurumları, şimdiye kadar öngörme durumunda kalmadıkları bir vergi rejiminin ağırlığı altında ezmek, gerçekten haksız olmıyacak mıdır?

ZÜHTÜ BEY, bu kurumların Türk kurumlarıyla aynı düzeyde tutulduklarını, bunlar için daha çoğunu yapmanın mümkün olmadığını söyledi.

M. SERRUYS, sorunu bölümlere ayırmayı teklif etti: Bir ilk paragrafta, Türk ve yabancı din, eğitim ve yardım [hayır] kurumlarının vergi ayrıcalıklarında tam bir eşitliği, ikinci bir maddede, bu kurumların din gereklerini yerine getirmelerinde ve yapılarının onarımı bakımından kullanılacak eşyanın yurda sokulmasında yararlanacakları gümrük bağışıklığının da, geçici olarak yürürlükte kaldığı belirtilebilir.

Söz konusu olan, pek özel bir kural-dışılıktan [istisnadan] başka bir şey değildir; bunu, kesin olarak sınırlamak mümkündür. M. SERRUYS, meslekdaşlarına, bu konuda kendisiyle aynı görüşte olup olmadıklarını sordu.

M. GALLİ, Hükümetinden yönerge [tâlimat] istemek hakkını saklı tuttu.

M. GİLLESPİE, Amerikalıların öteki yabancılarla aynı haklardan yararlanmalarını istedi. M. GİLLESPİE, Amerika Birleşik Devletleri Hükümetinin bu konuya ilişkin görüşünü, gelecek oturumda bildirecektir.

M. LAPORTE, Türk gümrüklerinin ara sıra özellikle sıkı davrandığını ispatlayan örnekler belirtti: Adana kilisesinin renkli camları, Adana Fransız hastanesinin eczacılık malzemesi gibi; oysa, bu örneklerde, yardım severlik kurumları söz konusuydu. M. LAPORTE, yardım severlik kurumlarının geleceği için tedbir almak olanağını sağlamak üzere, bir geçiş dönemi kabul etmenin zorunlu olduğunu düşünmektedir.

ZÜHTÜ BEY, ne nitelikte olursa olsun, ayrıcalıklar tanımayı reddetti. Din kurumları yararına olan bağışıklıkları olduğu gibi sürdürme yükümünü kabul etmek, Türkiye için mümkün değildir.

M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetinin, Kapitülasyonlar rejimi diye adlandırdığı konuya ilişkin alınganlıklarını anlıyamamaktadır. Burada, geçmiş bir rejim değil, fakat Türkiye'ye bu rejim sayesinde hayır işlerinde bulunmak üzere yerleşmiş kurumların korunması söz konusudur. Türk Hükümeti, kendi kanunlarının, onlara gerekli her türlü güvenceleri sağlıyacağını bildirmektedir; yabancı Hükümetler bu bildiriyle yetinemezler. Sanayiciler ve tacirler için andlaşmada eşitlik güvenceleri öngörülmüştür. Avrupa kamu oyu, kazanç elde etmek için değil, yalnız hayır işlerinde çalışmak amacıyla Türkiye'de bulunmakta olmaları nedeniyle herkesin saygı duyduğu kimseler için güvence istenilmemiş olmasını kabul edemez. Andlaşmaya, bu eşitlik güvencesinin konulması kesin olarak zorunludur. M. SERRUYS'ün içinden daha çoğunu elde etmek geçmekteydi; enazını istemektedir; bunu kabul etmek de Türk Temsilci Heyeti için hiç bir yük olmayacaktır. Gümrük bağışıklıkları konusunu, Türk Temsilci Heyeti, bir kez daha, Türkiye'nin saygınlığı [itibarı] ve bağımsızlığı sorunu yapmıştır. İstenilen ayrıcalıkları sınırlamak kolaydır; tamamiyle özel durumlara ilişkin olarak bağışlanmış birtakım ayrıncalıklar yüzünden, Türkiye'nin bağımsızlığının çiğnenmesi söz konusu olamaz. Her Devlet, bilimsel malzeme yararına olmak üzere, her an gümrük bağışıklıkları kabul etmektedir. Bu arada, Belçika, yeni bir gümrük kanunu tasarısında, bilimsel kurumlar yararına yurda sokulacak her şey için bağışıklık öngörmektedir. Türkiye'nin, onun bunun yardımıyla yaşayan kurumlara, varlıklarını sürdürmeyi olanaksız kılmak istemesi, hakgözetirliğe sığar bir şey olmayacaktır. M. SERRUYS, burada, Alt-komisyonun başkanı olarak değil, fakat Fransız Temsilcisi olarak konuşmaktadır. Kendisi, dinleri ya da uyrukları ne olursa olsun, iyilik [hayır] ve yardım kurumlarının vergi konusunda eşitliği ilkesinin andlaşmaya konulmasını gerekli saymaktadır; bunun gibi onlara gümrük bağışıklığının da, hiç olmazsa geçici olarak, tanınmasını gerekli görmektedir. M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetini sıkıştırmak istememektedir; bu konudaki cevabını gelecek oturuma kadar bekleyecektir.

M. PAYNE, bu soruna ilişkin olarak, M. SERRUYS ile tamamiyle aynı görüşte olduğunu bildirdi.

Vergi konusunda başvurma.

M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetinden, kendisine sunulmuş üçüncü nokta olan, vergiye karşı başvurma [itiraz] konusunda cevabını bildirmesini istedi.

ZÜHTÜ BEY, aşağıdaki bildiriyi okudu:

"Müttefik Temsilci Heyetleri, Türk ülkesinde yerleşmiş ya da orada iş tutmuş Müttefik Devletler uyruklarıyla, Müttefiklerin herhangi birinin kanunu uyarınca kurulmuş olan ortaklıklar, Türk Hükümetine ya da Hükümet makamlarına veya yerel [mahallî] makamlara, usulsüz olarak alınmış bir verginin geri verilmesi için başvurulursa, ya da kendilerine yükletilen verginin hesaplanmasına karşı bir istemde bulunulursa, bu başvurmanın ve istemin – bir anlaşmaya varılamazsa –, ... Kesimde gösterilen mahkemece hükme bağlanmasını ya da bu mahkemelerin dairelerince, Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Danıştay'ına götürülmek üzere, soruşturma konusu yapılmasını istemişlerdir.

"Müttefik Temsilci Heyetleri, maksatlarının, yabancılara uygulanacak vergiler konusunda yeterli güvence elde etmek olduğunu, sözlü olarak, bize, sonradan açıklamışlardır.

"Vergi konusunda yabancıların başvurma hakkını belirten, memnunluk verici bir vergi sistemimiz vardır. Avrupa maliye yasalarından alınmış bulunan bu sistem, ülkemizde uzun süredir yürürlüktedir.

"Bugüne değin, yabancıların, vergilere ve özellikle taşınmaz mal [emlâk] vergisinin hesaplanmasına ilişkin konularda kendilerine tanınmış olan başvurma [itiraz] hakkından yakınmadıkları bir gerçektir. Böyle olunca, az önce belirttiğimiz istemde bulunmak üzere, yabancıların, bu başvurma hakkının uygulanmasında karşılaşabilecekleri söylenilen aksaklıklar varsayımına dayanılamaz. Sorunu, uygulama açısından göz önünde tutmak gerekir.

"Öte yandan, vergilere karşı başvurma hakkı, bir Devletin iç egemenliğine dokunan bir sorundur. Bir barış andlaşmasında, yabancılar yararına – Türk kanunlarında bulunmakta olanlar dışında – genel ya da özel hükümler konulması mümkün değildir.

"Yabancılarla yerlilere aynı vergiler uygulanıyorsa, bu, uluslararası dayanışmadan doğan, siyasal ve ekonomik gereklere de uygun, bir ilkeye dayanmaktadır.

"Yerlilerin bağlı oldukları dışında, başka başvurma yolları yoktur. Böyle olunca, yabancılar, maliye kanunlarının vergi ilkelerine olduğu gibi, vergiye karşı başvurma konusundaki kanun hükümlerinin ilkelerine de bağlıdırlar. Vergileme, temel ilkedir; vergiye karşı başvurma bir kuraldışılıktan [istisnadan] başka bir şey değildir. Bir kimsenin ya da bir kurumun, kanunun uygulanmasından kurtulmağa kalkışması kabul edilemez. Her vergilemeye karşı başvurma yolunun, vergiler konusundaki kanunlarımızın her birinde açıklanmış olduğunu da özellikle belirtmek isteriz. Yabancılar için, bu kanunların dışında, ek güvenceler düşünülemez ve bu kanunlar herkes için eşittirler.

"Müttefiklerin teklifinde belirtilen başvurma yolu, yargısal başvurmadır.

"Gerçekten, başvurmalardan birtakımı, kural-dışılık olarak, hukuk mahkemelerinin (*tribunaux judiciaires*) yetkisine bırakılarak, yerlilerle yabancıların

başvurma yolları arasında ayırım yapılamaz ve yabancıların istemeleri salt yargısal nitelikte bir örgüte bırakılamaz. Burada, aşağıdaki noktaya özellikle dikkati çekmek istiyoruz:

"Olmaz bir şeyin gerçekleşebileceğini düşünerek, Müttefiklerin teklifinde öngörülen örgüt kurulacak olsa bile, bu örgüt vergi konusunda başvurma sorunlarını uygulamada çözümleyebilecek teknik yetenekte ve uygun bir kuruluş olamayacaktır.

"Yabancıların çıkarları da bundan zarar görecektir. Gerçekten, ceza ve ticaret konularına ilişkin yargısal (*judiciaires*) sorunlarla uğraşan yargıçların, maliye ve yönetimle ilgili kanunları aynı ölçüde yetkili olarak uygulayamadıkları görülmüştür.

"Türkiye'de vergilere karşı başvurma konusunda yargıçlık görevini yapanlar arasında, vergi verenlerce seçilmiş, yakınmada bulunan yabancılarla aynı mesleklerden olan ve ticaret odalarına üye kimselerle, ticaret ve sanayi ile uğraşan kimseler, kısacası, yabancılara ilişkin işlerde ilgisi bulunan ve olan-bitenleri bilerek hüküm verecek kimseler vardır.

"Yukarıda belirtilen ve gerek hız gerekse giderler bakımından uygulamada büyük yararlar gösteren sistemi bir yana bırakarak, yargı yolunu üstün tutmak, bize, yabancılar için hiç bir şeye yaramaz görünmektedir. Üstelik, yerlilerle, yabancılar arasında ayırım gözeten bu teklif, malî yargı sistemimizi (*système de juridiction financière*) temelinden yıkacak ve güçlerin birbirine karışmasına (*confusion de pouvoirs*) yol açacak bir niteliktedir.

"İşte bu nedenlerledir ki, özel ve olağanüstü bir başvurma öngören bu teklifin görüşülmesini kabul edemediğimizi, üzülerek bildirmekteyiz."

M. SERRUYS, görüşmeleri, Türk Temsilci Heyetinin askıda kalmış iki noktaya – başka bir deyimle, ençok gözetilen ulus işlemi görme sorunu ile bağışıklıklar sorununa – ilişkin kesin görüşünü bildireceği gelecek oturumlardan birine ertelemeyi teklif etti.

Bu ikinci sorun için, M. SERRUYS, M. Payne ile görüş birliği içinde, ilk tekliften daha sınırlı bir İngiliz-Fransız teklifini bildirebilecek durumdadır: (1) Andlaşmada, hangi Devletin uyrukluğunda ya da hangi dinde olurlarsa olsunlar, bütün din, eğitim ya da yardım [hayır] kurumlarının vergi bakımından, eşit işlem görecekleri belirtilecektir; (2) bu kurumlara, görevlerini yapabilme, onarım ve bakım konularında gerekli her türlü eşya için gümrük bağışıklıkları tanınacaktır.

M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetinin, bu teklifi ciddî olarak dikkate alacağını ummaktadır.

Oturuma saat 18.00 de son verildi.

(10) SAYILI TUTANAĞA EK

EK MADDE

FRANSIZ-İNGİLİZ TEKLİFİ

Her eşit malî yükümler bakımından, Müttefik Devletler uyrukları, birlikleri ya da derneklerince Türkiye'de kurulmuş din, öğretim ya da hayır işleri [yardım] kurumları, Türk din, öğretim ya da hayır işleri [yardım] kurumlarına tanınmış bulunan ya da tanınabilecek olan bütün bağışıklıklardan ve kolaylıklardan, din ayırımı yapılmaksızın, yararlanacaklardır.

Özel bir kural-dışılık [istisna] olmak üzere, işbu Sözleşmenin yürürlüğü süresince, âyinler için gerekli [dinle ilgili] eşya ile, sözü geçen kurumların bakım ve yönetimine ilişkin araç ve gereçlerin Türkiye'ye sokulmasında, gümrük vergisinden bağışıklık tanınacaktır.

(11) SAYILI TUTANAK

12 OCAK 1923 CUMA OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 11.00 de, M. Serruys'ün başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

M. GİLLESPİE (*Amerika Birleşik Devletleri*); M. PAYNE (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. SERRUYS, LAPORTE (*Fransa*); MM. MİCHALAKOPOULOS, DROSSOPOULOS (*Yunanistan*); M. GALLİ (*İtalya*); M. SATO (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); M. MİLANOVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); ZÜHTÜ BEY, ŞEFİK BEY (*Türkiye*); Baron MONCHEUR, MM. BETTE, PATERNOTTE (*Belçika*); M. D'OLDENBURG (*Danimarka*); MM. DE REYNOSO, DE LA CUADRA (*İspanya*); M. İRGENS (*Norveç*); Jonkcheer VAN PANHUYS, M. KRAMERS (*Hollanda*); MM. DE FERREİRA, DE OLİVEİRA (*Portekiz*); MM. D'ADLERCREUTZ, KOLMODİN (*İsveç*).

Sekreterler: M. RONALD (*İngiliz İmparatorluğu*); M. TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*).

M. SERRUYS, askıda kalmış birtakım sorunların görüşülmesinin, bir kaç gün için Lausanne'dan ayrılmış bulunan bu Alt-Komisyondaki Türk Birinci Temsilcisinin dönüşüne kadar ertelenmesi yönünde, Türk Temsilci Heyetinin belirtmiş olduğu isteği meslekdaşlarına bildirdi. Bununla birlikte, M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetine, kendisine sorulmuş olan üç soruya ilişkin olarak, şimdiden herhangi bir açıklamada bulunabilip bulunamayacağını sordu.

Vergi bağışıklığı.

ZÜHTÜ BEY, vergiye karşı başvurma konusunda, son oturumda söylediklerine hiç bir şey ekleyemeyeceğini bildirdi; öte yandan, ençok gözetilen ulus kuralı konusundaki görüşmenin ertelenmesini istediğini de söyledi.

M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetinin, bağışıklıklar konusunda Fransız-İngiliz teklifini incelemiş olup olmadığını sordu.

ZÜHTÜ BEY, bu teklifin ikinci paragrafının, Kapitülasyon niteliğinde olduğunu ve bunun kabul edilemeyeceğini bildirdi. Birinci paragrafa gelince, Türk Temsilci Heyeti, işlem görmede eşitlik konusundaki görüşünü açıklamış bulunmaktadır; Türk Temsilci Heyeti, bunu, herhangi bir uyruklukta ya da dinde

olursa olsun, din, eğitim ve yardım [hayır] kurumlarının hepsine tanımağa hazırdır. Bununla birlikte, Türk Temsilci Heyeti, karşılıklı olma [mütekabiliyet] kuralının açıkça konulmasını istemektedir; Türk Temsilci Heyeti, bu konuya ilişkin olarak başka bir tasarı sunacaktır.

M. SERRUYS, kabul edilmiş bulunan Kesimin bir maddesinde, karşılıklı olma şartının genel olarak öngörüldüğünü hatırlattı.

ZÜHTÜ BEY, her madde için karşılıklı olma şartının konmasının gerekli olduğunu söyledi.

M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetinin bu yeni teklifine karşı çıktı.

Karşılıklı olma [mütekabiliyet] sorunu uzun uzadıya görüşülmüş ve çözüme bağlanmıştır; hep birlikte görüşülen ve kabul edilen, ve Türk Temsilci Heyeti Başkanının yardımıyla düzenlenmiş bir raporun konusu da olan maddeler üzerinde çekince [ihtirazî kayıt] öne sürmek mümkün değildir. M. SERRUYS, kabul edilmiş bulunan maddelerin ne özüne ne de biçimine ilişkin olarak, en küçük bir çekince bile kabul edemez; raporla bildirilen bütün metinler üzerinde görüş birliğine varıldığı gereği gibi saptanmış bulunmaktadır; bunlarda, olsa olsa, Konferans Yazı Komitesinin gösterebileceği düzeltmeler yapılabilir. M. SERRUYS, bu yüzden Mustafa Şeref Bey'in dönüşüne kadar oturumun ertelenmesini teklif etti; Alt-komisyon, Türk Temsilci Heyetinin, daha önceki iki oturumda bildirilmiş olan üç soruya ilişkin kesin cevabını o zaman dinleyecektir; fakat daha önce kabul edilmiş maddeler üzerinde yeniden görüşme açılmasını Alt-komisyon kabul edemez.

Oturuma saat 11.30 da son verildi.

(12) SAYILI TUTANAK

15 OCAK 1923 PAZARTESİ OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 17.30 da, M. Serruys'ün başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:
M. GİLLESPİE (*Amerika Birleşik Devletleri*); M. PAYNE (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. SERRUYS, LAPORTE (*Fransa*); MM. MİCHALAKOPOULOS, DROSSOPOULOS (*Yunanistan*); M. GALLİ (*İtalya*); MM. SATO, TANİ (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); M. GEORGEVİCTH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); MUSTAFA ŞEREF BEY, ZÜHTÜ BEY (Türkiye); Baron MONCHEUR, M. PATERNOTTE (*Belçika*); MM. DE REYNOSO, DE LA CUADRA (*İspanya*); M. İRGENS (*Norveç*); MM. VAN PANHUYS, KRAMERS (*Hollanda*); M. DE FERREİRA (*Portekiz*); M. D'ADLERCREUTZ (*İsveç*).

Sekreterler: M. RONALD (*İngiliz İmparatorluğu*); M. TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*).

Amerikan Temsilci Heyetinin bildirisi.
M. GİLLESPİE, Amerikan Heyeti adına, aşağıda bildiride bulundu:

"Türkiye'de gelecekte yabancılara uygulanacak vergi rejimi, Amerika Birleşik Devletlerinin haklı bir önem verdiği bir konudur. Birleşik Devletler Temsilcisi, bu fırsatı kullanarak, Birleşik Devletler uyruklarının Türkiye'de bugüne kadar andlaşmalar, uygulama ve yapılageliş [teamül] uyarınca birtakım haklardan yararlanmış olduklarını hatırlatmak istemektedir.

"Birleşik Devletler, Türk Hükümetinin, egemenliğine getirilecek her türlü kısıtlamalardan kurtulmak istemesini anlamaktadır. Birleşik Devletler, kendisi ya da uyrukları için, ayrıcalıklar elde etmek isteğinde değildir; fakat, kendi haklarını korumak ve uyruklarına, Türkiye'de bulunan öteki yabancılarla eşit çıkarlar ve ayrıcalıklar sağlamak isteğindedir.

"Türkiye'nin ve Birleşik Devletlerin rızasıyla var olan hakların yerine başka haklar konulacak olursa, kurulacak yeni rejimin, enazından, yalnız ençok gözetilen ulus rejimini değil, Türkiye'nin kendi uyruklarına ticarette, iş hayatında, eğitimde, hayır ya da din işlerinde tanıdığı, ticaret, meslek ve yönetim konularındaki bütün

ayrıcalıklardan yararlanmayı kapsaması da gereklidir. Her zaman kaldırılması ya da değiştirilmesi mümkün olan, Türk iç (ulusal) kanunları ile, öteki ülkelerin ve bunların uyruklarının özel haklarını açıkça ayrı tutmak gerekir. Uluslararası ilişkilerde bu hakları ulusal kanunlarla değil, uluslararası andlaşmalarla saptamak, sürüp giden bir uygulamadır.

"[Amerika] Birleşik Devletleri Temsilcisi özellikle belirtmek ister ki, ticaret ve endüstri girişimlerinin, din eğitim yardım ve iyilik kurumlarının, Türkiye'de mallarına ve işlerine ilişkin konularda, bugün Türk kanunuyla tanınmış bulunan ya da Türkiye'ce uluslararası anlaşmalar ve iç (ulusal) kanunlarla yürürlüğe konulabilecek olan bütün özel bağışıklıklardan ve ayrıcalıklardan yararlanmaları gerekmektedir.

"Ülkesinde bulunmaları kendi çıkarına olan, Türkiye'deki yabancı girişimlere ve kurumlara, bunların çalışmalarını sürdürmeğe, ilerlemelerini ve gelecekteki gelişmelerini desteklemeğe elverişli olacak güvencelerin saptanmasını bir andlaşma ile öngörmeği, Türkiye'nin şimdi isteyeceği sanılmaktadır. İç (ulusal) kanunların, dayanak yapılabilir güvenceler vereceğine inandırmak için, [bu yönde], bir andlaşmaya konulmuş hükümler gereklidir."

M. SERRUYS, bu bildirinin tutanağa geçirileceğini söyledi ve M. Gillespie'ye, üzerinde henüz anlaşmaya varılmamış noktalara ilişkin olarak, belirttiği ilkelerden çıkartacağı sonuçların neler olduğunu sordu.

M. GİLLESPİE, Amerikan bildirisinin, Birleşik Devletler Hükümetinin, vergi konusunda, kendi ticaret kurumları ile öteki ülkelerin kurumları arasında eşitlik istediği anlamına geldiğini söyledi, Amerika Birleşik Devletleri Hükümeti, öteki ülkelerin yararlanabilecekleri ayrıcalıklardan yararlanmak istemektedir; andlaşmada, din, eğitim, hayır ve yardım kurumlarına ilişkin bir madde olduğunu görmek dileğinde de bulunmaktadır.

M. SERRUYS, yapmış olduğu açıklama için M. Gillespie'ye teşekkür etti; Türk Temsilci Heyetinden, geçen oturumda ertelemiş olduğu sorunlara ilişkin görüşünü açıklaması ricasında bulundu.

En çok gözetilen ulus kuralı.

MUSTAFA ŞEREF BEY, ençok gözetilen ulus kuralı konusunda, daha önce hazırlanmış bulunan metne çok geniş bir yaygınlık vermeğe elverişli olan yeni bir madde eklenmesini hiç de gerekli görmediğini bildirdi. Gerçekten, 2 nci maddede, "ne nitelikte ve hangi ad altında olursa olsun herhangi bir iş" sözleri vardır. Bu yüzden, maddelerde öngörülmeyen bir durum ortaya çıkarsa, yabancılar, bu öngörülmeyen durumda, Türkler gibi işlem göreceklerdir.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bu yüzden, metnin genişletilmesinde hiç bir yarar görmemektedir; fakat, Müttefikler direnmekteyseler, onların hatırını kırmamak için, MUSTAFA ŞEREF BEY, "yukarıdaki maddelerde öngörülmeyen durumlarda, yabancılara Türk uyrukları gibi işlem yapılacaktır" formülünü kabul edecektir.

M. SERRUYS meslekdaşlarına danıştı.

M. PAYNE, Müttefiklerin, ençok gözetilen ulus kuralının konulmasını isterken, şu amacı gütmekte olduklarını söyledi: Yurttaşlara yapılandan daha

gözetici bir işlem olursa, bu işlemin genelleştirilmesini sağlamak, Türk Temsilci Heyetinin teklif ettiği metin, daha önce kabul edilmiş maddelerin yeniden söylenmesinden başka bir şey değildir; bu metin, Müttefik Devletler teklifinin göz önünde tuttuğu amacı kapsamamaktadır.

MUSTAFA ŞEREF BEY, yurttaşlara yapılan işlemden daha gözetici bir işlem olabileceğini düşünmenin mümkün olmadığını sanmaktadır.

M. PAYNE, Türkiye'de, Türk uyruklarına yükletilebilir vergi yükümlerinden bile bağışık tutulmuş bazı yabancı sanayilerin bulunup bulunmadığını sordu.

M. GALLİ, şimdiki durumda Türkiye'nin öteki Devletlerle imzaladığı sözleşmeleri bilmediğini söyledi; bu Devletlerden birtakımının, şimdi görüşülmekte olan andlaşma ile Müttefiklerin elde edeceklerinden daha gözetilmiş bir durumda olmaları mümkündür; işte bunun içindir ki, Müttefiklerin, ençok gözetilen ulus kuralından vazgeçmemeleri gerekmektedir.

MUSTAFA ŞEREF BEY, Türkiye'nin, kendi ellerini bağlamak istemediğini ve ticaret sözleşmeleri görüşülmesinde bütün özgürlüğünü elinde tutmak istediğini söyledi. Öte yandan, Lausanne Konferansında temsil edilmeyen Devletler, Kapitülasyonlar rejiminden vazgeçmemişlerdir. Müttefikler, ençok gözetilen ulus kuralı uyarınca, bu Devletlerce henüz son verilmemiş hakları öne sürerek, bu rejimden yararlanmağı – ondan vazgeçtikten sonra da – isteyebileceklerdir.

M. SERRUYS, bu nokta üzerinde, Türk düşüncesinin gerçek özünü öğrenmiş olmaktan mutluluk duyduğunu söyledi. Kapitülasyonların Müttefikler bakımından sona erdirilmesi durumunda, bütün Devletler bakımından da böyle olması gerektiğini belirtti. Kimi Devletler, bir süre için bile olsa, bunlardan yararlanmayı sürdürürlerse, öteki Devletler, Kapitülasyonların tüm olarak ortadan kalkışına kadar, bunlardan yararlanmaktan vazgeçmeyi kabul edemezler.

M. PAYNE, görüşmelerin, ençok gözetilen ulus kuralının ne kadar yararlı olduğunu gösterdiğini söyledi.

M. SERRUYS, İtalyan Temsilci Heyetinin, Andlaşmaya, ençok gözetilen ulus kuralının konulması isteğini açıkladığı vakit, ülkelerinde yabancılara yurttaşlarıyla eşit işlem uygulamayan Devletlerin, Andlaşmada öngörülen karşılıklı olma [mütekabiliyet] şartı ile, Türkiye'de Türk uyruklarıyla eşit işlemden yoksun kalmış olacak çıkarlarını düşünmüş olduğunu hatırlattı. Bu kanıt, ençok gözetilen ulus kuralının yararını ispatlamaya yeterliydi; oysa, tartışma, Alt-komisyonun dikkatini önemle çeken, yeni kanıtlar ortaya çıkartmıştır. Müttefik Devletler, yabancılarla yurttaşlara eşit işlem yapma ilkesini kabule hazırdırlar; ancak, herhangi bir Devletin, kendilerinden daha çok gözetilmiş olmasını istememektedirler.

M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetini memnun bırakacağını umduğu, aşağıdaki formülü teklif etmektedir; çünkü, bu formül, Türk Temsilci Heyetinin her zaman açıklamış olduğu bir görüşü belirtmekten başka bir şey yapmamaktadır: "Türkiye'nin, başka hiç bir Devlete, yurttaşlarına yaptığından daha gözetici bir işlemde bulunmaması gerektiğinden..."

M. PAYNE ve M. GALLİ, Türk Temsilci Heyetine bu hükmün teklif edilmesinde M. Serruys'le görüş birliğinde olduklarını bildirdiler.

MUSTAFA ŞEREF BEY, gerçekten, bu formülde bir kaleme alış sorununun söz

konusu olduğunu, bu konuda Alt-komisyonun Başkanıyla doğrudan doğruya anlaşacağını söyledi.

Din ve hayır kurumları.

M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetine, din ve hayır kurumlarına ilişkin ikinci soruya cevap verme durumunda olup olmadığını sordu.

Alt-komisyon, Türk Hükümetinin, bu kurumlara, Türk uyrukluğundaki benzer kurumlara uygulanan sistemin eşini uygulamağa hazır olduğunu bilmektedir; fakat, moral nitelikteki nedenlerle, Alt-komisyon, bu kurumları göz önünde tutan özel bir maddenin andlaşmaya konulmasını oybirliğiyle istemektedir.

MUSTAFA ŞEREF BEY, Türk Heyetinin, bu kurumların Türkiye'de yerleşme [ikamet] şartlarının Birinci Komisyonca saptanmasından önce, bunların vergi bakımından bağlı olacakları rejim sorunuyla uğraşmayı mümkün görmediğini söyledi. Müttefikler teklifinin, gümrük vergisinden bağışıklıklara ilişkin ikinci paragrafına gelince, Türk Temsilci Heyeti bunu kabul edemez.

M. SERRUYS, zaten çok uzamış olan çalışmaları daha da geciktirmemek için, Türk Temsilci Heyetinden, bu teklifin görüşülmesinin şimdiden reddetmekte direnmemesini diledi. Bu birinci paragrafı, Birinci Alt-komisyonun yerleşme [ikamet] ilkesini görüşeceği zamana kadar erteleyerek kabul etmek mümkün görünmektedir.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bu paragrafı görüşmeye izinli kılınmadığını söyledi.

M. SERRUYS, Birinci Alt-komisyonca şimdiye kadar kesin hiç bir metin hazırlanmamış olduğuna göre, Türk Temsilci Heyetinin öne sürdüğü çekincenin [ihtirazî kaydın], Vergi Rejimi Alt-komisyonunun şimdiye kadar incelediği metinlerin tümü için de geçerli olabileceğine dikkati çekti.

MUSTAFA ŞEREF BEY, yerleşme konusunda bir çok noktanın Türk Temsilci Heyetince daha önce kabul edilmiş bulunduğunu söyledi.

M. SERRUYS, teklif edilen maddenin birinci paragrafının bütün Müttefik Temsilci Heyetlerince kabul edilmiş bulunduğunu, Türk Temsilci Heyetine hatırlattı; Türk Temsilci Heyetinin incelemeği reddettiği ikinci paragrafa gelince, bu paragraf, yabancılardan yana bir eşitsizlik yaratmamaktadır. Türk Hükümeti, Müttefiklerce tanınmış olabilecek bağışıklıkların eşini kendi kurumlarına da tanıyabilir; burada, bir ilke sorunu değil, duruma uygunluk sorunu söz konusudur. Kaldı ki, Amerikan Temsilci Heyeti de, bildirisinde, bu noktayı göz önünde tutmaktaydı.

MUSTAFA ŞEREF BEY, ikinci paragrafı kabul etmeyi reddedişinin kesin olduğu karşılığını verdi.

M. GALLİ, bu konuda her türlü çekinceler [ihtirazî kayıtlar] öne sürmenin gerekli olduğunu sanmaktadır.

M. PAYNE, sorunu yeniden inceleyeceğini söyledi.

M. GİLLESPİE, bir Türk kanunu Türk kurumları için bağışıklıklar tanırsa, Birleşik Devletlerin, bu bağışıklıklardan yararlanmayı kendi kurumları için de isteyeceğini bildirdi; Türk kurumları için hiç bir bağışıklık yoksa, Birleşik Devletler, yabancılar için de aynı işlemin yapılmasını kabul edecektir.

M. SERRUYS, Fransa ile İtalya'nın, ikinci paragrafın metinde kalmasında direndiklerini söyledi; birinci paragrafa gelince, Türk Temsilci Heyeti, Alt-komisyonun direnişine rağmen, bu paragrafı – çekinceler altında bile – incelemeği şimdiden reddetmekte bulunduğundan, Birinci Alt-komisyona, Türkiye'de bulunan din ve hayır kurumlarının yerleşme [ikamet] şartlarının saptanmasının geciktirilmeye gelemez olduğunu bildireceğini söyledi.

Vergiye karşı başvurma.

M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetine, [vergiye karşı] başvurma sorununu incelemiş olup olmadığını sordu.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bu konuda kendisine yapılmış olan teklifi kabul etmenin mümkün olmadığını söyledi.

M. SERRUYS, son oturumlarda tartışılan üç noktaya ilişkin olarak, Türk Birinci Temsilcisiyle birlikte, bir ek rapor kaleme almayı teklif etti. Bundan başka, Konferans Başkanlarının, vergi rejimiyle hiç bir ilgisi olmamakla birlikte, öteki alt-komisyonların çalışma alanına da girememiş bir konunun incelenmesini, bu Alt-komisyondan istemeği kararlaştırmış olduklarını bildirdi.

Uluslararası andlaşmaların ve sözleşmelerin yeniden yürürlüğe konuluşu.

Türkiye ile Müttefik Devletler arasında savaştan önce yürürlükte bulunan sözleşmeler, savaş yüzünden, kesintiye uğramışlardı; ancak, sözleşmeler, tarafsız Devletlerin de bunlara katılmış olmaları yüzünden, ortadan kalkmış değillerdir. Bu teknik sözleşmelerden birtakımının Türkiye ile Müttefikler arasında yeniden yürürlüğe konulması yerinde olacaktır. Türkiye'nin, savaştan önce katılmamış olduğu – örneğin hastane gemilerine ilişkin anlaşma, radyo-telgrafi sözleşmesi, v.b. – sözleşmeler vardır ki, Türkiye'nin bunlara katılması yararlı olabilecektir. Türkiye, Andlaşma [Barış Andlaşması] yoluyla, bu sözleşmelere katılmakla, Müttefik Devletlerin, kendisiyle olağan ilişkilerini yeniden kuracakları konusunda güvence almış olacaktır.

M. SERRUYS, Türkiye savaştan önce taraf bulunmaktaysa, yeniden yürürlüğe konulmaları gereken, taraf değilse, Türkiye'nin katılmasının uygun olacağı böyle çeşitli sözleşmelerin bir çizelgesini düzenleyecek ve bunu, bu Alt-komisyonun gelecek oturumunda Türk Temsilci Heyetine sunacaktır.

Devletlerden her biri ile Türkiye arasında olağan ilişkilerin yeniden başlamasıyla yürürlüğe konulmalarında yarar olan, iki-taraflı anlaşmalar da vardır. Andlaşmanın [Barış Andlaşmasının] bir maddesi, Müttefik Devletlerden her biri ile Türkiye'nin, kendilerine uygun görünecek herhangi bir sözleşmeyi yeniden yürürlüğe koyma konusunda anlaşmaya vardıklarını belirtebilir. Temsilci Heyetlerinden her biri ile Türk Temsilci Heyeti arasında yapılacak özel görüşmelerde, bu konuda Andlaşmaya konulması istenilecek metinlerin hangileri olacağı saptanabilir.

M. SERRUYS, Türkiye'nin eski Müttefikleri ile savaştan sonra yapılan andlaşmaların hiç birinde bu yolda bir hükmün öngörülmemiş bulunduğuna dikkatı çekti. Tersine, bu andlaşmaların hepsinde, Müttefik Devletler hangi

andlaşmaların yürürlüğe girdiğini görmek istiyorlarsa, bunları, eski düşmanlarına bildirmeğe hakları olduğu belirtilmişti. Türk Temsilci Heyeti, kendilerine karşı yapılan işlem farkını, şüphesiz, değerlendirecektir.

Oturuma saat 19.30 da son verildi.

(13) SAYILI TUTANAK

24 OCAK 1923 ÇARŞAMBA OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 16.00 da, M. Serruys'ün başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

M. GİLLESPİE (*Amerika Birleşik Devletleri*); M. PAYNE (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. SERRUYS, LAPORTE (*Fransa*); MM. MİCHALAKOPOULOS, DROSSOPOULOS (*Yunanistan*); M. GALLİ (*İtalya*); M. TANİ (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); MUSTAFA ŞEREF BEY, ZÜHTÜ BEY (*Türkiye*); Baron MONCHEUR, M. PATERNOTTE (*Belçika*); M. D'OLDENBURG (*Danimarka*); MM. DE REYNOSO, DE LA CUADRA (İspanya); M. İRGENS (*Norveç*); MM. VAN PANHUYS, KRAMERS (*Hollanda*); M. DE FERREİRA (*Portekiz*); MM. D'ADLERCREUTZ, KOLMODİN (*İsveç*).

Sekreterler: M. RONALD (*İngiliz İmparatorluğu*); M. LAGARDE (*Fransa*).

Ek Rapor.

M. SERRUYS, Alt-komisyonun, Başkan olmak sıfatıyla kendisini, askıda kalmış birtakım maddeler üzerinde bir anlaşmaya varabilmek için, Türk Temsilci Heyetiyle ilişki kurmakla görevlendirmiş olduğunu hatırlattı.

M. SERRUYS, Alt-komisyona, Türk Temsilci Heyetiyle görüşmelerinin sonuçlarını belirten, 24 Ocak 1923 tarihli bir ek rapor sundu (Bakınız *Ek*). Alt-komisyondan bu raporun metnini uygun bulmasını istedi.

Raporun metni uygun bulundu.

M. GALLİ, bu raporun, haksız alınmış vergi ve resimlere ya da yolsuz-yöntemsiz vergilemeye karşı belirli bir yargı organına başvurmağa ilişkin 3 ncü paragrafı üzerinde İtalyan Temsilci Heyetinin bir çekince [ihtirazî kayıt] öne sürmekte olduğunu bildirdi.

Türk Temsilci Heyeti, İtalyan Temsilci Heyetinin bu konuya ilişkin olarak öne sürmüş bulunduğu kanıtları görüşmeyi reddetmiş olduğu için, İtalyan Temsilci Heyeti, görüşünü, Yabancılara Uygulanacak Rejim Komisyonu önünde açıklayacaktır.

Oturuma saat 16.25 de son verildi.

(13) SAYILI TUTANAĞA EK

İKİNCİ ALT-KOMİSYONUN
EK RAPORU

İkinci Alt-komisyon, 30 Ocak 1923 de, daha önce düzenlediği maddelere ilişkin bir rapor sunduktan sonra, Alt-komisyon üyelerinin bir çoğunca, aşağıdaki sorunlarla ilgili yeni tasarılar öne sürülmüştür:

1. Vergi konusunda genel ve karşılıklı olmaya dayanan, bir ençok gözetilen ulus kuralının eklenmesi;

2. Din, eğitim ve yardım [hayır] kurumlarına uygulanacak vergi rejiminin daha belirli kılınmasını sağlayacak hükümler konulması;

3. Haksız alınmış vergi ve resimlerle, yolsuz-yöntemsiz vergilemeye karşı belirli bir yargı organına başvurulmasını öngören bir maddenin incelenmesi.

1. ençok *gözetilen ulus konusunda genel bir kural.*- Türk Temsilci Heyeti, herhangi bir vergi konusunda, kural-dışı [istisna] olsa bile, herhangi bir yabancı Devlet uyruğuna, kendi yurttaşlarına uygulanan işlemden daha gözetici bir işlem uygulanmasını kabul edemeyeceğini bildirerek, genel ve karşılıklı olmaya dayanan bir 'en çok gözetilen ulus' kuralının eklenmesine karşı çıkmıştır. Daha önce düzenlenmiş maddelerde öngörülmemiş vergi konularına ilişkin olarak da, Türk Temsilci Heyeti, bunları, Müttefik uyruklarıyla Türk uyruklarının vergileri bakımından eşitlik genel ilkesine bağlamağa hazır olduğunu bildirmiştir. Bu amaçla, 6 ncı maddeden sonra, aşağıdaki hükmün konulması kararlaştırılmıştır:

> "Kapitülasyonlar rejimine son verilmiş olduğundan, Türkiye, hiç bir Devletin uyruğuna, kendi uyruklarına sağladığından daha gözetici bir işlem tanımayacak ve yukarıdaki maddelerde [hükümlerde] öngörülen konular bakımından olduğu kadar, bunlarda öngörülmeyen konular bakımından da kendi uyrukları ile öteki Bağıtlı Devletlerin uyrukları arasında eşit işlemde bulunma ilkesini uygulayacaktır."

2. *Din, eğitim ve yardım [hayır] kurumlarına uygulanacak vergi rejimi.*- Bu konu tartışıldıktan sonra, aşağıdaki metin – bunu yetersiz gören İtalyan Temsilci Heyeti dışında – Müttefik Temsilci Heyetlerince sunulmuştur:

> "Her çeşit malî yükümler bakımından, Müttefik Devletler uyrukları, birlikleri ya da derneklerince Türkiye'de kurulmuş din, öğretim ya da hayır işleri [yardım] kurumları, Türk din, öğretim ya da hayır işleri [yardım]

kurumlarına tanınmış bulunan ya da tanınabilecek olan bütün bağışıklıklardan ve kolaylıklardan, din ayırımı yapılmaksızın, yararlanacaklardır.

"Özel bir kural-dışılık [istisna] olmak üzere, işbu Sözleşmenin yürürlüğü süresince, âyinler için gerekli [dinle ilgili] eşya ile, sözü geçen kurumların bakım ve yönetimlerine ilişkin araç ve gereçlerin Türkiye'ye sokulmasında, gümrük vergisinden bağışıklık tanınacaktır."

Bu metin, birinci paragrafında, din, öğretim ve yardım [hayır] kurumlarına, Türk Temsilci Heyetince sık sık belirtilen, vergi konusunda Müttefikler uyruklarıyla Türk uyruklarının eşit işlem görmeleri ilkesinin uygulanmasından başka bir şey yapmamaktadır. İkinci paragrafta, bir kural-dışılık [istisna] olarak öngörülen gümrük vergisi bağışıklıklarına gelince, bunlar da, savaştan çok zarar görmüş kurumlara araç ve gereçlerini daha kolaylıkla edinebilmeyi sağlamak için, bir kural-dışılık olarak tanınmaktadır. Türk Temsilci Heyeti, ikinci paragraf hükmünü reddetmiş ve birinci paragrafın kapsamıyla, ilke bakımından, aynı görüşte olduğunu bildirmekle birlikte, Türkiye'de, Müttefik Devletlerin din, öğretim ve yardım [hayır] işleri kurumlarına uygulanacak rejim Birinci Alt-komisyonca kararlaştırılmadıkça, kendisinin, bunu ne kabul ne de reddedebileceğini, üstelik, bunun görüşülmesine bile girişemeyeceğini söylemiştir.

3. Türk Temsilci Heyetinin açıklamalarını dinledikten sonra – İtalyan Temsilci Heyeti dışında – Müttefik Temsilci Heyetleri, haksız olarak alınmış vergilerle, yolsuz-yöntemsiz, [keyfî] vergilemeye karşı, Müttefik uyruklarının başvurmalarına ilişkin herhangi bir hükmün konulmasından – aydınlatıcı bilgiler verilen usulün kendilerine yeterli güvence sağlar görünmesi yüzünden – vazgeçmişlerdir.

Alt-komisyon, işbu rapora, Amerika Temsilcisince, vergi rejiminin tümü üzerinde ülkesinin görüşüne ilişkin olarak yapılmış bir bildirinin metnini eklemeyi gerekli görmektedir.

RAPORA EK

TÜRKİYE'DE YABANCILARA UYGULANACAK VERGİ REJİMİ KONUSUNDA AMERİKAN TEMSİLCİSİ HEYETİNİN BİLDİRİSİ

15 Ocak 1923

"Türkiye'de gelecekte yabancılara uygulanacak vergi rejimi, Amerika Birleşik Devletlerinin haklı bir önem verdiği bir konudur. Birleşik Devletler Temsilcisi, bu fırsatı kullanarak, Birleşik Devletler uyruklarının Türkiye'de bugüne kadar andlaşmalar, uygulama ve yapılageliş [teamül] uyarınca birtakım haklardan yararlanmış olduklarını hatırlatmak istemektedir.

Birleşik Devletler, Türk Hükümetinin, egemenliğine getirilecek her türlü kısıtlamalardan kurtulmak istemesini anlamaktadır. Birleşik Devletler, kendisi ya da uyrukları için ayrıcalıklar elde etmek isteğinde değildir; fakat, kendi haklarını korumak ve uyruklarına, Türkiye'de bulunan öteki yabancılarla eşit çıkarlar ve ayrıcalıklar sağlamak isteğindedir.

Türkiye'nin ve Birleşik Devletlerin rızasıyla var olan hakların yerine başka haklar konulacak olursa, kurulacak yeni rejimin, enazından, yalnız ençok gözetilen ulus rejimini değil, Türkiye'nin kendi uyruklarına ticarette, iş hayatında, eğitimde, hayır ya da din işlerinde tanıdığı, ticaret, meslek ve yönetim konularındaki bütün ayrıcalıklardan yararlanması kapsaması da gereklidir. Her zaman kaldırılması ya da değiştirilmesi mümkün olan, Türk iç (ulusal) kanunları, ile, öteki ülkelerin ve bunların uyruklarının özel haklarını açıkça ayrı tutmak gerekir. Uluslararası ilişkilerde bu hakları ulusal kanunlarla değil, uluslararası andlaşmalarla saptamak sürüp giden bir uygulamadır.

[Amerika] Birleşik Devletleri Temsilcisi özellikle belirtmek ister ki, ticaret ve endüstri girişimlerinin, din, eğitim ve iyilik kurumlarının, Türkiye'de mallarına ve işlerine ilişkin konularda, bugün Türk kanunuyla tanınmış bulunan ya da Türkiye'ce uluslararası anlaşmalar ve iç (ulusal) kanunlarla yürürlüğe konulabilecek olan bütün özel bağışıklıklardan ve ayrıcalıklardan yararlanmaları gerekmektedir.

Ülkesinde bulunmaları kendi çıkarlarına olan, Türkiye'deki yabancı girişimlere ve kurumlara, bunların çalışmalarını sürdürmeğe, ilerlemelerini ve gelecekteki gelişmelerini desteklemeğe elverişli olacak güvencelerin saptanmasını bir andlaşma ile öngörmeği Türkiye'nin şimdi isteyeceği sanılmaktadır. İç (ulusal) kanunların, dayanak yapılabilir güvenceler vereceğine inandırmak için, [bu yönde], bir andlaşmaya konulmuş hükümler gereklidir.

(14) SAYILI TUTANAK

26 OCAK 1923 CUMA OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 16.00 da, M. Serruys'ün başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:
M. GİLLESPİE (*Amerika Birleşik Devletleri*); M. PAYNE (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. SERRUYS, LAPORTE, (*Fransa*); MM. MİCHALAKOPOULOS, DROSSOPOULOS (*Yunanistan*); M. GALLİ (*İtalya*); M. TANİ (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); M. GEORGEVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); MUSTAFA ŞEREF BEY, ZÜHTÜ BEY (*Türkiye*); Baron MONCHEUR, M. PATERNOTTE (*Belçika*); M. D'OLDENBURG (*Danimarka*); MM. DE REYNOSO, DE LA CUADRA (*İspanya*); M. İRGENS (*Norveç*); MM. VAN PANHUYS, KRAMERS (*Hollanda*); M. DE FERREİRA (*Portekiz*); MM. D'ADLERCREUTZ, KOLMODİN (*İsveç*).

Sekreterler: M. RONALD (*İngiliz İmparatorluğu*); M. LAGARDE (*Fransa*).

İki-taraflı andlaşmaların yeniden yürürlüğe konulması ve birtakım uluslararası sözleşmelere katılma. Madde A ve B.

M. SERRUYS, Alt-komisyona, İngiliz, Fransız ve İtalyan Temsilci Heyetlerince sunulan ve Türkiye ile öteki Devletler arasında çok-taraflı ve iki-taraflı birtakım andlaşmaların yeniden yürürlüğe konulmasıyla, Türkiye'nin ekonomik nitelikte birtakım sözleşmelere katılmasına ilişkin maddeleri kapsayan bir tasarı sundu. (Bakınız *Ek*).

M. SERRUYS, Çağıran Devletler Temsilci Heyetlerinin söz konusu maddelerle göz önünde tutulan sözleşmelerin mümkün olduğu kadar tam bir çizelgesini düzenlemeye çalışmış olduklarına dikkati çekti. Bu sözleşmelerin, Andlaşmanın [Barış Andlaşmasının] öteki maddelerinde daha önce göz önünde tutulmuş olup olmadıklarını incelemekle ve tekrarların olmamasına özen göstermekle, Yazı Komitesi görevli olacaktır.

M. SERRUYS, öte yandan, Maliye ve İktisat Sorunları Komisyonunun (4) sayılı tutanağından anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin, hava ulaştırmasının (*navigation aérienne*) düzenlenmesine ilişkin 13 Ekim 1919 tarihli Sözleşmeye katılması sorununun askıda bırakılmış olduğunu da görmektedir.

Çağıran Devletler, 13 Ekim 1919 tarihli Sözleşmenin, Türkiye'nin katılmayı yükümleneceği sözleşmeler arasında bulunmasını istemektedirler.

MUSTAFA ŞEREF BEY, Türk Temsilci Heyetinin, Ulaştırma ve Taşıma İşleri Alt-komisyonundaki görüşmeler sırasında, bu sözleşmeye katılmayışının nedenlerini bildirmiş olduğunu söyledi; Türkiye'nin bu konudaki görüşü değişmemiştir.

M. SERRUYS, siyasal açıdan bir anlamı olmayan, oysa teknik bakımdan son derece önemli olan bu sözleşmeye Türkiye'nin katılmasında çok büyük yarar bulunduğu kanısındadır.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bu sözleşmenin, birtakım Devletlere, başka Devletler zararına, yarar sağlaması yüzünden, Devletler hukuku kurallarıyla bağdaşmaz hükümler kapsadığına dikkati çekti; üstelik, Türkiye, bu sözleşmeye kayıtsız şartsız katılmasını önleyen yükümlere girmiş bulunmaktadır.

M. SERRUYS, bu sözleşmeye katılırken, ayrıcalıklı durumda olmayan Devletlerin (*Puissances non avantagées*), öteki Devletlere tanınmış olan ayrıcalıklı işlem görmelerini (*traitement préférentiel*) kabul etmiş bulunduklarını söyledi; bu yüzden, Türk Temsilci Heyetinin, sözmenin niteliğine ilişkin görüşlerini kabul edemez. Bununla birlikte, M. SERRUYS Türk Temsilci Heyetinin, Türkiye'nin bu sözleşmeye katılırken bir çekince [ihtirazî kayıt] öne sürme hakkını kabul etmektedir.

MUSTAFA ŞEREF BEY, Roma'da Uluslararası Tarım Enstitüsü kurulmasına ilişkin 7 Temmuz 1905 tarihli Sözleşmeye, Osmanlı İmparatorluğunun, daha savaştan önce katılmış bulunduğunu belirtti; savaş sırasında, bu Enstitü, yalnız Müttefik Devletlerle tarafsız Devletler yararına çalışmıştır. Bu koşullar altında, Türk Temsilci Heyeti, bu kurumun savaş zamanındaki çalışmalarından doğan, üstelik birikmiş de olan, giderlerine kendisinin katılmasının gerekmeyeceği kanısındadır. Türkiye, kendi açısından, 7 Temmuz 1905 tarihli Sözleşmenin yeniden yürürlüğe konulmasına karşı çıkmamaktadır; ancak, şu çekinceyi öne sürmektedir: Enstitüye etkin bir katılmanın yararlarını hiç de elde etmemiş bulunduğu bir savaş dönemine ilişkin katılma payının kendisinden istenmemesi gerekir. (*Uygun bulundu*).

M. SERRUYS, İtalyan Temsilci Heyetinin, (B) maddesine, kibrit yapımında beyaz fosfor kullanılmasının yasaklanmasına ilişkin olan ve 26 Eylül 1906 tarihinde Bern'de imzalanmış, Uluslararası Sözleşmenin de eklenmesi teklifinde bulunmakta olduğunu söyledi.

MUSTAFA ŞEREF BEY, Türk Temsilci Heyetinin, bu eklemeyi kabul ettiğini bildirdi.

M. SERRUYS, Yunan Temsilci Heyetinin, geçmişte Türkiye'yi Yunanistan'a bağlayan, aşağıdaki andlaşmaların, yeniden yürürlüğe konulmasını istemekte olduğunu belirtti:

1. Bulgaristan, Yunanistan, Karadağ, Sırbistan ve Türkiye arasında Londra'da 17/30 Mayıs 1913 tarihinde imzalanmış Barış Andlaşması;
2. Hükümleri şimdiki Andlaşmanın hükümlerine aykırı düşmedikçe, İstanbul'da 20/22 Nisan 1901 de imzalanmış, Büyük Devletlerin hakemlik kararı.

M. SERRUYS, bu andlaşmaların siyasal nitelikte olduklarını söyledi; bu yüzden, bunların incelenmesi, Alt-komisyonun yetkisi dışında kalmaktadır.

Madde C.

M. SERRUYS, (C) maddesi uyarınca, Türkiye ile Konferans'da temsil edilen Devletler arasında, savaştan önce yapılmış olup da, bu Devletlerin yeniden yürürlüğe konulmasını istedikleri andlaşmaların çizelgesini düzenlemek konusunda bir anlaşmaya varılıp varılmadığını sordu.

MUSTAFA ŞEREF BEY, bu andlaşmaların Kapitülasyonlarla ilgili bir nitelikleri olması yüzünden, Türk Temsilci Heyetinin, bunların yeniden yürürlüğe konulmalarını kabul etmemekte olduğunu bildirdi. Türkiye, her Devletin, yeniden yürürlüğe konulduğunu görmek istediği andlaşmalar çizelgesini incelemeği memnunluk kabul etmektedir. Bununla birlikte, MUSTAFA ŞEREF BEY, (C) maddesinin Andlaşmaya konulmasının yararsız olduğu kanısındadır; çünkü, bu konuyu Türkiye ile ayrı ayrı görüşmek, ilgili her Devletin bileceği bir şeydir; Türkiye de, bu konuda görüşmelere girişmeği reddetmeyecektir.

M. SERRUYS, Bağıtlı Devletlerin, belirli bir süre içinde görüşmelere girişmek ve bu görüşmeleri bir sonuca bağlamak yükümünü kabul ettiklerine ilişkin hükümlerin andlaşmalara konulmasının sık sık görüldüğünü belirtti. Örneğin bundan altı ay önce, Fransa ile İspanya arasında yapılan ticaret sözleşmesinde buna benzer bir madde bulunmaktadır; bu sözleşme uyarınca, taraflar, altı ay içinde, görüşmeler sırasında askıda kalan, bağcılık konusunda karşılıklı çıkarlarına ilişkin sorunları çözümlemeği kararlaştırmışlardır. Bu, görüşmelerin etkili olarak yürütüleceğine bir güvencedir ve böyle bir güvence boş bir şey olmaktan da uzaktır.

MUSTAFA ŞEREF BEY, Türkiye'nin, kendisinden hangi andlaşmaların yürürlüğe konulmasının isteneceğini bilememesi yüzünden, böyle bir yüküm altına giremeyeceğini söyledi.

M. SERRUYS, söz konusu andlaşmaların hangileri olduğunu bilmenin güç olmadığını belirtti. Örneğin, Fransa için, daha önce kendisiyle Türkiye arasında yapılmış olan andlaşmaların birtakım hükümlerini yeniden yürürlüğe koymak söz konusudur; şüphesiz, Kapitülasyonlarla ilgili andlaşmalar – Devletlerin Kapitülasyondan vaz geçmeğe hazır bulunduklarını açıkça bildirmeleri yüzünden – bunun dışında kalmaktadır. M. SERRUYS, Andlaşmanın [Barış Andlaşmasının] yürürlüğe girişinden başlıyarak oniki ay içinde sonuçlandırılması gereken görüşmelere girişmesini, Türk Hükümetinin neden yükümlenemeyeceğini anlıyamamaktadır.

MUSTAFA ŞEREF BEY, Türkiye ile Devletler arasında yapılmış bütün andlaşmaların Kapitülasyonlarla ilgili bir niteliği olduğunu söyledi. (C) maddesinin metinden çıkartılmasında ve Türkiye ile öteki ilgili Devletler arasında, uluslararası andlaşmalardan yeniden yürürlüğe konulmaları gerekenlerin saptanabilmesi için, özel görüşmelere girişmesinde direndi.

M. SERRUYS, birtakım andlaşmaların, Kapitülasyon niteliğinde olduğunu ileri sürerek, toptan dışarıda bırakılmamasının çok önemli olduğunu belirtti; çünkü, bunlardan birtakımının bu nitelikte hükümler kapsamaması mümkündür; uluslararası olağan ilişkilerin yeniden başlaması için, bunların yeniden yürürlüğe konulmaları gereklidir. Kaldı ki, (C) maddesindeki hükme benzer bir maddesi olan birçok uluslararası belgeler vardır.

MUSTAFA ŞEREF BEY, her andlaşmanın bölünmez bir bütün olduğunu, andlaşma hükümlerinden birtakımının reddedilmesi gerekirse, andlaşmanın tümüyle reddedilmesi gerekeceği görüşünde olduğunu söyledi. Türkiye, ilgili Devletlerle, Devletler hukuku temellerine dayanan yeni sözleşmeler görüşmeğe hazırdır; Türkiye, iki-taraflı andlaşmaların yeniden yürürlüğe konulmasını kabul etmemektedir. Türkiye'ye göre, kendisi ile Devletler arasında var olan andlaşmalar rejiminin tümüyle yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetinin, (C) maddesine kesinlikle karşı olduğunu görmektedir; M. SERRUYS, Müttefik Temsilci Heyetlerine danıştıktan sonra, hepsinin, bu maddenin metinden çıkartılmamasını istediklerini bildirdi.

Madde D.

MUSTAFA ŞEREF BEY, (D) maddesinin siyasal nitelikte olduğu, bu konuda karar vermeğe Alt-komisyonun yetkisi bulunmadığı görüşündedir; MUSTAFA ŞEREF BEY, bu maddenin Ülke ve Askerlik İşleri Komisyonuna gönderilmesini istedi.

M. NİCOLSON, bu Komisyonun [Ülke ve Askerlik İşleri Komisyonunun] artık toplanmaması gerektiğini söyledi.

MUSTAFA ŞEREF BEY, girişilen tartışmanın da ispatlamış olduğu gibi, gündemi henüz tüketilmemiş olan bu Komisyonun toplanmaması için bir neden bulunmadığını belirtti.

M. SERRUYS, Türk Temsilci Heyetince öne sürülen görüşe karşı çıkmamakla birlikte, bu maddenin siyasal nitelikte değil, yalnız ekonomik nitelikte hükümlerle ilgili bulunduğunu söyledi.

MUSTAFA ŞEREF BEY, (D) maddesinin, Sovyet Hükümeti ile Türkiye arasında yapılan ve Türkiye'nin Doğu sınırlarına ve Batum limanına ilişkin bulunan andlaşmalara tümüyle uygulanabileceği kanısındadır. Bu koşullar altında, kendisi, böyle bir maddenin Alt-komisyonca incelenemeyeceği görüşündedir.

M. SERRUYS, Alt-komisyona, bu sorunu, Ülke ve Askerlik İşleri Komisyonuna göndermek isteyip istemediğini sordu; Türk Temsilci Heyeti dışında, bütün Temsilci Heyetleri buna karşı olduklarını belirttiler. Bu durumda, M. SERRUYS, (D) maddesinin, Müttefik Temsilci Heyetlerince metinde bırakılmış olduğunu bildirdi.

M. SERRUYS, kendisinin, Türk Temsilci Heyetiyle birlikte, Yabancılara Uygulanacak Rejim Komisyonuna sunulacak raporu kaleme almalarını teklif etti; bu teklif kabul edildi.

Oturuma saat 18.10 da son verildi.

EK

İNGİLİZ, FRANSIZ VE İTALYAN TEMSİLCİ HEYETLERİNCE TEKLİF EDİLEN MADDELER

Madde A

İşbu Andlaşmanın yürürlüğe girmesiyle ve Andlaşmanın başka yerlerindeki hükümlere halel gelmeksizin, aşağıda belirtilen ekonomik ya da teknik nitelikteki çok-taraflı Andlaşmalar, Sözleşmeler ve Anlaşmalar, Türkiye ile bunlara taraf olan öteki Müttefik Devletler arasında yeniden yürürlüğe gireceklerdir:

(1) Denizaltı kabloların korunmasına ilişkin 14 Mart 1884, 1 Aralık 1866 ve 23 Mart 1887 tarihli Sözleşmelerle, 7 Temmuz 1887 tarihli Kapanış Protokolü (*protocole de clôture*);

(2) Gümrük tarifelerinin yayınlanmasına ve gümrük tarifelerinin yayınlanması için bir Uluslararası Birlik kurulmasına ilişkin, 5 Temmuz 1890 tarihli Sözleşme;

(3) Paris'te, Kamu Sağlığı Uluslararası Kurumu (*Office Internationale d'Hygiène Publique*) kurulmasına ilişkin, 9 Aralık 1907 tarihli Anlaşma;

(4) Roma'da bir Uluslararası Tarım Enstitüsü (*Institut International Agricole*) kurulmasına ilişkin, 7 Haziran 1905 tarihli Sözleşme;

(5) Türk Borçlanmasına (*Emprunt Turc*) ilişkin, 27 Haziran 1855 tarihli Sözleşme;

(6) Escault nehri üzerinde geçiş resmi haklarının satın alınışına ilişkin, 16 Temmuz 1863 tarihli Sözleşme;

(7) Süveyş Kanalı'nın serbest kullanımını güvence [teminat] altına alacak bir rejim kurulmasına ilişkin, 29 Ekim 1888 tarihli Sözleşme;

(8) Madrid'de, 30 Kasım 1920 tarihinde imzalananları da kapsamak üzere, Dünya Posta Birliği'ne (*Union Postale Universelle*) ilişkin Sözleşmeler ve Anlaşmalar;

(9) 10/22 Temmuz 1875 tarihinde Saint-Petersbourg'da imzalanan Uluslararası Telegrafi Sözleşmeleri ile, 11 Haziran 1908 de Lizbon'da Uluslararası Telegrafi Konferansında kararlaştırılan yönetmelikler ve tarifeler.

Madde B

Türkiye, aşağıda belirtilen Sözleşmelere ya da Anlaşmalara katılmağı ya da bunları onaylamağı yükümlenir:

(1) Otomobillerin uluslararası dolaşımına ilişkin, 11 Ekim 1909 tarihli Sözleşme;

(2) Gümrük uygulanacak vagonların kurşunlanmasına ilişkin, 15 Mayıs 1886 tarihli Anlaşma ve 18 Mayıs 1886 tarihli Protokol;

(3) Denizde çatmalar, deniz kazalarında yardım ve kurtarma konusundaki kuralların birleştirilmesine ilişkin, 3 Eylül 1910 tarihli Sözleşme;

(4) Hastane gemilerinin liman resim ve harçlarından bağışık tutulmalarına ilişkin, 21 Aralık 1904 tarihli Sözleşme;

(5) Kadın ticaretinin yasaklanıp önlenmesine ilişkin, 10 Mayıs 1904, 4 Mayıs 1910 ve 30 Eylül 1921 tarihli Sözleşmeler;

(6) Açık-saçık [müstehcen] yayınların yasaklanıp önlenmesine ilişkin, 4 Mayıs 1910 tarihli Sözleşme;

(7) 17 Ocak 1912 tarihli Sağlık Sözleşmeleri;

(8) Filoksera'ya (*phylloxéra*) karşı alınacak tedbirlere ilişkin, 3 Kasım 1881 ve 15 Haziran 1889 tarihli Sözleşmeler;

(9) Afyon konusunda, La Haye'de 23 Ocak 1912 tarihinde imzalanmış Sözleşme ve 1914 tarihlie ek Protokol;

(10) Uluslararası Radyo-Telegrafi konusunda, 5 Temmuz 1912 tarihli Sözleşme;

(11) Afrika'da alkollü maddelere uygulanacak rejim konusunda, Saint-Germain-en-Laye'de, 10 Eylül 1919 da imzalanmış Sözleşme;

(12) 26 Şubat 1885 tarihli Berlin Senedi'nin ve 2 Temmuz 1890 tarihli Brüksel Genel Senedi ile Brüksel Bildirisi'nin yeniden gözden geçirilmesine ilişkin olarak, Saint-Germain-en-Laye'de, 10 Eylül 1919 da imzalanmış Sözleşme.

Türkiye, bundan başka, Telegrafi ve Radyo-Telegrafi konusunda, uluslararası yeni Sözleşmelerin hazırlanmasına katılmayı yükümlenir.

Madde C

Türkiye ile yapılmış iki-taraflı Andlaşmalar, Sözleşmeler ve Anlaşmaların yeniden yürürlüğe konulmaları gerekiyorsa, işbu Andlaşmanın [Barış Andlaşmasının] yürürlüğe girişinden başlıyarak oniki aylık bir süre içinde, isteyen Müttefik Devletlerden her biri, Türkiye ile anlaşabilecektir.

Madde D

Türkiye ile herhangi bir Devlet arasında yapılmış Andlaşmaların, Sözleşmelerin ve Anlaşmaların hükümlerinden hiç biri, işbu Andlaşmaya [Barış Andlaşmasına] aykırı olmayacaktır. Bu yüzden, Türkiye, işbu Andlaşma ile bağdaşmaz nitelikte olan herhangi bir hükmü artık geçersiz saydığını bildirmeği yükümlenir.

D.– ÜÇÜNCÜ ALT-KOMİSYON

(UYRUKLUK - ARKEOLOJİK ARAŞTIRMALAR)

(1) SAYILI TUTANAK

26 ARALIK 1922 SALI OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 11.00 de, M. Montagna'nın başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:
M. DWİGHT (*Amerika Birleşik Devletleri*); MM. RYAN, MALKİN (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. LAPORTE, FROMAGEOT (*Fransa*); MM. DENDRAMİS, THEOTOKAS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, CİAMARRA, GALLİ, SALEM (*İtalya*); MM. NAGAOKA, HOTTA, KOBAYASHİ (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); M. ANTİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); ŞÜKRÜ BEY, SENİYEDDİN BEY, NUSRET BEY (*Türkiye*).

Sekreterler: M. RONALD (*İngiliz İmparatorluğu*): M. TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*).

M. MONTAGNA, Üçüncü Alt-komisyonun ilk oturumunda, bütün temsilci heyetlerinin altı ilke üzerinde görüş birliğine varmış bulunduklarını ve bunlardan ikisi üzerinde, ayrıntılara ilişkin olarak, Türk Temsilci Heyetince bir çekince [ihtirazî kayıt] öne sürülmüş olduğunu hatırlattı.

M. MONTAGNA, ilk ilkeyi okudu:

"Türkiye'den ayrılan ülkelerde yerleşmiş (*établis*) Türk uyrukları, bu ülke hangi Devlete bırakılmışsa, o Devletin uyruğu olacaklardır."

ŞÜKRÜ BEY, bu çeşit andlaşmalarda genel olarak kullanılmakta olan, "yerleşmiş" (*établi*) terimi ile "konul sahibi" [ikametgâh sahibi, *domicilié*] terimi arasında ne fark olduğunu sordu.

M. SALEM, bu sorunun Yazı Komitesinin yetkisine girdiğini söyledi.

M. FROMAGEOT, "yerleşmiş" (*établi*) teriminin olgusal [fiilî] bir durum anlamına geldiğini, oysa "konul sahibi" [ikametgâh sahibi, *domicilié*] teriminin – konul [ikametgâh] hemen hemen her yerde yasalarca saptanacağına göre – hukuksal bir durumu anlattığını açıkladı; burada, teklif edilen metin, olgusal [fiilî] bir durumu göz önünde tutmaktadır.

ŞÜKRÜ BEY, Hicaz'da, Türk hacıların, orada "yerleşmeği" düşünmeksizin, çoğu zaman, dört yıl oturabildiklerini söyledi; "yerleşmiş" (*établi*) terimi metinde kalırsa, bunların durumunun bir yorumlama yanlışlığına yol açmasından çekindiğini bildirdi.

M. FROMAGEOT, böyle bir yanlışlığın mümkün olmadığı kanısındadır; çünkü, bu konuda her zaman mahkemelerce çözümlenmesi gereken bir olgusal [fiilî] durum söz konusudur. "Yerleşmiş" (*établi*) kelimesinin, "konul sahibi" [ikametgâh sahibi, *domicilié*] kelimesinden daha açık bir anlamı vardır.

Bu açıklamalardan memnunluk duyan ŞÜKRÜ BEY, "yerleşmiş" (*établi*) kelimesinin – bundan, gerçekten, ülkede bulunan bir kimsenin olgusal [fiilî] durumu anlamına gelmesi kabul ediliyorsa – metinde kalmasıııı da kabul etti.

M. MONTAGNA, birinci ilke üzerinde görüş birliği olduğunu belirterek, ikinci ilkeyi okudu:

> "Yerleşmiş bulundukları topraklar üzerinde egemenliğin el değiştirmesi yüzünden, asıl uyrukluklarını yitirmiş olabilecek kimseler, belirli bir süre içinde, eski uyrukluklarını seçebileceklerdir."

M. MONTAGNA, bu ilke üzerinde görüş birliği olduğunu belirtti. Üçüncü ilkeyi okudu:

> "Ayrılan ülkede oturanların çoğunluğundan soy [ırk] bakımından ayrı olan ve kendi soylarının çoğunlukta olduğu bir ülkeyi seçmek isteyeceklere, [böyle] bir seçme hakkı (*droit d'option*) tanınacaktır."

M. MONTAGNA, Alt-komisyonun ilk oturumunda, Türk Temsilci Heyetinin, ilkeyi kabul etmekle birlikte, kesin kabulünü bugünkü oturuma ertelemiş olduğunu hatırlattı.

ŞÜKRÜ BEY, böyle bir hükmün bir yenilik yarattığını söyledi. Türk Temsilci Heyetinin, bu hükmün, ikinci noktada öngörülen seçme hakkına (*droit d'option*) zarar vermesini istemediğini söyledi. ŞÜKRÜ BEY, kendince,metinde bu noktayı açıklığa kavuşturacak, bir değişiklik teklif etti:

> "Ayrılan ülkede oturanların çoğunluğu ile soy bakımından ayrı olan kimseler, kendi soylarının çoğunlukta olduğu bir ülkeyi seçebilirler."

Alt-komisyon bu değişikliği oybirliğiyle kabul etti.

M. MONTAGNA, dördüncü ilkeyi okudu:

> "Seçme haklarını kullanan kimseler, belirli bir süre içinde, konullarını [ikametgâhlarını], seçmiş oldukları ülkeye taşıtmak [geçirtmek] zorunda olacaklar ve ayrıldıkları ülkedeki taşınmaz mallarını ellerinde tutmakla birlikte, bütün taşınır mallarını da, gümrük vergisinden bağışık olarak, seçtikleri ülkeye serbestçe götürebileceklerdir."

M. MONTAGNA, ilk oturumda Türk Temsilci Heyetince öne sürülen isteği göz önünde tutarak, ilk metne "gümrük vergisinden bağışık olarak" sözlerini eklediğini belirtti.

ŞÜKRÜ BEY, seçme hakkını kullanacak kimselerin, konullarını [ikametgâhlarını] da seçmiş oldukları ülkeye taşıma dönemi süresinin, seçme hakkının kullanılması için öngörülen süre olarak saptanmasını istedi.

M. SALEM, burada, birbirinden tümüyle ayrı iki şeyin söz konusu olduğunu

söyledi; genel olarak, seçme hakkı için bir yıllık bir süre tanınırsa, konulun [ikametgâhın] öteki ülkeye geçirilmesi için bir yıllık bir ek süre de öngörülmektedir. Bu iki sürenin eş uzunlukta olmasını istemekle, Türk Temsilci Heyeti, gerçekte, seçme hakkını kullananların gidebilecekleri süreyi kısaltmış olmaktadır.

ŞÜKRÜ BEY, bu görüşlerin yerinde olduğunu kabul ederek, direnmediğini söyledi.

M. MONTAGNA, bu sorunun Yazı Komitesince de inceleneceğini bildirdi.

ŞÜKRÜ BEY, Türk Hükümetinin, ayrılmış ülkelerde oturan kimselerden seçme hakkını (*droit d'option*) kullanmamış olanların Türkiye'ye girişine izin verip vermemek hakkını saklı tutmak isteyeceğini belirtti.

M. FROMAGEOT, bu kimseler yabancı durumuna geçmiş olacaklarına göre, onlara da, yabancılara uygulanan Türk yasalarının uygulanması gerekeceğini söyledi.

NUSRET BEY, Türk kanununa göre, Türk uyrukluğunu yitirmiş kimselerin artık Türkiye ülkesine giremeyeceklerini bildirdi.

M. RYAN, incelenmekte olan durumun farklı olduğu kanısındadır; çünkü, Türkiye, Andlaşmayı imzalamakla, ayrılan ülkelerde oturan uyruklarının, uyrukluktan çıkmalarına razı olmaktadır.

M. SALEM'in tamamlayıcı açıklamalarından sonra, ŞÜKRÜ BEY, bu eski Türk uyruklarının öteki yabancılar durumunda sayılmaları gerekeceğini ve bu konunun, daha genel nitelikte olan, yabancılara uygulanacak rejim sorununa bağlandığını kabul etti.

M. MONTAGNA, bu nokta üzerinde görüş birliği olduğunu belirtti. Beşinci ilkeyi okudu; ilk oturumda, Türk Temsilci Heyetinin, bu ilkeyi kabul ederken, kesin kabulünü ertelemiş bulunduğunu hatırlattı:

> "Çeşitli Devletlerce yapılmış Barış Andlaşmalarında öngörülmüş ve kabul edilmiş olan uyrukluk değişiklikleri ve seçme hakları, Türkiye'ce de tanınacaktır; Türkiye, işbu Konferansın konusu olan Barış Andlaşmasıyla öngörülen ve kabul edilen uyrukluk değişikliklerini de tanıyacak ve seçme haklarının kullanılmasına hiç bir engel çıkartmayacaktır."

ŞÜKRÜ BEY, şu fıkranın eklenmesini teklif etti: "İşbu hükümler, Türk uyrukluğuna ilişkin kanunun, Türk uyruğu olan kimselere uygulanmasına halel vermeyecektir." ŞÜKRÜ BEY, bu eklemenin gerekçesi olarak, söz konusu bölgelerin asıl [yerli] halkından olan Türk uyruklarının durumunun, Türk Hükümetinin katılmadığı Andlaşmaların hükümleriyle değişikliğe uğramış olabilmelerini gösterdi.

M. FROMAGEOT, bu Andlaşmaların hiç birinde, ayrılmış bir ülkede oturan herhangi bir yabancının uyrukluğunun değiştirilmediğini bildirdi; ancak, ülke üzerindeki egemenliğini yitirmiş olan Devletin uyrukluğunda olduklarını öne süremeyecek kimselerin uyrukluğu değiştirilmiştir.

M. SALEM, bu konunun, Türk Temsilci Heyetinin bu kaygısını yatıştırabilecek olan Yazı Komitesinin dikkatine sunulmasını teklif etti.

M. MONTAGNA, Yazı Komitesinin, bu maddeye açıklık vermesini memnunlukla kabul etti ve ilke üzerinde görüş birliği olduğunu belirtti.

M. DENDRAMİS, Alt-komisyonun, 1914 den bu yana Türkiye'den çıkartılmış olan Rumların uyrukluğunu saptamasını isterdi. Yunan kanununa göre, bunlar, Yunanistan uyrukluğunu daha önce edinmiş bulunmaktadırlar. Türk Hükümeti bu uyrukluk değişikliğini henüz tanımamıştır.

ŞÜKRÜ BEY, bu sorunun Nüfus Mübadelesi Alt-komisyonun yetkisine girdiği kanısındadır.

M. MONTAGNA, bu sorunun, Üçüncü Alt-komisyonun yetkisi içinde bulunduğunu bildirdi; fakat bunun bir başka zaman incelenmesini teklif etti.

M. MONTAGNA, altıncı noktayı okudu:

> "Evli kadınlar ve ergin [reşit] olmayan çocuklar, kocanın ve babanın uyrukluğunu izleyeceklerdir."

M. MONTAGNA, Türkiye'de, çeşitli uyrukluklarin ya da uyrukluk değiştirmelerinin tanınması sorununda her zaman birçok anlaşmazlıklar doğduğunu hatırlatmayı gerekli görmektedir. M. MONTAGNA, bu kadar sık anlaşmazlıkların gelecekte önünü almak için bir şeyler yapmaya çalışmanın yerinde olacağını düşünmektedir. Başka ülkelerde çok az sayıda olan bu gibi anlaşmazlıklar, karşılıklı olma [mütekabiliyet] ilkesinin kabulüyle, başka bir deyimle, bir Türk yurttaşının bir başka ülke uyrukluğuna, bu konuda karşılıklı olma ilkesi varsa, geçebileceğinin kabulüyle önlenebilir.

ŞÜKRÜ BEY, burada, iç (ulusal) kanunlara ilişkin bir sorunun söz konusu olduğunu, bununla birlikte bu sorunu incelemeğe hazır bulunduğunu söyledi.

NUSRET BEY, bu sorunun özellikle dikkat isteyen bir konu olduğunu, çünkü Amerika Birleşik Devletleri ve Yunanistan gibi birtakım ülkelerin uyrukluklarını pek kolay verdiklerini belirtti.

M. DWİGHT, Amerika Birleşik Devletlerinde, uyrukluğun, ancak beş yıl oturmadan sonra verildiğini söyledi.

M. SALEM, yabancıların ayrıcalıkları kaldırılmış olduğuna göre, Türk Hükümetinin, bu konuda, eskiden olduğu gibi kısıtlayıcı kanunlar koymasında artık aynı yararın bulunmadığını, Türk Temsilci Heyetine hatırlattı.

ŞÜKRÜ BEY, M. Salem'in görüşlerinin yerinde olduğunu kabul etmektedir; ancak, Türk Hükümetinin, Türk toprakları üzerinde, yabancıların yurttaşlardan çoğu zaman daha kalabalık olmasını kabul etmesinin mümkün olmadığını belirtti.

M. DWİGHT, Amerikan yasalarına göre, yeni bir Amerikalının, yerleşmek üzere asıl ülkesine döner ve orada iki yıldan daha uzun kalırsa, bu kimsenin Amerikan uyrukluğunu yitireceğini açıkladı.

M. MONTAGNA, İtalyan uyruklarının Amerikan uyrukluğunu edindikten sonra, İtalya'ya dönmekte bulunduklarını ve böyle davranmaları yüzünden hiç de kaygılandırılmadıklarını söyledi.

M. DENDRAMİS, İzmir'in Yunanistan'ca işgali sırasında, bir çok İzmir'li Rumun İtalya uyrukluğuna geçtiğini ve Yunan Hükümetinin onlara karşı hiç bir tedbir uygulamadığını söyledi.

ŞÜKRÜ BEY, ne de olsa, asıl ülkelerinde kalıp da uyrukluk değiştirmiş olanlarla, bu ülkeyi bırakıp gidenler arasında bir ayırım yapılmasının uygun olacağını sanmakla birlikte, bu sorunu yeniden inceleyeceğini söyledi.

M. MONTAGNA, bu davranışı için Şükrü Bey'e teşekkür etti ve uzlaşma alanları arayıp bulmanın gerekli olduğunu hatırlattı.

Oturuma saat 12.40 da son verildi.

(2) SAYILI TUTANAK

4 OCAK 1923 PERŞEMBE OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 11.00 de, M. Montagna'nın başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

M. DWİGHT (*Amerika Birleşik Devletleri*); M. RYAN (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. LAPORTE, BARGETON (*Fransa*); MM. DENDRAMİS, THEOTOKAS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, GUARİGLİA, CİAMARRA, GALLİ, İNDELLİ (*İtalya*); M. HOTTA (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); ŞÜKRÜ BEY, SENİYEDDİN BEY, NUSRET BEY (*Türkiye*).

Sekreterler: M. RONALD (*İngiliz İmparatorluğu*); M. TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*).

Bir Müttefik uyrukluğu ediniminin Türkiye'ce tanınması.

M. MONTAGNA, geçen oturumun sonunda, Türk Temsilci Heyetine, uyrukluk sorunlarından doğan anlaşmazlıkların nedenlerini ortadan kaldırmak yollarını araştırma isteğini bildirmiş olduğunu hatırlattı. M. MONTAGNA, ulusal kanunlara uygun olarak edinilmiş bulunan Müttefik uyruklularının, Türk ülkesinde bile, Türkiye'ce güçlük çıkarılmadan tanınmasının, Müttefiklerin yararına olarak kabulüyle, bu güçlüklerin ortadan kaldırılmasının çok uygun düşeceği görüşündedir. Bu konuda, uzlaştırıcı bir formül bulmak yerinde olacaktır. M. MONTAGNA, Türk Temsilcisinin, bu yolda yardımcı olacağını ummaktadır.

ŞÜKRÜ BEY, Türk uyrukluğu sorununu bir Türk kanununun düzenlemekte olduğunu, bu kanuna aykırı davranmanın Türk Temsilci Heyeti için mümkün olmadığını söyledi.

M. MONTAGNA, anlaşmazlık durumlarının tümünü olmasa bile, bunlardan hiç olmazsa birtakımını ortadan kaldırmanın mümkün olduğunu sanmaktadır. Bunun için de, yalnız geçmişle uğraşılmasını ve şimdi askıda bulunan bir çok anlaşmazlığın genel bir temezleme ile ortadan kaldırılmasını teklif etti.

ŞÜKRÜ BEY, hiç bir Devletin, kendi uyruklarından herhangi birine, uyrukluğunu değiştirdikten sonra asıl [eski] ülkesinde kalma izni veremeyeceğini sanmaktadır.

M. MONTAGNA, M. BARGETON, M. RYAN ve M. DENDRAMİS, kendi ülkelerinde, durumun gene de böyle olduğunu söylediler.

NUSRET BEY, uyrukluk kanunlarına ilişkin anlaşmazlıklarda, ülke kanununun üstün sayıldığını hatırlattı.

M. MONTAGNA, bu görüşün, hukuk açısından doğru olduğunu kabul etmektedir; ancak, burada, salt geçmişi tasfiye için uzlaşıcı bir çözüme varılmak istenmektedir. M. MONTAGNA, gelecekle uğraşmak isteğinde değildir.

NUSRET BEY, Türkiye'de, yabancı uyrukluk edinimlerinden çoğunun hileli yollardan yapılmış olduğuna dikkatı çekti.

M. MONTAGNA, bu sorunun incelenmesinde, iki tarafça da iyi niyet gösterilmesini istedi. Kendisi, gerçekten hileli durumlarla karşılaşırsa, direnmemeğe hazırdır.

NUSRET BEY, bu sorunun, sunulduğu biçimiyle, siyasal bir sorun olduğunu ve bu Alt-komisyondaki Türk Temsilcilerinin bu konuyu incelemeğe yetkili bulunmadıklarını söyledi.

M. MONTAGNA, burada toplanan temsilcilerin Konferansın bir uzantısı olduklarını, bu temsilcilerin Barışı gerçekleştirmek yollarını aramakla görevli ve hukuk kurallarına dayanarak, ne biçimde olursa olsun, geleceğe giden yolu engellerden arındırmak zorunda bulunduklarını söyledi.

M. GALLİ de, hukuk sorunları ile siyasal sorunlar arasında bir ayırım yapmağa yer olmadığını düşünmektedir; bir barış andlaşmasında ele alınan her sorunun, şüphesiz, siyasal bir niteliği vardır.

NUSRET BEY, büyükelçiliklerin, uyrukluk konusundaki Türk kanununu kabul etmiş bulunduklarını söyledi; bu kanuna göre, yabancı bir uyrukluk edinen herhangi bir kimse, Türkiye'den çıkıp gitmek zorundadır.

M. MONTAGNA, bu kanunun yeterince geniş görüşlü [liberal] olmadığı kanısındadır.

ŞÜKRÜ BEY, bunun böyle olduğunu içtenlikle kabul etmektedir; bu kanunun, özellikle Kapitülasyonlar ortadan kalktıktan sonra, değiştirileceğini sanmaktadır.

M. GUARİGLİA, Türkiye'de yabancılara uygulanacak yeni rejim göz önünde tutulunca, Türkiye'nin bu konuda geniş görüşlülükten (*libéralisme*) yoksun davranmasında hiç bir çıkarı olmayacağını düşünmektedir.

M. RYAN, Türk kanununa ilişkin olarak açıklamada bulunması için NUSRET BEY'in dileği üzerine, uyrukluk kanununun, gerçekten, büyükelçiliklerce kabul edilmiş olduğunu, fakat bu kanunun birçok anlaşmazlıkları önliyemediğini söyledi. Burada, bu anlaşmazlıkları çözüme bağlamak söz konusudur. Oysa, söyleyenlere aykırı olarak, uyrukluğunu değiştirmiş, fakat Türkiye'den çıkıp gitme zorunda bırakılmamış Türk uyrukları vardır. Kaldı ki, Türk kanunu, sonradan bir yönetsel [idarî] kuralla buyrulan, bu zorunlu gidişi de öngörmemektedir. Konferans, anlaşmazlıkları çözümlemek için toplanmıştır; [böyle olunca] uyrukluklara ilişkin sorunların yarattığı bir çok anlaşmazlıkları göz önünde tutmaktan çekinmeğe yer yoktur.

NUSRET BEY, belki de, birtakım kural-dışı [istisnaî] durumlarda, uyrukluk değiştirmiş Türk uyruklarına Türkiye'de kalma izninin verilmiş olabileceğini

söyledi; ancak, kanun, bu durumda da, Türkiye'den çıkıp gitmeği öngörmektedir. Hükümetin izni olmaksızın uyrukluk değiştirme ile, Türkiye'yi bırakıp gitme zorunluluğunu yalnız yönetsel [idarî] bir uygulamanın yaratmış olduğu Hükümetin izniyle uyrukluk değiştirme arasında bir ayırım yapmak, kesin olarak gereklidir.

M. GUARİGLİA, Türk Temsilci Heyetinin, siyasal sorunu, salt hukuk sorunundan ayırmakta haklı olduğunu sanmaktadır. Bu uyrukluk sorunu ile genel af sorunu arasında bir yakınlaştırma yapılabilir. M. GUARİGLİA, bu konuya ilişkin Türk kanununun uygulamada bir çok kez çiğnenmiş olduğunu kolayca kabul etmektedir; ancak, uyrukluk değiştirmiş olanlar için, tümüyle eski duruma dönülmesi çok ağır sonuçlar yaratacaktır. Suç işlemiş kimseler de, izinsiz uyrukluk değiştirmiş kimseler gibi, kanuna aykırı davranmışlardır. M. GUARİGLİA, bunları birbirleriyle aynı durumda saymanın ve uyrukluğa ilişkin hükümlere aykırı davranılması konusunda, kanunda, bir genel af niteliğinde, bir kural-dışılık tanınmasının yerinde olacağını düşünmektedir. Özet olarak, Müttefikler, Türkiye'den, geçmişle ilgili olan bu yabancı uyrukluğa geçişlere, sonradan rıza göstermesini istemektedirler.

ŞÜKRÜ BEY buna razı olduğunu, fakat bu gibi kimselerin Türkiye'den çıkıp gitmelerini istediğini söyledi.

M. MONTAGNA, Kapitülasyonlara son verilmiş olduğuna göre, böyle bir çıkıp gitmenin haklı olmadığını bildirdi.

ŞÜKRÜ BEY, bu cümlenin söylendiğini işitmekten mutluluk duymaktadır; ancak, Kapitülasyonlara, ilke olarak, son verilmiş olsa bile, onlardan gene de sık sık söz edilmektedir.

M. RYAN, Müttefikler Kapitülasyonlardan vazgeçme niyetinde olduklarını bildirmiş bulunduklarına göre, bunları siyasal bakımdan ortadan kalkmış olmakla birlikte, hukuk açısından yürürlüklerinin süregitmekte olduğunu sanmaktadır. Şimdi teklif edildiği üzere, geçmişin malı olan anlaşmazlıkların tasfiyesi, eski Kapitülasyonlar rejimini değiştirmekle uğraşması gereken Alt-komisyonun görevini kolaylaştıracaktır.

M. GUARİGLİA, Kapitülasyonlar sorunu çözümlenirse, şimdi askıda bulunan sorunun, Türkiye'de elverişli bir çözüme kavuşturulacağının kararlaştırılmasını teklif etti.

ŞÜKRÜ BEY, hukuk açısından, burada, bu siyasal sorunla uğraşılmasını kabul edemeyeceğini söyledi.

M. MONTAGNA, buna karşıt görüşte olduğunu açıkladı.

ŞÜKRÜ BEY, tartışılmakta olan ilke kabul edilirse, Türk Temsilci Heyeti için, bunun sonuçlarının ne ölçüye varacağını görebilmesinin güç olacağını söyledi; çünkü, bugünkü durumda, bütün belgeler Ankara Hükümetinin elinde değildir.

M. GUARİGLİA, burada, özellikle, yabancı asıllı olup da eski uyruklukların edinmek isteyen kimselerin söz konusu olduğunu hatırlattı. Türk Temsilci Heyetinden, bu sorunla genel af sorunu arasında bir yakınlık kurmasını, ve bu sorunu, bu Konferansın artık ortadan kalkmış olmasını görmek istediği kapitülasyonlara ilişkin daha genel nitelikteki kesime bağlamasını rica etti. M.

GUARİGLİA, Müttefiklerin, bu sorunu çok büyük bir hakgözetirlik içinde, özellikle her uyrukluk değişikliğini etkileyebilmiş nedenleri araştırarak incelemeğe hazır bulunduklarını söyledi.

M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinden, bu noktayı yeniden inceleyeceği ve bu konuda kesin yönergeler [tâlimat] isteyeceği yolunda söz aldıktan sonra, 7 nci madde üzerindeki görüşmelerin sona ermiş olduğunu bildirdi.

Ayrılmış ülkelerin asıl (yerli) halkından olup da, yabancı ülkelerde bulunan kimselerin uyrukluğu.

M. BARGETON, ilk altı maddede, ayrılan ülkeler halkından olup da, şimdi yabancı ülkelerde bulunan kimselerin söz konusu edilmemiş olduğuna dikkati çekti. Atina Andlaşması, Balkan ülkelerinin asıl halkından olan kimselere ilişkin olarak, bunların durumlarını düzenlemiş bulunmaktadır; oysa, [şimdi] yapılacak olan Andlaşma ile Türkiye'den ayrılacak ülkelerin asıl halkından olan kimseler için, herhangi bir şey öngörülmemiştir.

NUSRET BEY, bu konuda, Devletler hukukunca kabul edilmiş ilkeler bulunduğunu söyledi. Yerleşme kavramı (*la notion d'établissement*) uyrukluk değiştirilmesinde ölçüt (*critérium*) olarak kabul edilmiştir; böyle olunca, ayrılan ülkede yerleşmiş olmayanların Türk kalacakları kesinlikle bellidir. Köken [menşe] kavramı kabul edilmiş olsaydı, durum başka türlü olurdu.

M. BARGETON, böyle bir ayırım yapmayı, iki ulus arasında bir anlaşmazlık varsa, anlamaktadır; fakat, Amerika'da bulunan bir Suriye'li Türkiye'de oturmadığına göre, yerleşme yoluyla Türkiye'ye bağlanamaz; oysa, kökeni bakımından, her zaman Suriye'ye bağlıdır. Türk Hükümeti, Türkiye'de oturan bir Suriye'linin seçme hakkı (*droit d'option*) uyarınca, Suriye'li olmasını kabul etmiş olduğuna göre, yabancı bir ülkede bir Suriye'li için bu olasılığı öncelikle kabul etmesi gerekir.

M. DENDRAMİS, Atina Andlaşmasının, Osmanlı İmparatorluğunca bırakılan ülkelerin asıl [yerli] halkından olup da Osmanlı İmparatorluğu dışında oturmakta olan (*domiciliés*) kimselerin durumunu öngören maddesini okudu. Bu maddeye göre, bu gibi kimselere, Yunan uyrukluğunu edinebilmek için, altı aylık bir süre tanınmış bulunmaktadır.

M. MONTAGNA, bir ülkenin [bir Devletten] ayrılmış olması yüzünden, bu ülkeye bağlı olan herkesin de [bu Devletin] uyrukluğundan çıkmasının zorunlu olduğunu sanmaktadır. Seçme hakkı (*option*) kabul edilirse, bunun, Türkiye'den yana kullanılması gerekir. Ayrılan yerlerin asıl [yerli] halkından olup da, Osmanlı İmparatorluğunun eski sınırları dışında oturmakta bulunanlar, seçme haklarını kullanmazlarsa, yeni uyrukluğu edinmiş olacaklardır.

M. GUARİGLİA, Mısır'da oturmakta olan (*domiciliés*) Libya'lılar konusunda İtalyan – Mısır Andlaşmasını örnek olarak belirtti.

M. CONTZESCO, Dobruca'nın Romanya'ya katılması sırasında olup bitenleri hatırlattı.

M. MONTAGNA, bu eski Türk uyruklarının uyrukluğunun değişmesinin, gerçekten, kabul edilmiş bir ilke olduğu kanısındadır; seçme hakkı (*droit d'option*) tanımak akla yatkındır; ancak, bu hak kullanılmamışsa, bu kimseler Türk uyrukluğunu yitirirler.

ŞÜKRÜ BEY, tersine, önceki maddeler yerleşme ilkesinden (*principe de l'établissement*) esinlenmiş bulunduklarına göre, Türk uyrukluğunun, Osmanlı İmparatorluğunun eski ülkelerinin tümünü kapsadığını kabul etmek gerekeceği düşüncesindedir. Yabancı ülkelerde bulunan Osmanlı uyrukları, Suriye'li ya da Irak'lı* (*mésopotamiens*) değil, fakat Türk uyruğu idiler. Bunlar, seçme haklarını kullanırlarsa, bunu, yabancı uyrukluktan yana kullanmaları gerekir.

M. MONTAGNA görüşünden vazgeçmediğini söyledi.

M. CONTZESCO, Saint-Germain Andlaşması örneğini verdi: Yabancı ülkelerde oturan Transilvanya'lılar, seçme hakları saklı tutulmak şartıyla, Macar uyrukluğunu *de facto* yitirmişlerdir.

M. MONTAGNA, karşıt iki tezi özetledi. Türk Temsilci Heyeti, ayrılan ülkelerin asıl [yerli] halkından olup da yabancı ülkelerde oturmakta bulunan eski Türk uyruklarının, ilke olarak, Türk kalacaklarını; bunların asıl halkından oldukları ülkenin uyrukluğunu ancak seçme haklarını (*droit d'option*) kullanarak edinebileceklerini söylemektedir. Komisyonun Başkanı ise, tersine, bu eski uyrukların, asıl halkından oldukları ülkenin yeni uyrukluğunu hukukça edineceklerini, ancak seçme haklarını kullanarak, Türk kalabileceklerini iddia etmektedir. M. MONTAGNA, bu iki tezin hukuk danışmanlarına sunulmasını ve her birinin değeri konusunda onların görüşlerini almayı teklif etti.

Arkeolojik araştırmaların korunması.

M. MONTAGNA, oturuma son vermeden önce, bu Alt-komisyonun, uyrukluk sorununu inceledikten sonra, arkeolojik araştırmaların korunmasıyla da uğraşması gerekeceğini hatırlattı.

NUSRET BEY, siyasal bir andlaşmada, arkeoloji ile uğraşmanın yararını göremediğini söyledi.

M. MONTAGNA, bundan, genel bir bilimsel yarar olduğunu anlattı.

ŞÜKRÜ BEY, Türkiye'nin bilim adamlarını her zaman korumuş olduğu kanısındadır. Ülkesinde bir çok kazılar yapılmıştır ve Türkiye, bu kazıları, her bakımdan kolaylaştırmıştır.

M. GUARİGLİA, bu sorunu düzenleyen genel ilkeler koymanın yararlı olacağını söyledi.

NUSRET BEY, topraklarında eski yapıtlar bulunan öteki ülkelerin bunlara ilişkin sözleşmeler yapmış olup olmadıklarını sordu. NUSRET BEY, İtalya'nın bu konuda neler yapmış olduğunu öğrenmekten mutluluk duyacaktır.

M. GUARİGLİA, bu konuda bir İtalyan – Fransız sözleşmesi bulunduğunu söyledi.

M. BARGETON, Türk Temsilci Heyetini, Andlaşmaya eklenebilecek bir sözleşmede, eski yapıtlar sorununun söz konusu edilmesine karşı çıkmaya yöneltecek herhangi bir nedenin bulunmadığını sanmaktadır. Türkiye, edebiyat ve güzel sanatlar mülkiyetinin korunması konusunda, bu usulü daha önce kabul etmiş bulunmaktadır. Arkeolojik buluşların durumu da buna benzemektedir; bunda da

* 1924 Türkçe çevirisinde böyle denilmektedir. (S.L.M.)

bir kafa çalışması ürünü söz konusudur. Tarihçilerin arşivlerde yaptıkları çalışmaların ürünü üzerinde hakları olduğu kabul edilmekte bulunduğuna göre, bir eski yapıt uzmanının [arkeologun], kazılarının sonuçları üzerinde hakkı olması reddedilebilir mi? Şüphesiz, egemen Devletin de hakları vardır; söz konusu olan da, işte, her birinin haklarının sınırını saptamaktır. Türk Temsilci Heyeti, bu konuda bir sözleşme yapmağı nasıl reddedebilir?

M. RYAN, bu sorunun, ele alınması gereken bir başka yönü olduğunu da hatırlattı: Osmanlı İmparatorluğunun kimi yerlerinden alınıp başka yerlere götürülmüş eşyanın durumu.

ŞÜKRÜ BEY, İngiliz Temsilcisine, böyle bir incelemenin ağır sonuçları olabileceğini söyledi.

Oturuma saat 13.00 de son verildi.

(3) SAYILI TUTANAK

25 OCAK 1923 PERŞEMBE OTURUMU

Oturum, Ouchy Şatosunda, saat 17.30 da, M. Montagna'nın başkanlığında açıldı.

Hazır bulunanlar:

M. DWİGHT (*Amerika Birleşik Devletleri*); M. RYAN (*İngiliz İmparatorluğu*); MM. LAPORTE, BARGETON (*Fransa*); M. THEOTOKAS (*Yunanistan*); MM. MONTAGNA, GUARİGLİA, GALLİ, SALEM (*İtalya*); M. HOTTA (*Japonya*); M. CONTZESCO (*Romanya*); M. MİLANOVİTCH (*Sırp-Hırvat-Sloven Kırallığı*); ŞÜKRÜ BEY, SENİYEDDİN BEY (*Türkiye*).

Sekreterler: M. RONALD (*İngiliz İmparatorluğu*); M. TARBÉ DE SAİNT-HARDOUİN (*Fransa*).

Tercüman: M. ZANCHİ (*İtalya*).

Ayrılmış ülkelerin asıl halkından olanların uyrukluğu.

M. MONTAGNA, 4 Ocak oturumunda, ayrılan ülkelerin asıl [yerli] halkından olup da eski Osmanlı İmparatorluğunun sınırları dışında yerleşmiş bulunan (*établis*) uyrukluğu sorununun askıda kalmış olduğunu hatırlattı. M. Bargeton, bu kimselere tanınmış olan seçme hakkının (*droit d'option*), onların asıl [yerli] halkından oldukları ülkenin bağlandığı Devletten yana kullanılmasını teklif etmişti. Türk Temsilci Heyeti, bu görüşü desteklemişti. İtalyan Temsilci Heyeti ise, tersine, seçme hakkının, Türk uyrukluğundan yana kullanılmasını istemişti.

M. MONTAGNA, sorunu iyice düşündükten sonra, Komisyona, Fransız ve Türk Temsilci Heyetlerinin görüşüne katılmayı ve maddeyi aşağıdaki gibi kaleme almayı teklif etmektedir:

> "İşbu Andlaşma hükümleri uyarınca, Türkiye'den ayrılan bir ülkenin [yerli] halkından olup da, 18 yaşını aşmış ve işbu Andlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte yabancı ülkelerde yerleşmiş ve daha önce bir yabancı uyrukluk edinmemiş bulunan Türk uyrukları, yerli halkından bulundukları ülkede yürürlükte olan uyrukluğu – bu ülke halkının çoğunluğu ile aynı soydan iseler ve bu ülkede yetkilerini kullanan Hükümet de buna razı olursa – seçebilirler.

Bu seçme hakkı (*droit d'option*), işbu Andlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten başlıyarak bir yıllık bir süre içinde kullanılmalıdır."

Mısır'ın durumu.

İngiliz Temsilci Heyeti, bu maddeye aşağıdaki fıkranın eklenmesini teklif etti:

"Mısır'da yerleşmiş Türk uyrukları bakımından, bu seçme hakkı (*droit d'option*), Mısır'la, ayrılan ilgili ülkede yetkilerini kullanan Hükümet arasında yapılmış ya da ileride yapılabilecek sözleşmeler uyarınca düzenlenecektir."

ŞÜKRÜ BEY, Türk Temsilci Heyetinin birinci nokta üzerinde Alt-komisyonla görüş birliğinde olduğunu, ancak, İngiliz Temsilci Heyetince teklif edilen eklemeyi kabulün kendisi için mümkün olmadığını söyledi. Mısır'ın Türkiye'den ayrılmış bir ülke olduğu henüz hiç bir Andlaşmada kabul edilmemiştir.

M. RYAN, bu ikinci fıkranın, Mısır'da oturmakta olan çok sayıda kimselerin olgusal [fiilî] durumu yüzünden öne sürülmüş olduğunu söyledi. Türk Temsilci Heyeti bu fıkraya ilişkin olarak bir çekince [ihtirazî kayıt] öne sürecek olursa, İngiliz Temsilci Heyeti, maddenin tümüne katılmasıyla ilgili olarak, bir çekince öne sürmek zorunda kalacaktır.

M. BARGETON, Fransız Hükümetinin, bu ikinci fıkranın kabulüyle dolaylı olarak ilgili bulunduğunu belirtti. Mısır'da bir çok Suriye'liler oturmaktadır ve bu ülkede hiç bir yerel [mahallî] kanun, uyrukluk sorununu çözüme bağlamamıştır; şüphesiz, komşu ülkeler, bu sorunu çözümlemek için, yakın bir gelecekte, Mısır'la sözleşmeler yapmak gereğini duyacaklardır.

ŞÜKRÜ BEY, Mısır'ın bağımsızlığının, Türk Hükümetince henüz tanınmamış olduğunu hatırlattı.

M. BARGETON, Mısır'ın tanınması sorununun çözümlenmesine kadar teklif edilen eklemeyi, çekince ile kabul etmesini, Türk Temsilci Heyetinden istedi.

M. RYAN, M. Bargeton'un teklifini kabul etti.

ŞÜKRÜ BEY, çok önemli olan Mısır'ın bağımsızlığı konusunu bir sonuca bağlama anlamına gelebilecek olan bu sorunu tartışmak istemediğini söyledi.

M. RYAN, öteki maddelerde, "ayrılan ülkeler"den söz edilmesini kabul eden Türk Temsilci Heyetinin, Mısır'a ilişkin olarak, ek sorunlarla uğraşmayı neden istemediğini anlıyamamaktadır.

ŞÜKRÜ BEY, Mısır konusunda özel bir fıkra öngörülmesinin gerekmediğini söyledi.

M. BARGETON, Mısır'ın eski Osmanlı İmparatorluğu'nun ayrılmış öteki parçalarına benzer bir ülke olmadığını anlattı. Ayrılmış ülkelerden birtakımı, burada [bu Konferansda], *mandataire* Devletlerce temsil edilmektedirler. Oysa Mısır, bağımsız bir ülkedir ve burada Mısır adına hiç kimse söz söylemeğe yetkili değildir. Mısır'ın haklarının açıkça saklı tutulması zorunludur.

ŞÜKRÜ BEY, teklif edilen ek fıkranın gereğini anlamadığını söyledi. Türkiye'nin, yalnız Mısır'la öteki ülkeleri ilgilendiren bir soruna ilişkin olarak, yapacağı hiç bir şey yoktur. Böyle bir fıkra, Türk Hükümetini yüküm altına sokmayacaktır.

M. BARGETON, bu fıkra olmazsa, Mısır'ın, uyrukluk konusunda bir kanun

yayınladığı zaman, Mısır ülkesinde oturmakta olan Türk uyruklarının bundan böyle Mısır'lı olacaklarını hüküm altına alabileceğini söyledi.

M. RYAN, ikinci fıkra kabul edilmezse, birinci fıkranın, burada temsil edilmeyen Mısır Hükümetini yüküm altında bırakabileceğini dikkati çekti.

ŞÜKRÜ BEY, geçen oturumda, Türk Temsilci Heyetince savunulan ilkelere uygun düşen birinci fıkranın, kılı kırk yararcasına bir kaleme alışla, uygulama bakımından kısıtlanmış ve karmaşık bir niteliğe büründürülmüş olduğunu söyledi.

M. BARGETON, bu maddenin, Almanya ile Polonya arasındaki andlaşmanın benzer bir metninden alınmış olduğunu belirtti. Uyrukluğunu pek kolayca veren birtakım Güney Amerika Devletleriyle kanunlar çatışmasının önünü almak için, bir yabancı uyrukluğu daha önce edinmiş olan uyrukların durumunu öngörmek zorunludur.

ŞÜKRÜ BEY, maddenin kaleme alınışında, seçme özgürlüğüne birçok engeller konulmuş olduğu kanısındadır; bununla birlikte, maddeyi olduğu gibi kabule hazırdır; ancak, ikinci fıkranın eklenmesine razı olamaz. ŞÜKRÜ BEY, Mısır konusunda sözü edilen güçlüklerin Hicaz için de var olacağını ve bu Alt-komisyonda, Mısır'ın hakları ve bağımsızlığı sorununu görüşmenin mümkün olmadığını belirtti.

M. RYAN, değişiklik teklifini geri aldı ve ilk fıkrayı şu sözlerle başlatma teklifinde bulundu:

> "Türkiye'den ayrılan ülkelerde yetkilerini kullanan Hükümetlerle, 18 yaşını aşkın Türk uyruklarının yerleşmiş bulundukları ülkelerin Hükümetleri arasında yapılması gerekli görülebilecek anlaşmalar saklı kalmak üzere, ..."

ŞÜKRÜ BEY, bu metni kabul ettiğini söyledi; ancak, bu anlaşmaların, Alt-komisyonca kabul edilen ilkelere dokunmayacağını ve Türkiye'nin kendi uyruklarına ilişkin konularda egemenlik haklarını çiğnemeyeceğini açıkça belirtmenin de gerekli olduğunu düşünmektedir; "ve daha önce bir yabancı uyrukluk edinmemiş olanlar" sözleri, Türk Temsilci Heyetinde bu yönde bir kaygı yaratmaktadır. ŞÜKRÜ BEY, bunun tehlikeli bir kısıtlama olduğu görüşündedir.

M. BARGETON, bu sözlerin metinden çıkartılmasını teklif etti; çünkü, maddeye konulması şimdi teklif edilen cümle, yapılacak anlaşmaları saklı tutarak, bu konuda her türlü güvenceyi [teminatı] vermektedir.

M. MONTAGNA, metinden bu sözlerin çıkartılmasını kabul etti ve Alt-Komisyonca kabul edilen kesin madde metnini okudu;

> "İşbu Andlaşma hükümleri uyarınca, Türkiye'den ayrılan bir ülkenin asıl halkından olup da 18 yaşını aşmış ve işbu Anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihte yabancı ülkelerde yerleşmiş bulunan Türk uyrukları, asıl halkından bulundukları ülkede yürürlükte olan uyrukluğu – bu ülke halkının çoğunluğu ile aynı soydan iseler ve bu ülkede yetkilerini kullanan Hükümet buna razı olursa – seçebilirler."

Filistin Yahudileri.

M. RYAN, Andlaşmaya, aşağıdaki maddenin konulmasını istedi:

> "Osmanlı uyrukluğunda olmayan ve işbu Andlaşmanın yürürlüğe giriş

tarihinde Filistin'de yerleşmiş bulunan Yahudilerin [Musevîlerin], kanunda belirtilecek olan şekil ve şartlar uyarınca bir bildiri düzenleyerek, Filistin uyrukluğunu edinme hakları olacaktır."

Bu maddenin amacı, Filistin Hükümetine, yabancı uyrukluğunda bulunmuş olan birtakım Yahudilerin, Filistin uyrukluğunu, asıl [yerli] halkından oldukları ülkeye kadar bir yolculuğu zorunlu kılmaksızın, verme hakkını sağlamaktadır. Bu madde, yeni Türkiye'nin hiç bir hakkını çiğnememektedir; İngiliz Temsilci Heyetinin, Türk Temsilci Heyetinden buna katılmasını istemesi, salt bu kimselerin, yapılacak Andlaşmanın yürürlüğe girişine kadar hukuk açısından Türk olan bir ülkede yerleşmiş bulunmaları yüzündendir.

ŞÜKRÜ BEY, Misak-ı Millî'nin, Arap ülkelerinin kendi kaderlerini kendilerinin saptamaları hakkını (*le droit de libre disposition*) tanımış olduğunu belirtti. Bu ülkeler, kendilerine uygun düşen kanunlar yapacaklardır; Türkiye, onların kanunlarına karışma iddiasında değildir. Türk Temsilci Heyeti, kendisinden, böyle bir maddeyi kabul etmesinin neden istendiğini anlıyamamaktadır.

M. RYAN, Türk Temsilci Heyetinin, maddede belirtilen ilkenin özüne karşı çıkmadığını görmekle mutluluk duymaktadır. Durumun gereklerine uygun düşeceği için, Filistin Hükümeti, bu maddenin bir andlaşmada bulunmasını istemektedir. İşte bu yüzdendir ki, M. RYAN, Türk Temsilci Heyetinden, bu maddeyi kabul etmesi ricasında bulunmaktadır.

ŞÜKRÜ BEY, bu isteği yerine getirmediği için üzüldüğünü söyledi.

M. RYAN, teklifini geri alamayacağını, ancak, bu sorun yalnız Türk ve İngiliz Temsilci Heyetlerini ilgilendirdiği için, Şükrü Bey'le ilişki kurmağa ve bu soruna özel görüşmelerle bir çözüm bulmağa çalışacağını bildirdi.

M. MONTAGNA, bu usulü uygun buldu.

Eski yapıtlar.

M. MONTAGNA, İkinci Komisyonun Üçüncü Alt-komisyonunun, görevlendirilmiş olduğu program uyarınca, eski yapıtlar sorunuyla da uğraşması gerektiğini hatırlattı. Bu sorun, bundan önceki oturumda ele alınmıştı. Türk Temsilci Heyeti, Andlaşmaya, bu konuya ilişkin hükümler konulmasına karşı çıkmıştır. M. MONTAGNA, Türk Temsilci Heyetinden, bu tutumundan vazgeçip vazgeçmediğini sordu.

ŞÜKRÜ BEY, Türk Hükümetinin, arkeolojik varlığının korunması için her zaman büyük fedakârlıklara katlanmış olduğunu söyledi; Türkiye, eski yapıtlarının korunmasını sürdürmeği, eski Türk yapıtlarının zenginliğini dünyanın değerlendirmesi için kazılar yapılmasına izin vermeği, üstelik bu kazıları kolaylaştırmağı ve desteklemeği bir onur sorunu sayacaktır. Geçmişte olduğu gibi bugün de, eski yapıt uzmanlarının [arkeologların] çalışmalarını koruyan ve kolaylaştıran Türk kanunları vardır.

M. MONTAGNA, bu bildirinin tutanağa geçeceğini söyledi ve Andlaşmaya eski yapıtlara ilişkin bir kesim konulması teklifini geri aldı. Şükrü Bey'in şimdi yaptığı bildiri, gerçekten, eski yapıtlara ve kazılara ilişkin çalışmalar

konusunda, Türkiye'de pek elverişli bir rejim bulunduğuna güvence [teminat] vermektedir.

ŞÜKRÜ BEY, yabancıların giriştikleri kazıların giderlerine, Türk Hükümetinin, çoğu zaman, paraca katılmış olduğunu da hatırlattı.

Tarih ya da sanat değeri olan eşyanın geri verilmesi.

Medine Hazinesi.

M. RYAN, bu konuda ekleyecek bir şeyi olmadığını, ancak, arkeoloji ya da tarih açısından ilginç olan ve savaşın başından bu yana eski Osmanlı İmparatorluğunun bazı yerlerinden alınıp öteki yerlerine götürülmüş bulunan eşyanın eski yerlerine geri verilmesine ilişkin olarak, bu sorunla bağlantılı bir konudan söz etmek istediğini söyledi. M. RYAN, bugün Türkiye'den ayrılmış olan ülkelerden alınıp götürülmüş olan eşyanın geri verilmesini, Andlaşmada bir maddenin öngörmesini istemektedir. Bu sorunu ortaya atarken, özellikle 1917 de Medine'de Peygamber'in Kabrinden alınarak İstanbul'a götürülen hazineleri göz önünde tutmaktadır. Bu hazineleri, Medine Komutanı Fahri Paşa almıştı. Bu tedbir, salt askerlikle ilgili düşüncelerle uygulanmış görünmektedir; M. RYAN, Fahri Paşa'nın, bu eşyanın alınıp götürülmesine kalkıştığı zaman, bunların savaştan sonra geri verileceklerini söylemiş olduğunu bildirdiğini sanmaktadır. Oysa, bu söz yerine getirilmemiştir ve bu hazineler hâlâ İstanbul'dadır.

İngiliz Temsilci Heyeti, bu sorunla, iki bakımdan ilgilidir:

1. Konferansa katılmakta olan Hicaz Kıralınca, kendisine, Lausanne Konferansında, bir geri verme isteğinde bulunma yolunda bir başvurma olmuştur;

2. Öte yandan, İngiltere, büyük bir İslâm Devletidir ve kendi Müslüman uyruklarının haklı alınganlıklarına saygı gösterilmesini sağlamak istemektedir.

Hicaz Kıralının, Peygamber'in Kabrinin bulunduğu ülkenin şimdiki hükümdarı olmak bakımından, kendi koruyuculuğuna bırakılmış olan ve şimdiye kadar bulunageldikleri yerde durmaları gereken bu eşyayı geri istemesi yalnız hakkı değil, görevidir de. Bu eşya, belirli bir amaçla, Muhammed'in Kabrini süslemek için verilmişti. Bunlardan bir çoğu, şüphesiz, armağanlarının İstanbul'a götürülmesini istemeyecek olan, Hind prenslerince sunulmuştu. İngiliz Temsilci Heyeti, Türk Temsilci Heyetinden, bu Andlaşmanın yürürlüğe girmesiyle, bu eşyanın, Peygamberin Kabrine yeniden konulmak üzere, Hicaz Kıralına geri verilmesine razı olmasını istemektedir.

İngiltere de, Türkiye gibi, büyük bir İslâm Devletidir; bu konudaki ilgileri, Türkiye'nin ilgilerinden daha küçük değildir.

M. BARGETON, M. Ryan'ın açıklamış olduğu isteğe katıldığını söyledi ve büyük bir İslâm Devleti olan Fransa'nın, bütün Müslümanlara memnunluk verecek olan, bu hazinelerin eski yerlerine yeniden konulmuş olduğunu görmek istediğini belirtti.

ŞÜKRÜ BEY, bu sorunun yalnız din düzeyinde öne sürülmüş olduğunu görmekten büyük bir mutluluk duymuş olduğunu bildirdi. Bu konuyla ilgili olarak, aşağıdaki bildiriyi okumak istediğini söyledi:

"Söz konusu eşya, bütün İslâm topluluğunun malı olan kutsal kalıntılardır ve bunların Şeriat kurallarıyla yöneltilmeleri gerekir.

"Kutsal nitelikte olan eşyanın aynı kutsal nitelikteki bir yere girişi ya da böyle bir yerden çıkışı, din kurallarına bağlıdır.

"Bu gibi yer değiştirmelerin zorunluluğu ve din kurallarına uygunluğu, ancak İslâm bilginlerince değerlendirilebilir ve Müslümanların Halifesince yapılabilir.

"Bu yüzden, din açısından, sorunda ilgisi olmayanların bu soruna karışmaya hiç bir hakları yoktur; öte yandan, bizim de, salt dinsel nitelikteki bir sorunda herhangi bir yüküm altına girmeye ne hakkımız ne de yetkimiz vardır.

"Bundan şu sonuç çıkmaktadır: Biz, herhangi bir kutsal şeyin, herhangi bir Hükümete ya da kişiye teslimi ya da eski yerine yeniden konulması konusunda hiç bir söz veremeyiz ve hiç bir yüküm altına giremeyiz. Önce, böyle bir teslime ya da geri vermeye ilişkin din kurallarını değerlendirmek de mümkün değildir; üstelik, uluslararası bir belgeye, din kurallarına aykırı hükümler konulması da doğru olmaz. Kaldı ki, bu gibi hükümler andlaşmaya konulsalar bile, uygulanmayacaklardır; çünkü, söz konusu kutsal eşyaya ilişkin olarak alınacak bütün kararların din yasalarına uygun düşmeleri gerekir.

"Barış Andlaşmasına böyle bir hüküm koyacak olursak, ileride bundan doğabilecek ve bu sorunun kutsal niteliğini ortadan kaldırabilecek sonuçlara, sonradan boyun eğmek zorunda kalabileceğiz.

"Bu ise, kabulü mümkün olmayan bir durumdur.

"Bundan başka, şunu da eklemeyi gerekli görürüz ki, Müslümanların Halifesi, Kutsal Yerler'in hizmetçisi ve koruyucusu sıfatlarını da taşımaktadır. Halife, bu Kutsal Yerler üzerindeki haklarını ve yetkilerini de istemektedir. Halife'nin Kutsal Yerler [Havali-i Mukaddese] ve Kutsal Makamlar [Makamat-ı Mübareke] üzerindeki dinsel haklarını kaldırmak gücümüz dışında kalmaktadır.

"Halifelik yetkileri Halife'nin elinde bulunduğu sürece, hiç kimse böyle bir teklifte bulunamaz.

"Özet olarak, Müslümanların din konularına ilişkin her sorunun çözümü de, yalnız Müslümanlara düşmektedir.

"Dinsel sorunları siyasal sorunlara karıştırmamayı gerektiren bütün nedenleri, Devletlerin göz önünde tutacaklarını ummaktayız."

M. RYAN, Şükrü Bey'in sorunu çok nâzik bir alana koyduğunu söyledi. Şükrü Bey, din yasasından söz etmiş ve bu konuda Müslüman-olmayanların karar alamayacaklarını söylemiştir. M. RYAN, çeşitli dinlerden olan kimselerin de, başka halkların din yasalarını pek iyi bilebilecekleri görüşündedir. Üstelik, kendisi, az önce, Müslümanların – Hicaz Kıralının ve İngiliz İmparatorluğu Müslümanlarının – sözcüsü gibi konuşmuştur. Söz konusu hazineler, kutsal niteliktedirler; fakat bunlar, aynı zamanda, korunmalarıyla bir kimsenin görevli olması gereken maddî şeylerdir. Onların saklanması, salt dinsel bir başa değil, fakat dünya işleriyle uğraşan bir hükümdara bırakılmak gerekir. Kutsal-Yerler'in koruyucularını atayan fermanlar, Padişahlarca, Halife sıfatıyla değil, fakat, Peygamber'in Kabrinin bulunduğu ülkenin Hükümdarı sıfatıyla imzalanmaktaydı. Türk Temsilci Heyeti, Andlaşmaya, bu konuyla ilgili bir madde konulmasına razı olmak istemiyorsa, M.

RYAN, Türk Hükümetinin, hiç olmazsa, bu eşyanın, Barış Andlaşmasının yürürlüğe girmesinden hemen sonra, Medine'ye geri gönderileceğine ilişkin kesin bir bildiride bulunmasını istemektedir.

M. GUARİGLİA, büyük bir İslâm Devleti sıfatıyla İtalya'nın, bu sorunun İslâm dininin ilkeleri uyarınca ve Müslüman halkların isteklerine göre çözümlenmesini dilemek zorunda olduğunu bildirdi.

ŞÜKRÜ BEY, Kutsal-Yerler ve kutsal eşya sorununda Halife'nin Padişah [Sultan] sıfatıyla değil, her zaman Halife sıfatıyla davranmış olduğunu ve bu sorunun İslâm kurallarına [dogmalarına] göre çözümlenmesi gerektiğini söyledi.

M. RYAN, bu hazinelerin, kutsal niteliklerine rağmen, "dinsel şeyler" olmadıklarını, maddî şeyler olduklarını hatırlattı. Bu nitelikleriyle, bunların bir "konul"u [ikametgâhı, *domicile*] olması ve bir kimsenin koruyuculuğuna emanet edilmeleri gerekir.

M. MONTAGNA, Alt-komisyonun çalışmalarını mutlu bir sonuca ulaştırmış olduğunu söyledi. İncelenecek konu önemli ve çok dikkat gerektirici nitelikteydi. Kaleme alınmak üzere Hukuk DAnışmanlarına sunulacak bir metin üzerinde tam bir görüş birliği gerçekleştirilmiştir. M. MONTAGNA, elde edilen bu sonuçlarda, burada temsil edilen bütün Temsilci Heyetlerinin esinlendikleri uzlaşıcı bir tutumun kanıtını görmektedir.

M. BARGETON, M. Montagna'ya, Alt-komisyonun çalışmalarını yönetiş biçiminden dolayı teşekkür etti. Bu çalışmaların iyi bir sonuca ulaşmasında, M. Montagna'nın kişisel katkısı büyük olmuştur.

M. RYAN, ŞÜKRÜ BEY, M. THEOTOKAS, M. CONTZESCO ve M. HOTTA bu teşekkürlere katıldıklarını söylediler.

Oturuma saat 19.30 da son verildi.

(BİRİNCİ TAKIM, İKİNCİ CİLDİN SONU)

DİZİN

DİZİN

TARİH

Doğu Sorunu Matthew Smith Anderson

Osmanlı Döneminde İki Dava Yaşar Şahin Anıl

Kayseri Cezaevi Günlüğü Celal Bayar

Osmanlı Kenti Maurice M. Cerasi

On Yıllık Savaşın Günlüğü İzzeddin Çalışlar - Dr. İsmet Görgülü

Atatürk haz. Yücel Demirel

Osmanlıcılık, Ulusçu Akımlar ve Masonluk Paul Dumont

Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi Ahmed Lûtfî Efendi

Doğu'da Kahve ve Kahvehaneler
Editörler: Hélène Desmet – Grégoire – François Georgeon

Doğu'da Mizah Editörler: Irène Fenoglio – François Georgeon

II. Dünya Savaşı Tarihi Liddell Hart

İstanbul'da Gündelik Hayat Ekrem Işın

Osmanlı'da Avrupa Finans Kapitali Haydar Kazgan

Dünya ve Türkiye Açısından Atatürk haz. Suna Kili

Yunanlıların Anadolu Macerası A. A. Pallis

Osmanlı İmparatorluğunun Tarihsel Coğrafyası Donald Edgar Pitcher

Yeniçerilerin Kahiresi André Raymond

Milli Mücadele Albümü haz. Necdet Sakaoğlu

Türkiye'de Kongre İktidarları Bülent Tanör

Atatürk'te Konular Ansiklopedisi Seyfettin Turhan

İsmet İnönü Necdet Uğur

Cumhuriyetin 75 Yılı

TEMA
TÜRKİYE ÇÖL OLMASIN!
(0212) 281 10 27

ISBN 975-363-206-1
Takım no 975-363-203-7

